

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Halkbilim Anabilim Dalı

**TARİHÎ VE SOSYOKÜLTÜREL BAĞLAMDA TÜRKİYE SAHASI
TARİHÎ TÜRKÜLERİ**

Nursel DEMİRDEN

Doktora Tezi

Ankara, 2023

TARİHÎ VE SOSYOKÜLTÜREL BAĞLAMDA TÜRKİYE SAHASI TARİHÎ
TÜRKÜLERİ

Nursel DEMİRDEN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Halkbilimi Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2023

KABUL VE ONAY

Nursel Demirden tarafından hazırlanan ‘‘Tarihî ve Sosyokültürel Bağlamda Türkiye Sahası Tarihî Türküleri’’ başlıklı bu çalışma, 10.04.2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından [doktora tezi] olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ali Yakıcı (Başkan)

Prof. Dr. Fatma Gülay Mirzaoğlu Sıvacı (Danışman)

Prof. Dr. Nebi zdemir (ye)

Prof. Dr. Hamiye Duran (ye)

Doç. Dr. Zehra Kaderli (ye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen ğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof.Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŐEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

...../...../.....

Nursel DEMİRDEN

¹“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.
* Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, grsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, **Prof. Dr. Fatma Gülay MİRZAOĞLU SIVACI** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Nursel DEMİRĐEN

TEŞEKKÜR

Bu doktora tezi, Prof. Dr. Fatma Gülay Mirzaoğlu Sıvacı yürütücülüğünde sürdürülen TÜBİTAK 121K281 numaralı “Anadolu ve Balkan Coğrafyası Tarihi Türkülerinin Metin-Mekân-Olay Analizi” adlı projenin bilimsel/akademik çıktılarındandır. 121K281 numaralı proje bünyesinde gerçekleşen tez çalışmamı ve maddi açıdan beni desteklediği için TÜBİTAK’a;

121K281 no’lu TÜBİTAK projemiz kapsamında önemli çalışmalar yaptığımız ve yapmaya devam ettiğimiz değerli proje ekibimize;

Doktora sürecimde her geçen gün yeni şeyler öğrenmemi sağlayan; akademik ve insancıl yaklaşımıyla, güler yüzü ve teşvik edici sözleriyle beni daima ileriye ve daha iyiye yönlendiren, “bir tez danışmanının ötesinde” olarak ifade edebileceğim değerli tez danışmanım Prof. Dr. F. Gülay MİRZAOĞLU’na;

Doktora tezi savunma jürimde bulunan ve kıymetli zamanlarını ayıran, teze dair değerli fikirlerini benimle paylaşan Prof. Dr. Ali YAKICI’ya, Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR’e, Prof. Dr. Hamiye DURAN’a, Doç. Dr. Zehra KADERLİ’ye;

Doktora sürecimde katıldığım derslerinde; Türk kültürü adına yapılması gerekenleri entelektüel bakış açısı ve ufuk açıcı yorumlarıyla öğrencisine aktaran Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU’na, Prof. Dr. Metin ÖZARSLAN’a, Prof. Dr. Gülin ÖĞÜT EKER’e, derslerini alma fırsatını bulamadığım kıymetli TÜRK HALKBİLİMİ BÖLÜMÜ öğretim üyelerine, zahmetli evrak işlerimizi güler yüzle çözen Araştırma Görevlisi Yiğit ATEŞGÜL’e ve bölümdeki diğer çalışanlara;

Doktora sürecimde desteklerini esirgemeyen oğlum, ailem, yakınlarım ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

ÖZET

DEMİRDEN, Nursel. *Tarihî ve Sosyokültürel Bağlamda Türkiye Sahası Tarihî Türküleri*, Doktora Tezi, Ankara, 2023.

Türküler, insanların sosyal hayatından ve geçmişlerinde yaşadıkları olaylardan izler taşır. Tarihî türküler, yazılı kaynaklara yansımaya ya da az yansıyan olayların ezgiyle birlikte dizelere dökülmüş halidir. Tarihî türküler, Türk halkının geçmişini gelecek kuşaklara aktaran sözlü tarih kaynaklarıdır. Türkiye Sahası Tarihî Türküleri, geçmişî yüzyıllar öncesine dayanan olayları anlatan, yüzyıllar öncesinde vücut bulmuş halk ürünleridir.

Tez çalışmasında, kaynağını Türkiye sahasından alan ya da bu bölgede söylenmiş olan tarihî türkü metinleri analiz edilmiştir. Halkbilimsel açıdan çeşitli kuramlardan yararlanılarak yapılan bu analiz, metinlerin tarihsel ve sosyokültürel arka planı da dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. Yıllar içinde yapılan derlemelerde tespit edilerek yazıya geçirilen türkü metinleri, ağıtların türküleşmesiyle oluşan metinler, cönklerde “türkî” olarak yer bulmuş manzum halk ürünleri, bahsi geçen analizin temel malzemesini oluşturmaktadır. Mevcut örnekleri yaklaşık altı yüz yıl öncesine dayanan, tarihî olayları konu alan tarihî türkü metinleri Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa’da fetihler gerçekleştirdiği zamanlardan günümüze uzanmaktadır. Çalışmada yer alan türkü metinleri XVI. yüzyıl ile Cumhuriyet’in ilan edildiği 1923 yılıyla sınırlandırılarak analiz edilmiştir. Metinler, büyük ölçüde anonim türkülerden oluşmaktadır.

Çalışmada öncelikle türkü ve tarihî türkü tanımlarına yer verilmiştir. Ardından, türkü metinlerinin yapısal, ezgisel, tematik ve işlevsel analizleri yapılmıştır. Son olarak, incelenen türkülerin tarihsel ve kültürel arka planına yer verilmiştir. Türkiye ve çevresinde yaşanan, ulusal ya da bölgesel ölçekli olaylar ile adı unutulmayan kahramanların türkülere yansımaları tespit edilmeye çalışılmıştır. Tarihî türküler, millî kimlik oluşumu ve bireyin topraklarına aidiyeti konusunda önemli bir yere sahiptir. Buna rağmen akademik açıdan sınırlı sayıda çalışmanın yapıldığı tespit edilmiştir. Görülen bu eksiklik, kültürümüz ve tarihimiz açısından önemi büyük olan tarihî türkülerin çalışılmasının ana nedendir. Tez çalışmasının, Türk kültürü, Türk tarihi, Türk

müziği alanlarıyla birlikte, Türkoloji araştırmalarına katkısı olması temenni edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkü, Türk Halk Müziği, Geleneksel Türk Müziği, Sözlü Tarih, Sosyal Tarih.

ABSTRACT

DEMİRDEN, Nursel. *Folk Songs of Turkey Field in Historical and Sociocultural Context*, Doctoral Thesis, Ankara, 2023.

Folk songs carry traces of people's social lives and experiences from their past. Historical folk songs record events that are not or rarely reflected in written sources with poetry and melody. Historical folk songs are oral sources of history that teach the history of the Turkish people to future generations. Historical folk songs of the realm of Turkey are folk products that were produced centuries ago, describing events that date back to centuries ago.

In this thesis study, historical folk song texts that have been produced in the realm of Turkey or have been sung in this region were analyzed. This analysis was carried out by utilizing various theories regarding folklore, while considering the historical and sociocultural background of the texts. Texts of folk songs that have been identified and written down in compilations made over the years, texts of folklorizations of threnodies, poetic folk outputs that are named as “turkis” in cönks (anthologies) constitute the main focus of this analysis. Historical folk song texts that narrate historical events, the available examples of which date back about six hundred years, have been written since the times when the Ottoman Empire made conquests in Europe to the present day. Folk song texts written between the 16th century and 1923, when the Republic of Turkey was established, were included in the study and analyzed. The texts consisted mainly of anonymous folk songs.

In this study, firstly the terms folk song and historical folk song were defined. Then, the folk song texts were structurally, melodically, thematically and functionally analyzed. Lastly, the historical and cultural background of the examined folk songs were explained. The aim of this study is to determine the reflections of events of national or regional scale in Turkey and its surrounding areas, and of the heroes whose names have been etched in folk songs. Historical folk songs play a pivotal role in forming a national identity and engraining individuals with a sense of belonging to a country's land. Despite the importance of historical folk songs, it has been found that only a limited number of academic studies have been conducted on this subject. This lack of research

was the main motivation behind this study that examines historical folk songs, which are of great importance for our culture and history. It is hoped that this thesis will contribute to the literature on Turkish culture, Turkish history, Turkish music and Turkology.

Keywords: Folk Song, Turkish Folk Music, Traditional Turkish Music, Oral History, Social History.

İÇİNDEKİLER

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xviii
FOTOĞRAFLAR DİZİNİ.....	xix
HARİTALAR DİZİNİ	xx
ÖNSÖZ.....	xxi
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM: TÜRKÜ VE TARİHİ TÜRKÜLER	12
1.1. TÜRKÜNÜN TANIMI	12
1.2. TÜRKÜLERİN TASNİFİ	15
1.3. TARİHİ TÜRKÜLER.....	18
1.4. RUS TARİHİ ŞARKILARI	19
1.5. AVRUPA TARİHİ ŞARKILARI	23
1.6. TÜRKİYE SAHASI TARİHİ TÜRKÜLERİ.....	28
1.6.1. Tarihî Türkü Kavramı ve Gelişimine Dair Tespitler	28
1.6.2. Tarihî Türkülerin Destan ve Ağıt Türüyle İlişkisi	30
2. BÖLÜM: TARİHİ TÜRKÜLERİN ÖZELLİKLERİ	33
2.1. TÜRKÜLERİN DIŞ YAPI ÖZELLİKLERİ	33
2.1.1. Nazım Birimi Açısından Tarihî Türküler	33
2.1.2. Bağlantı (Nakarat) İçeren ve İçermeyen Tarihî Türküler	35
2.1.3. Nazım Şekli Açısından Tarihî Türküler	39
2.1.4. Ölçü/Vezin Açısından Tarihî Türküler	43
2.1.5. Tarihî Türkülerin Çeşitlemelerine Dair Bazı Tespitler	45
2.2. TÜRKÜLERİN İÇ YAPI ÖZELLİKLERİ	46
2.2.1. Tarihî Türkülerin Dil ve Anlatım Özellikleri	46

2.3. TARİHÎ TÜRKÜLERİN EZGİSEL ÖZELLİKLERİ	60
2.4. TARİHÎ TÜRKÜLERİN TEMATİK ÖZELLİKLERİ	66
2.5. TARİHÎ TÜRKÜLERİN İŞLEVSEL ÖZELLİKLERİ	71
3. BÖLÜM: TÜRKİYE SAHASI TARİHİ TÜRKÜLERİNİN TARİHİ ARKA PLAN İNCELEMELERİ	78
3.1. SÖZEL TARİH VE SOSYAL TARİH KAYNAĞI OLARAK TARİHÎ TÜRKÜLER	78
3.2. OSMANLI DÖNEMİ'NE DAİR TARİHÎ TÜRKÜLER.....	81
3.2.1. XVI. Yüzyıl Öncesi Olaylarını Anlatan Türkü Metinleri	81
3.2.2. XVI. Yüzyıl Olaylarını Anlatan Türkü Metinleri	83
3.2.3. XVII. Yüzyıl Olaylarını Anlatan Türkü Metinleri.....	91
3.2.4. XVIII. Yüzyıl Olaylarını Anlatan Türkü Metinleri	117
3.2.5. XIX. Yüzyıl Olaylarını Anlatan Türkü Metinleri	131
3.3. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA DAİR TARİHÎ TÜRKÜLER.....	153
3.3.1 Seferberlik Dönemi.....	153
3.3.2. Savaş Döneminde Yaşanan Ermeni Olayları.....	159
3.3.3. Kafkas Cephesi	166
3.3.4. Suriye-Filistin Cephesi.....	171
3.3.5. Kanal Cephesi.....	172
3.3.6. Çanakkale Cephesi.....	173
3.3.7. Hicaz ve Yemen Cepheleri.....	177
3.4. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNE DAİR TARİHÎ TÜRKÜLER	181
3.4.1. Doğu Cephesi	181
3.4.2. Güney Cephesi.....	182
3.4.3. Batı Cephesi	191
SONUÇ.....	206
KAYNAKÇA.....	210
EK-1. TÜRKÜLER.....	239
..... vardır diyecek	239
Abalımın cepkeni safi sırma ilikli	239
Abdalın geydiği hırka	240
Açıldı bayraklar, yürüdü tuğlar.....	241
Adımı sorarsan Benli Alime	243

Adını sevdiğim Avşar aman of beyleri.....	244
Adını sevdiğim Avşar Beyleri	244
Ağlama a(nam) ağlama téz geliyorum	245
Ak kâğıda kara yazı yazdılar	246
Aksaray'dan kar geliyor/I.....	247
Aksaray'dan kar geliyor/II.....	248
Al abdest ibadet eyle (Allah'a)	249
Alaman dağından üç top atıldı	249
Alaylar bağlandı Murad Paşa'ya.....	250
Alıverin sandığımdan kürkümü	251
Ali Ağa Mehmed Ağa	251
Amanın uşak kalmadı.....	255
Ana meni oyat géderem talime	256
Ana meni oyat giderem talime/I.....	257
Ana meni oyat giderem talime/II	257
Ankara'nın taşına bak/I	258
Ankara'nın taşına bak/II.....	259
Araban düzünden atlayamadım.....	260
Asker ettiler beni de	260
Askerin üstünde bir seyir gördüm	261
Askerin üstünde bir seyir gördüm	262
Aşamadım Belirgadin dağların	263
Atana'da Kara Vezir yaslanır.....	263
Atinenin hamamı (Nazik Türküsü)	264
Avan tepesinde bir top atıldı.....	267
Ayağında sarı mesti.....	267
Aydın dağlarında gezerim gayri.....	268
Aydın'ın içinde bir kapalı çarşı.....	268
Ayıdayım dinleyin hakkaniyetler/hakikatler Belgrad'ın üstüne	269
Azmedip üstüne geldi Padişah	269
Bağdad kal'asına yürüyüş oldu/I	270
Bağdad kal'asına yürüyüş oldu/II	271
Bakdılar feryadcı geldi Bana Luka kal'adan	272

Bakırlım inüb gelir inişden	277
Bakırlım gül istiyor mercandan.....	277
Be gaziler vezir geçdi Girid'e	278
Belgrad'da neylediler nettiler	278
Belgrat yolu uzun urgan	279
Bell'oldu gittiğin benim efendim	280
Ben bir Gazoğlu'yum da kendi elimde.....	281
Ben gidiyom Rüştü Bey'im ağlama	282
Bender de dersen bir küçük kasaba	284
Bender'in çevresi çalkandı kandan	285
Beni tahttan endirdüler (Sultan Eziz Türküsü)	285
Beni tahttan indirdiler/I (Sultan Aziz Türküsü)	287
Beni tahttan indirdiler/II (Sultan Aziz Türküsü).....	288
Benimle Girit'te olan gaziler	288
Bergama'nın yolu tozlu yürünmez.....	289
Beyler pâyedâr olun ben hayır-hâha.....	289
Bir gemimiz var telli varaklı.....	290
Bir sandığım vardır sırmadan telden	291
Bir şâh-ı âlişan iken.....	292
Bir zaman serhadd-ı mansur Belgrad oldu Niş.....	293
Bir zaman söylendim Urum'da Şam'da	294
Bozbeğe de bir fermân geldi.....	295
Bugün bizi kesiciler.....	296
Bunca zaman nimetlerin yediğim.....	298
Bülbüller ötüyor, seher vaktidir/I.....	298
Bülbüller ötüyor seher vaktidir/II.....	299
Cezayir'in gemileri yağlanır (Cezayir Türküsü)	299
Cezayiriñ yüğsek olur evleri (Cezayir Türküsü).....	300
Çanakkale içinde aynalı çarşı (Çanakkale Türküsü)	301
Çanakkale içinde vurdular beni.....	301
Çizeydim askeri Cumra'dan Kaş'a	302
Dağ arasının yolları darıcık irimdir	302
Denizin dibinde Enez	303

Der ki Sultan Murad Bağdad'ı basdı	303
Dömeke yandı gene	304
Dört kapısı vardır beklı.....	305
Duran gelir yele yele	306
Düşmanlar elinde buldum elimi	307
Edirne'den çıkdım başım selamet	308
Egriboz'dan indirdiler	309
Eğildim bir su içmeye.....	309
Ellik gâvuru yürüdü.....	310
Eski saraylarda kura çekilir	311
Estergon kalesi su başı durak/I (Estergon Türküsü).....	311
Estergon kalesi su başı durak/II (Estergon Türküsü)	312
Ethem Paşa'nın askeri	313
Evvel bahâr [...] ayları doğunca	313
Eyerlemiş kır atının ikisin.....	314
Ferah oldun görüp Debruce'den nur	315
Fıransız kıralı oğlun gönderdi.....	317
Fürkati cümle âleme	318
Gaçgaça giderken yastığım galdı	319
Gaziler şimdiki zaman içinde.....	320
Geben'e konak tutturmuş.....	320
Geldi kâfir bağladı cümle hisârım.....	321
Genç Osman dediğin bir küçük uşak (Genç Osman Türküsü).....	322
Germenciynen Balatçığın arası	323
Gine şahlanyor kolbaşının kır atı	323
Girid için emir geldi çünkü oldu yazılar.....	324
Golumu salladım toplar oynadı.....	324
Göç göç oldu göçler yola dizildi	325
Gökçen Efem iner gelir inişten	326
Gördünüz mi bize hünkar n'eyledi.....	327
Gördünüz mi Nemçe kralı neyledi	328
Gümüş cezvelerimiz kaynar ocakta.....	330
Hacın oldu ganlı guyu	330

Hakk hatadan saklıya şöyle mertleri	331
Havada bulut yok bu ne dumandır	332
Haydar Oğlu aklın yok mu başında	333
Hep paşalar tuğun çekti yürüdü	334
Hesapçioğlu'nun koyunu Başçayır'da yayılır	335
Hey onbeşli onbeşli	335
Hücûm idüp Kâfir tabur bağladı	336
Isparta'dan çıktım başım selamet	337
Istambul'dan çıktım yola	338
Istambul'un dört etrafı meteriz	339
İbtida Bağdat'a sefer olunca	340
İki üç beş kişiyle	340
İslâm askeriyiz gaza kasdına	341
İstihkâmın içinde	342
İstihkâmın içinde aynalı çarşı	342
İşitmiş olun gaziler	344
İzmir ellerinde naneler biter	345
İzmir'in içine aman aman	345
İzmir'in dağlarında çiçekler açar	346
Kabrimin başı Bozdağ'a karşı	347
Kaçı kaçı geçti ele çok şükür	347
Kalenin başında ekerler darı	348
Kalktı göç eyledi Avşar elleri	349
Kara çadır is mi tutar	349
Kara imiş şu Antep'in yazısı	350
Kara kazan çoştı derler	351
Karadağ'da düşman topu patlıyor	352
Karalı yazılmış bahtın ezeli	353
Karayılan derki gelin oturak	355
Karşidan karşıya Bozan'ın yurdu	355
Kaymakçı'dan çıktım başım da selamet	356
Kıratımın nalı yoktur	356
Koca Balkan uzar boylu boyunca	357

Koş koş oldu kösler yola dizildi.....	358
Kur'a kağıtları allı yeşilli.....	358
Küffar sanır hüccet almış Eğri'ye	359
Küffar sanur hüccet almış Eğri'ye	359
Merhametsiz padişahlar askeri.....	360
Mızıka çalındı düğün mü sandın	360
Mızıkalılar çalınıyor	361
Molla oturmuş da yazı yazıyor.....	362
Muhabbetler kuruldu	363
Murad Han'ım sefer kıldım ahrete	364
Murad Reis eydür hey gaziler hazır olun vaktinize.....	365
Muş'un etrafı dağdır meşedir	366
Muş'un etrafında fesli gezerim	366
Namaz kılariken canım yasladılar	367
Nasıl methedelim Mihrali Bey'i	368
Nasıl yanmam kime oldu olanlar Şah-ı devrâna	370
Nazilli'den çıktım başım selâmet	372
Ne çeker kulların serhad ilinde	372
Nice hanları da götürdü zaman	373
Nicesin Venedik firengi.....	374
On İki Şubat'tır kurtuluş günü	375
Ordumuz gitti Muş'a dayandı	375
Ödemiş'i bastılar	376
Ördeği goyverdim göle.....	377
Ötme bülbül ötme, yaz bahar oldu/I (Budin Türküsü)	378
Ötme bülbül ötme, yaz bahar oldu/II (Budin Türküsü)	379
Ötme bülbül ötme yaz bahar geldi/III (Budin Türküsü)	380
Özi gibi kal'a yokdur.....	380
Pâdişâhım görsün rüyâ düşünde (Anapa Ağıtı)	382
Pasvanoğlu biner küheylan ata.....	383
Pirliğinde düşman sözüne uydun	384
Ruslar Tuna'yı atladı	385
Sabah namazında toblar atıldı.....	386

Sabah namazında üç top atıldı	387
Sana derim ey Acem şahı	387
Sarı yapracığım sarı.....	388
Sarıkaş Altınbulak.....	389
Sarıkaş ne aralı/I (Sarıkaş Türküsü)	389
Sarıkaş ne aralı/II (Sarıkaş Türküsü).....	390
Sarıkaş pek aralı (Sarıkaş Türküsü)	392
Sason Dağları'nda naneler biter	393
Selanik canım Selanik	394
Selânik kahpem Selânik	395
Ser verir düşmana yüzün döndürmez	395
Serden geçdi yazıldı	396
Sivastopol önünde yatan gemiler/I.....	397
Sivastopol önünde yatan gemiler/II.....	397
Sivrisarını altı.....	398
Soğanlı da yastığın daş	399
Sultan İbrahim der ey felek sana	399
Sultan Murad eydür işbu cihanda.....	400
Sultan Murad eydür şimdi zamâne.....	401
Sultan Murad eydür ben de giderim	402
Sultan Murad eydür Sultan İbrahim	403
Sultan Murad eydür şimdi zamane.....	404
Şahin Bey kavgada ilk kurban oldu.....	405
Şıpka'nın içinde sıra sügütler.....	405
Şişko'nun damından hoplayamadım	406
Şu Dalma'dan geçtin mi	407
Şu Haçın'ın dağlarına	408
Şu Yemen'de akar sular akıyor	410
Şükür hey Allahım güler canımız	411
Tarih bin iki yüz doksan üç sene.....	412
Tencerem dolu ayran.....	413
Terk eyleyüp vatanımı ilini.....	414
Tıfıdır hastahana karşı ma karşı.....	415

Tılfıdır hastahane karşıma karşı.....	416
Top [...] dumanı ağdı göklere.....	416
Toplandık geldik hepimiz.....	417
Turgud Paşa eydür beyler.....	418
Uyan Niş'de uyan kâfir.....	419
Uyan Sultan Selim uyan.....	420
Uzun olur şu Bakır'ın ovası.....	421
Üstünde yortduk eşduk.....	422
Vara idim şu Çumra'nın Kaş'ına.....	423
Varın söylen benim Sultan Hanım'a.....	424
Varın söylen benim sultan haneme.....	425
Vidin dedikleri metin kasaba.....	426
Vidin dedikleri ufak kasaba.....	428
Yağlığım sandıkta kaldı.....	429
Yedi kaleminen yazı yazarım.....	429
Yemen Yemen şanlı Yemen.....	430
Yeşiller geydim de çıktım salındım.....	431
EK-2. NOTALAR.....	432
EK-3. FOTOĞRAFLAR.....	437
Fotoğraf 1: Kozak giyimli geleneksel bir bandura sanatçısı.....	437
Fotoğraf 2: Ukrayna geleneksel çalgısı kobza.....	437
Fotoğraf 3: Ukrayna geleneksel çalgısı lira.....	438
EK-4. HARİTALAR.....	439
Harita 1: Kanuni Sultan Süleyman'ın Batı Seferi güzergâhı.....	439
Harita 2: I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin savaştığı cepheler.....	440
Harita 3: Batı Cephesi'nde Türk ve Yunan askerlerinin mevzilenmesi.....	440
EK-5. ORJİNALLİK RAPORU.....	441
EK-6. ETİK KURUL/KOMİSYON MUAFİYET FORMU.....	443

KISALTMALAR DİZİNİ

- (t.y.): Basım tarihi bilgisi yok.
- []: Yazar tarafından eklenen metin.
- [...]: Yazar tarafından okunamayan ya da eksik olduğu tespit edilen metin.
-: Alıntı yapılan kaynakta okunamamış olan metin.
- Akt.: Aktaran
- Bkz.: Bakınız
- Çev.: Çeviren
- Ed.: Editör
- Edt.: Edition
- Haz.: Hazırlayan/Yayına Hazırlayan
- Red.: Redaksiyon
- Rep. No: Repertuvar numarası.
- TFA: Türk Folklor Araştırmaları Dergisi
- vd.: Ve diğerleri
- Mil Yz Cönk: Türkiye Cumhuriyeti Milli Kütüphane'sinde kayıtlı cönk.
- Milli Kütüphane: Türkiye Cumhuriyeti Milli Kütüphane Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü
- Yazma Eserler Kurumu: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı

FOTOĞRAFLAR DİZİNİ

Fotoğraf 1: Kozak giyimli geleneksel bir bandura sanatçısı	437
Fotoğraf 2: Ukrayna geleneksel çalgısı kobza	437
Fotoğraf 3: Ukrayna geleneksel çalgısı lira	438

HARİTALAR DİZİNİ

Harita 1: Kanuni Sultan Süleyman'ın Batı Seferi güzergâhı.....	439
Harita 2: I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin savaştığı cepheler	440
Harita 3: Batı Cephesi'nde Türk ve Yunan askerlerinin mevzilenmesi.....	440

ÖNSÖZ

Tarihî türküler, konusunu geçmişte yaşanmış olaylardan alan, halkın hafızasında yer edinerek büyük ölçüde günümüze kadar aktarılmaya devam edilmiş halk edebiyatı ürünleridir. Bu tez çalışması, Türkiye sahasında yaratılmış ya da Anadolu topraklarında söylenen ve kayıt altına alınmış olan tarihî türkülerini konu edinmektedir. Çalışmada, tarihî türküler halkbilimsel, tarihsel ve sosyokültürel açıdan analiz edilmektedir. Tez çalışması üç ana bölümün yanı sıra giriş, sonuç, kaynakça ve metinlerden oluşmaktadır.

Tez çalışmasının Giriş bölümü, çalışmanın konusunu ve amacını, kapsamını ve alanını, araştırmada kullanılan yaklaşım ve yöntemleri, konuyla ilgili yapılmış olan çalışmaların kısa bir değerlendirmesini içermektedir. Çalışmanın kapsamını oluşturan Türkiye sahası, Anadolu ile sınırlı tutulmamıştır. Türklerin Anadolu'ya geldiği tarihlerden, Osmanlı İmparatorluğu dönemine ve nihayet Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sine kadar, geniş zaman diliminde büyük bir coğrafyada yaşadıkları bilinmektedir. Bu nedenle, Doğu Avrupa ve Balkanlar, Trakya Bölgesi, Anadolu, kısmen Orta Doğu bölgeleri Türkiye Sahası olarak kabul edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu döneminden XX. yüzyılın başlarına kadar olan bu süreçte yakılan, söylenen ve sonraki nesillere aktarılan tarihî türküler halkbilimsel, tarihsel, sosyokültürel açıdan analiz edilmiştir.

Çalışmanın Birinci Bölümü, türkü ve tarihî türkü terimlerinin açıklamasını içermektedir. Bu bölümde, türkü kavramının kaynağı, önceki çalışmalarda yapılan türkü tasniflerinde tarihî türkülerin tarifi ve yeri verilmektedir. Yine bu bölümde, Rusya ve Avrupa sahasında tarihî konulu halk şarkıları hakkında bilgi verilmektedir. Böylelikle Türkiye dışındaki halk şarkılarının gelişimi de göz önünde bulundurularak; Türkiye sahası tarihî türkülerinin gelişimi aktarılmaya, halk türkülerinin alt türü olan tarihî türkülerin özelliklerinin tayini ve sınırlarının belirginleştirilmesi gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.

Tez çalışmasının İkinci Bölümü'de, tarihî türkülerin dış ve iç yapı özellikleri ile ezgisel, tematik, işlevsel özellikleri incelenmiştir. İşlevsel Teori'den yararlanılarak, tarihî türkülerin işlevsel özellikleri, toplumsal ve bireysel açıdan günlük hayattaki karşılıkları

tespit edilmeye çalışılmıştır. Kültürel bir öge olmasının yanı sıra tarihî türkülerin sosyal psikoloji açısından yeri ve önemi analiz edilmeye çalışılmıştır.

Tez çalışmasının Üçüncü Bölümü, çalışmada analizi yapılan tarihî türkü metnlerinin, tarihî arka planını içermektedir. Derlemeler yoluyla kaydedilmiş olan, cönklerde yer alan, ağıtların türküye dönüşmesiyle oluşan tarihî türkü metinleri çeşitli unsurlar çerçevesinde incelenmektedir. Metinlerde geçen; kişi ve yer adları, zaman kullanımı, olay anlatımı unsurlarından hareketle, anlatılan olayın yahut kahramanın tarihî kaynaklarda karşılık bulup bulmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma sırasında aynı konuyu, olayı, kişiyi ele alan türküler aynı başlık altında incelenmiştir. Metinlerin tasnifi ve incelenmesi sırasında Osmanlı İmparatorluğu Dönemi, I. Dünya Savaşı Dönemi ve Milli Mücadele Dönemi ana başlıklarına uygun şekilde kronolojik bir sıra takip edilmiş, bulunulan coğrafya da dikkate alınarak analizler yapılmıştır.

Çalışmanın Sonuç bölümünde, yapılan araştırma ve analizlerden hareketle, Türkiye Sahası Tarihî Türküleri konusunda ulaşılan tespitlere yer verilmiştir. Bu türün, sade ve basit yapısının içinde taşıdığı çok sayıdaki işlevi, formunun ötesinde taşıdığı yoğun özellikleri aktarılmıştır.

Çalışmanın Kaynakça bölümünde, araştırmada kullanılan çalışmaların künyeleri ile teze konu olan tarihî türkülerin alındığı çalışmalar ve cönklerin kaynakça bilgisi verilmiştir.

“Tarihî ve Sosyokültürel Bağlamda Türkiye Sahası Tarihî Türküleri” başlıklı tez çalışması, TÜBİTAK 121K281 numaralı “Anadolu ve Balkan Coğrafyası Tarihî Türkülerinin Metin-Mekân-Olay Analizi” başlıklı projenin bilimsel/akademik çıktılarından. Prof. Dr. Fatma Gülay Mirzaoğlu Sıvacı yürütücülüğünde gerçekleştirilmekte olan 121K281 numaralı proje kapsamında verdikleri destekten dolayı TÜBİTAK’a teşekkür ederiz.

GİRİŞ

Tez çalışması, Türkiye sahasında derlenmiş ya da Türkiye sahasını da kapsayan konuları işleyen tarihî konulu türkü metinleri üzerine yapılmış bir araştırmadır. Yazılı ve sözlü kaynaklarda bulunan tarihî türkülerin, zamanla hafızalardan silinmesi ya da canlılığını artırarak günümüze kadar gelmesi söz konusudur. Çalışma, tarihî türkülerin geçmişten günümüze yapısal gelişimini, türkü metinlerinde anlatılan olayların tarihî kaynaklarda yer alan bilgiyle uyumunu ve uyumsuzluğunu, incelenen metinlerin toplum hayatındaki rolünü konu edinmiştir.

Türk kültürü, Türk halkının sosyal hayatı ve tarihinden önemli izler taşıyan tarihî türkülerin Türk Halkbilimi alanı başta olmak üzere Tarih ve Müzik alanlarından da yararlanılarak analiz edilmesi, bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Çünkü halk türkülerinin önemli bir bölümünü oluşturan tarihî türkü metinleri; halkın günlük yaşamını, gündeminde bulunan olayları, düşünce dünyasını, ruh halini içinde taşıyan bir hazine gibidir. Bu hazine sadece edebî ya da müzikal yönden değerlendirilirse araştırma eksik kalacaktır. Hem edebiyat hem de müzik alanlarının ortak bir ürünü olan türkülerin, tarihî bilgi taşıması, çalışmada bulunan türkü metinlerinin sosyal tarih araştırmaları açısından da değerlendirilmesine kapı açmıştır. Türkülerin edebî, müzikal ve tarihî arka planlarıyla incelenmesi, çalışmanın disiplinler arası bir boyut kazanmasını sağlamıştır.

Literatürde tarihî türküler ile ilgili yapılmış çalışma sayısının oldukça sınırlı olması, konuya sığ yaklaşımların yapılmasına neden olmuştur. Bu çalışmalarda, tarihî türkülere, disiplinler arası olmaktan ziyade tarih ya da edebiyat ağırlıklı yaklaşılması, konuyla ilgili önemli eksikliklerin olması, tez çalışmasının yapılmasının gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Çalışmada, tarihî konuları işleyen olay türkülerinin tarihî arka planının yanı sıra tür, yapı, işlev, icra özelliklerinin de Halkbilim kuramları çerçevesinde analizi yapılmıştır.

Araştırma, Türkiye’de yayımlanmış Türkçe eserlerde bulunan, tarihî olayları konu edinen 220 adet türkü metniyle sınırlıdır. Çalışmada, Milli Kütüphane ile Türkiye Yazma Eserler Kurumu’nun dijital kütüphanesinden temin edilen cönklerden

yararlanılmıştır. Çalışmada bulunan en eski metinlerin 16. yüzyıl öncesine dayanması, Türkiye sahasının kısmen dışına çıkılmasını beraberinde getirmiştir. Almanya ve Macaristan, Balkan Yarımadası, Cezayir (Afrika), Orta Doğu tarihî türkülerin çıkış yeri olmasının yanı sıra, Anadolu'dan bu bölgelere gönderilen askerler ve yeniçerilerden dolayı, uğruna türkü yakılan yerler olmuştur. Bu bölgelerin Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetiminden çıkmasıyla günümüz Türkiye sınırlarının çizilmesi, tarihî türkülerin söylenmeye devam etmesine engel teşkil etmemektedir.

Çalışmada Almanya ve Macaristan'a yapılan seferler dolayısıyla yaratılan, sınırlı sayıda türkü metni mevcuttur. 16. yüzyılda, Kanuni Sultan Süleyman liderliğinde gerçekleştirilen Alman Seferi sırasında, bugünkü Almanya'nın içlerine kadar ilerlenmiştir. Yine bu yüzyılda gerçekleştirilen Estergon Seferi, Osmanlı ordusunun Avusturya topraklarına kadar ilerlemesini, Macaristan topraklarının bir bölümünü ele geçirmesini sağlamıştır. İlerleyen yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla bu topraklar kaybedilmiştir. Tüm bu gelişmeler, tarihî türkülerle nesilden nesile aktarılmış, yazılı kaynaklarda (cönklerde) muhafaza edilerek günümüze kadar gelmiştir.

Tez çalışmasında incelenen metinlerin bir bölümünü Balkan türküleri oluşturmaktadır. Bugün Bosna-Hersek, Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan sınırları içinde bulunan topraklar için yakılmış tarihî türkü metinleri çalışmaya dâhil edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun güçlenmeye başladığı dönemlerde Anadolu'dan getirilen Türk nüfusun yerleştirildiği Balkan toprakları, ilerleyen yüzyıllarda kaybedilmeye başlanmıştır. Bu zaferler de hezimetler de tarihî türkü metinlerinde yerini bulmuştur. Tarihî türkülerimizin gelişimini izlemek adına bu bölgeden derlenmiş ya da bu bölgeyi konu alan metinler çalışmamıza zamansal açıdan derinlik katılmasına yardımcı olmuştur.

Günümüzde Ukrayna, Moldova, Rusya topraklarında bulunan, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Türk yerleşimcilerin de bulunduğu topraklar için yakılan türkü metinleri de çalışmaya dâhil edilmiştir. Balkanlarla benzer bir tarihi paylaşan bu bölgeler, en geç 19. Yüzyıl sonlarında Osmanlı topraklarından ayrılmış, bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bu tarihî olayları anlatan türküler de bugün sözlü ve yazılı hafızada yerini korumaktadır.

Uzak bir coğrafya diyebileceğimiz Cezayir de çalışmamızın kapsamına giren tarihî türkülere kaynaklık etmektedir. Akdeniz’de Türk korsanlarının en güçlü dönemlerine şahitlik eden Cezayir, korsanların ardından yakılan türkülere konu olmuştur.

Tez çalışmasına dâhil edilen tarihî türkü metnlerinin bir kısmı Orta Doğu’dan kaynağını almaktadır. Bu bölge içerisinde bulunan Yemen, Seferberlik Dönemi türküleri açısından önemlidir. Akka Kalesi’ni topraklarında bulunduran İsrail, I. Dünya Savaşı’nda önemli rol oynamış Filistin-Suriye toprakları ile ilgili türkü metinleri çalışmaya dâhil edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nun gelişme ve büyüme dönemlerinden yıkılma sürecine kadar olan süreçte önemli olaylara sahne olan İran ve Irak topraklarını kapsayan metinler de çalışmamızda yer bulmaktadır. İran’a yapılan seferler, Bağdat Kalesi’nin ele geçirilmesi gibi olaylar tarihî türkülere yansımıştır. Bunun yanı sıra, Kerkük (Irak) topraklarında bugün halen söylenmeye devam edilen, Anadolu’da yaşanan tarihî olayları anlatan türkü icraları da tez çalışmasında karşılaştırmalı analizler açısından yer bulmaktadır.

Yukarıda kısa bilgisi verilen, çok geniş bir coğrafyadan kaynağını alan tarihî türkülerin bir kısmının icra edilmeye devam edildiği Türkiye sahası, çalışmamıza kaynaklık eden türkü metnlerinin yaratıldığı ya da derlendiği bölgeyi oluşturmaktadır. Yakın coğrafyalarda olan olayların yansıdığı tarihî türkülerin dışında, Osmanlı İmparatorluğu’ndan Cumhuriyet’in İlanı dönemine kadar olan süreçte Anadolu halkı çok sayıda olay yaşamıştır. Padişahların yönetimindeki başarıları, başarısızlıkları, ayaklanmalar, bölgesel olaylar, harplerin getirdiği olumsuz sonuçlar, Cihan Harbi’nin ağır sonuçları, Kurtuluş Savaşı’nın çıkış noktası olması, Anadolu’nun çok sayıda tarihî türküye kaynaklık yapmasını beraberinde getirmiştir. Çalışmada Anadolu’nun çeşitli yerinden derlenmiş türkü metinleri bulunmaktadır. Ege ve Batı Akdeniz bölgeleri, Güney Anadolu, Güneydoğu Anadolu, Doğu Anadolu, Kuzeydoğu Anadolu, İç Anadolu, Trakya Bölgesi tarihî türkülerin derlendiği ya da yaratıldığı bölgeleri oluşturmaktadır. Kuzey Anadolu’da yaşanan ve geniş bir kesimi etkileyen olayları anlatan tarihî türkü metni tespit edilemediği için çalışmada yer verilememiştir.

Tez çalışmasında yer alan tarihî türkü metinleri çeşitli halkbilimi kuramlarından yararlanılarak analiz edilmiştir. Araştırma ve analiz esnasında, Metin Merkezli Halkbilimi Kuramları’ndan olan Tarihî-Coğrafi Fin Kuramı ile Bağlam Merkezli

Halkbilimi Kuramları'ndan olan Sözlü Kompozisyon Teorisi ve İşlevsel Teori'den yararlanılmıştır.

Çalışmada yer alan tarihî türkü metinlerin ilk örneğine, çıkış noktasına ulaşmak, özellikle Osmanlı Dönemi'ne ait ilk metinler açısından oldukça zordur. Günümüzde müzikli icrası bulunmayan, sözlü kültürde varlığını genellikle devam ettirmeyen, cönklerde ve yazılı kaynaklarda yaşatılmaya devam edilen bu türkülerin çeşitlemesi de çok az sayıdadır yahut mevcut değildir.

Metin Merkezli Halkbilimi Kuramları içerisinde yer alan Tarihî-Coğrafi Fin Yöntemi'nden, tarihî türkü metinlerinin karşılaştırılması, metin çeşitlemelerinin tespiti aşamalarında yararlanılmıştır. Tarihî-Coğrafi Fin Kuramı kaynağını, İskandinavya'da 17. yüzyılda başlayan folklorik unsur derleme çalışmalarından ve bu çalışmaların ilerleyen yüzyıllarda sürmesiyle oluşan birikimden alır. Finlerin milliyetçilik ve bağımsızlık hareketleri sonucu Kalevala Destanı'nı derleme ve analiz etme çalışmaları, derlenen folklorik ürünlerin varyant ve versiyonlarının tespitinin yapılmaya çalışılması, böylece belli kurallar ve araştırma şablonlarının geliştirilmesi Tarihî-Coğrafi Fin Yöntemi'nin ana zeminini oluşturmuştur (Çobanoğlu, 2015: 131-134). Bu yöntemin halkbilimi açısından sistemli bir hale getirilmesi ise Julius Krohn tarafından gerçekleştirilmiştir. Kuramın geliştirilmesinde, Krohn'un oğlu Kaarle Krohn'un önemli katkısı olmuştur. Bu kuram, literatürde yazılı/ basılı halde bulunan masal, efsane vb. anlatı ürünlerinin karşılaştırılmasını, bunların içinden doğuş metninin, kaynağının bulunmasını ya da kaynağa en yakın eserin tespit edilmesini amaç edinir. Tarihî-Coğrafi Fin Yöntemi'nin "ur-form" (asıl/temel yapı) olarak adlandırdığı bu çekirdek yapıyı bulmak imkânsız ya da imkânsıza yakındır. Özellikle sözlü gelenekte yaşamaya devam eden ürünlerin ilk kaynağını bulmak mümkün değildir (Krohn ve Krohn, 1996: 81, 107). Bu yöntemin savunucuları, ur-formun peşinde çalışmalarını sürdürürken halk ürünlerinin yayılımını, seyahatlerini de keşfetmişlerdir (Özdemir, 2017: 560).

Çalışmamızda tarihî türkü metinlerinde kullanılan kahraman adı, yer adı ve zamanı ile olayın gerçekleşme şeklinden hareketle Tarihî-Coğrafi Fin Yöntemi'nden yararlanılmıştır. Mevcut çeşitlemelerde bulunan ortak ve farklı yönlerin tespitiyle, metinlerin yayılma nedeni ve yayılma sahası, göç yolu açısından tespitlerde bulunmaya çalışılmıştır. Kısıtlı bir bölgede yapılan icranın kaynağının kolay, geniş

bölgede yapılan icranın kaynağını bulmanın zor olduğunu savunan bu yöntem, icracının hazırbulunuşluk durumuyla ve hafızasının kuvvetiyle de bağlantılı olarak icralarda çeşitli değişikliklerin yaşandığını, metinlerde eksiklik ya da fazlalık bulunan örneklerin olduğunu belirtir. Bu da metinlerin yayılma şekline ve içeriğine bir takım farklılıklar katar (Krohn ve Krohn, 1996: 33-105). Metinlerin benzerlikleri noktasında, kalıp ifadelerin (formüllerin) kullanılması, Sözlü Kompozisyon Teorisi'nden yararlanmamızı gerektirir.

Sözlü Kompozisyon Teorisi, çalışmamızda bulunan metin benzerliklerinin ve çeşitlemelerinin tespiti açısından önemlidir. Bu teori, Milman Parry ve Albert B. Lord'un "Homer Meselesi" üzerine çalışma yapmasıyla ortaya çıkmıştır. Homer'in İlyada ve Odessa destanlarını nasıl oluşturduğu, bunları ne zaman ve nasıl yazdığı, ozanlardan derleme yoluyla mı ortaya çıkardığı üzerine yoğunlaşılana bu araştırma (Çobanoğlu, 2015: 286), âşıkların aynı sözlü eseri icra ederken yaptığı değişiklikler ve kullandığı kalıp ifadelere yoğunlaşmıştır. Lord, âşıkların destan söylerken tüm metni hafızasında tutmadığını, anlatılardaki olayları genel bir çerçeve olarak aklında tuttuğunu, kullandığı bazı formül şeklindeki ifadeler üzerine destanı kurduğunu tespit etmiştir (Lord, 2015: 229). Anlatılarda bulunan yer, kahraman adı değiştirilerek, bulunulan zamanda yaşanan olaylarla ilgili ekleme ve eksiltmeler yapılarak, anlatının bütünlüğü bozulmadan, kalıp ifadeler kullanılmaya devam edilerek sözlü ürün yaşatılmaya devam edilir. Hatta, mevcut ürünlerden ilham alınarak yeni sözlü edebi ürünler de geliştirilir (Lord, 2015: 230). Çalışmamızda yer alan ve türkü çeşitlemelerine kaynaklık eden bazı metinler bu teori yardımıyla analiz edilmiştir. Özellikle Ege yöresine ait efe/zeybek türküleri, Güney ve Güneydoğu Anadolu'da icra edilmeye devam edilen kahramanlık ve savaş türkülerinin gelişimi bu teoriden yararlanılarak çözümlenmiştir.

Tez çalışmasında yararlanılan bir diğer yöntem, Bağlam Merkezli Halkbilimi Kuramları içerisinde bulunan İşlevsel Teori'dir. Ruth Benedict ve William Bascom'un kurucuları arasında bulunduğu bu teori, halk anlatılarının birtakım işlevleri olduğunu ortaya koymuştur. Benedict, toplumun bazı tabularının anlatılarda yıkıldığını, bunun anlatılar üzerinden yapılmasının ise toplumunda bastırılmış durumda bulunan gerilimlerin serbest bırakılması adına önemli olduğunu belirtir (Dorson, 2011: 34).

Bascom ise halk ürünlerinin eğlendirme, yaşanan olayların kültür tarafından onaylanması, eğitime ve kültür tarafından onaylanan davranışların sürdürülmesi işlevlerine sahip olduğunu belirtir. Bastırılmış duyguların ifadesi, topluma entegre olmanın sağlanması gibi işlevler de bu işlevlere eklenebilir (Bascom, 2019: 78-83). Bascom'un dört işlev yaklaşımına zaman içinde yeni işlevlerle katkıda bulunan bilim insanları, halk anlatılarının ve ürünlerinin yaşamını sürdürmesi ya da tamamıyla ortadan kalkmasını; işlevlerini sürdürme, yitirme ya da değiştirmelerine bağlamışlardır. Çalışmamızda, tarihî türkülerin yapısal ve işlevsel özelliklerinin analizinde işlevsel teoriden yararlanılmıştır. Bu konuda, türküler özelinde, özellikle zeybek ve efeleri konu edinen tarihî türkü metinlerinde F. Gülay Mirzaoğlu'nun, zeybek türkülerinin işlevleriyle ilgili çalışmaları ışığında tespitlerde bulunulmuştur (Mirzaoğlu, 2000).

Tarihî türkülerle ilgili olarak Türkiye'de yapılmış akademik çalışma sayısı oldukça sınırlıdır. Tez çalışmasının literatür taraması sırasında, doğrudan tarihî türkülerini ele alan, hacimli kaynak diyeceğimiz *Uyan Padişahım* adlı eser dışında, makale tarzında çalışmalar bulunduğu ya da bir bölgeye, bir temaya yoğunlaşmış eserlerin olduğu tespit edilmiştir. Bazı akademik çalışmalar birkaç türkünün değerlendirmesini içeren makaleler şeklindedir. Literatür taraması sırasında, Türk Folklor Araştırmaları (TFA) Dergisi'nin bazı sayılarında tarihî türkülere yer verildiği de tespit edilmiştir.

Çalışmamıza kaynaklık eden en önemli eser, Cahit Öztelli'ye ait *Uyan Padişahım* adlı kitaptır. Bu eser, içerisinde tarihî olayları anlatan Türk Halk Edebiyatı ürünlerini içermektedir. Kitapta, türkü metinlerinin dışında Klasik Türk Edebiyatı içerisinde değerlendirilebilecek ağıt/firaknâme metinleri, destanlar yer almaktadır. Bu metinlerin içinde savaş, kahramanlık konulu türkü metinleri olduğu gibi doğal afetler anlatan destan metinleri de bulunmaktadır. Öztelli, eserde bulunan metinlerin büyük bir kısmını, şahsî kütüphanesinde bulunan cönklerden derlemiştir. Öztelli, eserinde önce temalarına göre edebî ürünleri sınıflandırmış, bu işlemin ardından metinleri kronolojik olarak sıralamıştır. Kitapta, metinlerin öncelikle tarihî arka planı verilerek okuyucuya ön bilgilendirme yapılmış, ardından metin verilmiştir. Söz konusu eserlerin tarihî gerçekliği ve metnin kendisi dışında, sosyolojik, psikolojik ya da müzikal bir değerlendirmesi yapılmamıştır. Öztelli, *Uyan Padişahım*'ın Sunuş bölümünde "Elinizdeki bu kitap bir tarih değildir bir halk edebiyatı eseri de değildir. Halkın gözü

ile edebiyata akseden tarih aynasıdır.” diyerek (1976: 9), çalışmasında yer alan halk ürünlerinin önemine vurgu yapmıştır. Eser, literatürde benzeri olmaması nedeniyle önem arz etmektedir.

Çalışmamızda kullanılan ve tarihî türkü metinleri içermesi açısından bir diğer önemli çalışma Şükrü Elçin’e aittir. *Akdeniz’de ve Cezâyir’de Türk Halk Şâirleri* adlı kitap, tarihî türkülerin yanında tekerleme, destan, deyiş, semai, samahı, şarkı gibi farklı edebî metinleri bünyesinde bulundurmaktadır. Eser, 16.-18. yüzyıla ait tarihî türkü metni içermesi yönüyle, tez çalışması açısından önemlidir. Kitapta bulunan ve denizci âşıklara ait olan edebî eserler, Elçin tarafından yapılan literatür araştırması sonucu tespit edilmiştir. Oxford Kütüphanesi’nden temin edilen cönkler, Jean Deny’nin Cezâyir Milli Kütüphanesi’nden temin edip yayımladığı metinler, Türkiye’de yayımlanmış çalışmalarda bulunan metinler Elçin’in eserinin kaynağını oluşturmaktadır. Eserde bulunan tarihî türkü metinleri, tarihî tespit edilebilen eski tarihli metinler olması açısından önem taşımaktadır.

Tarihî türkü metinlerini içermesi açısından, literatüre katkı sağlamış olan bir diğer çalışma Hamdi Hasan’ın *Saray-Bosna Kütüphanelerindeki Türkçe Yazmalarda Türküler* kitabıdır. Eserde, tamamıyla tarihî türküler bulunmamakla birlikte, Saray-Bosna kütüphanelerde bulunan Türkçe yazmalarda “türkî” (türkü) olarak adlandırılmış, anonim ya da ferdî ürünler mevcuttur. Bu türkü metinleri 16. yüzyıl ile 19. yüzyıl arasında cönklerle kaydedilmiştir. Söz konusu metinler, Balkan sahası tarihî türkülerine ulaşabilmek açısından tez çalışmasına katkı sağlamıştır. Hamdi Hasan çalışmasında, türkü metinlerini konu ve yapısal, ezgisel özelliklerine göre sınıflandırmıştır. Metinlere yer vermeden önce, bunların anonim ya da ferdî olma durumlarını değerlendirmiş, tarihî olayları anlatan türküler için de tarihî arka plan açısından bilgi vermiştir.

Tarihî türküler açısından bir diğer önemli çalışma Ali Ufkî’nin *Mecmûa-i Sâz ü Söz* adlı eseridir. Ali Ufkî, 17. yüzyılda Osmanlı Sarayı’nda yirmi yıl kadar bir süre esir olarak bulunmuştur. Esareti döneminde Saray’da müzisyenlik yapmış, müzik eserleri kaleme almış, kendi geliştirdiği nota sistemiyle bu eserleri notaya aktarmıştır. Bahsi geçen eserde, Saray’da çeşitli vesilelerle söylenen aşk, eğlence vb. temalı türkülerin yanında, Akdeniz’de ve Anadolu’da yapılan fetihlere dair türkü metinleri de bulunmaktadır. Bu metinler hem tarihî gerçekliği destekler nitelikte olması hem de notaya alınması

açısından önem arz etmektedir. Tez çalışmasında, Ali Ufkî'nin *Mecmûa-i Sâz ü Söz* eserinin üç farklı yazara ait, üç farklı çalışmadan yararlanılmıştır. Şükrü Elçin'in hazırladığı *Ali Ufkî: Mecmûa-i Sâz ü Söz*, Muammer Uludemir'in hazırladığı *Mecmûa-i Sâz ü Söz/ Türküler* ve M. Hakan Cevher'in doktora tezi olarak bilim dünyasına kazandırdığı "Ali Ufkî Bey ve Hâzâ Mecmû'a-i Sâz ü Söz" adlı bu çalışmalardan, karşılaştırma yapılmak suretiyle yararlanılmıştır.

Tarihî türküler içeren bir diğer eser, Mehmet Naci Önal'a ait Plevne Türküleri adlı akademik çalışmadır. Bu kitap, Plevne Müdafası sırasında yaşanan olayları, olaylarda etkili olan kahramanları detaylı olarak ele almaktadır. Müdafaa sırasında yaşanan olayları anlatan tarihî türkü metinleri, metinlerin çeşitlemeleri, türkülerin destanlarla olan bağlantısı detaylı olarak çalışmada bulunmaktadır. Tez çalışmasının ilgili bölümünde eserden yararlanılmıştır.

Bölgesel tarihe ışık tutan türkü metinler taşıması, eşkıya ve efe/zeybek türkülerini içermesi açısından Mehmet Bayrak'ın *Eşkîyalık ve Eşkîya Türküleri* adlı çalışması da tarihî türküler içermesi açısından önemlidir. Eserde, literatür araştırması yoluyla tespit edilmiş çok sayıda türkü metni bulunmaktadır. Bayrak bu türkülerini derlediği kaynaklardan yararlanarak, türkü metinlerinin tarihî arka planıyla ilgili bilgiler de paylaşmıştır. Türkü metinlerinin müzikal özellikleri değerlendirme dışı kalmıştır. Eşkîya türkülerini toplu şekilde ihtiva etmesi açısından önemlidir.

Tarihî türkülerden hareketle oluşturduğu çalışmasıyla Hamdi Tanses, konuyla ilgili çalışmalara katkıda bulunmuştur. Kurtuluş Savaşı Türküleri adlı çalışma, Milli Mücadele Dönemi ile kısıtlı bir zamanı ele almaktadır. Kitap, büyük ölçüde literatürden derlenen türkülerin metinlerinin, nota bilgilerinin ve kısa hikâyelerinin verilmesiyle oluşturulmuştur. Kurtuluş Savaşı yıllarına ait destanlar, Atatürk ile ilgili olarak âşıkların söylediği destan ve ağıtlar, döneme dair marşlar, Atatürk'ün sevdiği türküler, döneme ait resmî yazışmalar da çalışmada yer almaktadır. Tarihî türküler açısından küçük bir zaman aralığını ele alması, akademik yönünün olmaması, çalışmadan kısıtlı ölçüde yararlanılmasını beraberinde getirmiştir.

Tez çalışmasına kaynaklık eden, fakat oldukça kısıtlı bir çevre ve zamanı ele alan bir çalışma da Karl Hadank'a aittir. 1917-1918 yıllarında Osmanlı Ordusu'nda görev

yapmış olan Hadank'ın "Jungturkische Soldaten-und Volkslieder" adıyla yayımlanmış makalesinin Türkçe'ye çevrilmesiyle oluşturulan kitap, söz konusu türküyle ilgili detaylı bilgi taşımaktadır. *Çanakkale Yöresinde Derlenen Jön Türk Asker ve Halk Türküleri* adıyla, Ali Osman Öztürk tarafından yayıma hazırlanmış olan eser, "Çanakkale İçinde Aynalı Çarşı" adıyla da anılan Çanakkale Türküsü'nün çeşitlemelerini, kaynağını, gelişimini içermesi açısından önemlidir.

Doğrudan tarihî türkülerini ele almayan fakat içinde sınırlı da olsa tarihî türkü metni bulduran bir diğer çalışma Ruhi Ersoy'a aittir. Ersoy'un *Sözlü Tarih Folklor İlişkisi/Baraklar Örneği* adlı kitabı, Âşık Mahgûl ile yapılan görüşmelerden elde edilen sözlü tarih metinlerini folklorik açıdan incelemiştir. Kitapta, Barak iskânını anlatan tarihî türkü metinleri de mevcuttur. Eser, bölgesel tarih açısından literatüre akademik katkı sağlamıştır.

Tarihî türkülerin analizi üzerine yazılmış az sayıda makale de literatüre kazandırılmıştır. Dursun Yıldırım'ın "Balkan Üçlemesi ve Tarih" adlı makalesi, Bosna üzerine yakılmış bazı tarihî türkülerin bağlamsal ve tarihsel boyutlarıyla incelenmesini içermektedir. Söz konusu makalede Yıldırım, sözel tarih ve yazılı tarih kaynaklarını kıyaslamış, türkülerin yaratıldığı ve icra edildiği bağlamı tarihsel bilgiyle birlikte analiz etmiştir. Türkülerin yaratıcısının özellikleri, metinlerin çeşitlemelerine dair bilgiler de makalede mevcuttur. Yıldırım'ın makalesi, literatür açısından önemli bir kaynak olup çalışmamıza rehberlik etmektedir.

Tez çalışmasına, yöntem açısından katkı sağlayan bir başka makale F. Gülay Mirzaoğlu'nun "Bir Tarihî Türkü: 'Cezâyir'" çalışmasıdır. Makale, tarihî türküler açısından literatürde bulunan az sayıdaki çalışmalardan olup, tez çalışmamıza tarihî türkülerin halkbilimsel analizinin yapılması konusunda katkı sağlamaktadır. Cezâyir Türküsü'nün tarihî arka planını resmî tarih kaynaklarıyla karşılaştırmalı olarak açıklaması, türkünün Anadolu'da yaşayan çeşitlemelerine ve icra şekillerine göre analizini yapması, tarihî türküler konusunda bilgi vermesi önemlidir.

Tarihî türküler kapsamında değerlendirebileceğimiz bir diğer makale Çağatay Uluçay'a aittir. "Üç Eşkîya Türküsü" adlı makale, tarihî açıdan önemli yeri olan, çalışmamızda da yer verdiğimiz bazı eşkîya türkülerini analiz etmektedir. Söz konusu eşkîyaların

bazılarının devlet yönetiminde görevli olması, analizlerin tarihî gerçeklik ve resmî tarih kaynaklarına dayanarak analiz edilmesi, resmî kaynaklarda bulunmayan bilgilerin türkülerde bulunuşunu vurgulaması gibi özellikleri makalenin önemini artırmaktadır.

Tarihî türkülerle ilgili yayımlanmış bir diğer makale Süleyman Fidan'ın "Sözlü Kültür-Sözlü Tarih İlişkisi Bağlamında Niş Türküleri" adlı çalışmasıdır. Makale, Niş türkülerini sözlü tarih açısından ele almakta, yazılı tarih kayıtlarından hareketle metinlerin tarihî arka planını analiz etmektedir.

Tarihî konuları işleyen ve zamanla türküleşmeye başlayan ağıtlar da çalışmamız kapsamında değerlendirilmiştir. Ali Osman Öztürk'ün "1909 Adana-Ermeni Olaylarına Bir Tanık: Kibaroğullarının Ağıtı" adlı makalesi bu açıdan önemlidir. Makale, Ermeni Olayları sonucu asılan Kibaroğulları'nın hikâyesini ve artlarından söylenen ağıtı analiz etmektedir.

TFA'nın çeşitli sayılarında bulunan tarihî türkü metinleriyle ilgili makaleleri de tarihî türkülerle ilgili olarak yapılan çalışmalara dâhil etmek mümkündür. Bu makalelerin büyük bir bölümü akademik değildir, halk kültürüyle ilgilenen derlemeciler tarafından ve araştırmacılar tarafından kaleme alınmıştır. Dergide yer alan bu makalelerin bir kısmı Cahit Öztelli, Şükrü Elçin gibi uzman kişiler tarafından oluşturulmuştur. Aşağıda bu makalelerin künye bilgisi alfabetik sıraya göre verilmiştir:

Arseven, V. (1968). Kars'ın Kahramanlık Türküleri I. *TFA*, 11(228), 5006.

Arseven, V. (1968). Kars'ın Kahramanlık Türküleri II. *TFA*, 11(230), 5065-5066.

Arseven, V. (1969). Kars'ın Kahramanlık Türküleri III. *TFA*, 11(234), 5176.

Ataman, S.Y. (1963). Sepetçioğlu Osman Efe, Zeybeği ve Türküsü. *TFA*, 8(165), 3037-3039.

Bozdoğan, M. (1957). Müftü'ye Ağıt. *TFA*, 5(100), 1600.

Dizdaroğlu, H. (1978). Cönklerin Güvenilirlik Derecesi. *TFA*, 18(343), 8231-8234.

Elçin, Ş. (1972). Kâtip Ali'nin Bilinmeyen Şiirleri. *TFA*, 14(274), 6305-6307.

Elçin, Ş. (1972). Tasbaz Ali. *TFA*, 14(280), 6471-6472.

- Göçeli, Y. K. (1954). İnce Mehmet. *TFA*, 3(56), 889-891.
- Gökçe, E. (1974). 1897 Türk-Yunan Savaşında Yakılan Türküler. *TFA*, 15(303), 7119-7121.
- Kırzioğlu, F. (1974). 1686 ve 1697'de Yakılan Budin ve Bosna-Saray Ağıdları. *TFA*, 15(304), 7149-7150.
- Kırzioğlu, M. F. (1956). 1205 (1791) Anapa Ağıtı. *TFA*, 4(87), 1380.
- Kırzioğlu, M. F. (1971). 1828(H.1244) Ahıska Ağıtlarından Biri. *TFA*, 13(267), 6106-6109.
- Köklü, A. (1955). Çuhadaroğlu Mehmet Bey Ağıdı. *TFA*, 3(69), 1090.
- Öztelli, C. (1960). Üçyüz Yıllık Bir Savaş Türküsü. *TFA*, 6(129), 2126-2127.
- Öztelli, C. (1961). 250 Yıllık Bir Savaş Türküsü. *TFA*, 7(148), 2559-2564.
- Öztelli, C. (1965). Cönklerden Derlemeler:I. *TFA*, 9(186), 3625-3627.
- Öztelli, C. (1968). Damat İbrahim Paşa Türküsü. *TFA*, 11(227), 4767-4768.
- Raykoviç, L. (1974). Adakale İle İlgili Bir Türk Halk Şiiri. *TFA*, 15(298), 6975-6976.
- Sevinçli, E. (1979). Seferberlik Üstüne ve Bir Seferberlik Ağıtı. *TFA*, 18(358), 8659-8661.
- Şimşek, İ. (1965). Gizzik Duran'ın Ağıdı. *TFA*, 9(189), 3703-3704.
- Şimşek, İ. (1965). Kozandağları ve Kozanoğlu. *TFA*, 9(190), 3738-3741.
- Uyguner, M. (1965). Hun Savaşçılarının Türküsü. *TFA*, 9(197), 3927-3929.
- Yalgın, A.R. (1949), Kozan Dağları ve Son Kozanoğlu, *TFA*, (3), 40-43.
- Yedekçioğlu, K. (1979). Çellov'un Türküsü. *TFA*, 18(360), 8714-8715.
- Yund, K. (1961). Silifke ve Türk Folklorunda Cezayir. *TFA*, 6(141), 2365-2366.
- Tez çalışması sırasında, farklı etnik grupların söylediği Türkçe halk türküleri ile ilgili kaynak taraması da yapılmıştır. Bu kapsamda aşağıda künyesi verilen *Dersim Türküleri*

adlı çalışma, Cumhuriyet İlanı (1923) sonrası söylenen tarihî türküleri içerdiği, bu da tez çalışmasının sınırlılıkları dışında bulunduğu için tez çalışmasına dâhil edilmemiştir.

Düzgün, M. (t.y.). *Dersim Türküleri/Taye Lawike Dersimi*. Berhem Yayınları.

Çalışmanın literatür taraması sırasında, *Tehcir Türküleri/Anılarda Ermeni Soykırımı* adlı bir kitabın varlığı tespit edilmiştir. Kitap, türkülerden ziyade 1909 Adana Olayları'nda ve Tehcir sırasında, Ermenilerin kıyımına uğradığı iddiası üzerine kurulmuştur. Çalışma, Sunuş bölümü dışında beş bölümden oluşmaktadır. Verjine Svazlian tarafından hazırlanmış olan “Anılarda Ermeni Soykırımı ve Yaşayan Görgü Tanıklarının Türkçe Şarkıları” adlı bölümde az sayıda türkü parçası mevcuttur. Kitap akademik olmamakla birlikte Türkçe tarihî türküler içermesi açısından tez çalışmasına dâhil edilmiştir.

1.BÖLÜM: TÜRKÜ VE TARİHİ TÜRKÜLER

1.1. TÜRKÜNÜN TANIMI

Türkü, ezgi ile söylenen halk şiirlerinin hemen her türü için kullanılan genel bir kelime (Boratav, 1969: 162) olmakla birlikte; geçmişten günümüze pek çok araştırmacının farklı tarif ve açıklamalarına konu olmuş bir terimdir. Türkünün tanımı, tasnifi, bir nazım şeklimi yoksa nazım türü mü olduğu uzun zamandır tartışılan konulardandır. Türkü kelimesinin kaynağı, anlamı ve tanımı öncelikle tartışılan hususlardandır.

Türkü kelimesinin kaynağı ile ilgili birden fazla görüş vardır. İsmet Zeki Eyüboğlu, Ali Püsküllüoğlu, Doğan Kaya gibi bazı araştırmacılar; kelimenin Türk kelimesine nispet î'si eklenmesiyle oluşan Türkî kelimesine dayandığını, bu kelimenin zamanla türkü şekline dönüştüğünü savunur (Yakıcı, 2013: 46-48). Özkul Çobanoğlu bu görüşe karşı olarak, cönk ve yazmalarda türkü kelimesinin “türkiy” şeklinde yer aldığını, ezgi anlamına gelen “küy” kelimesinin türkü kelimesinin kuruluşunda bir rolü olduğunu, kelimenin ilk halinin “türk küy” şeklinde olabileceğini, art arda gelen “kk” seslerinin “y” sesinin daraltıcı etkisiyle bitişip önce “türkiy” sonra da “türkî”ye dönüşmüş olabileceğini belirtir (Çobanoğlu, 2010: 47). M. Fuad Köprülü, dörtlüklerden oluşan, bestesiyle uyumlu olan, köylüye ve özellikle de halka ait olan bu metinlerin Türklere ait

olanlarına “türkü”, Türkmenlere ait olanlarına “Türkmâni”, Varsaklara ait olanlarına ise “Varsağı” denildiğini belirtir (Köprülü, 1980: 272-273).

Türkü kelimesinin kökeni konusunda olduğu gibi tanımı, nazım şekli mi türü mü olduğu konusunda da çeşitli görüşler mevcuttur. Terimin tanımı onun bir nazım şekli mi türü mü olduğu konusunda birlikte şekillenir. Türkünün bir nazım şekli olduğunu düşünen araştırmacıların sayısı, tür olduğunu düşünen araştırmacılara göre azdır ve günümüz araştırmacılarının büyük çoğunluğu, halk edebiyatı nazım türü olduğu konusunda hemfikirdir.

Türkünün nazım biçimi olduğunu düşünen edebiyat araştırmacılarından Cem Dilçin, tanımını yaparken, türkünün ezgiyle söylenen, anonim bir nazım biçimi olduğunu belirtir (2016: 289). Türkünün nazım şekli olduğunu düşünen bir diğer araştırmacı Ahmet Talat Onay’dır. Onay, *Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev’i* adlı eserinde halk şiirini şekil ve konularına göre tasnif eder, türkü bahsini şekiller başlığı altında inceler. Fakat burada, halk şiirinin sadece şekline ve konusuna göre tasnif edilemeyeceğini, teganni ile şiir bağlantısının gözden uzak tutulmaması gerektiğini “ihtar” şeklinde vurgulamayı da ihmal etmez (Onay, 1996: 8). Mehmet Özbek, türkünün hece ölçüsüyle yazılmış, çoğu zaman kavuştaklı bir halk şiiri biçimi olduğunu, bu biçimin kendine özel ezgisiyle bir bütün oluşturduğunu belirtir (2014: 187). Halk şiirinde şekil ve türün iç içe olduğunu vurgulayan Özbek, koşma, türkü, türkmani gibi halk şiiri çeşitlerinin bir ölçüde şekillerine göre belirlendiğini, fakat aralarındaki büyük farklılığın şiirlerin özleri ve ezgilerinden kaynaklandığını belirtir (1981: 44). Türküyü şeklinden önce ezgisinin belirlediğini vurgular (Özbek, 1981: 69).

Pertev Naili Boratav, anonim şiir türlerinden olan türkülerde ölçü, uyak ve ezginin dış görünüşle ilgili ögeler olduğunu; bazı durumlarda halk ürününün şeklinin, türünü belirlemede etkisi olduğunu belirtir (Boratav, 1982: 156-157). Türkülerin halk şiiri ve halk müziği türü oluşuyla ilgili çeşitli çalışmalarda, onların ezgilerine göre değerlendirilmesi gerektiği anlatılır. Türkünün nazım şeklinden ziyade nazım türü olarak kabul edilmesinde ezginin rolü büyüktür. Türkü, yapısal özellikleri açısından çok çeşitli şekillere sahip olması sebebiyle, incelemelerde ve araştırmalarda çoğunlukla ezgisine göre tarif edilmeye çalışılır. Belli bir nazım kalıbı içine sığdırılamaması da onun bir nazım türü olarak kabul edilmesinde etkili olur. Hikmet Dizdaroğlu tür

kavramını; zaman içinde kuruluşu, yapısı, ezgisi değişebilen; nitelik bakımından benzer gibi görünen fakat alt dallarında çeşitlilik gösteren edebi ürünler olarak açıkladığı bir makalesinde türküyü halk edebiyatı türü olarak adlandırır (1970: 5001). Cahit Öztelli, türkünün halkın ortak malı olan, nesil nesle aktarılan bir sözlü edebiyat ürünü olup genel edebiyat türleri içinde bir nazım türü olduğunu belirtir (Öztelli, 2002: 11). Şükrü Elçin, türkünün özünü musikinin oluşturduğunu ifade eder (Elçin, 1981: 190). Boratav, türkünün çeşitlemeleri olan, düzenleyicisi bilinmeyen, sözlü gelenek içinde doğup gelişen, ilerleyen zaman ve yer değişimleri sonucunda içeriğinde, biçiminde değişikliklere uğrayan, daima bir ezgiye koşulan şiirler olduğunu belirtir (Boratav, 1969: 163). Ali Yakıcı mani, koşma vd. nazım şekillerinden oluşan şiirlerin türkü repertuarında yer alabildiğini, türkülerin farklı nazım birimi ve şekillerinden oluşmakla birlikte asıl farklılığın ezgilerinde görüldüğünü, bu nedenle türkünün nazım şekli değil türü olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtir (Yakıcı, 2013: 63). Çobanoğlu, türkünün sabit bir nazım şekline sahip olmadığını, “ezgi ağırlıklı” bir halk edebiyatı ve halk müziği türü olduğunu ifade eder (2010: 47).

M. Öcal Oğuz, türkünün nazım şekli mi türü mü olduğu konusundaki tartışmaya farklı bir şekilde dâhil olur. Ona göre nazım şekli, halk şiirinde kafiye örgüsü, nazım birimi, vezin ve hacim gibi “dış unsurlar”la; nazım türü ise konu ve ezgi beraberliğiyle tespit edilebilir. Türkü ise ne bu dış unsurlarla sınırlandırılabilen ne de konu ve ezgi beraberliği göstermektedir; bu sebeple türkü bir nazım şekli ya da türünün adı değildir. Türkmen ezgileri türkmani, Varsak ezgileri varsağı olarak kabul ediliyorsa Türk ezgileri de türkü olarak anılabilir (Oğuz, 2001: 16). Onay’ın da Oğuz ile benzer bir şekilde düşündüğünü söylemek mümkündür. Onay türkünün; Türklere özgü ezgiyle söylenen şarkılar olup şekilden ziyade ezgiye, besteye benzediğini belirtir (1996: 63). Bu açıdan da Onay ve Oğuz’un ifadelerinde paralellik vardır.

1.2. TÜRKÜLERİN TASNİFİ

Anonim Halk Edebiyatı ürünü olan türkülerin çeşitli halk edebiyatı araştırmacılarınca farklı şekilde sınıflandırıldıkları görülür. Bu konuda Halil Bedi Yönetken, bilinen ilk türkü sınıflandırmasının Doktor Fraylıç ve Mühendis Raulig'in hazırladığı *Türkmen Aşiretleri* adlı kitapta bulunduğunu belirtir (Yönetken, 2017: 89). Türkmen halkiyatının bir parçası olarak Türkmen şarkılarına da yer verilen eserde, şarkılar sekiz başlık altında sıralanır. Bunlar; mevsim şarkıları, kahramanlık şarkıları, aşk şarkıları, ölüm şarkıları, tevellüd (doğum) şarkıları, izdivaç (evlenme) şarkıları, çocuk ninnileri ve gençlik şarkıları şeklindedir (Fraylıç-Raulig, 1334: 271). Yönetken, bu sınıflandırmaya her ulusun müzik külliyatında bulunmayan Osmanlı-Avşar ve aşiret kavgalarını anlatan ezgilerin, iskân havalarının ve Budin, Belgrad, Yemen, Selanik, Cezayir gibi elden çıkan yerlerle ilgili türkülerin de eklenebileceğini belirtir (Yönetken, 2017: 89-90).

Fraylıç ve Raulig'in tasnif denemesinden sonraki yıllarda, halk türküleriyle ilgili olarak çeşitli sınıflandırma denemeleri yapılmaya devam edilir. Araştırmacılar tasnif konusunda benzer ve farklı öğeleri kullanırlar. Boratav türküleri konularına ve kullanıldıkları yere göre tasnif ederken (1969: 164); Özbek konularına, şekil yapılarına ve ezgilerine göre sınıflandırır (1981: 66). Yakıcı bu sınıflandırmaya ek olarak vezinler konusunu dâhil eder (2013: 5-10). Öztelli'nin ise bu sınıflandırmalardan farklı olarak türküleri genel olarak olaylı ve duygusal türküler şeklinde tasnif ettiği görülür (2002: 16). Burada, söz konusu araştırmacıların türkü tasniflerinin ana hatları ve tarihî türkülerin bu tasniflerdeki yeri hakkında kısa bir bilgi vermek gerekir.

Boratav, halk türkülerini konularına göre ve kullanıldıkları yere göre iki gruba ayırmayı uygun görür. İş türküleri, tören türküleri, oyun ve dans türküleri kullanıldıkları yere göre türküler oluştururken, konularına göre türküler şu alt başlıklardan oluşur:

“A. bölümünün çeşitlenmeleri:

1.Lirik türküler (a. Ninniler b. Aşk türküleri c. Gurbet türküleri, askerlik türküleri, hapishane türküleri ç. Ağıtlar d. Çeşitli başkaca duyguluk konular üzerine türküler)

2.Taşlama, yergi ve güldürü türküleri.

3. Anlatı türküleri (a. Efsane konulu türküler b. Bölgelere ya da bireylere özgü konuları olan türküler c. Tarihlik konuları olan türküler)

B. bölümünün çeşitlenmeleri:

4. İş türküleri

5. Tören türküleri (a. Bayram türküleri b. Düğün türküleri c. Dinlik ve mezheplik törenlere değgin türküler ç. Ağıt töreninde söylenen türküler)

6. Oyun ve dans türküleri (a. Çocuk oyunlarında söylenenler b. Büyüklerin oyunlarında söylenenler)” (Boratav, 1969: 164-165).

Özbek, konularına göre türküleri sekiz ana başlık altında gruplandırır. Bunlar;

1. Lirik türküler (Bu türküler kendi içinde aşk ve sevdâ türküleri, gurbet türküleri, ağıtlar ve ninniler olarak alt başlıklara ayrılır)

2. Satirik türküler (Bu türküler kendi içinde güldürücü türküler ve taşlamalar, ilenmeler olarak alt başlıklara ayrılır)

3. Olay türküleri (Bu türküler kendi içinde tarihî türküler ve eşkıya türküleri olarak alt başlıklara ayrılır)

4. Tören türküleri (Bu türküler kendi içinde kına, düğün, esvap giydirme töreni türküleri ve itikat, mezhep töreni türküleri olarak alt başlıklara ayrılır)

5. İş ve meslek türküleri (Esnaf türküleri alt başlığına ayrılır)

6. Pastoral türküler (Tabiat türküleri alt başlığına ayrılır)

7. Didaktik türküler

8. Oyun türküleri (Bu türküler kendi içinde ritmik dans ve temsili oyun türküleri olarak alt başlıklara ayrılır) (Özbek, 1981: 84-86).

Yakıcı, *Halk Şiirinde Türkü* adlı kitabında türkü sınıflandırılmasına detaylı bir şekilde yer vermiştir. Kitapta türkülerin icra ortamı ve icra edildiği bölgeler de tasnif başlığı altında yer bulmuştur. Söz konusu sınıflandırma kısaca şöyledir:

1. Vezinleri bakımından türküler (hece vezinli, aruz vezinli türküler).
2. Yapıları bakımından türküler (bentleri bir ila sekiz mısradan oluşan türküler)
3. Konuları bakımından türküler (aşk/sevda konulu türküler, gurbet/ayrılık/hasret konulu türküler, beşik/bebek/çocuk türküleri ve ninniler, ölüm türküleri/ağıtlar, tören türküleri, asker/askerlik türküleri, hapishane türküleri, olay türküleri, doğal çevreyle ilgili türküler, beslenme ve yiyeceklerle ilgili türküler, iş ve meslek türküleri, övgü türküleri, yergi/alay/eleştiri türküleri, şikâyet türküleri, eğitici/öğretici türküler, arzu/istek türküleri, dini/tasavvufi türküler, oyun türküleri)
4. Ezgileri bakımından türküler (Yakıcı, 2013: 197-282).

Bu tasnifte yer alan “Olay Türküleri” başlığı altında, tarihî olayları konu alan türküler de yer alır. Bu türküler; “savaş türküleri, yiğitlik/kahramanlık türküleri ve eşkıya türküleri olarak üç bölümde incelenir (Yakıcı, 2013: 259-262).

Öztelli türküleri duygusal ve olaylı olarak iki ana bölümde tasnif ederken burada çok keskin sınırlar konulamayacağını, olaylı türkülerin duygusal yönlerinin de olabildiğini, iki unsurun birbiriyle iç içe olduğunu belirtir (2002: 16-17).

1.3. TARİHİ TÜRKÜLER

Halk edebiyatı ve halk müziği araştırmacıları tarafından yapılan türkü tasniflerinde tarihî türküler genel itibarıyla “konularına göre” türkü sınıflandırması içinde yer alır. Tarihî türküler, “olay” ve “anlatı” türküleri grubunda değerlendirilirler. Burada tarihî türkülerden kasıt, bir bölgenin ya da ülkenin tarihini etkileyen, resmi tarihlerde de büyük ölçüde yer bulan olayları anlatan türkülerdir. Yaşanan olay bölgesel olabildiği gibi ulusal boyutta da olabilir. Burada mühim olan nokta, anlatılan tarihî olayın küçük ya da büyük bir bölgeyi ilgilendirmesi, halkın ortak bir olgudan etkilenmesidir. Bu türküler; savaşları, fetihleri, toprak kayıplarını, önemli tarihî kişiliklerin ölümü üzerine yakılan ağıtları, bir bölgede etkin durumda olan efe, zeybek ve eşkıyaları konu alır.

Türkiye sahasında derlenmiş tarihî türkü metinlerinin içerik ve doğuş zamanı açısından, dünyadaki örnekleriyle benzer özellikler gösterdiği görülür. Rusya ve Avrupa'nın çeşitli uluslarına ait tarihî türküler buna örnek verilebilir. Bu açıdan, söz konusu bölgelerde tarihî şarkı geleneğine kısaca değinmekte fayda vardır.

1.4. RUS TARİHÎ ŞARKILARI

Çarlık döneminden Sovyet dönemine kadar olan süreçte Rusya topraklarında tarihî şarkıların var olduğu, XIX. yüzyılın sonlarında tamamen değişen bu şarkıların kuzey köylüleri ve Kazaklar arasında varlığını sürdürdüğü, Ekim Devrimi (1917) sonrası, dönemin olaylarını yansıtan yapısıyla “yeniden doğduğu” bilinir (Sokolov, 1941: 282). Rus tarihsel şarkıları söz konusu olduğunda *bilina* (Rus epik şarkıları), *balada* (balad) ve *istoričeskiye pesni* (tarihsel şarkılar) türlerinin birlikte ele alındığı araştırmalar mevcuttur. Burada öncelikle Rus baladlarının tarihî şarkılardan farklı olduğunu vurgulamak gerekir. Rus baladları epik şiirden güç alan fakat onlar kadar “ulusal epik” bir değere sahip olmayan, hacim açısından bılinalar kadar büyük olmayan, anlatımı bılinalardan daha sade olan, aile ve aşk hikâyeleri içeren sözlü ürünler olup diğer kültürlerdeki baladlardan sözlü aktarım, anlatım yapısı, formül yapısı, durum ya da olaya odaklanma şekli, karakter ve açıklamaların asgari düzeyde kullanımı, olayın dramatik anlatımı, parça durumundaki konuları belli bir sesle birleştirme şekli açısından farklılık gösterir (Rogatchevskaia, 2004: 24-30). Vladimir Propp, balad ve tarihî şarkı ayrımını kurgusal anlatım farkı yoluyla yapar. Ona göre, baladlar kurgusaldır; olayların faileri ya da tanıkları yoktur, olması da muhtemel değildir (Propp, 1998: 59-60). Propp, Rus tarihî şarkılarının epik şiirin gelişimi sonrası ortaya çıktığını, epik şiir ve özellikle de bılinalar olmasa bu türün gelişiminin mümkün olmayacağını belirtir (Propp, 1998: 58). Bılinalar hikaye karakteri gösteren tarihî epik şarkılardır (Prokhorov, 2002: 111). Ulusal mesajlar veren, ulusunun çıkarları için mücadele eden kahramanların hikâyesinin merkezinde yer aldığı, oldukça süslü bir anlatıma sahip, önceleri elit zümrelere hitap ederken zamanla halkın alt tabakalarınınca da icra edilmeye başlanan bu şarkıların (Rogatchevskaia, 2004: 23-30), ortaya çıkış dönemi tam olarak bilinmemekle birlikte, erken dönem örneklerinin X. yüzyıla ait olduğuna dair görüşler mevcuttur (Prokhorov, 2002: 111). Söz konusu şarkılar, Rus tarihî şarkılarının temelini oluşturur. Bılinaları tarihî şarkılardan ayıran özellikler olmakla birlikte, onların çıkış zamanlarında tarihî olayları anlatan tarihsel şarkılar olduğunu düşünen araştırmacılar vardır. Bu araştırmacılara göre bılinalar, zamanla fantastik öğeler ve sanatsal genellemeler içermeye başlar ve bu durumun etkisiyle iki şarkı türü birbirinden ayrılır (Uluoğlu, 2009: 92). Propp, bu görüşün anti-tarihsel olduğunu söyleyerek karşı çıkar. Ona göre,

Ortaçağ Rusya'sının insanı, içinde yaşadığı gerçekliği sözlü sanatlarla temsil edemeyecek durumdadır. Bu gerçeklik ancak XVIII. yüzyılda tarihsel şarkı formuyla mümkün olur (Propp, 1998: 91).

Bılina ve Rus tarihî şarkılarının türsel olarak ayrılmasına neden olan bazı farklılıkları mevcuttur. Bu farklılıklar, bilinadan doğmuş olsa da tarihî şarkıların zamanla ayrı bir gelişim izleyerek kendini yeni bir tür olarak kabul ettirmesini sağlamıştır. Bu farklılıkların başında öncelikle yapısal farklılıklar gelir. Bılinalar uzun bir yapıya sahipken tarihî şarkıların daha kısa olduğu görülür. Bılinalarda tekrarlar ve epik formüller bulunurken tarihî şarkılarda bu durum gözlenmez (Bağcı, 2018: 164). Tarihî şarkılarda, bılinalardaki gibi sanatsal ayrıntılar çok yoktur, metinler bılınaya göre daha dinamiktir (Prokhorov, 2002: 117). Bılinalarda kahramanın evinden ayrılıp savaşa gitmesi belli motiflerle anlatılır. Tarihî şarkılarda ise olayların başlangıcıyla ilgili epizotlarda farklılık vardır (Bağcı, 2018: 164). Tarihsel şarkılarda ortak bir manzum düzen olmayıp, form açısından da farklılıklar görülebilir. Örnek olarak askerî, tarihî bir şarkının cenaze ağıtı ile benzediği görülebilir (Propp, 1998: 59). İki türün ezgisel açıdan da farklılıkları mevcuttur. Tarihî şarkılar, bılinalardan daha hızlı bir müzikal yapıya sahiptir. Ayrıca, XVIII. yüzyıl başlarında düzenli ordunun kurulması; şiirsel ve müzikal bir geleneği içeren bılina türündeki geleneksel yapıdan uzaklaşarak marş ritminde, melodiye uygun jestlerle çerçevelenmiş, eş sesli ve düzenli bir yapıya sahip askeri şarkıların oluşmasını sağlamıştır (Prokhorov, 2002: 117-120). Bılinaların konuyu işleyişi ve kahramanın olaydaki rolü de tarihî türküyü farklı şekilde olur. Bılinalarda “bogatır” denilen kahramanların olayların merkezinde olduğu, ulusunun çıkarları için mücadele ettiği görülür (Rogatchevskaia, 2004: 30). Tarihî şarkılarda kahramanların ünlü komutanlar, önemli tarihî liderler olması yanında düşük rütbeli askerlerden de oluşabildiği görülür (Putilov, 1984: 212). Bu şarkılarda, belli adlara ve bireysel özelliklere sahip, psikolojik karakter çizimi derin ve karmaşık olabilen kahramanların varlığına da şahit olunur (Propp, 1998: 61). Bılinalarda kahramanların daha fantastik motiflerle anlatıldığı (Bağcı, 2018: 164), tarihî türkülerde ise abartılı ifadelerden kurtulup “insan” olarak tasvir edilmeye başlandığı görülür (Putilov, 1984: 214). Bılinalarda tek bir kahramanın mücadelesi söz konusu iken tarihî şarkılarda askeri birliklerin mücadelesi görülür (Bağcı, 2018: 162). İki tür arasındaki bir diğer fark, anlatıların gerçeklikle olan bağıdır. Tarihî şarkıların realist, tarihî gerçeklikle yakından

ilgili olduğu görülür (Prokhorov, 2002: 117). Propp, bu şarkılarda tarihî gerçeklerden uzaklaşan, “uydurma” bölümler olsa bile, olayın geçtiği ortamda yaratıldığını, olayın gerçekleşmemiş/kurgusal kabul edilemeyeceğini, Rus tarihî şarkılarının Rus tarihiyle benzer içeriklere sahip olduğunu belirtir (Propp, 1998: 59-60). Bu konuda Putilov’un farklı düşündüğü görülür. Ona göre, tarihî şarkılarda tarihî gerçeklik, kurgu yoluyla farklı şekillerde işlenip gerçek tarihten uzaklaşılır. Bu şarkılarda son durumun güvenilirliğine, ana tema ve bazı ayrıntıların korunmasına rağmen çoğu unsurun zaman ve yaşanan ortamın etkisiyle kaybolduğu görülür (Putilov, 1984: 214).Bilinalarda anlatımın fantastik öğelerle dolu olması, anlatımın sanatsal yönünün ağır basması onun gerçeklikle ilgisini azaltır (Uluoğlu, 2009: 93).

Rus tarihî şarkıları, yaratıldıkları ortamın gerçek tarihle ilişkisi ve yaratıcılarının bizzat olayı yaşayan ya da yakın şahit durumundaki kişiler olması bakımından diğer edebi türlerden ayrılırlar. Tarihî şarkılara konu olan köylü ayaklanmaları, feodal düzene dair isyanlar, başka uluslarla yapılan savaşlar gerçek hayatta yaşanmış ve toplumu büyük ölçüde etkilemiş olaylardır. Bu şarkılar, olayın tanığı olan, dönemin şartlarını bilen yetenekli kişiler tarafından yaratılır (Propp, 1998: 60). Rus tarihî şarkıları için önemli bir konu olan Stepan Razin önderliğindeki köylü ayaklanması (XVII. yüzyıl) ve Razin’in Çarlık yetkililerince yakalanıp cezalandırılmasıyla ilgili şarkılarda, sahnelerin detaylı bir şekilde anlatılması, bu şarkıların olaylara şahit olan kişilerce oluşturulduğu ihtimalini kuvvetlendirir (Sokolov, 1941: 274). Özellikle askerî tarihî şarkılarda, kullanılan isimler, savaş hakkında somut ve geniş bilgiye sahip olunması, şarkıların yaratıcılarının asker olduğu ihtimalini kuvvetlendirir (Putilov, 1984: 216). Vadim Prokhorov olayları yaşayan ve şarkıyı yaratanların erkek olmasından dolayı, tarihî şarkı türünü erkek geleneğine bağlı olarak düşünür (Prokhorov, 2002: 117). Bu şarkılarda kanlı ifadelerin bulunması, tarihî şarkıların karakteristik bir özelliğidir (Putilov, 1984: 214).

Rus tarihî şarkılarının yaratılırken birden fazla bakış açısının metne yerleştirildiği görülür. Öncelikle olayın içinde bulunan topluluğun, halkın olaylara bakış açısı şarkı metninde belirir. Korkunç İvan’ın öfkesinin, yaptığı zulmün halk tarafından “kendilerinin korunması için yapıldığı” gerekçesiyle kabul görmesi ve İvan’ın sempatik, olumlu, ideal bir lider olarak anlatımda yerini bulması buna örnek verilebilir. İvan’ın

gerçek kişiliğinin aksine olan bu anlatım, o dönemin Rus halkının düşünce yapısını aktarması açısından önemlidir (Sokolov, 1941: 263-265). Ülke toprakları içinde yaşanan olaylarda, Rus feodalitesine karşı olan hareketlerde, köylünün isyânkar ve özgürleşmeye çalışan düşünce yapısı dizelere yansır (Prokhorov, 2002: 117). Egemen sınıfın baskısı ve zulmü, keyfi yönetimi kabul etmeyen ve intikam duygusuyla dolu insanların öfkesi devrimci tarihî şarkılarda yer alır (Sokolov, 1941: 272). Ülke sınırlarının ötesini anlatan şarkılarda ise Rus kimliğine hakarete duyulan öfkenin yansımaları görüldüğü gibi (Prokhorov, 2002: 117); kahramanın/komutanın sonunun trajik bir şekilde anlatılarak, ulusal kahramanlığın ve vatanseverliğin yüceltilmesinin gerekliliğini vurguladığı da görülür (Putilov, 1984: 214). İkinci olarak, şarkıyı yaratan ve icra eden kişinin düşüncelerinin metni şekillendirdiği görülür. Tarihsel şarkı, geçmiş ve günümüze ait politik yaşamdan izler taşıdığı gibi, olayın sadece anlatımını değil değerlendirmesini de içerir (Propp, 1998: 58). Bazı şarkı yaratıcılarının olayları saptırıp gerçeklerden uzaklaştırarak anlattığı, yaşananın tersi yönde ifadelere başvurduğu görülür (Sokolov, 1941: 277). Asker olan ozanların şarkıyı yaratması ve icra etmesinde, savaşa hazırlanan komutanlarını cesaretlendirmek, ölen komutanlarının ardından yas niteliğinde bir eser oluşturmak gibi amaçları da vardır (Putilov, 1984: 116).

Tarihî şarkıların icrasında yansıtılan bakış açısının yanı sıra, şarkıda yer bulan savaş resimleri, ölen komutanlar ardından yakılan şarkılarda yer alan bilgiler, ülkenin geçirdiği kritik dönemlerin tasviri, şarkılarda bulunan bazı özel bölümler, sayısal ve sosyal açıdan çıkarım yapma imkânı sağlar (Putilov, 1984: 216-217).

1.5. AVRUPA TARİHÎ ŞARKILARI

Tarihî şarkılar Avrupa'da genellikle *ballads* (baladlar) kavramıyla birlikte ele alınır. Doğu Avrupa sınırları içerisinde yer alan ve Rus kültürüyle önemli ölçüde etkileşimde bulunan Ukrayna'da tarihsel şarkılar söz konusu olduğunda *duma* (epik şarkılar), *psalmi* (dinî şarkılar) ve *istorični pisni* (tarihî şarkılar) türlerinin, tarihî içeriğe sahip olmaları nedeniyle birlikte ele alınabildiği görülür. Avrupa ve Rusya arasında, her iki bölgenin kültüründen izler taşıyan Ukrayna'nın tarihsel şarkılarını, bir geçiş noktası olması açısından ele almakta yarar vardır.

Ukrayna tarihsel şarkılarını oluşturan dumalar epik bir ifadeye sahip olmaları açısından Rus bilinalarıyla benzerlik gösterirler. Dumalar, XVI.-XVII. yüzyıl Kozak döneminde yaşanan olayları anlatan folklor ürünleridir (Odarchenko, 1984: 769). Tatar baskınlarını, esaretin acılarını, kara ve denizde yaşanan savaşları, Kozak mücadelelerini konu almakla beraber XIX. yüzyıldan itibaren aile ve aşk gibi daha bireysel konuların dumalarda yer almaya başladığı görülür (Kononenko, 2019: 41,76). Ukrayna tarihî şarkıları ile benzerlik gösteren bu türün, tarihî şarkılardan doğduğuna dair görüşler mevcuttur (Odarchenko-Struk, 1988: 156). Ukrayna tarihî şarkılarının ve dumalarının kilise etkisinde olması, bu türlerin dini şarkılarla benzer yönleri olmasına sebep olmuştur. Bu açıdan her üç tür karşılaştırıldığında çeşitli benzerlikler ve farklılıklar ortaya çıkar. Dumalar ve tarihî şarkılar arasında yapısal açıdan farklar vardır. Dumalarda dize sayısı, hece sayısı düzenli değildir. 4-40 hecenin bulunduğu dizeler mevcuttur (Odarchenko, 1984: 769). Tarihî şarkılar ve dini şarkılarda ise 8-16 heceli, iki dizenin kafiyeli söylenmesiyle kurulan bir yapı mevcuttur (Kononenko, 1998: 21). Tarihî şarkılarda lirik bir anlatım hâkimken, dumalarda epik bir anlatımın kullanıldığı görülür (Odarchenko-Struk, 1988: 156). Ezgisel açıdan da farklılık mevcuttur. Dumalarda bandura, kobza veya lira gibi telli çalgılar eşliğinde, belli bir ezgiye bağlı kalınmadan icra yapıldığı görülür (Odarchenko, 1984: 769). Dumaların ezgisinde yaşanan farklılık, icra ortamının değişmesi ve dumalardaki kelimelerde değişiklik yapılmasıyla ilgilidir (Kononenko, 1998: 23). Tarihî şarkılarda kıtalar içinde ezgisel bütünlük olup diğer kıtalarda bunun tekrarının yapıldığı görülür (Odarchenko-Struk, 1988: 156). Dinî ve tarihî şarkılarda, ilahiyi andıran bir ezgi kullanılır (Kononenko, 1998: 22-23). Üç tür arasındaki bir diğer farklılık olayların anlatıldığı zamanla ilgilidir.

Dini şarkılarda anlatılan olayların yer ve zaman bilgisinde belirsizlik varken, tarihî şarkılarda anlatılan olayın yakın geçmişe ait olduğu bilinir (Kononenko, 1998: 22). Tarihî şarkılarda anlatılan olaylar ve anlatılan kişilerin adları değiştirilerek, bilgiler tarihî gerçeklikten uzaklaşarak sanatsal bir üslupla verilir (Odarchenko-Struk, 1988: 156). Tarihî şarkılarda kahramanın hayvanlarla konuşması, dini şarkılarda ise tanrı ve meleklerle konuşması, olağanüstü olmakla beraber gerçekmiş gibi anlatılır (Kononenko, 1998: 21-22). Dumalarda anlatılanların gerçekliği ise tartışmalı bir konudur. Natalie Kononenko 2019'da yayımlanan *Ukrainian Epic and Historical Song: Folklore in Context* adlı kitabında, дума ile ilgili pek çok kaynakta, bu türün tarihsel gerçekliği yansıttığı, tarihî gerçekleri onayladığı kabul edilerek incelemelerde bulunduğu anlatır. Kononenko, dumalarda anlatılan ifadelerin sürekli değişim içinde olmasından dolayı bu görüşe katılmadığını, dumaların tarihî bilgi açısından yetersiz olduğunu belirtir. Kononenko dumaların, yaşanan sosyal olaylar karşısında halkın takındığı tavır ve düşünceleri içeren metinler olduğunu iddia eder (Kononenko, 2019: 9-42). Türler arasındaki bir diğer farklılık ise anlatılan konuya yaklaşım şeklidir. Dini şarkılarda olaylar kozmik açıdan, tarihî şarkılarda ise bireysel ve milli açıdan önemli kabul edilirler (Kononenko, 1998: 22). Şarkıları icra edenlerin büyük ölçüde halktan kişiler olmasından dolayı, türler arasında bu konuda bir benzerlik söz konusudur. Dumaların (Khmelnitski gibi istisnai örnekler dışında) halktan kişiler tarafından ya da olaylara şahit olan ozanlarca yaratıldığı bilinir. Bu ozanlardan bir kısmının, özellikle de Kozaklarla ilgili dumaların ozanlarının, askeri müzisyen olduğuna dair düşünceler mevcuttur. Bazı ikon ve resimlerde Kozakların kobza çalarken tasvir edilmesi, onların savaşmanın yanında enstrüman çalıp дума söylediklerine dair düşünceleri beraberinde getirir (Kononenko, 2019: 45). Dumaların bireysel kültür ve halk yaratıcılığının sentezi olduğunu düşünenler olduğu gibi, anlatılan olaylara şahit olmayan, olaylarla ilgili bilgileri kitaplardan edinmiş entelektüeller tarafından oluşturulduğunu düşünenler de vardır (Odarchenko, 1984: 769). Dumalarda; Tatarlar tarafından köle yapılmaya çalışılan, baskına uğrayan, hem çiftçi hem de asker olan Ukrayna halkının yaşamının anlatılması, ozanın bu anlatımda etkili olması söz konusudur (Kononenko, 2019: 43). Ukraynalı ozanların dini, tarihî şarkılar ve dumalar arasında türsel farklılıklar olmasına rağmen onların tamamını, genel bir anlatım terimi olan “rozkaz” (hikâye) olarak

adlandırması (Kononenko, 1998: 23), türlerin ozanlar arasında ve halk kültüründe çok farklı görülmediğini gösterir.

Avrupa folklorunda tarihî şarkıların genellikle balad türü içinde yer aldığı görülür. Baladın eski formları İspanya'da *romances*, Almanya'da *volkslieder*, İskandinavya'da *folkeviser*, Britanya'da *gwerzou* olarak adlandırılır (Henderson, 1912: 5). Lirik bir forma sahip olan baladlar, yakın zamanda yaşanmış olayların sonucunda yaratılan, kişisel ve öznel duyguları, düşünceleri de bünyesinde barındıran şiirlerdir (Sharp, 1907: 89). Balad, Hristiyanlığın erken dönemlerinde Avrupa'da kazanılan savaşları ya da halk kahramanlarının başarılarını anlatmak için söylenen, dans eşliğinde icra edilen müzik türüdür (Henderson, 1912: 2). Tarihî konuları içermesi bakımından balad; hemen her ülkenin geçmişinde yaşadığı ve hafızasında kalan savaş, ölüm gibi olayların anlatılmasını, bu olayların anılmasını, böylelikle canlı tutulmasını sağlar (Percy, 1887: 18). İkel dönem şarkı ve hikâyeleriyle kıyaslanamayacak bir düzeyde olan baladların epik anlatı dönemi sonrası, Orta Çağ döneminin ardından ortaya çıktıkları tahmin edilir (Leach, 1972: 108). Özellikle İspanyol baladları, başka bölgelere de yayılan, diğer bölgelerdeki örneklerine göre daha zengin olan, Avrupa'nın en eski ve beğenilen baladları olarak bilinir (Espinosa, 1972: 1058). Almanya, İngiltere, İskoçya, İspanya, İskandinavya gibi bölgelerin yanı sıra Doğu Avrupa ülkelerinde balad türünün oldukça yaygın olduğu bilinmektedir. Bu baladlar konuları açısından oldukça zengindirler. Aşk ve kan davaları, sınır çatışmaları, doğaüstü olaylar, gerçekçi hikâyeler, tarihî olaylar, haydut ve hırsız hikâyeleri baladların genellikle işlediği konulardır (Leach, 1972: 108-109).

Baladların genel olarak dış yapılarına bakıldığında; tekrarlar, başlangıç ve bitiş formelleri içerdikleri, zaman içinde kilise etkisiyle nakarat bölümü taşımaya başladıkları görülür (Sharp, 1907: 92-94). Epik şiirden daha sade ve gösterişsiz olan baladlar (Henderson, 1912: 8), geniş bir coğrafyaya yayılmalarından dolayı çeşitli söyleyiş ve içerik farklılıkları taşırlar. Britanya'da Robin Hood baladları, son dönem sınır baladları, tarihî ya da yarı tarihî baladlar, erken dönem âşıklarının tarihî mısralarıyla ses benzerliğine sahiptirler (Henderson, 1912: 7). İngiliz baladları realist ve sanatlı bir üsluba sahipken, İskoç baladları olağanüstü unsurlar içeren, sade bir anlatıma sahiptir (Leach, 1972: 107). Pek çok yeni Danimarka baladının anlatımı, eski kahramanlık

anlatılarına benzer (Henderson 1912: 7). Bu ülkenin baladlarının, epik hikâyelerle benzer şekilde cesaretin erdemi, sadakat ve şeref gibi değerlerin, ulusal bir kahramanla birlikte ön plana çıkarıldığı görülür (Leach, 1972: 108). Tarihî konuları da içermesi bakımından Alman baladlarının sade bir dille anlatıldığı, tek bir kahramana odaklanmayıp genel olarak savaşa odaklı bir anlatı geleneğine sahip olduklarını söylemek mümkündür (Leach, 1972: 109). Tarihî İspanyol baladları soyluları, askerleri ve halkın hayatından alınmış kesitleri içerirler. Bu baladlar büyük ölçüde, epik geleneğin etkisinde olup epik şarkılarla; uzunluk, parçalanmış yapı ve popüler-ulusal karaktere sahip olmaları yönleriyle ayrılırlar (Espinosa, 1972: 1059).

Geleneksel yapıdaki Avrupa baladları, küçük ve kendine yeten halkın, bölgesel yönetim altında yaşayan toplulukların arka planını oluşturduğu şarkılar olup, bazı araştırmacılar bu şarkılarda halkın kendi yaşamını tasvir ettiğini iddia eder (Finnegan, 2017: 250-262). Önceleri, okuma-yazması olmayan kişilerce yaratılan bu baladlar, okuryazarlığın artmasıyla önemli değişiklikler yaşar. Bunun sonucunda, anlatılan olayların zamanla gerçeküstülüğünün azalıp gerçeğe yaklaştığı görülür; fakat bu durum tarihî baladlar için geçerli değildir. Tarihî konuları işleyen baladlarda, icracının metinde bulunan yer ve kişi adlarını değiştirmesi, bu baladların tarihî güvenilirliğini azaltır. Tarihî gerçeklikle uyumlu balad sayısı oldukça sınırlıdır (Sharp, 1907: 98). Okuryazar artışının ikincil bir etkisi İngiltere ozanları ve baladları üzerinde görülür. Yazılı edebiyatın etkisiyle sözlü edebiyatın ikinci planda kalması, İngiliz ozanına duyulan saygının azalmasına, baladların hicivli ve mizahi bir şiir türü olarak kabul edilmesine yol açar (Percy, 1887: 19).

Çalışmanın bu bölümünde, Almanya'da tarihî halk şarkılarıyla ilgili olarak yapılan müstakil bir çalışmaya yer vermek, Avrupalı bir araştırmacı olan Rochus von Liliencron'un tarihî halk şarkılarına bakışını aktarmak açısından yerinde olacaktır. Liliencron hem bir tarihçi hem de Alman dili uzmanıdır. 1865-1869 yılları arasında kaleme alınan, *Die Historischen Volkslieder der Deutschen vom 13. Bis 16. Jahrhundert* (13. Yüzyıldan 16. Yüzyıla Kadar Alman Tarihî Türküleri) adlı eserinde Alman tarihî şarkılarını tarihî ve edebi yönüyle incelemiştir. Liliencron, Alman tarihî şarkılarının kaynağını epik şarkılardan aldığını, bununla birlikte bunların tam olarak epik destanlarla aynı olmadığını belirtir. Tarihî şarkıların Hıristiyanlık öncesi dönemden beri var

olduğunu, Hıristiyanlığın kabulü ve Alman Kilisesi'nin baskısı sonucu şarkı metinlerinde değişiklikler olduğunu vurgular. Yazar, halkın söylediği tarihî konulu şarkılar ile kilisenin kontrolü altında, saray edebiyatçıları tarafından söylenen şarkıların farklı olduğunu belirtir (Liliencron, 1865: IV-XX). Liliencron, 12. yüzyılda yaşanan siyasi gelişmelerle tarihî şarkıların en verimli çağını yaşadığını, 16.-17. yüzyıllarda da benzer bir dönem bulunduğunu belirtir. Metinlerin halk ağzında yaşatılması onların değişikliğe uğramasını beraberinde getirir. Zaman içinde, metinlerde anlatılan tarihî olayların unutulmaya başlanması, onların eskisi gibi insanları etkileyememesi, şarkıların unutulmasına, bünyelerinde bulunan ifadelerin değişmesine sebep olur. Bu değişimlerin de metinlerin tarihî gerçekliğinde çarpıtma yaşanmasına neden olduğunu belirtir (1865: III-IV). Bu açıdan Liliencron, tarihî şarkı metinlerinin halkın kültüründen, ahlakından, yaşamından izler taşıdığını düşünmekle birlikte, yazıya geçirilmediği için değişen metinlerin tarihî gerçeklikten uzaklaştığını düşünür. Kitaplar halinde hazırlanıp kaydedilen metinlerin tarihî güvenilirliğinin daha fazla olduğunu ifade eden yazar, bunların da kütüphanelerin tozlu raflarında kaldığı için, halk arasında söylenenler gibi canlı olmadığını belirtir. Tüm bu tarihî şarkıların zaman içinde unutulduğunu da vurgular (1865: III-XXXIX).

Avrupa'da tarihî halk şarkılarının, türkülerin yaşadığı gelişim, değişim ve dönüşüm Türkiye sahası tarihî türkülerinde de hissedilmektedir.

1.6. TÜRKİYE SAHASI TARİHİ TÜRKÜLERİ

1.6.1. Tarihî Türkü Kavramı ve Gelişimine Dair Tespitler

Önceki bölümlerde, Rusya ve Avrupa'da tarihî türkü kavramı ile bu kavram çerçevesinde ulaşılan sonuçlara yer verilmiştir. Türkiye Sahası'nda tarihî türkülerle ilgili akademik çalışmaların çok sınırlı olması, kavramın içeriğinin ve özelliklerinin detaylı olarak verilmemiş olması, çalışmanın bu bölümünde, tarafımızca tespitlerde bulunmasını gerekli kılmıştır. Tez çalışmasında analiz edilen türkü metinlerinden hareketle Türkiye Sahası Tarihî Türküleri için şunları söylemek mümkündür:

Tarihî türküler, anlatılan olayın, övülen ya da elemle anlatılan kahramanın özelliklerini kısa ve öz yapılarla ifade eder. Bundan dolayı hacimleri genellikle iki ila beş bent arasında değişmektedir. Daha az ya da daha fazla bentten oluşan örnekler sınırlı sayıdadır. Metinlerin en eski örneklerinden günümüze yaklaşıldıkça, bent sayısında önemli değişiklik olmadığı söylemek mümkündür. Kısacası, tarihî türküler, tarihî gelişimleri süresince hacimlerinden çok fazla şey yitirmemişlerdir. Türkî adıyla kaleme alınmış yazılı metinlerin ve destanlardan türküye dönüşmüş metinlerin burada istisna olduğunu söylemek gerekir. Bu metinlerin aslı hacimli olduğu için, türküye dönüşmüş halleri de hacimlidir.

Tarihî türkülerin bağlantı (nakarat) yapıları değişkenlik gösterir. Bazı türkülerde bağlantı bölümü bulunmazken bazılarında bir-iki-üç ve daha fazla sayıda dizeden oluşan bir bağlantı yapısı mevcuttur. Bu türküler hece ölçüsünün 7-11'li kalıplarıyla kurulup, mani ve koşma nazım birimleriyle oluşturulur.

Tarihî türküler, türkü türünün bir alt türü olmakla birlikte bazı durumlarda kaynaklarını ağıtlardan ve destanlardan alabilir. Ağıt ve destan türünün özelliklerinin değişmesi ve dönüşmesiyle bu metinler türkü formuna ulaşır.

Tarihî türküler, yapısında tarihî gerçeklik taşıyan, yaşanmış olayları anlatan, realist ürünlerdir. Duygusal yoğunluğu olmakla birlikte, olayın gerçekliğinin aktarılması arka plana atılmaz. Duygu ve olay başa baş şekilde dinleyiciye aktarılır. Türkü metinlerinde ölen kişinin ölüm şekline dair ifadelerin bulunması, Seferberlik ve savaş konulu

türkülerde silah isimlerinin geçmesi şiirsel anlatımın, duygusallıktan sıyrılıp reel dünyaya dönmesine neden olmaktadır.

Türkiye Sahası Tarihî Türküleri'nin, elimizde bulunan en eski örnekleri 13.-15. yüzyıla dayanmakla birlikte, genel olarak 16. yüzyıldan sonra şekillenmeye başladığını söylemek mümkündür. Bundan önceki dönemlerde tarihî türkü metninin olması kuvvetle muhtemel olup mevcut belgelere dayalı bir araştırma yapılması bu ifadeyi kullanmak durumunda kalmamıza neden olmaktadır.

Tarihsel seyri açısından bakıldığında tarihî türkü metninin ilk dönemler zafer anlatan yapıda oldukları, bunun Osmanlı İmparatorluğu'nun fetihlerdeki başarısıyla doğrudan ilgili olduğu rahatlıkla görülebilmektedir. Osmanlı Devleti'nin geçirdiği zor zamanlar, toprak kayıpları, türkü metnlerine de yası bir hava olarak yansımıştır. İlk metinlerde daha hareketli, coşkun ifadeler varken son dönem metinleri olumsuzluklara ve kaybetmeye odaklanmış gibidir. Bu olumsuz havayı sadece son dönem kazanılan birkaç savaş ile Kurtuluş Savaşı günlerinde yaşanan Millî Mücadele'ye dayalı başarılar bozmuş, tekrar canlı, coşkun türkü metinleri oluşturulmaya başlanmıştır.

Tarihî türkü metinleri, geçmişten günümüze bağlamsal olarak değişim göstermiştir. Yüzyıllar önce savaşa hazırlanırken söylenen bir tarihî türkü metni, zafer kazanılması sonucu yakılan bir türkü, günümüzde millî günlerin anılmasında yahut millî duyguların kabardığı anlarda söylenmektedir. Benzer şekilde, millî ruhun ve geçmişte ülkeye yaşanan zor günlerin anılması sırasında Seferberlik türkülerinin söylenmesi, atalarla bağ kurmanın bir yolu olarak tarihî türkülerde yaşatılmaktadır.

Yukarıda sayılan özelliklerden hareketle şöyle bir tanım yapmak mümkündür: Tarihî türküler; mevcut en erken örnekleri 13. yüzyılda görülmeye başlanan ve 16. yüzyıl sonrası örneklerinin daha karakteristik bir yapıya ulaşmış olan, genellikle 2-5 bent arasında bir forma sahip olan, genellikle 7-11'li hece ölçüsüyle oluşturulan, mani ve koşma nazım birimleri üzerine kurulu olan, teması "kahramanlık, savaş, zafer, hezimet, toprak kaybı, devlet-eşkıya çatışması" gibi toplumu ve tarihin akışını etkileyen konular olan, duygusal aynı zamanda realist bir yapıya sahip, millî kimliğin oluşmasında ve nesiller arasında millî değerlerin taşınmasında önemli bir görev üstlenen sözlü tarih metinleridir.

1.6.2. Tarihî Türkülerin Destan ve Ağıt Türüyle İlişkisi

Tarihî türkü metinleri, yapısal ve müzikal özellikleri açısından destan ve ağıtlardan ayrılırlar. Destan, oldukça hacimli halk ürünüdür. Uzun soluklu, söylemelik bir halk ürünü olan destanın Türk edebiyatında binlerce mısradan oluşan örnekleri mevcuttur. Destan, kahramana ve olaya dair çok çeşitli detaylar içermesi, olayın geçtiği yere dair tasvirlerde bulunması açısından tarihî türküye göre daha fazla detay içerir. Yazılı nüshasının üç yüz sayfa, üç bin dokuz yüz satırdan oluşan örneğiyle Dede Korkut Destanı, doksan bin ile bir milyon dize arasında oldukça yüksek bir hacme sahip Manas Destanı (Boratav, 1969: 37), bu türün ne kadar büyük bir hacme sahip olduğuna örnek olarak gösterilebilir. Ağıtlar da hacimli yapıya sahiptirler, fakat destanlar kadar uzun değildirler. Ağıt ise, ardından üzüntü duyulan olayın gerçekleşme şeklinde, kahramanın iyi niteliklerine, kahramanın ardından kalanların akıbetine dair bilgiler içermesi açısından tarihî türküden daha hacimli bir yapıya sahiptir. Tarihî türkü metinlerinde destan ve ağıtlardaki kadar kişi, yer, olay bilgisi detaylı yer almaz. Bu metinler, içerisinde bulunan sembolik anlatımlar, imalar ve göndermeler yoluyla anlama hacim katarken, fiziki yapı açısından destan ve ağıt kadar zengin değildirler. Tarihî türküler, genel olarak iki bent ile beş bent arasında değişen bir yapıya sahiptirler. Kaynaklarını destan ya da ağıttan alan tarihî türkülerde hacmin kısmen daha fazla olması beklenebilir. Ancak türkü türünün alt ürünü olmasından dolayı, söylemede, hatırlamada ve icrada kolaylık olması adına tarihî türküler, genel olarak iki ile beş bent arasında değişim göstermektedir.

Tarihî türküler, anlatım tutumu açısından destanlardaki gibi kahramanlık, ağıtlardaki gibi keder içerir. Destanlarda kahramanın ve olayın övülmesi, dinleyende kahramanlık duygusunun artırılması, kazanılan zaferin övülmesi durumu söz konusudur. Zafer temalı tarihî türkülerin buna benzer bir anlatım tutumu vardır. Yaşanan olayın sevinciyle, kahramanlar övülerek, yaşanan direnişin başarısı yüceltilerek türkülere aktarılır. Fakat burada iki tür arasında bir farklılık vardır. Özellikle İslâmiyet öncesi dönemde yaratılan Türk destanlarında, kahramanların fizikötesi niteliklere sahip olması, başarısının realiteden uzaklaşacak derecede abartılı şekilde anlatması, destan türünün tarihî

türkülerden farklı olmasını beraberinde getirir. Ağıtlarda ise benzerlik daha ön plandadır. Acılı yakının, olayı yaşayan kişinin kederli ifadelerle anlatımını gerçekleştirdiği, ağıtını bu hüznle yarattığı görülmektedir. Toprak kaybı, savaş yenilgisi gibi nedenlerle yakılan tarihî türküler, duygusal açıdan ağıtlarla benzer şekilde oluşturulmuştur. Fakat tarihî türkülerin hem sevinç hem keder taşıyabilmesi, bu türün zıt duyguları taşıyabilmesi, tarihî türkü türünün önemli özelliklerindedir.

Tarihî türküler, yaratıcısının büyük ölçüde anonim olması özelliğini gösterirler. Destan türündeki halk ürünlerinin çok eski tarihlere dayanan örneklerinin dışında, özellikle günümüze yaklaştıkça destan sahiplerinin kimler olduğuna dair bilgiye ulaşılmaktadır. Destanlarda şairlerin mahlas kullanması, eserin sahibini bilmek adına önemlidir. Ağıtlarda ise, ağıt yakan kişinin yas yeri/evi ile bağına bakılarak ağıtın sahibinin kim olduğu tahmin edilebilir. Ağıtın söylendiği çevreden uzak olmayacağı kuvvetle muhtemeldir. Tarihî türkülerde böyle bir durum söz konusu değildir. Türkülerin yakıcısı unutulmuş, eser anonimleşmiştir. Bir türkünün içinde geçen isim ve yer adlarının değişerek kullanılması da bu anonimleşmeyi hızlandıran etkenlerdendir. Kaynağını destanlardan alan yahut yakın dönem halk âşıkları tarafından oluşturulan, yazılı belgelere de kaydı yapılan tarihî türküler bu duruma istisna oluşturmaktadır, sayıları oldukça azdır.

Tarihî türküler, icracıları açısından destan ve ağıt türünden farklılık gösterirler. Destan türü, halk ozanları, âşıklar tarafından icra edilir. Cura, bağlama ve benzer çalgılarla icra edilen destanların yaratıcısı da icracısı da aynı kişi olabilir. Ağıtlar, insan sesinin sözle birlikte, bir ezgiyle uyumlu olarak icra edilmesiyle oluşur. Ağıtı söyleyen kişi bir, bazı durumlarda birkaç kişiden oluşur. Toplu ağızdan ağıt söylenmesi gibi bir gelenek Türkiye sahasında mevcut değildir. Tarihî türkülerin icracısı ise tek bir kişi olduğu gibi birden fazla kişiden de oluşabilir. Tarihî türküler düğün, kurtuluş günü, arkadaş sohbeti gibi ortamlarda toplu olarak, bir ağızdan icra edilme özelliğine sahiptir. Bu da tarihî türkünün, destan ya da ağıttan daha toplumsal bir tür olduğunu, türküde anlatılanların büyük kitleleri etkileyerek türküyü söylemeye iknâ ettiğini göstermektedir. Tarihî türkülerin, duygusal açıdan bir bölge insanına seslenebildiği gibi bir ülkede de karşılık bulması mümkündür. Bazı zeybek türkülerinin Ege Bölgesi'nden, bazı kurtuluş türkülerinin Güney Doğu Anadolu'dan daha uzağa taşınmadığı görülmekle birlikte

“Çanakkale içinde aynalı çarşı” (Çanakkale Türküsü), “İzmir’in dağlarında çiçekler açar” (İzmir Marşı), “Sarıkamış Ağıtı” gibi türkülerin ülkemizin tamamında bilinmesi ve toplu ortamlarda bir ağızdan söylenmesi bu duruma örnektir.

Tarihî türküler, müzikal açıdan zenginlik gösterirler. Destan türünün koçaklama alt türünden hareketle saz (bağlama vd.) çalgılarla, ağıtın ise resitatif (insan sesine dayalı) icra özelliği göstermesine karşılık, türkü metinleri çok çeşitli makamlarla icra edilen, farklı müzik aletlerinin eşlik ettiği örneklere sahiptir. Türkiye sahasının çok zengin makam yapısı, müzik geleneklerinden dolayı tarihî türkülerin ezgilerinde, söylenme şekillerinde önemli bir çeşitlilik vardır. Bazı tarihî türkülerin dans eşliğinde icra edilmesi de bu farklılığın üst seviyedeki bir göstergesi sayılmalıdır. Genç Osman, Cezayir ve özellikle zeybek havaları tarihî türkülerin dansla birlikte icra edilmesine gösterilebilecek örneklerdendir.

2. BÖLÜM: TARİHİ TÜRKÜLERİN ÖZELLİKLERİ

2.1. TÜRKÜLERİN DIŞ YAPI ÖZELLİKLERİ

Türkü türü çok çeşitli yapılara sahiptir. Türkülerin dış yapı özelliklerini; metinlerin nazım birimi, bağlantı (nakarat) yapıları, kafiye özellikleri, hece ya da aruz vezniyle oluşturulmaları şeklinde sıralamamız mümkündür.

Çalışmaya dâhil edilen 220 türkü metni, yukarıda yer verilen dış özellikler açısından analiz edilmiştir. Türküler öncelikle nazım birimi açısından incelenmiştir. Metinlerde kullanılan dizelerin bent yapısına etkisi tespit edilmiştir. Türkü metinlerinin bağlantı içerme, içermeme, bağlantı yerine kullanılan son dize tekrarı gibi unsurları analiz edilmiştir. Ardından, tarihî türkü metinlerinin nazım şekli açısından değerlendirilmesi yapılmıştır. Bunların mani ve koşma nazım şekliyle bağı konusunda tespitlerde bulunulmuştur. Tarihî türkülerde kullanılan hece ölçüsü ve bu ölçünün çeşitli uygulamalarına örnekler verilmiş, hecelerin kafiye ve redif düzeni hakkında açıklamalarda bulunulmuştur. Son olarak, tarihî türkülerin çeşitlemeleriyle ilgili tespitlere yer verilmiştir. Aşağıda bu konularla ilgili tespitlere yer verilmiştir.

2.1.1. Nazım Birimi Açısından Tarihî Türküler

Çalışmada yer alan 220 adet türkü metninin dize yapısı, dize sayısı farklılıklar içermektedir. Çalışmanın *Ek-1:Türküler* bölümünde yer alan yüz altmış iki metin dört dizeli (dörtlük) şeklinde; kırk sekiz metin üç dizeli, yedi metin iki dizeli; üç metin beş dizeli bentlerden oluşmaktadır.

Aşağıda kısaca yer verilen “Abalımın cepkeni safi sırma ilikli” adlı metinde iki dizeden oluşan bentlere sahip bir türkü örneği görülmektedir:

Abalımın cepkeni safi sırma ilikli,

Abalımı vuranlar on iki de Giritli.

Abalım abalım, başı aman belâlım,

Abalım abalım, gözleri elâlım,

Yandım da efeler yandım, abalı da zeybeğe,

Yandım da dostlar yandım, abalı da zeybeğe. (Mirzaoğlu, 2000: 462)

Bu metnin dışında “Çanakkale içinde aynalı çarşı”, “İstihkâmın içinde aynalı çarşı” dizeleriyle başlayan ve örnekleri sınırlı olan türkü metni iki dizeyle oluşturulan bentlerle kurulmuştur. Bunun dışında, tarihî türküler arasında bentleri üç dizeden oluşan türkü metinleri de mevcuttur. Mevcut metinlerin önemli bir bölümü, bu bent yapısıyla oluşturulmuştur. “Estergon kalesi su başı durak”, “Küffar sanır hüccet almış Eğri’ye”, “Dört kapısı vardır beklî”, “Beni tahttan indirdiler”, “Sivastopol önünde yatan gemiler”, “Eski saraylarda kura çekilir” dizeleriyle başlayan metinler ve başka pek çok metin buna örnek olarak verilebilir. Bu metinlerden olan “Şahin Bey kavgada ilk kurban oldu” türküsünün kısa hali aşağıda mevcuttur:

Şahin Bey kavgada ilk kurban oldu

Kâfirin ordusu Anteb’e doldu

Analar babalar saçını yoldu

[Bağlantı] (Güney, 1959: 75)

Tez çalışmasında yer alan tarihî türkü metinlerinde, dörtlük nazım biriminin sıkça kullanıldığı tespit edilmiştir. “Adını sevdiğim Avşar Beyleri”, “Bülbüller ötüyor seher vaktidir”, “Hakk hatadan saklıya şöyle mertleri”, “Nicesin Venedik frengi”, “Geben’e konak tutturmuş” dizeleriyle başlayan ve bunların dışında pek çok metin dörtlüklerden oluşmaktadır. Aşağıda, dörtlüklerden oluşan “Merhametsiz padişahlar askeri” adlı türküden kısa bir kesit verilmiştir:

Merhametsiz padişahlar, askeri

On senedir eğliyorlar Hicaz’da

Genç iken kocadım yitirdim yâri

Soyka Yemen yiğit koymadı bizde

[Bağlantı]:

Ne olur karlı dağlar ne olur

Asker yârim gelse yarelerim ey’ olur (Yaşar Kemal, 2019: 158)

Çalışmada bulunan metinler arasında, sayısı oldukça sınırlı olmakla birlikte beş dizeden oluşan bentlerle kurulmuş türküler de mevcuttur. “Atinenin hamamı” (Nazik) türküsü ve aşağıda kısa bir örneği bulunan metin bunlardandır:

Atinenin hamamı
Yandan çıkar dumanı
Kimselerden şüphem yok
Öldürsünler imamı
Yunan ben sana garı olmam (Tuğrul, 1945: 88)

2.1.2. Bağlantı (Nakarat) İçeren ve İçermeyen Tarihî Türküler

Çalışmada yer alan metinlerin bağlantılı ya da bağlantısız şekilde oluşturulduğu tespit edilmiştir. Boratav, türkülerde yer alan bağlantı (bağlama) bölümlerinin, ünleme amaçlı birkaç kelimedenden oluşabileceği gibi birkaç dizeden de oluşabileceğini; bazı metinlerde bağlantı bölümünün türkünün genel yapısında mevcut olan hece yapısıyla farklılık gösterebileceğini belirtmiştir (Boratav, 1969: 172).

Çalışmamızda yer alan bazı metinlerin müstakil bir bağlantı yapısı bulunmadığı, türküdeki ahengin metinlerin son dizelerinin tekrarlanması yoluyla sağlandığı görülmektedir. “Üstünde yortduk eşdük” türküsü buna örnek olarak verilebilir. Metnin her dörtlüğünün sonunda tekrarlanan “Sarpdur Alaman dağları” dizesi, türkünün bağlantı işlevini üstlenmektedir:

Üstünde yortduk eşdük
Sarpdur Alaman dağları
Bihamdiillâh hele geçdük
Sarpdur Alaman dağları (Elçin, 1981a: 193-194)

Çalışmada bulunan ve “Murad Han’ım, sefer kıldım ahrete”, “Pirliğinde düşman sözüne uydun”, “Sarı yapracığım sarı”, “Ötme bülbül ötme, yaz bahar oldu”, “Gördünüz mi bize hünkar n’eyledi”, “Sabah namazında toblar atıldı”, “Açıldı bayraklar ,yürüdü

tuğlar”, “Alaman dağından üç top atıldı”, “Aydın dağlarında gezerim gayri”, “Nasıl methedelim Mihrali Bey’i” dizeleriyle başlayan türküler ile bunun gibi başka metinler yukarıda örneği verilen bağlantısız yapıyla benzer özelliğe sahiptir. Bu metinlerin tamamı, çalışmanın *Ek-1. Türküler* bölümünde mevcuttur.

Çalışmada yer alan türkülerde, son dizeleri kısmen benzeyen türkü metinleri mevcuttur. Bu son dizelerde, metnin başı farklı, sonu aynıdır. Tekrar oluşturması ve kafiye yapısını desteklemesi açısından, bağlantısız metinlere örnek verilebileceği gibi son dizesi aynı olan metinlerle de birlikte ele alınabilir. Aşağıda kısaca yer verilen “Aşamadım Belirgadin dağların” türkü metni buna örnektir:

Aşamadım Belirgadin dağların,
Yağlıgım yüzüme dutdum ağlarım.
Yisir virdik Belirgadin beğlerin.
“Aman imdad!” dirde ağlar Belirgad

Gine doğdu ayınan yıldız.
Gırk gün gavga itdik giceli gündüz,
Yisir virdik gırk elli biñ gız,
Gözelleri yisir giden Belirgad! (Giese, 1907: 52)

Yukarıda verilen örnekte, metnin son dizelerinde yer alan “Belirgad” kelimesi tekrarlanarak türkünün müzikal yapısı desteklenmektedir. Buna benzer şekilde “Hep paşalar tuğun çekti yürüdü”, “Bülbüller ötüyor, seher vaktidir”, “Turgud Paşa eydür beyler”, “Fürkati cümle âleme”, “Sana derim ey Acem şahı”, “Bağdad kal’asına yürüyüş oldu”, “Hakk hatadan saklıya şöyle mertleri”, “Sultan İbrahim der, ey felek, sana”, “Bir zaman serhadd-ı Mansur Belgirad oldu Niş”, “Bender de dersene, bir küçük kasaba” dizeleriyle başlayan metinler ve bunun gibi başka metinler örnek verilebilir.

Çalışmada yer verilen türkü metinlerinin bir kısmının bağlantı bölümü mevcuttur. Bunlar büyük ölçüde, iki dizeden oluşan bir yapıya sahiptir. Bunun dışında, sayısı az olmakla birlikte, bağlantı bölümü üç, dört, beş dizeden oluşan metinler de mevcuttur.

Aşağıda küçük bir bölümüne yer verilen “İstihkâmın içinde aynalı çarşı” türküsü, bağlantı bölümü iki dizeden oluşan türkülere verilebilecek bir örnektir:

İstihkâmın içinde aynalı çarşı

Anne ben gidiyorum düşmana karşı

Of gençliğim eyvah

Eyvah, yandı ya dünya (Öztelli, 2002: 834; Özbek, 1981: 369-370)

Yukarıda yer alan metinde “Of gençliğim eyvah/Eyvah, yandı ya dünya” dizeleri, metnin bağlantısını oluşturmaktadır. Bu örneğe benzer şekilde “Karadağ’da düşman topu patlıyor”, “Tıfıdır hastahana karşı ma karşı”, “Araban düzünden atlayamadım”, “İzmir’in içine aman aman”, “Isparta’dan çıktım başım selamet”, “Muhabbetler kuruldu”, “Nazilli’den çıktım başım selâmet”, “Şu Dalma’dan geçtin mi”, ‘Uzun olur şu Bakırın ovası’, “Estergon kalesi su başı durak”, “Özi gibi kal’a yokdur” dizeleriyle başlayan metinlerde örnekler mevcuttur.

Çalışmada bulunan türkü metinlerinden, üç dizeli bağlantı bölümü bulunan örnekler, sınırlı da olsa mevcuttur. “Hey onbeşli onbeşli”, “Uzun olur şu Bakırın ovası”, “Sivastopol önünde yatan gemiler” dizeleriyle başlayan metinler, üç dizeden oluşan bağlantı bölümüne sahiptir. Aşağıda, örneğini verdiğimiz son türkünün kısa bir örneği mevcuttur:

Sivastopol önünde yatan gemiler

Atar da İslâm topunu yer gök iniler (Atar Mahmudiye...)

Vâdesi yetişmeden ölen yiğitler (Sılasına kavuşmaz aslan yiğitler)

[Bağlantı]:

Aman da Padişahım izin ver bize

İzin vermez isen dök bizi denize

Sılada nişanlım âheder size (Üngör, 1966, 170)

Çalışmada, bağlantı bölümü dört dizeden oluşan az sayıda türkü metni bulunmaktadır. Bu metinlerden olan “Abdalın geydiği hırka” türküsü örnek metnin kısa bir bölümü aşağıda mevcuttur:

Abdalın geydiği hırka
 Asker olmuş fırka fırka
 Kelle gider, gitmez Şıpka
 [Bağlantı]:
 Oynaşır suda balıklar
 Karadeniz dalgalı
 Koç yiğitler askere gidiyor
 Nişanlıların başı sevdalı (Öztelli, 2002: 698)

Yukarıda yer alan metnin dışında “Yedi kaleminen (de) yazı yazarım”, “İstanbul’un dört etrafı meteriz”, “Havada bulut yok bu ne dumandır”, “Abalımın cepkeni safi sırma ilikli” dizeleriyle başlayan metinler de dört dizeli bağlantıya sahiptirler.

Çalışmada sayısı sınırlı olmakla beraber, bağlantı bölümü beş dizeden oluşan örnek de mevcuttur. Aşağıda bir bölümü verilmiş olan “Ben gidiyom Rüştü Bey’im ağlama” türkü metni, beş dizeli bağlantı bölümüne örnek olarak vermek mümkündür:

Ben gidiyom Rüştü Bey’im ağlama
 Köz koyup da ciğerimi dağlama
 Alay gitti beni burada eyleme
 [Bağlantı]:
 Yemen’e de benim ağam Yemen’e
 Endi m’ola Mihrali Yemen’e
 Kurdu m’ola çadırları çimene
 Oğul köz düştüğü yeri yakar kime ne
 Dert benim vallah kime ne (Öz, 2002: 330-333, akt. Çakaloğlu, 2011: 227-228)

2.1.3. Nazım Şekli Açısından Tarihî Türküler

Türk şiirinin iki temel biçimi olan mani ve koşma biçimleri, tarihi türkülerin de nazım şeklinin temelini oluşturmaktadır. Tez çalışmasında yer alan metinler de ağırlıklı olarak mani ve koşma nazım şekilleriyle oluşturulmuştur. Metinlerin yaklaşık olarak üçte biri mani, üçte ikisi koşma nazım şekliyle oluşturulmuştur. Bu nazım şekillerine bağlantı bölümlerinin eklendiği, böylece tekrar unsurunun bulunduğu türkü formunun oluşturduğu örnekler de mevcuttur. Destanların kısaltılmasıyla oluşturulan türkü metinleri de tespit edilmiştir. Bunlar “türkü” olarak anıldığı için çalışmamıza dâhil edilmekle birlikte hacimleri nedeniyle kısıtlı olarak çalışmamızda yer bulmuştur.

Çalışmada yer alan türkülerin bir kısmı *mani* nazım şekliyle oluşturulmuştur. Mani, Köprülü tarafından, Türk edebiyatındaki en eski nazım şekillerinden olup yedi heceli, dört mısralı olarak tanımlanmıştır (1980: 273). Nazım şekli genel olarak; bağımsız dörtlülüklerden oluşan, kendi içinde kafiyesi bulunan bir nazım şeklidir. Bu nazım biriminin birbiriyle uyumlu halde art arda sıralanması suretiyle oluşturulan türküler mevcuttur (Kaya, 1999: 25,89). Özellikle anonim tarihî türkülerin mani nazım şekli kullanılarak yaratılmış olanları yalın sözcükler kullanılarak oluşturulan kuruluşları, kafiye şemaları, müzikle bütünleşen yapıları açısından hafızada kalıcı yapıya sahiptir. Çalışmanın *Ek-1. Türküler* bölümünde yer alan “Belgrat yolu uzun urgan”, “Kara kazan coştur derler”, “Eğildim bir su içmeye”, “Dömeğe yandı gene”, “Mızıkalar çalınıyor”, “Asker ettiler beni” dizeleriyle başlayan metinler ve benzeri başka metinler, mani nazım şekliyle kurulmuş tarihî türkülere örnek olarak verilebilir.

Mani nazım biçiminin kafiye yapısı *aaxa* şeklindedir. Özellikle Karadeniz Bölgesinde karşılıklı söylenen maniler ve Semâî Kahvelerinde söylenen manilerin *abcb* kafiye yapısına sahip olduğu, karşılıklı söylenen maniler olmasından dolayı bu durumun görüldüğü Kaya tarafından belirtilmiştir (1999: 26). Çalışmamızda yer alan, mani nazım biçimiyle oluşturulmuş tarihî türkü metinlerinin kafiye şeması *aaxa (aaba)* şeklindedir. Bu metinlerde her bir dörtlük kendi içinde uyaklı olup, bir öncekiyle kafiye açısından bir bağa sahip değildir. Aşağıda yer alan kısaltılmış şekildeki türkü metni, söz konusu kafiye şemasına sahiptir. Dizelerin önünde belirtilen harfler, bir sonraki dörtlükten bağımsız olarak, mani nazım biçimi kalıbına göre düşünülmelidir. Her bir dörtlüğün

birlikte ele alınması durumunda türkünün tamamının kafiye şeması *aaba-ccdc-eefe...* şeklinde olur:

Dömeke yandı gene	<i>a</i>
Yolunu döne döne	<i>a</i>
Arkadaşım ben vuruldum	<i>x</i>
Bir yudum su ver bana	<i>a</i>
Telgıraflar vuruldu	<i>a</i>
Her düvele duyuldu	<i>a</i>
Yetişin arkadaşlar	<i>x</i>
Muharebe kuruldu	<i>a</i> (Kolektif, 2006: 286)

Tez çalışmasında yer alan bir diğer bir nazım şekli *koşmadır*. Koşma nazım şekli Âşık Edebiyatı'nın en yaygın nazım şekli olup 3-5 dörtlükten oluşur. Dörtlükler çeşitli kafiye şemalarına sahip olup *xaxa*, *bbba*, *ccca.../abab*, *cccb*, *dddb.../aaab*, *cccb*, *dddb...* gibi örnekleri mevcuttur (Boratav, 1969: 194). Çalışmada yukarıda belirtilen kafiye şemalarının yanında *abcb*, *dddb*, *eeeb.../abba*, *ccca.../aaaa*, *bbbb*, *ccc...* şeklindeki şemalar da mevcuttur. Aşağıda yer alan tarihî türkü metinlerinin dize başlarında ilgili kafiye şeması ifade edilmektedir.

Uyan Niş'de uyan kâfir	<i>a</i>
Senin işin oldu vâfirğ	<i>a</i>
Niş halkımı buldun gâfil	<i>a</i>
Birden aldun Niş'i kâfir	<i>a</i>
Aç gözünü uyan cânın	<i>b</i>
O da size kalmaz vâfir	<i>b</i>
Sultan Murad Gazi Han'm	<i>b</i>
Alur sizün intikamın	<i>b</i> (Hasan, 1987: 95-97)
Tarih bin iki yüz doksan üç sene	<i>a</i>

Nedir senin kal-makalın Kağızman	<i>b</i>
Koşun çekip Kâfir-urus yürüdü	<i>c</i>
Her yandan kesildi yolun Kağızman	<i>b</i>
Asker geldi Devebük'e döküldü	<i>d</i>
Niçe koç yiğidin beli büküldü	<i>d</i>
Öndekiler ruhsat aldı çekildi	<i>d</i>
Hicret ider ulus elin Kağızman 194)	<i>b</i> (Kırzioğlu, 1958, akt. Elçin, 1990:
Benimle Girit'te olan gaziler	<i>a</i>
Elvedâ gaziler, unutman bizi	<i>b</i>
Bu imiş alnımda yazılan yazı	<i>b</i>
Elvedâ gaziler, unutman bizi	<i>b</i>
Cenk içinde uyanırım ben öyle	<i>c</i>
Şehitlik isterdim kendi dilimle	<i>c</i>
Bin yedi yüz küffâr kestim elimle	<i>c</i>
Elvedâ gaziler, unutman bizi	<i>b</i> (Öztelli, 1976: 292)
Sultan Murad eydür işbu cihanda	<i>a</i>
Çün bana kılmadı begler elveda	<i>b</i>
Büküldi kametim döndü kemana	<i>a</i>
Vezirlerim has kullarım elveda	<i>b</i>
Ardımca yürüdü zülflü melekler	<i>c</i>
Aksine devr idi çarh-ı felekler	<i>c</i>
Yeniçeri sipahiler solaklar	<i>c</i>
Yanımda yürüyen kullar elveda	<i>b</i> (Hasan, 1987: 136-137)

Çalışmanın *Ek-1. Türküler* bölümünde yer alan türkü metinlerinde yarım, tam, zengin kafiye kullanıldığı tespit edilmiştir. Tarihî türkü metinleri yoğun olarak yarım ve tam kafiye içermektedir. Bazı metinlerin, dörtlüklerin son dizelerinde kullanılan redif üzerine kurulu olduğu görülmüştür. “Sultan Murad eydür işbu cihanda” türküsünün “elveda”; “Sultan Murad eydür, Sultan İbrahim” türküsünün “demiş”; “Alaylar bağlandı Murad Paşa’ya” türküsünün “seyran eyledim”; “Sultan İbrahim der, ey felek, sana” türküsünün “ağlasın” redifi üzerine kurulmasını, bu duruma örnek olarak vermek mümkündür.

Yukarıda kısaca bahsedildiği üzere, çalışmaya dâhil edilen bazı türkü metinleri, kaynağını âşık tarzı destanlardan almaktadır. En kısa örneği 5-7 dörtlükten oluşan, 100’ün üzerinde dörtlüğü bulunabilen; bir olayı, kavramı yahut cismi konu alan, âşık tarafından geleneksel havalar eşliğinde söylenen bu destanlar, âşıklar tarafından oluşturulmakta ve sözlü kültür ortamında icra edilmeye devam edilmektedir (Çobanoğlu, 2000:3). Çalışmamızda bulunan, özellikle Kars-Ardahan ve çevresinin işgali, işgalden kurtuluşu üzerine âşıklar tarafından yakılan eserleri bu grupta değerlendirmek mümkündür. Söz konusu metinler koçaklama tarzında olabildiği gibi ağıt tarzında da oluşturulmuştur. “Karalı yazılmış bahtın ezeli”, “Tarih bin iki yüz doksan üç sene”, “Hücûm idüp Kâfir tabur bağladı”, “Nasıl methedelim Mihrali Bey’i” dizeleriyle başlayan metinler bu duruma verilebilecek örneklerdendir. Bu ve benzeri metinler 7 ve daha fazla dizeden oluşan, koşma nazım şekliyle oluşturulmuş eserlerdir. Çalışmamızın literatür araştırması esnasında “türkü” olarak adlandırılmaları, söylendikleri bölgelerde bu şekilde ifade edilmeleri metinlerin çalışmamıza dâhil olunmasına sebep olmuştur. Tarihi daha eski döneme dayanan ve yeniçeri âşıklar tarafından oluşturulan destanların bazıları da türküleştirmiştir. Anadolu’nun pek çok bölgesinde halen dansla birlikte yahut sadece sözlü olarak icra edilmeye devam edilen Genç Osman türküsü buna verilebilecek bir örnektir. Köprülü, bu türkünün kaynağını, 17. yüzyıl yeniçeri şairi Kayıkçı Kul Mustafa’nın, Genç Osman’ı konu alan destanına bağlamıştır (Köprülü, 2004: 249-252). Bu destanın halk arasında daha kısa şekilde söylendiği, müzik eşliğinde ya da yalın insan sesiyle icra edildiği örnekler mevcuttur, yaygındır. Dans eşliğinde de icra edilebilen Genç Osman türküsü, destanın hacimli yapısından uzaklaşmıştır.

Tez çalışmasında, bölgesel nitelikte önemi olan tarihî olayları anlatması sebebiyle bazı ağıt metinleri de yer bulmuştur. “Bugün bizi kesiciler”, “Şu Haçın’ın dağlarına”, “Ali Ağa Mehmet Ağa”, “Sarıkamış pek aralı” dizeleriyle başlayan metinler bu duruma örnek olarak verilebilir. Söz konusu metinlerden bazıları bugün ağıt olarak anılıp söylenmeye devam edebildiği gibi, türkü olarak icra edilen ve türkü olarak bilinen örnekler de mevcuttur. Sarıkamış’a dair söylenen ve çalışmamızda bulunan türkü metinleri, “Hey Onbeşli Onbeşli”, “Atine’nin Hamamı” dizeleriyle başlayan türküler ve çeşitlemeleri, büyük ölçüde bu özelliğe sahiptir, ağıttan türküye dönüşmüş, çok sayıda halk müziği icracısı tarafından türkü olarak söylenmiştir. “Atine’nin hamamı” dizesiyle başlayan türkünün “Gül Nazik”, “Atina’nın üzümü” vd. dizelerle başlayan ve bu adlarla anılan, sekiz adet çeşitlemesi tespit edilmiştir. Yapılan bir araştırmada, söz konusu türkünün on beş farklı yöreden derlenmiş çeşitlemesi olduğu, “Manisa’nın Üzümü”, “Yumurtayı Yağladım”, “Nazife Hanım’ın Ağıtı” vd. adlarla kaydedildiği görülmüştür (Büyükkaya, 2021).

2.1.4. Ölçü/Vezin Açısından Tarihî Türküler

Ali Şîr Nevâyî, türkülerin hece ölçüsünün 11’li kalıbıyla meydana getirilen halk ürünleri olduğunu belirtir (1996, akt. Yakıcı, 2013: 58). Fakat sadece 11 ölçülü kalıpla oluşturulduklarını söylemek, türkünün şekillenmesinde etkili olan mani ve koşma nazım şekilleri açısından yetersiz kalır. 3 heceli dizelerden oluşan türkü metinleri bulunduğu gibi 16’lı hece kalıbıyla oluşturulan türküler de vardır (Yakıcı, 2013). Çalışmamızda yer alan türkülerin arasında 11’li, 8’li, 12’li, 15’li hece vezniyle oluşturulmuş örnekler mevcuttur. Mani nazım şekliyle oluşturulan türkü metinlerinin 7’li veya 8’li, koşma nazım şekliyle oluşturulan türkü metinlerinin 8’li, 11’li, 12’li, 15’li hece ölçüsüyle oluşturulduğu görülmektedir. Aşağıda yer alan ilk metin 4+4, ikinci metin ise 5+3 duraklı, 8’li hece ölçüsü ile oluşturulmuştur:

Kara kazan çoştı derler

Dalga dalga aştı derler

Osman Paşanın askeri

Gece burdan geçti derler... (Öztelli, 1958: 68)

Girid'in taşı, kayası

Atlıdan çoktur yayası

Yeniçeriler ağası

Sefer döndü mü, döner mi... (Öztelli, 1976: 298-299; Öztelli, 1960: 2126-2127)

Çalışmadaki metinlerin büyük çoğunluğu 11'li hece ölçüsü üzerine kurulmuştur. Aşağıda yer alan metin ilk metin 6+5, ikinci metin ise 4+4+3 duraklı, 11'li hece ölçüsüyle oluşturulmuştur:

Ötme bülbül ötme, yaz bahar oldu

Bülbülün figanı bağrımı deldi

Çekilip gitmenin zamanı geldi

Geldi küffâr aldı nazlı Budin'i... (Öztelli, 1976: 483)

Çün âsiyi cenklere dizdiler

Manoğlu'nun askerini bozdular

Hem Mehdî'nin derisini yüzdüler

Kınalı Oğlu berdâr oldu, bilürsün... (Öztelli, 1976: 155; Ali Ufkî, t.y.: 23)

Dizelerindeki ölçüsü uyumlu metinlerin yanında, hece vezniyle söylenmiş fakat dizeler arasında farklı hece sayısı olan, ölçüsü net olarak ifade edilemeyen türküler de tespit edilmiştir. Aşağıda yer verilen metinler buna birer örnektir. Metinlerin her dizesi farklı bir ölçüye sahiptir. Bunlar, ezgili söyleyiş sayesinde müzikal özelliğini korur, hece ölçüsü bu gibi metinlerde ezginin gerisinde kalmaktadır:

Kabrimin başı Bozdağ'a karşı

Üstümün toprağı gözümün yaşı

Çakırcalıyı vurdular akşama karşı... (Elçin, 1990: 82)

Nike bin var sivri ğarğılı

Nike bin tabuklarım var çift yürekli

Yenikar kullarım var ateş taban

Aman sultan esme aman eyle bir nazar... (Hasan, 1976, 101-102)

Çalışmada yer alan tarihî türkü metinlerinin bir kısmının “zaid” (fazlalık) kelime olarak nitelendirilen kelimeler içerdiği tespit edilmiştir. Zaid kelimededen kasıt, metinlerde bulunan ve hece sayısının artmasına sebep olan “aman of, hey, bre” gibi kelimelerdir. Boratav, türkülerde yer alan bu kelimelerin zaid olduğu fikrine katılmadığını, bu ifadelerin özellikle eklendiğini, böylece manzumeye yeni bir ifade eklenerek melodinin tamamlandığını ifade etmektedir (2017: 350-351). Mirzaoğlu ise bu kullanımların, anlatım tutumunu tamamlayıcı bir işleve sahip olduklarını, ezgiyle birlikte bu ifadelerin (nidaların) daha iyi anlaşıldığını belirtmektedir (Mirzaoğlu, 2000: 197). Çalışmamızda bulunan türkülerde yer alan; “(aman) Genç Osman dediğin bir küçük uşak” (Kolektif, 2006: 390), “Adını sevdiğim Avşar aman of beyleri” (URL-1), “Ağlar Gazi Bender, Mevlâm kerimler hey” (Öztelli, 1976: 324), “Eski saraylarda kura çekilir... aman aman” (Kolektif, 1975: 40) dizeleri, bu tür kelimelerin bulunduğu metinlere örnek teşkil etmektedir.

2.1.5. Tarihî Türkülerin Çeşitlemelerine Dair Bazı Tespitler

Tez çalışmasının literatür araştırması sırasında, bazı türkü metinlerinin çok fazla çeşitlemesinin bulunmadığı görülürken bazı türkülerin çok sayıda çeşitlemesi olduğu tespit edilmiştir. “Dömeke yandı gene”, “Bir gemimiz var telli varaklı” dizeleriyle başlayan türkü metinleri ve bunun gibi bazı türküler ezgili şekliyle kayıt altına alınmıştır ve notası mevcuttur. Fakat bunlar sözlü kültürde oldukça kısıtlı bir alanda icra edildiği için çeşitlemeleri mevcut değildir. Bunun benzeri bir durum, notaya alınmamış olan, ezgisi bilinmeyen metinler için de geçerlidir. Ayrıca, bugün notası mevcut olmayan, sözlü kültürde yaşadığına dair bilgi elde edemediğimiz, sadece yazılı kaynaklarda bulunan çeşitli tarihî türkü metinleri de mevcuttur. Çalışmada yer verilen “Üstünde yortduk eşdük”, “Murad Reis eydür hey gaziler hazır olun vaktinize”, “Alaylar bağlandı Murad Paşa’ya”, “Sultan Murad eydür şimdi zamâne”, “Murad Han’ım sefer kıldım ahrete”, “Sultan Murad eydür şimdi işbu cihanda”, “Pirliğinde düşman sözüne uydun”, “Der ki, Sultan Murad Bağdad’ı basdı”, “Nicesin Venedik firengi”, “Fıransız kıralı oğlun gönderdi”, “Benimle Girit’te olan gaziler”, “Haydar Oğlu aklın yok mu başında” dizeleriyle başlayan türküler, müzikal kaydı bulunmamakla

birlikte yazılı kaynaklarda yaşamaya devam eder niteliktedir. Bu metinler, genellikle cönklerden alınmalarından, zaman olarak 16. yüzyıl gibi uzun bir süre önce yaratılmalarından, sözlü kültürde karşılık bulamamalarından dolayı zaman içinde hafızalardan silinmiş olmalıdır. Söz konusu metinlerin, yeniçeri âşıkları tarafından müzik eşliğinde ya da müziksiz olarak yakılmış olsa da zaman içinde yazılı kaynaklarda bıraktıkları izler dışında unutulmuşlardır. Sözlü kültürde sürekliliklerinin olmaması, metinlerin çeşitlemelerinin olmamasına neden olmuştur.

Araştırmada yer alan bazı metinlerin çok sayıda çeşitlemesi tespit edilmiş olup tez çalışmasının hacim sınırlarını zorlamaması adına birkaç çeşitlemesine yer verilmiştir. “Genç Osman dediğin bir küçük uşak”, “Sarıkamış ne aralı”, “Cezayir’in gemileri yağlanır”, (Osman Paşa ya da Plevne Türküsü olarak bilinen) “Ruslar Tuna’yı atladi” dizeleriyle başlayan metinler ve bunun gibi başka metinlerin çok sayıda çeşitlemesi mevcuttur. Özellikle Genç Osman ve IV. Murat’ın Bağdat Seferi’ni anlatan metin sayısı çoktur. Araştırmamız sırasında yaklaşık yirmi adet, Genç Osman türküsü çeşitlemesi tespit edilmiştir. Bunlardan altı adedi, Milli Kütüphane’nin dijital koleksiyonunda bulunan cönklerden elde edilmiştir. *06 Mil Yz Cönk 1, 06 Mil Yz Cönk 4, 06 Mil Yz Cönk 16, 06 Mil Yz Cönk 47, 06 Mil Yz Cönk 54, 06 Mil Yz Cönk 164* numaralarıyla kataloglanmış olan bu cönklerde, Genç Osman türküsünün çeşitlemeleri bulunmaktadır. Benzer şekilde, türkü konulu pek çok kaynakta (Öztelli, 1976: 498; Öztelli, 2002: 711; Atillâ, 1957: 23; Yalman (Yalkın), 1977a: 101; Boratav, 2016: 127; Köprülü, 2004: 287-297) söz konusu metnin çeşitlemeleri mevcuttur. Çeşitlemesi çok olan metinler hem yazılı kaynaklara yoğun olarak geçirilmiştir hem de sözlü kültürümüzde icra edilmeye devam etmektedir. Bu olgu, çeşitlemelerin sayıca çok olmasında önemli bir etkidir.

2.2. TÜRKÜLERİN İÇ YAPI ÖZELLİKLERİ

2.2.1. Tarihî Türkülerin Dil ve Anlatım Özellikleri

Tez çalışmasında incelenen tarihî türkülerin, içerisinde anlatılan olaylardan hareketle çeşitli dönemlere ait olduğu tespit edilmiştir. Bu tarihî olaylarla ilgili tespitler, metinlerin bir kısmında kullanılan dille de teyit edilmiştir. İncelenen türkü metinlerinin

bir kısmının oluşturulduğu devri, metinlerde kullanılan ifadelerden, dönemin Türkçesi'nden de tespit etme imkânı vardır. Söz gelimi, 16.-17. yüzyıl metinlerinde kullanılan bazı ekler, metinlerin günümüzden oldukça uzak olduğunu gösterirken, tüfek ve bunun gibi aletlerin anlatımı için kullanılan kelimeler, metinlerin günümüze yakın olduğunu, 19. yüzyıl ve sonrasında yaratıldığını göstermektedir.

Çalışmada yer alan metinlerde bulunan bazı ifadeler, yaratıldığı dönemin dilini yansıtması açısından önemlidir. Ali Ufkî'nin *Mecmûa-i Sâz ü Söz*, Şükrü Elçin'in *Akdeniz'de ve Cezâyir'de Türk Halk Şâirleri* adlı eserlerinde bulunan metinlerde bu durum dikkat çekmektedir. Eserlerde bulunan türkî metinlerinin genel olarak 17. yüzyıla ait olması, söz konusu dönemin izlerini taşıması, tarihî türkülerin dil gelişimini görmek adına önemlidir. Metinlerde az olmakla birlikte “yarusun, geçürdi, yanuban, deyu, şol, anduğu, bindüğü” gibi kullanımlar bulunmakta, kullanılan dilin halk âşıklarının ifade biçimlerine uygun şekilde, devrin Divan Şiirinden farklı olarak ağır, ağdalı olmadığı dikkat çekmektedir. Aşağıda, yer alan örnek metinler 17. yüzyıla aittir:

Çevirdiler ilerisün gerisin

Tigden geçürdiler hele yarusun

Netice bozdular küffar çerisin

Katl olundu kıralzâdenin kendi (Elçin, 1988: 250)

Ali der, derun-i dilden ya Allah

Umarız fazlını senden ya Allah

Bundan sonra görelim ki inşallah

Aman aman deyu çağırır Girid (Ali Ufkî, t.y.: 73)

MUSTAFA eydür, şol fenâ varına

Bakmayalım şol dünyanın malına

Medih edelim yârenler demine

Felek, Gazi Sultan Murad *nicoldu* (Öztelli, 1976: 64-65)

Çalışmada yer alan 18. yüzyıla ait metinlerden bazı örnekler aşağıda verilmiştir. Metinlerin genel itibarıyla gösterişsiz, sade bir dille kaleme alındığı, halkın söyleyişinden izler taşıdığı görülmektedir:

Serden geçdi yazıldı

Bayrak altında dizildi

Bu yıl Moskov bozuldı

Ey kanlı Azak âl-i Osman'dan

İmdâdını istersen gidersin (Hasan, 1987: 133)

Özi gibi kal'a yokdur

İçinde timarlı çokdur

Kör vezirden imdad yokdur

[Bağlantı:]

Biz esiriz biz esiriz

A kardaşlar ferman kulıyız (Hasan, 1987: 134-135)

Seraskeri düşdi Niş'e

Tanrı muin olsun işe

Kendi durmaz yaz ü kışa

Kaç bin kâfir suça düşe (Hasan, 1987: 95-97)

Âşıklar tarafından yakılan türkü metinlerinin sade ya da sanatlı bir dille oluşturulması da türkülerin yaratıldığı dönem açısından önemlidir. M. Fuad Köprülü, 16. yüzyılın ortalarından itibaren Türk saz şâirlerinin anlatımında farklılıklar görülmeye başladığını belirtir. Köprülü, söz konusu dönemden itibaren âşıkların şiirlerinin Klasik Türk Şiiri ve Tasavvufî Türk Şiiri'nden etkilenmeye başladığını tespit etmiştir. Bu dönem âşık şiirlerinde Arapça ve Farsça kelimeler kullanmaya, mecaz ve üslûpta değişim görülmeye başlanır (Köprülü, 1940: 7). Çalışmamıza dâhil edilen tarihî türkü metinlerinin bir kısmında bu söyleyiş farklılığı, halk dilinden uzaklaşarak daha sanatlı

bir dile geçildiği görülmektedir. *Ek-1. Türküler* bölümünde yer verilen “Geldi kâfir bağladı cümle hisârım”, “Bir zaman serhadd-ı Mansur Belğırad oldu Niş” dizeleriyle başlayan metinler buna örnek olarak gösterilebilir. Fakat bunların sayısı sınırlıdır, halk söyleyişinin sadeliğiyle yakılmış türkülerden daha azdır. Aşağıda yer alan 17. ve 18. yüzyıla ait metinler sanatlı söyleyişe örnek teşkil etmektedir:

Bir zaman olmuş idim sedd-i İslâm'a kilid

Nice canlar canın idüb âkıbet oldu

Tâ kıyâmet haşrolunca kesmezem Hakk'dan ümid

Belki bir gün açılır baht-ı siyâhım dir Budim (06 Mil Yz Cönk 47: 15a; Köprülü, 1940: 127-128)

Bir zaman serhadd-ı mansur Belğırad oldu Niş

Bir zaman İslâm ile mamur âbâdân oldu Niş

Birkaç eyyam Nemçe murdarında berbad oldu Niş

Hamdülillah kim gene düşmenden azad oldu Niş (Hasan, 1987: 98-99)

Günümüze yaklaştıkça, tarihî türkü metinlerinin günümüz okuyucusuna (söyleyicisine) daha anlaşılır geldiği muhakkaktır. Aşağıda bulunan kısa metinler, 19. ve 20. yüzyıllara ait tarihî türkü örnekleridir:

Sivastopol önünde yatan gemiler

Atar nizam topunu, yer gök iniler

Yardımcıdır bize kırklar, yediler

Aman Kaptan Paşa izin ver bize

Sılada nişanlımız duâcı size (Üngör, 1966, 169)

Erenler yatağı bu Kars alınmaz

Nice bin Velidir geldi, bilinmez

Çalarlar kılıncı, göze görünmez

Hasır gibi yere serildi Moskof (Kırzıoğlu, 1955: 218)

Mezarımı derin kazın dar olsun

Etrafında mor sünbüllü bağ olsun

Cafer öldü vatan millet sağ olsun

Kader kısmet böyle imiş ağalar hey (Öztelli, 1958: 68-69; Cemal Reşid Bey, 1927: 19)

Toplandık geldik hepimiz,

Kumaş yağlı yükümüz.

Çıkmaz olsun seferberlik,

Kanalda geçti kökümüz (Erkoçak, 1998: 34).

Çalışmada yer verilen türkü ve ağıt metinlerinde yerel tabirlerin kullanıldığı metinler ile bunların değişime uğradığı metinler tespit edilmiştir. Tarihî türküler notaya alınırken TRT Müzik Dairesi komisyonları tarafından incelenmekte, bazı metinlerde düzenleme yapılmaktadır. Notaya alınan tarihî türkü metinlerinin Osmanlı Türkçesi ile yazılmış (Latin harflerine aktarılmamış) bazı örneklerinde yerel isimlerin, tabirlerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bunlar notaya geçirilirken bazen orijinal halini korumuş bazen de değişikliğe uğramıştır. “Kara imiş şu Antep’in yazısı” türküsünde yer alan “Humanız” ifadesinin farklı kaynaklar tarafından “Hamanaz/Samanaz/Humaniz” şeklinde aktarılması, “Tılfıdır hastahana karşı ma karşı” adlı türküde kullanılan “Tılfıdır” (Tel-Futur Tepesi), “hastahana” tabirinin kullanılması bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Literatürde yer alan türkü metinlerinin bazılarının transkripsiyon alfabesiyle ifade edilmesi, türkünün icra edildiği yöreye dair bilgiyi artırır niteliktedir. Béla Bartók ve Friedrich Giese tarafından derlenen “Sivrisarını altı”, “Aşamadım Belirgadin dağların”, “Cezayiriñ yüğsek olur evleri” dizeleriyle başlayan metinler bu duruma örnek olarak verilebilir.

Çalışmada bulunan tarihî türkü metinleri Anadolu ve Balkanlar’dan derlenmiş olmalarından dolayı farklı ağız özelliklerini de taşımaktadır. Çoğu metin İstanbul ağzına çevrilmişse de bugün halen yaşatılmaya devam edilen metinlerde yöre ağzının etkisi görülmektedir. Ege Bölgesi’nden derlenen “Muhabbetler kuruldu”, “Ödemiş’i bastılar”, dizeleriyle başlayan metinler; Karadeniz Bölgesi’nden derlenen “Asker ettiler beni de” türkü metni; İç Anadolu Bölgesi’nden derlenen “Sarıkamış ne aralı”, “Soğanlı da

yastığın daş”, “Amanın uşak kalmadı” dizeleriyle başlayan metinler; Çukurova Bölgesi’nden derlenen “Bugün bizi kesiciler”, “Merhametsiz padişahlar, askeri”, “Ördeği goyverdim göle” türkü metinleri; Güney-Doğu Anadolu Bölgesi’nden derlenen “Golumu salladım toplar oynadı”, “Şişkonun damından hoplayamadım” dizeleriyle başlayan metinler; Doğu Anadolu’dan derlenen “Göç göç oldu göçler yola dizildi” dizesiyle başlayan türkü metni; Rumeli ve Balkan Bölgeleri’nden derlenen “Şıpka’nın içinde (agom) sıra sügütler”, “Selânik kahpem Selânik” dizeleriyle başlayan metinler; Kerkük Bölgesi’nden derlenen “Ana meni oyat giderem talime”, “İstambul’dan çıktım yola” dizeleriyle başlayan türkü metinleri bu duruma örnek verilebilir. Bu ve benzeri metinler, derlendikleri bölgenin ağız özelliklerini taşımaktadır.

Tarihî türküler, yapılarında çeşitli kalıp ifadeler bulundurmaktadır. Bu ifadeler, Anadolu ve Balkanlar’da, farklı bölgelerde söylenen türkülerde ortak unsurlar olarak göze çarpmaktadır. Bir kahramanın övüldüğü metinlerde, onun gösterişli halini, yiğitliğini, cesaretini, anlatmak için kalıp ifadeler kullanılmaktadır. Mirzaoğlu, zeybek türküleri ve danslarını analiz ettiği bir çalışmada, bu kalıp ifadelerin formüller olduğunu belirtmektedir. Zeybek türkülerinde kullanılan “Her yanları görünmüyor gümüşten”, “efelerin efesi”, “martin takmış koluna” gibi ortak kullanımların bu formüllerden olduğunu, söz konusu formüllerin bu türkülerin temelini oluşturduğunu ifade etmektedir (2000: 207-217). Çalışmamızda yer alan türkü metinlerinden bazı formül/söz kalıbı örnekleri aşağıda, metinler içinde italik şekilde vurgulanarak verilmiştir:

Gökçen Efem (aman aman) *iner gelir inişten*

(ah) *her yanları görünmüyor da gümüşten* (aman)

Gökçen Efem (aman aman) *şimdi gelir döğüşten*

[Bağlantı]:

(ah) Gökçen Efem *efelerin (de) efesi* (aman)

(ah) Altın gümüş para dolu da kesesi (aman) (Kolektif, 2006: 417)

Bakırlım da aman aman *inüb gelir inişden*

Ah silahları görünmüyor gümüşden

Şimdi gelir aman aman nazlı yarım cümbüşden

Ah Bakırlım da *zeybeklerin efesi* (Cemal Reşid Bey, 1927: 2)

Tarihî türküler genel itibarıyla yalın bir Türkçe ile yaratılmışlardır. Çalışmada yer alan metinlerin büyük ölçüde Türkçe ifadelerden oluştuğu, Arapça, Farsça ve İngilizce, Almanca vb. Batı kaynaklı kelimelerin oldukça az kullanıldığı tespit edilmiştir. Arapça ve Farsça kelimeler Osmanlı Türkçesinin bir parçası olarak metinlerde yer bulmakta, Batı dillerinden kelimeler ise teknik (silah, alet vb.) ifadeler yoluyla yerleşmektedir. Metinlerde geçen “mavzer, martin, palaska” kelimeleri buna örnektir. Aşağıda bu kullanımlarla ilgili bazı örnekler mevcuttur:

Kara çadır is mi tutar

Martin tüfek pas mı tutar

Ağlaşalım anam bacım

Elin kızı yas mı tutar (Babaoğlu, 2021)

Gümüş cezvelerimiz kaynar ocakta

Palaska belinde martin kucakta

Dömeke Ovasında kaldım sıcakta

Vurun gazilerim Allah aşkına

Ölenler gidiyor cennet köşküne (URL-2)

İzmir’in içinden aman ateş parlıyor (2)

Oturmuş Yunan askeri *mavzer* yaylıyor (2)

[Bağlantı] (Hasan, 2008: 294)

Tarihî türküler, temalarıyla bağlantılı olarak farklı şekillerde icra edilmektedirler. Savaşlara hazırlık, askeri cesaretlendirmek gibi amaçlarla yakılan tarihî türküler, kahramanlık ifadeleri taşırlar. Büyük ölçüde koşma nazım türüyle oluşturulan bu metinler, koçaklama şeklindedirler. Koçaklama; yiğitleme adıyla da anılan, destanlardan daha kısa olan, kahramanlık anlatan âşık tarzı şiir metinleri için kullanılan bir nazım

türüdür (Aça, 2013: 266). Tez çalışmasında yer alan koçaklama tarzındaki metinler, bir savaşçının ya da kahramanın övülmesi, düşmanın küçümsenmesi ve kışkırtılması, askerlerin savaşa hazırlanması ve galibiyetle sonuçlanan savaşların ardından duyulan gururu, mutluluğu anlatmak amacıyla oluşturulmuştur. Bu tarz metinlerde, türkü yakıcısının kullandığı “hey, bre, aman” gibi ünlemler anlatımı kuvvetlendirmektedir. Aşağıda yer alan metin parçaları, koçaklama tarzındaki tarihî türkülere örnektir:

Murad Reis eydür *hey* gaziler hazır olun vaktinize (Elçin, 1981a: 192)

Bre sorun nerde Nemçe kalesi

Dayanır mı zülfikare kellesi (Kolektif, 2000: 573)

Sana derim *ey* Acem şahı

Hazır ol vaktine asker geliyor (Arsunar, 1962: 38)

Hazır olun erler, gaza vaktidir

Saldıralım yine Macar iline (Öztelli, 2002: 703)

Tuğlar başa geçsin tekbir çekilsin (*yandım amman aman*)

Destur saldıralım düşman eline (Kolektif, 2006: 194)

Tez çalışmasında yer alan sınırlı sayıda metinde düşmanla alay etmek ya da hatalı kimseyi uyarmak için türkü yakıldığı, bu türkülerin aynı zamanda karşıdaki kişiye korku verme amacının bulunduğu da tespit edilmiştir. “Nicesin Venedik firengi”, “Fıransız kıralı oğlun gönderdi”, “Pirliğinde düşman sözüne uydun” gibi metinler bu duruma örnek olarak verilebilir. Söz konusu metinlerden, “Haydar Oğlu aklın yok mu başında” adlı türküde, isyankâr Haydaroğlu’nun uyarıldığı görülmektedir. Türkü yakıcısı, Haydaroğlu’nun yarattığı kargaşayı eleştirmekte, Osmanlı Devleti ve topraklarına verdiği zararın karşılığını şiddetli bir şekilde alacağını anlatmaktadır. Bu metinde bulunan ve uyarı niteliği taşıyan ifadelerden bazıları aşağıda verilmiştir:

Her ne zulüm eyledinse dünyada

Ettiklerin bir bir bulursun

...

Hiç tapınma sakın kendi kendine

Hünkâr divanına bir gün gelürsün

...

Niçün oturmazsın kendi halinde

Bilmiş ol ki, Kara Ali'nin elinde

Türlü türlü azabile ölürsün (Öztelli, 1976: 155; Ali Ufkî, t.y.: 23)

Çalışmada yer alan metinlerden yas niteliği taşıyanları, ağıt türünün özelliklerinin kısmen ya da tamamen içermektedir. Ağıt, insanların çektiği acıları, üzüntülerini sözlü ve yazılı metinlere aktarmasıyla oluşur. Öncelikle, bir kişinin ölümünün ardından, ölen kişiyle ilgili iyi düşüncelerin ve duyulan üzüntünün anlatılması için ağıt yakılabilir. Bunun dışında, gençlerin ölümü, yaşanan toprakların düşman kuvvetlerince işgal edilmesi, göç, tabiat olaylarına bağlı felaketler de ağıtların yaratılmasında önemlidir (Görkem, 2001: 16). Çalışmamızda yer alan ağıtlar, toplumu, Türkiye topraklarında yaşanan tarihî seyri etkilemiş kişi ve olaylar üzerine yakılan metinlerdir. Bu metinlerin içerdiği hüznü, yoğun acı duygusu sebebiyle içerisinde “aman, aman aman, ah, ey, ey felek” gibi nidalar bulunmaktadır. Metinler kişinin ardından yakılan ağıt ise genellikle ölen kişinin kahramanlığı övülmekte, suçsuz ve masum oluşu anlatılmakta, ardından güzel şeyler söylenmektedir. Aşağıda yer alan metinler bu duruma örnektir:

(*aman*) Bağdad'ın kapısını Genç Osman açtı

Düşmanın cümlesi önünden kaçtı (of of)

(*of of*) Kelle koltuğunda üç gün savaştı

Allah Allah deyip geçer Genç Osman (of of) (Kolektif, 2006: 390)

Yemen'e de benim ağam Yemen'e

Endi m'ola Mihrali Yemen'e

Kurdu m'ola çadırları çimene

Oğul köz düştüğü yeri yakar kime ne

Dert benim vallah kime ne (Öz, 2002: 330-333, akt. Çakaloğlu, 2011: 227-228)

Ruslar Tuna'yı atladı
 Karakolları yokladı
 Osman Paşa'nın kolundan
 Beş bin top patladı

Kanlı Tuna akar gider
 Etrafını yıkar gider
 Adlı şanlı Osman Paşa
 Boyun eğmiş, esir gider (Öztelli, 1976: 401; Kúnos, 1978: 28-29)

Kabrimin başı Bozdağ'a karşı
 Üstümün toprağı gözümün yaşı
 Çakırcalıyı vurdular akşama karşı

[Bağlantı]:

Ağlarım anam ağlarım günler doğunca
 Leşimi kaldırma bacım gelmeyince (Elçin, 1990: 82)

Çalışmada, yaşanan toprağın düşman tarafından işgali üzerine yakılan ağıtlar da mevcuttur. Askerler ve halkın ağzından çeşitli metinler oluşturulmuştur. Aşağıda bu konuyla ilgili örnek metin parçaları mevcuttur:

Kars'ta kavğa kuruluyor
 Uşak ora deriliyor
 Davulbazlar vuruluyor
 Muzikalar boruyunan

Lâdifler [de] mağta kazar
 Binbaşılar tabur düzer
 İnşallah Moskof'u bozar
 Peyğamber'in zoruyunan (Görkem, 2014: 266-268)

Ordumuz gitti Muş'a dayandı

Daşı toprağı kana boyandı

Bitlisi gördüm yüreğim yandı

[Nakarat]:

Ağlama aney belki gelirem

Ölüm olmazsa seni görürem (Aydınlı, 2008:246)

Ak kâğıda kara yazı yazdılar

Tabur edüp askerleri dizdiler

Türkün diyenlerin başın ezdiler

Yesir kaldı vatanımız köyümüz (Elçin, 1990: 216)

Tez çalışmasında yer alan tarihî türkü metinlerinde benzer ifadeleri kullanıldığı metinlerin mevcut olduğu tespit edilmiştir. Bu metinlerin formül/söz kalıbı olmanın yanında nakarat özelliği taşıdığını söylemek de mümkündür. Söz konusu metinler, farklı ve tarihî türkü özelliği taşımayan metinlerde de bağlantı bölümü olarak yer bulabilmektedir. Aşağıda bu duruma örnek olarak “Olur mu böyle olur mu/... vurur mu” şeklinde kullanılan dizelere yer verilmiş, benzerlikler italik yazıyla gösterilmiştir:

Olur mu böyle olur mu

Yaver, paşayı *vurur mu*

Padişahın zalimleri

Bu dünya size kalır mı (Öztelli, 1976: 401; Kúnos, 1978: 28-29)

Olur mu böyle olur mu

Evlât babayı *vurur mu*

Mithat paşa Mithat paşa

Bu dünya sana kalır mı? (Erbilek, 1961:2425)

Amanın böyle olur mu

Oğul babayı *vurur mu*

Padişahın zorbaları

Bu dđnya size kalır mı (Görkem, 2014: 268)

Çalışmamıza dâhil edilmeyen, fakat bağlantı işlevi açısından benzerlik bulunan şu türkđ metnini de yukarıdaki metinlerle birlikte ele almamız mümkündür:

Taşoluğun pınarları harlıyor

Mehmet Efe'nin de silahları da parlıyor

Mehmet Efe'nin de silahları da parlıyor

Gökte melek yerde insan ağlıyor

Bağlantı:

Amanın ağalar da *böyle* de *zulüm olur mu*

Teslim olan efeye de *böyle* de ölüm *olur mu* (Can ve Palazoğlu, 2008: 140-141)

Çalışmamızda yer alan ve Sultan Abdđlaziz'in ardından söylenen ağıt metinlerinde kullanılan "Uyan Sultan Aziz uyan" dizesiyle başlayan nakaratın, kendinden önce yaratıldığını tahmin ettiğimiz farklı metinlerde başka hükümdarların adı, başka kimselerin adıyla birlikte kullanıldığı tespit edilmiştir. Aşağıda bu konuyla ilgili örnek türkđ ve ağıt parçaları mevcuttur:

Beni tahttan indirdiler

Dört çifteye bindirdiler

Tersaneye gönderdiler

Uyan Sultan Aziz uyan

Bak ne hale girdi *cihan* (Öztelli, 1976: 135-136)

Uyan Sultan Selim uyan

Diba yasdıklara *dayan*

Yeniker kuluna yayan

Nice gider Vidin üstüne (Hasan, 1987: 107)

Uyan padişahım uyan

Uyan da Mevlâya dayan
 Yen(i)çeriler kulun yayan (aman)
 Hey Ada Ada yoluna feda (Raykoviç, 1974: 6975)

Şahin Bey kavgada ilk kurban oldu
 Kâfirin ordusu Anteb'e doldu
 Analar babalar saçını yoldu
 [Bağlantı]:
Uyan Şahin uyan, gör neler oldu
 Sevgili Anteb'e düşmanlar doldu (Güney, 1959: 75)

Uyan Sultan Mahmud, kâfir uyandı
 Eğri kılıç al kanlara *boyandı*
 Nice din-İslâm canına dayandı
 Evliyalar imdat eylen Mora'ya (Öztelli, 1976: 430-431)

Yukarıdaki kalıp ifadelerle benzer şekilde “Aman ... izin ver bize” dizesinin kullanıldığı, farklı olayları anlatan tarihî türkü metinleri mevcuttur. Söz konusu dize türkülerin bağlantı bölümlerinde kullanılmaktadır. Konuyla ilgili örnek metinlerden kısa örnekler, italik şekilde vurgulanarak aşağıda verilmiştir:

Sivastopol önünde yatan gemiler
 Atar nizam topunu, yer gök iniler
 Yardımcıdır bize kırklar, yediler
 [Bağlantı]:
Aman Kaptan Paşa izin ver bize
 Sılda nişanlımız *duâcı size* (Üngör, 1966: 169)

Eski saraylarda kura çekilir... Aman aman
 Kurası çıkanın boynu bükülür
 Anası, babası yola dökülür... Aman aman

Aman da padişahım izin ver bize

İzin de vermez isen dökün *bizi denize* (Kolektif, 1975: 40)

Ana meni oyat giderem talime,

Aynalı tifengimi allam elime,

Ecelim gelipse giderem ölüme.

[Bağlantı]:

Aman da padişahım izin ver bize,

İzin vermiyorsan *doldur dengize* (Özbek, 1981: 378)

2.3. TARİHİ TÜRKÜLERİN EZGİSEL ÖZELLİKLERİ

Türk müziği ve kaynağı hakkında müzikologların farklı görüşleri bulunmaktadır. Müziğimizin kaynağını İran, Arap, Yunan, Bizans gibi medeniyetlere dayandıran yerli ve yabancı araştırmacılar olduğu gibi, bunlara şiddetle karşı çıkanlar da mevcuttur. Sadettin Arel, yabancı araştırmacıların Türk müziğini yeterince bilinmediğini, bu müziğin kaynağını Orta Doğu’da vb. yerlerde arayarak hata yaptıklarını, bu araştırmacılara uyan Türk araştırmacıların da aynı hatayı sürdürdüğünü belirtmektedir (2014: 46). Yalçın Çetinkaya ise Türk müziğinin kaynaklarının keskin sınırlarla ayrılamayacağını belirtir. Çetinkaya, Türklerin gittikleri ve geçtikleri her yerden müzikal açıdan da izler taşıdığını, günümüzde Türk müziğinin zengin Anadolu uygarlıklarınının müzikal geleneklerinden, Osmanlı İmparatorluğu’nun yerleşim gösterdiği Balkan ve Rumeli bölgesinden de etkilendiğini, Türk müziğinin zengin müzik geleneklerinin harmanlanmış hali olduğunu belirtir (2014: 26). Mahmut Ragıp Gazimihal, Anadolu müziğinin ağırlıklı olarak Türk unsurların eserleri üzerine kurulduğunu belirtmekle birlikte, bölgede bulunan ve Osmanlı Dönemi’nde “azınlık” olarak kabul edilen halkların kendi dilleriyle söyledikleri şarkıların da bu müziğin dâhilinde olduğunu vurgular (2017: 61).

Türk müziğinin kaynağıyla ilgili olan tartışmalara Klasik Türk Müziği-Geleneksel Türk Halk Müziği’nin ayrımı dâhil edilince, tartışmalar daha da büyümektedir. Cinuçen Tanrıkorur, Türklerin Orta Asya’dan Anadolu’ya getirdikleri müzik kültürünün “klasik” ve “geleneksel” olarak belirli sınırlarla ayrılamayacağını vurgular. Klasik müzik, halk müziğinin ya da halk müziği, klasik müziğin gelişmiş şekli değildir. Klasik Türk Müziği bestekârlarının “türkü, koşma, semâî, destan” gibi halk müziği formlarından yararlanarak besteler yapması buna verilebilecek bir örnektir (Tanrıkorur, 2019: 13-14).

Türk müziği ve kaynağı ile ilgili tartışmalar, Türk Halk Müziği özelinde de devam etmektedir. Yüzyıllardır Anadolu topraklarında yerleşmiş olan medeniyetlerin mirası üzerine gelen Türk müziğinin, bölgeler arasında da farklılık arz ettiği dikkatlerden kaçmamaktadır. Türkiye sahasında farklı ve yöresel özellik gösteren müzik türleri mevcuttur. Bu farklılık, Türk medeniyetinin zengin kültürel yapısından kaynağını almakta, tek bir medeniyetin çatısı altında olmakla birlikte, ifade ve müzik aletlerinin

farklılığından dolayı bu çeşitlilik görülmektedir (Çetinkaya, 2014: 27). Tez çalışmasında analiz edilen tarihî türkü metinlerinde de bu farklılıklar göze çarpmaktadır.

Çalışma kapsamında analiz edilen tarihî türkülerin, buldukları bölgelerde icra edilen halk müziğinin çeşitlilik arz etmesinden dolayı ezgi, makam, usûl, çalgı kullanımı gibi konularda farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir. Öncelikle bu terimler hakkında bilgi vermek okuyucunun, tarihî türkülerin yöresel farklılıklarını daha kolay kavraması açısından gereklidir.

Halk müziğinde ezgi; farklı seslerin belli bir anlam ifade etmek amacıyla bir araya gelerek oluşturduğu sesler topluluğudur, müzikal bütündür (Duygulu, 2014: 187). Makam; belirli özelliklere sahip olan ezginin, müzik eseri içindeki anlamlı bölümlerin (perde dizgelerinin) içinde konumlanmasıdır (Öztürk, 2014: 17). Melih Duygulu, Türk müziğinde makamların yöreden yöreye değiştiğini, makam için kullanılan “Kürdi, Karcıgar, Hüseyinî” gibi adların, farklı bölgelerde farklı müzikal özelliklere sahip müzik eserleri için kullanılabildiğini, bazı yörelerde makam adının belli bir ezgiyi anlatmak için kullanılan terim olarak yer bulduğunu belirtir (2018: 39). Benzer şekilde Kurt ve Ursula Reinhard da Anadolu köylüsünün makam kavramını tanımadığını, bunu sadece ezginin ifade aracı olarak basit bir anlamda kullandığını, köylünün kullandığı “makam” sözünün sanat müziğindeki gibi karışık bir içerik taşımadığını belirtir (2007: 32). Halk müziğinde usûl; türküye ait ezginin “zaman, ritim, düzum (mısralardaki hece sayısı)” açısından belli bir forma ulaşmış, kalıplaşmış ritimlerin oluşturduğu bütünün adıdır (Duygulu, 2014: 446).

Türk Halk Müziği eserleri genel olarak, usûl ve formları itibarıyla “uzun hava” ve “kırık hava” olarak iki grup içerisinde incelenmektedir. Ölçüsü ve ritmi belli olan ezgiler kırık hava; ölçüsü ve ritmi serbest niteliğe sahip ezgiler uzun havadır. Bölgelere göre farklı adlar taşıyan Zeybek, Bengi, Güvende, Karşılama, Sallama, Teke Zortlatması, Horon, Kaşık Havası gibi ezgiler kırık havadır (Büyükyıldız, 2015: 177-178). Arguvan Ağzı, Çamşılı Ağzı, Barak, Bozlak, Gurbet Havası, Hoyrat, Maya ve Yol Havası ise uzun hava grubuna dâhildir (Börekci, 2020). Notaya alınmış tarihî türkülerin büyük bölümü kırık havadır. Uzun havaların, kırık havalara nazaran daha zor notaya alınması, repertuvarda sayılarının da az olmasını beraberinde getirmiştir.

Batı Anadolu'dan önceki yıllarda derlenerek notaya alınmış olan tarihî türkü örneklerinin ağırlıklı olarak zeybek ezgileri olduğu tespit edilmiştir. Zeybek ezgileri “ağır” ve “kırık” zeybekler olmak üzere ikiye ayrılır. Ağır zeybekler 9/2'lik usûle sahipken, kırık zeybekler 9/4'lük ya da 9/8'lik usûle sahiptir (Mirzaoğlu, 2000: 223). Çalışmamızda yer alan “Bakırlım gül istiyor mercandan”, “Bergama'nın yolu tozlu yürünmez”, “Gökçen Efem iner gelir gümüşten, “Uzun olur şu Bakırın ovası” türküleri 9/8'lik usûle sahiptir. “Abalımın cepkeni safi sırma ilikli” türküsü 9/4'lük usûle sahiptir. “Aliverin sandığımdan kürkümü” ve “Isparta'dan çıktım başım selamet” türküleri 4/4'lük, “Germenciynen Balatçıgım arası” 2/4'lük usûle sahiptir (URL-3). Batı Anadolu türkülerinde makamsal açıdan farklılık da görülmektedir. Notasyonu daha önce yapılmış olan metinlerin Hüseyinî, Uşşak, Karcıgar, Gülizar, Hicaz ve Muhayyerkürdî makamlarıyla oluşturulduğu tespit edilmiştir. Eserlerin ses genişliklerini 6-10 arasında değiştiği, genellikle 9 ses olduğu görülmüştür. “Adını sevdiğim Avşar Beyleri” türküsünün ise diğerlerinden farklı olarak gurbet havası özelliği gösterdiği görülmektedir. Bölgede tarihî türkülerin davul ve zurna eşliğinde icrâ edildiği tespit edilmiştir.

Güney Anadolu Bölgesi müziği, 8 ses genişliğine sahip basit yapıdaki türkü formlarının yanında geniş ses aralıklarına sahip türkülere de ev sahipliği yapmaktadır. Macar Müzikolog Bela Bartók, bölgede icra edilen türkülerin ünlü ve ünsüz renk değişimi yoluyla, ses titreşiminden yararlanılarak süslendiğini, bunun perdeler arası bir değişim olmadığını belirtir (Bartók, 2014: 55). Çukurova Bölgesi'nde icra edilen barak ve bozlaklar, bölgenin geniş ses aralıklı türkülerine örnek olarak gösterilebilir (Eroğlu, 2017: 524). Bozlaklar, genişliği 12'yi bulan ses aralığına sahip türküler olup bölgeye özgü bir özelliğe sahiptirler. Bozlaklar, sözlerinde bulunan tekrarların ezgiye yansıdığı, ses ve dizeler arasında uyumlu ezgilerdir (Mirzaoğlu, 2003: 105-106). Reinhard, bozlakların çoban kültürüyle bağı olduğunu vurgular. Bu türkülere yükse sestem ve tiz sesle başlanılmasının, çoban kültüründeki iletişim şekliyle bağlantısı olduğunu belirtir (Reinhard, 1991: 224 akt. Mirzaoğlu, 2003: 106). Farklı ses ve işlevlere sahip olan bozlaklara, tez çalışmasında da yer verilmiştir. Çalışmamızda yer alan “Kalktı göç eyledi Avşar elleri” metni, bozlaklara verilebilecek bir örnektir. Bu türkü, Muhayyer makama sahip olup, ses açısından inici özellik göstermektedir (Börekeci, 2020: 60, 110).

Bölgeden derlenmiş olan Sarıkamış Ağıtı ise serbest usûlde oluşturulmuş, Hüseyinî makamında bir türküdür (URL-3).

Güneydoğu Anadolu Bölgesi müziği, genel olarak 2/4, 4/4 zamanlı basit usullerle birlikte 5/8, 9/8, 10/8 gibi usuller üzerine de kurulmuştur (Eroğlu, 2017: 523). Çalışmamızda yer alan ve bu bölgede söylenen yahut bu bölgede icra edilmeye devam edilen tarihî türkülerin Hicaz, Hüseyinî, Karcıgar makamlarından örnekler oluşturduğu görülmüştür. Ses genişliğinin 5-12 arasında değiştiği, 2/4'lük, 3/4'lük, 4/4'lük usûl ya da serbest usûl üzerine kurulduğu tespit edilmiştir.

Doğu Anadolu Bölgesi müziği, genel olarak 4/4'lük usûle sahip olmakla birlikte bölgeler içerisinde 5/8, 2/4, 6/8 usûlden oluşmaktadır. Bölge türkeleri ağırlıklı olarak Uşşak makamıyla yaratılmıştır. Bunun dışında bölgede Hüseyinî, Çârgâh, Hicaz, Karcıgar makamlarıyla icra edilen türküler mevcuttur. Bölgenin geniş coğrafyası, ses genişliklerine de yansımış olup, Doğu Anadolu Bölgesi türkülerinin 3-12 ses genişliğine sahip olduğu, araştırmacılar tarafından tespit edilmiştir (Haşhaş, 2017: 185-216). Çalışmamızda bulunan tarihî türkülerden olan “Muş’un etrafında fesli gezerim” 4/4'lük usûl ve Hüseyinî makamlı türkülere; “Mızıka çalındı düğün mü sandın” metni 10/8'lik usûl ve Hüseyinî makamlı türkülere; “Avan tepesinde bir top atıldı” metni 2/4'lük usûl ve Uşşak makamlı türkülere örnek verilebilir. “Karadağ'da düşman topu patlıyor” adlı türkü Segâh makamlı, ses genişliği 5 ses olan metinlere örnek olarak gösterilebilir.

Tez çalışmasında Kerkük Bölgesi'nden derlenmiş tarihî türkü metinleri de bulunmaktadır. Kerkük Bölgesi müzik kültürü zengin bir hoyrat geleneğine sahip olup insan sesinin ön planda olduğu bir yapıya sahiptir. Bölgeye ait kırık havalar genellikle 10/8'lik usûle sahipken, 2/4, 4/4, 8/8 usûlle yaratılmış türkülerin sayısı da çoktur. Çârgâh, Segâh, Hicaz, Nihâvend, Hüzzam, Uşşak makamları bölge türkülerinde baskın bir yapıya sahiptir (Gökkaya, 2019: 9). Çalışmamızda yer alan, “Ana meni oyat giderem talime”, “Eğildim bir su içmeye” türkeleri Kerkük türküleridir. Söz konusu türküler Rast ve Kürdi makamlarıyla oluşturulmuş olup 2/4 ve 3/4'lük usûle sahiptir.

Çalışmamızda yer alan bazı metinler Rumeli'den derlenen ya da Rumeli bölgesinde yakılan türkülerdir. Rumeli müziği, Roman müziğinden yoğun şekilde etkilenmiş bir yapıya sahiptir. Rumeli türkeleri 9/8'lik, 7/8'lik, 5/8'lik, 4/4'lük, 2/4'lük usûlle sahiptir

(URL- 3). Çalışmamızda bulunan Rumeli türkülerinin bir kısmı Hüseyinî, Çârgâh, Acem Aşîrân, Hicaz, Gülizâr makamlarıyla oluşturulmuştur. 5-14 ses genişliğine sahip bu türküler, 7/8'lik, 9/8'lik usûlle hazırlanmıştır. “Selânîk canım Selânîk”, “Kur’a kağıtları allı yeşilli”, “Vidin dedikleri metin kasaba” metinleri bu türküleri örnek olarak verilebilir.

Çalışmada yer alan bazı tarihî türkü metinlerinin farklı makam ve ezgilerle icra edildiği tespit edilmiştir. “Hey Onbeşli Onbeşli”, “Atinenin hamamı (Nazik Türküsü)” gibi türkü metinlerinin bazı yörelerde ağıt şeklinde icra edilirken bazı yörelerde oturak havası şeklinde, hızlı bir ritimle icra edilmesi, türkülerin zaman içinde ezgisel açıdan değişiklik gösterebileceğini kanıtlamaktadır.

Çalışmada analizi yapılmış olan bazı türkü metinlerinin mehter müziği ile icra edildiği tespit edilmiştir. Mehter müziği, ceng-i harbi, türkü, saz semaisi gibi alt türleri bulunan, sözlü ya da sözsüz ezgilere dayanan bir müziktir (Sanal, 1964: 28). Bu müziğin Türk kültüründeki geçmişi, Türklerin Anadolu’ya gelmeden önce, Orta Asya’dayken yaptığı savaşlara dayanmaktadır. Ceng-i harbi olarak anılan, temelde davul seslerine dayandırılan, haberleşme işlevi taşıyan, savaşa hazırlık amacıyla icra edilen (Mirzaoğlu, 2015: 206-207) bu müzik, Anadolu’ya gelindiğinde gelişmeye devam etmiştir. Dede Korkut Hikâyelerinde, “nakara, davul, boru, zurna” kullanımının geçtiği, bunların mehterin ilk şekli olabileceği bilgisi mevcuttur (Tunakan, 2001: 93-98). Mehter, Anadolu’ya gelen ve Avrupa’yı fethetmek için giden Türklerin adeta imzası olmuştur. Fetihler sırasında askerinin şevkle savaşmasını sağlayan Osmanlı Mehter Teşkilatı, Avrupa’da ve Rusya’da örnek alınmış, benzer teşkilatlar kurulmaya çalışılmıştır (Erendil, 1992: 26). Tez çalışmasında yer alan “Küffar sanur hüccet almış Eğri’ye”, “Gümüş cezvelerimiz kaynar ocakta (Dömeke Marşı)”, “Sivastopol önünde yatan gemiler”, “Estergon Kalesi” türküleri ile Genç Osman Türküsü bu duruma verilebilecek örneklerdendir. Mehter teşkilatının dağılmasından sonra, modern orduların kurulmasıyla gelişen marş kültüründe de bu durum benzer şekilde devam etmiştir. “İzmir’in dağlarında çiçekler açar” türküsü bugün marş şeklinde icra edilmektedir.

Tez çalışmasında, müzikal özellikleri hakkında çok fazla bilgi sahibi olmadığımız, tarihi yüzyıllar öncesine dayanan, notaya alınmamış metinler mevcuttur. Bunlar, sadece

metin olarak karşımızda bulunduğundan müzikal özellikleriyle ilgili bir yorum yapmak mümkün değildir.

2.4. TARİHÎ TÜRKÜLERİN TEMATİK ÖZELLİKLERİ

Tema, edebî eserlerde işlenen ana konuyu ifade etmek için kullanılan bir kavramdır (sozluk.gov.tr, 20.03.2023). Tarihî türkülerde işlenen temalar çok çeşitlidir. Savaşlar, fetihler, bölgesel isyanlar gibi toplumu derinden etkileyen olgular, farklı zamanlarda ve coğrafyalarda yaşanmakla birlikte benzer etkiler doğurmuştur. Tarihî türkülerde bulunan temalar da bu benzerlikler üzerine kuruludur.

Tez çalışmasında yer alan türkü metinleri fetihlerin öncesini ve sonrasını, fetihler sonucunda toprak ele geçirmenin mutluluğunu, savaşlar sonucu kaybedilen toprakların üzüntüsünü, savaşlarda kahramanlıkları bulunan kişilerin ardından duyulan üzüntüyü anlatmaktadır. Bazı metinlerde genel bir kahramanlık hali yahut yas durumu bulunurken, bazılarında kahramanların isimleriyle anıldığı, daha özel bir durum üzerine türkülerin, ağıtların yakıldığı tespit edilmiştir.

Tarihî türkü metinlerinde işlenen temaların tamamına yakını savaş ile ilgilidir. Savaş öncesi cenge hazırlık, kahramanların cesaretlendirilmesi, savaş esnasında yaşananlar, savaşta gösterilen kahramanca mücadele, zaferle sonuçlanan savaşlar, hezimetle sonuçlanan savaşlar, savaş sonrası esaret dönemi, toprak kayıpları, devlet ve eşkıya mücadelesi tarihî türkülerde işlenen temalardır. Sayısı az olmakla birlikte savaş ve aşk konusunun, özlem temasının işlendiği bazı örnekler de mevcuttur. Benzer şekilde, Anadolu ve çevresinde yaşanan derebeyi-devlet/hükümet çatışmaları temalı türküler de sayısı az olmakla birlikte çalışmamızda yer bulmuştur.

Tez çalışmasında, savaş öncesi hazırlık aşamasını anlatan türkü metinleri yer almaktadır. Savaşa hazırlık, sefere hazırlık temasının işlendiği bu metinlerde, askerin isteğinin artırılması amaçlanmaktadır. Bunun için de askerin manevi açıdan beslenmesi, kendine güveninin artması, türkü metinlerindeki kahramanca ifadelerle sağlanmaktadır. “Gine de şahlanıyor (aman) kolbaşının (yandım da) kır atr”, “İslâm askeriyiz, gaza kaskına”, “Girid için emir geldi çünkü oldu yazılar”, “Murad Reis eydür hey gaziler hazır olun vaktinize” dizeleriyle başlayan türkülerini bu tema üzerine kurulmuş metinlere örnek olarak vermek mümkündür. Bu ve

diğer metinlerde, kahramanların “din yoluna” hazırlanması gerektiği, yapılan mücadelenin bir gaza, sonunun ise şehadet olduğu vurgulanmaktadır.

Tarihî türkü metinlerinin bir bölümü, savaş yapılacak düşman ordusunun küçümsenmesi, düşman hükümdarının ya da askerinin alaycı şekilde uyarılması üzerine kurulmuştur. Düşmanın küçümsenmesi teması, özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünün zirvesinde olduğu dönemlere ve Balkan toprakları için verilen mücadeleler devrine rastlamaktadır. Osmanlı ordusunun hasmıyla alay etmesi, onlara gözdağı vermesi, “Pirliğinde düşman sözüne uydun”, “Sana derim ey Acem Şahı”, “Nicesin Venedik firengi” türküleriyle vücut bulmuştur.

Savaş esnasında komutan ve padişahların, devlet adamlarının üstün başarıları da metinlere yansımıştır. Savaşçının kahramanlığı temasının işlendiği türküler, tarihî türkü denilince ilk akla gelen metinlerdir. Kahramanların övgüyle anlatılması, kahramanlar değişse de anlatımın ilerleyen yıllarda benzer şekilde dilden dile aktarılmasını sağlamıştır. Çalışmada bulunan “Genç Osman Türküsü” ve çeşitlemeleri; “Koca Balkan uzar boylu boyunca” adlı türkü, Osman Paşa Türküsü ve çeşitlemeleri; “Karayılan derki gelin oturak”, “Bozan Bey Türküsü”, Batı Anadolu’da Kurtuluş Savaşı’na büyük katkı sağlayan efe ve zeybeklerin türküleri, bu temayı işleyen metinlere örnek olarak verilebilir. Kahramanların cesareti, yiğitliği, düşmana karşı acımasızlığı bu metinlerde sıkça yer bulur.

Çalışmada yer alan türkü metinlerinde, savaş esnasında yaşananların da aktarıldığı örnekler mevcuttur. Savaş temalı bu türkü metinlerinde zaferin verdiği mutluluk ve gururun ağırlıklı olarak yer bulduğu tespit edilmiştir. “Der ki, Sultan Murad Bağdad’ı basdı”, “Ordumuz gitti Muş’a dayandı”, “Gümüş cezvelerimiz kaynar ocakta, gibi metinler kahramanca bir edayla savaş alanında olanları anlatmaktadır. Metinlerde savaş ortamını tasvir için mızıkaların ve davulların çalındığı, orduların tabur şeklinde dizildiği, askerlerin elinde tüfekle hazır bulunduğu belirtilmektedir. Aynı temalı metinlerden olan “Tılfıdır hastahana karşı ma karşı” türküsü ve çeşitlemelerinde, Türk askerinin Fransız kuvvetleriyle mücadelesi an be an anlatılmakta, savaş alanında patlayan bombalar, askerlerin teslim olmayışı dinleyicinin gözünde canlandırılmaktadır. “İzmir’in dağlarında çiçekler açar” türküsü ise düşmanın hezimete uğratıldığını büyük bir mutlulukla ifade ederken,

İzmir'in tasvirini olumlu bir şekilde yapmaktadır. Şehre doğan güneş ve Mustafa Kemal Paşa'nın coşkuyla anılması, düşmanın gidişiyle birlikte anlatılmaktadır.

Tez çalışmasında yer alan ve savaş temasını işleyen bazı metinlerin, mağlubiyet ve toprak kaybı nedeniyle acılı bir havada yaratıldığı görülmektedir. Düşmanın, bulunulan şehri/kenti ele geçirmesi, yerinden yurdundan gitmek zorunda kalacak ya da düşmana boyun eğecek olan halk için oldukça acı olmuş, bu ağır ruh hali metinlere yansımıştır. Özellikle Balkan topraklarının kaybedildiğini anlatan ağıt ve türkü metinleri bu temayla oluşturulmuş en iyi örneklerdir. Osmanlı döneminde Balkanlar'ın önemli merkezleri olan Budin, Belgrad, Bana-Luka, Bender, Özi, Vidin'in kaybının yanı sıra Selanik, Mora, Kars, Ardahan, Muş, Kefergani bölgelerinin kaybı sonucu duyulan üzüntü, türkü metinlerinde karşılık bulmuştur. Metinlerde halkın padişaha, yöneticilere seslendiği, İslam dünyasından da yardım istediği görülmektedir. “Aman Padişahım, din İslâmımız biz” (Öztelli, 1976: 483), “Boz duman içinde kalan Belgrad.../ İslâma imdat der ağlar Belgrad” (Öztelli, 1976: 461-462; 06 Mil Yz Cönk 80: 9a), “Kadir Mevlâm imdâd eyle Özi'ye” (Bolat, 2006: 150), “Evliyalar imdat eylen Mora'ya” (Öztelli, 1976: 430) ifadeleri bu duruma örnek verilebilir. Şehir kayıplarında yaşananlar halkın bakış açısıyla, detaylı olarak türkü sözlerine dökülmüştür. “Topun şiddetinden yer gök sarsıldı” (Öztelli, 1976: 483), “Çeşmelerde abdest alınmaz oldu.../Mamur olan yerler hep harap oldu” (Kúnos, 1978: 24-25), “Ferhâdiye camisine girdiler/ Mihrabiyle minberini yıkdılar” (Hasan, 1987: 103-106; Yıldırım, 2003: 158), “Kefergani Türk'tür affolmaz suçu.../ Harap oldu vatanımız ilimiz” (Elçin, 1990: 216), ifadeleri bu duruma örnek verilebilir.

Çalışmada yer alan Seferberlik temalı bazı metinler, yukarıda yer verilen kahramanlık anlatımlarından, askere cesaret verme amacından oldukça uzaktır. Osmanlı Devleti'nin gücünü kaybettiği, mağlubiyetlerle ve toprak kayıplarıyla geçirdiği 19. ve 20. yüzyıl, askerliğin ölümle bir tutulduğu türkülerin ve ağıtların yakılmasına şahit olmuştur. Yaşanan politik ve ekonomik sıkıntılar, Seferberlik türkülerine yoğun olarak yansımıştır. Askeri ve yönetsel eleştirinin de bulunduğu bu metinlere Çanakkale Türküsü ve çeşitlemeleri; “Sivastopol önünde yatan gemiler” ve çeşitlemeleri; “Ana meni oyat giderem talime” ve çeşitlemeleri;

“Sarıkamış Türküsü” ve çeşitlemeleri; “Avan tepesinde bir top atıldı”, “Kur’a kağıtları allı yeşilli” türküsü ve diğer türkülerini örnek olarak vermek mümkündür.

Yaşanan savaşlar, işgaller sonucu halkın bir kısmının esir olduğu, tarihî türkü metinlerinde bu nedenle esirlik temasının bulunduğu da tespit edilmiştir. Budin’in kaybı sonucu, gelinlik kızların esir edildiği ve zorlu günler yaşadığı bilgisi türkü metinlerinden anlaşılmaktadır. Balkan topraklarında savaş esiri edilen kızların feryatlarını anlatan “Budin’in içinde serdar kızımı/ Anamın babamın iki gözüyüm” (Özbek, 1981: 383), “Gidi kâfir sardı beni tenime../ Günde bir kere teklif eder dine” (Öztelli, 1976: 480-481) dizeleri ile Kurtuluş Savaşı sonrası Yunan bir asker tarafından kaçırılan ve Atina’ya götürülen Nazik’in “Sen Yunan ben Müslüman../Bize nikâh düşer mi/ Yunan ben sana garı olmam” (Tuğrul, 1945: 88-90) sözleri yaşanan duruma örnek gösterilebilir.

Çalışmada yer alan türkülerde işlenen bir diğer tema göçtür. Göç, tarihî türkü metinlerinde zorunluluk sonucu ortaya çıkan bir yapının sonucudur. Ermeni mezaliminden kaçan halkın, hükümetin de isteği üzerine bulunduğu bölgeyi terk etmesi “Göç göç oldu göçler yola dizildi” ve bunun çeşitlemesi olan “Koş koş oldu kösler yola dizildi” türküsü, “Bir sandığım vardır sırmadan telden” ve “Gaçgaça giderken yastığım galdı” dizeleriyle başlayan türküler yaşanan olayları günümüze aktarmaktadır. Düşman işgalinin dışında bir de ülke içinde, yönetimden kaynaklı göçler yaşanmıştır. Dadaloğlu’nun “Kalktı göç eyledi Avşar elleri” türküsü, hükümetin emriyle gerçekleşen bir göçe ve bu göç öncesi yaşanan anlaşmazlığı işleyen bir metindir.

Tez çalışmasında yer alan bir diğer tema, devlet kuvvetleri ve eşkıyalar arasında yaşanan, devlet-eşkıya (asi) çatışmasıdır. Tarihî türkü metinlerinde “Haydaroğlu, Pazvandoğlu” gibi asilerin, Atçalı Kel Mehmet gibi efe yahut eşkıyaların, Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa gibi devlet adamlarının, Celalilerin isyanlarına dair bilgi bulunmaktadır. İsyankârların devlete karşı mücadelesi bazen onların lehine sözcüklerle, kahramanlıkla dolu anlatımlarla ifade edilmektedir. Bazı metinlerde ise türkü yakıcısının uyarısının bulunduğu, asilerin cezalandırılacağına dair uyarılar içerdiği devlet-asi ayaklanmaları temalı türkülerde görülmektedir.

Çalışmada yer alan çok sayıda ağıt ve türkü metninde ölüm teması yer almaktadır. Bu ölüm temalı metinler bir padişah, önemli bir devlet adamını anlatabildiği gibi savaşta kahramanlık gösteren bir efe/zeybek ya da milis için de olabilir. Sultan Murat, Sultan

Abdülaziz, Şehzade Bayezid, İbrahim Paşa, Turgut Paşa, Toz (Tos) Paşa, Mihrali Bey, Şahin Bey, Karayılan, Bozan Bey, Duran Bey, Yörük Ali Efe, Cafer Efe ardından yakılan ağıt ve türküler, kahramanın ölümü temalı türkülere örnek olarak verilebilir.

Tez çalışmasında bulunan tarihî türkü metinlerinde asilerin isyanları da tema olarak işlenmiştir. Bu metinlerde, asilerin uyarıldığı, cezalarını çekeceklerinin söylendiği görülmektedir. İsyân ve asi temalı bu metinlere “Haydaroğlu Oğlu aklın yok mu başında”, “Kaça kaça geçti ele çok şükür”, “Pasvanoğlu biner küheylan ata” türküleri bu temayı işleyen türkülere örnek olarak verilebilir.

Çalışmada yer alan bir diğer tema, sevgiliye duyulan özlemdir. Bu oldukça sınırlı olarak yer bulmuştur. Estergon Kalesi Türküsü ve çeşitlemeleri; “Sarı yapracığım sarı” türküleri bu tema üzerine kurulmuştur.

2.5. TARİHİ TÜRKÜLERİN İŞLEVSEL ÖZELLİKLERİ

Halk yaratımlarının çeşitli işlevleri bulunmaktadır. İşlevsel Halkbilimi Kuramı'nın kurucuları arasında yer alan Ruth Benedict, William Bascom, Bronislaw Malinowski halkbilimi ürünlerinin işlevleriyle ilgili detaylı çalışmalar yapmıştır.

Malinowski, işlevin tanımını kültürle birlikte yapmayı tercih eder. Ona göre kültür; insanların ihtiyaçlarını giderirken karşılaştıkları problemleri çözmek için kullandığı, hedefi olan, çeşitli unsurlarla birbirine bağlı bir yapıdır. Kültür; eğitim, ekonomi, ahlâk vb. unsurlar aracılığıyla analiz edilebilir bir sistemdir (Malinowski, 2016: 141). Malinowski'nin kültür tanımı, alet ve tüketim mallarından, inanç ve törelere, anayasal belgelere kadar geniş bir alanı kapsar. Bu alan, insanın ihtiyaçlarını karşılamak için birlikte hareket etmesini, karşılaştığı sorunları topluluk olarak çözmesini sağlar (Çobanoğlu, 2015: 269). Malinowski, insanların bu birlikte hareket etme durumunu, ortak ihtiyaçlarının karşılanması gerekliliğiyle açıklar. İşlev, daima bir ihtiyacın doyurulması anlamına gelir. Yemek yemek kadar inançla ilgili ihtiyaçların doyurulması da işlevin kapsamı içindedir (Malinowski, 2016: 150). İhtiyaç, bedensel bütünlüğü sağlıklı bir şekilde korumak adına gerekli olan tüm çevresel koşulların iyileştirilmesidir. İhtiyaçların karşılanması, topluluk olarak yapılan sistemli hareketlere, geliştirilen aletlere, çözüm yollarına dayanır. Topluluğun ihtiyacını karşılamak için, geliştirilen çözüm yollarının güncelliğini koruması, sürekliliğinin olması gerekir (Çobanoğlu, 2015: 269). İşlevin devamlılığının olması, ihtiyaca verilen yanıtın doyurucu olmasını sağlar.

İşlevsel Teori ile ilgili tespitleri olan bir diğer araştırmacı William Bascom'dur. Çalışmamızın Giriş bölümünde yer verdiğimiz gibi Bascom, folklorun ana işlevlerini dörde indirger. Bunlar; hoş vakit geçirme ve eğlendirme işlevi, toplum kurumlarına ve değerlerine destek verme işlevi, eğitim ve kültürün gelecek kuşaklara aktarılması işlevi, toplumsal baskılardan kurtulma işlevi şeklindedir (Çobanoğlu, 2015: 282). Ruth Finnegan, halk şiiri ve halk şarkılarının pek çok işlevi olduğunu belirtir. İcracı için bir gelir kapısı olabilen bu halk ürünleri, topluluk için sadece eğlendirme değil farklı işlevlere de sahiptir. Dinî ritüellerde kişinin transa geçmesi ve inanç dünyasına duygusal açıdan yoğunlaşması, suçluların sözle cezalandırılması, üstü kapalı ifade edilmesi gereken bilgi ya da fikirlerin herkesin anlamasını engelleyecek şekilde ifade edilmesi,

kişinin bireysel yaratıcılığının artması, dünyanın ve olayların daha etkili şekilde söylenmesinin sağlanması, yaşlı durumlarda acı çeken kişinin acısının paylaşılması ve azaltılması bu işlevlerdendir (Finnegan, 2017: 242-244).

Halkın sözlü ürünlerinden olan türkülerin de pek çok işlevi bulunmaktadır. F. Gülay Mirzaoğlu, zeybek türkülerini ve dansını analiz ettiği tez çalışmasında, bu türkülerin on iki işlevinin olduğunu tespit etmiştir. Mirzaoğlu, tarihî türküler kapsamında değerlendirdiğimiz zeybek türkülerinin; kültürel birikimi kuşaktan kuşağa aktarma, tarihî vesika olmaları nedeniyle sonraki kuşakları eğitime, iletişime katkı sağlama, kuşaklar arasındaki zaman ayrılığını birleştirme, türkünün icra edildiği memlekete aidiyet sağlama, icra yoluyla tören ve eğlence kalıplarının devamını sağlama, eğlenme ve eğlendirme, sosyal rolleri pekiştirme, icra yapan gruplar arasında psiko-sosyal açıdan uyum sağlama, baskı altındaki istekleri ortaya çıkarma, halkın sanatsal yaratımlarına imkân sağlama, halkın felsefi ve duygusal dünyasını anlatma işlevleri bulunduğunu tespit etmiştir (2015: 15-29). Zeybek türkülerinin bölgesel tarih araştırmalarına kaynaklık etmesi, tarihî türküler içinde değerlendirilmesi nedeniyle Mirzaoğlu'nun bu analizi çalışmamıza önemli katkı sağlamıştır. Tez çalışmamızda genel olarak türkülerin ve Mirzaoğlu'nun çalışması kapsamında zeybek türkülerinin işlevleri, çalışmaya dâhil edilen türküler üzerinde uygulanmıştır. Böylece, tarihî türkülerin yaşatılmasındaki etkiler analiz edilmeye çalışılmıştır. Burada, Türkiye'de yaşayan ve Türk kültürüyle ilgili gözlemler yapan tez yazarının, günlük hayattaki gözlemlerinden de yararlanılmıştır. Tarihî türkülerin işlevlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Tarihî türkülerin öncelikli işlevi, yaşanan olayı söze dökmektir. Yaratıcı, yaşanan iyi ya da kötü olayı, kendi isteğiyle söze döker. Bu, türkü yaratıcısının kendi içinde, psikolojik olarak rahatlamasını sağlar. Müziğin sağaltıcı gücü sayesinde duyguların ve düşüncelerin paylaşılması; mutluluğun artmasını, kederin paylaşılarak azaltılmasını getirir. Müzik, bireyin dengeli, sağlıklı, duyarlı, mutlu olmasını sağlar (Emnalar, 1998: 6). Müzik, toplumla sözlü ve sözsüz iletişim kurulmasını sağlayarak, paylaşmaya bir vasıta olur. Bu paylaşım, ortak duygu, düşünce ve değerler çatısında buluşmayı, kişinin kendisini yalnız hissetmemesini, çevresi ve akranları tarafından kabul edilmesini sağlar (Erdal, 2007: 290). Tarihî türküler de müziğin bu işlevinden hareketle, türkü yakıcısının

yaşadığı ve etkilendiği toplumsal olayın iyi etkilerini artırmaya, kötü etkilerini azaltmaya yardımcı olur.

2. Tarihî türkülerin bir diğer işlevi, âşıkların ya da halktan estetik zevki gelişmiş bireylerin, türküler yoluyla sanatsal ifadelerini geliştirmesidir. Çünkü birey, sadece kendisi için müzik eseri oluşturamaz. Türkü yaratıcısı, yaratımı olan türkü vasıtasıyla hem estetik zevkini doyurmaya çalışır hem de halkın benzer duyguları yaşamasını ister. Bunda, ölümüyle son bulacak varlığını sonsuzluğa taşıma isteği de yatabilir (Türkmen, 2021: 207). İnsanın somut olarak dünyadan ayrılışı, ardında mânen zengin eserler bırakmak arzusunu yaratır. Türküler, sözlü sanat ürünlerindeki gibi sanatsal yaratımlara imkân verirler (Mirzaoğlu, 2015: 27).
3. Türküler, Türk halkının yaşadığı bireysel, toplumsal, siyasal olayların kısa, öz ve estetik şekilde söze dökülmesidir (Türkeş-Günay, 2009: 144). Tarihî türküler, olayın sözlü şekilde tarihe geçmesini sağlar. Burada türkü, bir tarihe kayıt düşme işlevine sahiptir. Tarihî türkü kayıtlarının sözlü olarak devam etmesi ya da yazılı kaynaklara geçmesi, onların tarih bilgisini yayma amacına hizmet eder. Tarihî bilgi, türkü yoluyla gelecek nesillere aktarılır. Bu da türkünün eğitim işlevine karşılık gelir. Deane L. Root, Batı'da müziğin eğitim işlevinin uzun süredir kullanılmadığını, eğitimde yazılı kaynaklara dayalı yöntemin müziği geride bıraktığını belirtir. Müzik kitaplarının nota vb. özelliklerinden dolayı yayıncılar açısından zorlayıcı olması, tarih gibi çoğunlukla yazılı kaynaklara dayalı çalışan sosyal disiplinlerin müzik eserlerini anlaşılabilir ifadelerle dolu, eksik ya da üstü kapalı bilgi taşıyan materyaller olarak kabul edilmesi, eğitimciler için müziği öğrenip aktarmanın zor bir süreç olması bunun altında yatan nedenlerdendir (Root, 2005: 7). Mirzaoğlu, türkülerin eğitici işlevinin olduğunu vurgulamaktadır. Müziğin eğitici işlevini zeybek türkülerini üzerine uyguladığı bir çalışmada, tarihî açıdan önemi bulunan zeybekler ve efelerin hakkındaki kısıtlı bilginin, türküler yoluyla tamamlandığına dikkat çekmektedir. Aydın halkı, zeybeklere dair anlatıların eksik noktalarını, ilgili zeybekte ilgili türküye atıf yaparak, türküdeki ifadeleri kaynak göstererek bilgi aktarımını sürdürmektedir. (Mirzaoğlu, 2000: 260). Tarihî türküler, tarih bilgisinin yazılı kaynaklarda eksik kaldığı noktalarda, sözlü tarih ürünü olma özellikleriyle

eğitim işlevini karşılayabilirler. Hakkında az bilgi bulunan tarihî Őahsiyetlerin  zellikleri, yaşadıkları olaylar, tarihî türküler yoluyla aydınlatılabilirler. Benzer Şekilde, tarihî önemi bulunan ve günümüzde değişim gösteren ya da tamamıyla yok olan mek nların bilgisine de türküler yoluyla ulaşılabilir.

4. Türkü ve tarihî türküler, aynı dönemde yaşayan farklı nesiller arasında bir iletişim aracı olma işlevine sahiptir. Türkünün içindeki duygu ve düşüncelerin, değerlerin insandan insana ve nesilden nesile aktarılması, onun iletişim aracı olarak kullanılabilmesini sağlamaktadır. Ayrıca tarihî türkü, tarihî bilgiyi daha geniş bir kitleye ulaştırır, kitleler arası iletişimi de sağlar.  nk  halk türküleri, kuşaklar arası aktarımı sağlama, zaman birleştirici olma işlevine sahiptir (Ferris, 1997: 87). Türkü, icra edildiği bayram, kutlama günleri gibi ortamlarda, hiçbir çaba sarf edilmeden de bu birleştiricilik ve aktarım işlevlerini yerine getirir. İcra esnasında türkü söyleyene verilen duygusal tepkiler, jestlerle ya da sözle türküye eşlik edilmesi, tecrübe edilerek aktarımı sağlar (Mirzaoğlu, 2000: 260). Söz konusu iletişim sadece bilgi alışverişinden oluşmaz, aynı zamanda duygu ve düşüncelerin de etkileşimi de iletişimini temellerindedir, hatta özünü oluşturmaktadır (Yaman, 2011: 33).Günümüzde sözlü, yazılı ve teknolojik kaynaklardan etkilenerek biçimlenen kuşakların, dengeli iletişimine edebî ürünler yardımcı olmaktadır ( zdemir, 2019: 131). Bu edebî ürünlerden olan tarihî türküler, farklı kuşakların dengeli iletişimini sağlaması adına, iletişim işleviyle önemli bir görevi üstlenmektedir
5. Tarihî türküler, ortak olaylara Şahitlik etmiş farklı devletler arasında iletişim kurulmasını sağlar. Aynı savaşın farklı taraflarında yer alan, aynı g  c n etkilerini yaşayan, aynı devletin çatısı altında yaşayıp daha sonra ayrılan ülkeler, tarihî ve kültürel geçmişlerinde ortak noktalar taşır.  rnek olarak, çalışmamızda detayı verilen Şıpka Muharebeleri'nin Osmanlı kuvvetleri ve Bulgar kuvvetleri ile onları destekleyen farklı devletlerin katılımıyla gerçekleştiği bilinmektedir. Şıpka, Osmanlı Devleti için bir kayıptır, fakat Bulgar halkı için bir zaferdir. Bu olayla ilgili olarak Türk tarafında türküler yakıldığı gibi Bulgar tarafında da halk Şarkıları yaratılmıştır. Balkanlar'da yaşanan toprak kayıpları sonrası, burada yaşamaya devam eden ve Türk kültürlü olan halklarla Türkiye arasında bağ,

yaratılan tarihî türküler yoluyla kurulabilir. Bu nedenle tarihî türkülerin, uluslararası iletişimi sağlama işlevi de vardır.

6. Tarihî türküler, aynı kültür içerisinde yaşayan bireylerin kültürel benliklerinin şekillenmesini sağlar. Benlik, bireyin bağlı bulunduğu sosyal ortamla etkileşimi sonucunda oluşan bir kavramdır. Batılı toplumlarda bireyselliğin baskın olması nedeniyle benlik, kişiye özgü güdüsel ve bilişsel uyumu gerektirir. Bu uyum, sosyal ve doğal geçmişle zıt özellikler gösterir. Sosyalleşmenin ön planda olduğu toplumlarda ise benlik, kişinin ulusuyla kendisini bir tutması ve başka bir ulustan kendisini farklı görmesidir (Kağıtçıbaşı, 2000: 86-87). Birey olarak değil, toplum olarak tek bir beden gibi davranmak, bireylerin fikirlerine saygılı olmakla birlikte belli durumlarda birlikte hareket etmek Türk halkı için önemli bir kavramdır. Günlük hayatta yaşanan gelişmeler, doğal afetler, yabancı ülkelerle savaş vb. durumların ortaya çıkması Türk halkının daima birlikte hareket etmesini, tek bir beynin yönettiği bir vücut gibi kenetlenmesini sağlamaktadır. Tarihî türküler, bireyin benliğini bu tek vücut olarak şekillendirmede müzikal ve edebî bir araç görevi görmektedir.
7. Tarihî türkülerin kahraman konulu olanları, koçaklama tarzında yaratılan örnekleri, genellikle askerin ve savaşçıların cesaretini artırmak amacıyla taşırlar. Müziğin, eski çağlardan beri Türk savaşçılarına cesaret verdiği, savaş hazırlıklarında davul, zurna, boru gibi müzikal enstrümanların kullanıldığı bilinmektedir. Cengi harbî olarak adlandırılan; savaşçıların toplanması için haber verme, toplanma, dinlenme ve hareket işlevlerine sahip olan askerî amaçlı Türk müziği (Arsunar, 1947: 32, akt. Mirzaoğlu, 2015: 207) bu duruma iyi bir örnektir. Günümüzde, askerî marşların varlığı, askeri kurumlarda bando sınıfı gibi müzikle ilgili bölümlerin olması, resmî kurumların da müziğin gücünü ve etkisini kullandığını görmek açısından önemli örneklerdir. Türkülerin, savaşçıları harekete geçirecek ezgilerle birleşmesi, kahramanlık duygularını uyandırması, savaşa giden askerin isteğini ve direncini artırmaktadır. Mehter müziğinin de böyle bir görevi olduğu göz önünde bulundurulursa, tarihî türkülerin askerî açıdan, motivasyon artırıcı işlevi açıkça anlaşılmaktadır.
8. Tarihî türküler, farklı dönemlerde, yüzyıllarda yaşayan insanların benzer duygularda birleşmesini sağlar. Bu birleşme, insanın sosyal bir varlık olması ve

bunun sonucunda toplumun kabul ettiği değerleri kendisinin de kabul etmesiyle açıklanabilir. Topluma uyumlu olma, onun değer ve düşüncelerine ilgi duyma, yakın olma, katılmayı gerektirir. Böylece sosyal bir etkileşim kurulur (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2021: 1968). Tarihî türküler, sosyal açıdan birleşmeyi ve düşünsel, duygusal açıdan benzer olmayı sağlar. Tarihi türküler, uzak ve yakın kuşaklararası duygu bütünlüğünü oluşturarak toplumsal düzeyde kültürel psikolojik süreçleri şekillendirme işlevine sahiptir. Yakın ya da uzak bir tarihte gerçekleşmiş bir olayın, olayı yaşamayan kişilerce benzer şekilde hissedilebilmesi, türkülerin duygu yüklü dünyasıyla mümkün olur. Türküler, yazılı tarih belgeleri gibi sadece olayın gelişimi ve sonucuyla değil duygu dünyasıyla da yansıtılmasını sağlamaktadır..

9. Tarihi türküler, bulunulan toprağa ve topluma aidiyet duygusunu, düşüncesini güçlendirme işlevi taşırlar. Bu da toplumun fertlerinin tek bir çatı altında toplanmasını, toprak ve toprağa ait konularda birlikte hareket etmesini sağlar. Ziya Gökalp, Türk toplumunun “halk ve aristokrasi” şeklinde iki tabakadan oluştuğunu, halkın okumamış yahut az okumuş kitleden müteşekkil olduğunu, ülkenin vatandaşlarının tamamının halkı kapsamadığını belirtir (Türkdoğan, 1998: 288-289). Erol Güngör, sosyal ve ekonomik gelişmelerin, bireylerin buldukları konulardan daha iyi yerlere gelmelerini kolaylaştırdığını, toplumda halk ve aydın kesim ayrımı olmakla birlikte, bu iki grubun yan yana yaşadığını vurgular (Güngör, 2002: 28). Halkın içinde tabakaların bulunması, onun ülke toprağının bütünlüğünü koruma çabası göstermesi çerçevesinde etkisiz kalabilir. İnsanın, başka uluslar, halklar karşısında kuvvetli olabilmesi için, “aidiyet ihtiyacını” karşılayabilmesi için bir ulusa, halka mensup olması gerekir (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2021: 267). Kişinin kendisinin ve sevdiklerinin, ülke sınırları içerisinde yaşayarak koruma altına alınması, Malinowski'nin temel ihtiyaçlardan olarak sıraladığı barınma ihtiyacının geniş çaplı halidir. Ülke korunmazsa kişi, barınma ve hayatta kalma durumunun tehlikeye gireceğinin bilincindedir, bu nedenle toplu olarak bu tehlikeye karşı önlem almak durumundadır.

Topluma aidiyet içerisinde, kişinin toprak bütünlüğünün yanında kültürel açıdan bütünlüğünü, güvenliğini sağlaması da önemli bir yer tutmaktadır. Gökalp,

halkın milli kültürüne sahip çıkmakla birlikte, yabancı kültürlerin varlığını göz ardı etmemesi, fakat bunu da tamamıyla benimseyerek kendi kültürünü arka plana atmaması gerekliliğini vurgulamaktadır (Türkdoğan, 1998: 98-101). Başka kültürlerin değerlerine saygı duymak, onların olumlu yönlerini almak, bunu kendi kültürüne büyük müdahaleler yapmadan harmanlamak, kültürel açıdan ilerlemenin önemli bir aşamasıdır. Mustafa Kemal Atatürk, halkı; zengin hatıra mirası bulunan, beraber yaşama arzusuna sahip, mevcut mirasının korunmasında birlikte hareket eden ve birleşen insanların vücuda getirdiği millet (Çelen, 2013: 4) şeklinde tanımlamıştır. Görüldüğü üzere, insanların kültürel mirasına sahip çıkmasının halk olmanın şartlarından biri olduğunu belirtmiştir. Sözlü kültürün önemli bir parçasını oluşturan tarihî türkülerin de içinde bulunan ifadeler ve ezgisel yapılarından dolayı toplumun aidiyet duygusunu güçlendiren, kültürel mirasına sahip çıkmaya yarayan, bulunulan ülkenin bölünmez bütünlüğünü öncelikli olarak işleyen bir yapısı vardır. Tarihî türküler, anlattıkları olayın içeriğine göre; zafer sevinci, kayıp üzüntüsü, kaybetme korkusu gibi etkilerinden dolayı halkın birlikte, aynı duyguları paylaşabildiği duygusal ve düşünsel bir kimliğe sahiptir. Onların varlığını koruması, birlikte icra edilmesi, nesiller arasında aktararak varlığını devam ettirmesi, ülke topraklarının, halk kültürünün korunmasıyla benzerdir. Tarihî türküler, halkın hafızasında korunmaya, geçmişte yaşanan toplumsal olaylar ezgi yardımıyla dudaklarda mırıldanmaya ve toplu olarak söylenmeye devam edildiği sürece, halk kültürünün önemli bir ögesi olarak bütünlüklerini korumaya devam edeceklerdir.

3. BÖLÜM: TÜRKİYE SAHASI TARİHİ TÜRKÜLERİNİN TARİHİ ARKA PLAN İNCELEMELERİ

3.1. SÖZEL TARİH VE SOSYAL TARİH KAYNAĞI OLARAK TARİHİ TÜRKÜLER

20. yüzyıl, tarih yazıcılarının mevcut belgelerinin kısıtlı olması, belgelerin yok olması gibi nedenlerle alternatif bilgi kaynaklarına yönelmeye başladığı, değişimlerin yaşandığı bir çağdır (Acun, 2010: 92). Salt yazılı kaynaklara dayanan, toplumsal tarihe yer verilmeyen, siyasal olayların ve devlet tarihinin üzerine odaklanılan, hükümdarların yaşamları üzerine üretilen hikâyelerin öğretildiği tarih anlayışı ve tarih eğitimi (Burke, 2011: 5-9), günümüzde önemli bir değişim içindedir. Dursun Yıldırım, tarih araştırmalarındaki bu değişimi sözel tarih açısından değerlendirdiği bir makalesinde, bu değişimin “yeni dünya düzeni” adıyla, küreselleşme akımıyla doğrudan ilgili olabileceği uyarısında bulunur. Uyarının ardından, tarih belgelerinde eksik bilgilerin sözel tarih belgeleriyle tamamlanması durumunda, tarih araştırmalarındaki sözel tarih açısından yaşanan değişimlere olumlu yaklaşmaktadır. Yıldırım, toplumdan insanların yaşamlarından, toplumun genelini etkileyen olaylardan, olgulardan kaynağını alan sözel anlatıların birer tarih belgesi olabileceğini belirtir. Bu belgeler, tarih disiplininin şüpheli yaklaşımıyla dikkatli bir eleştiri süzgecinden geçtikten sonra, varsa sözel tarih vesikasının çeşitlemeleri de kıyaslanarak, tarih bilgisinin eksiklerini tamamlamak adına kullanılabilir. Yıldırım’a göre; halk anlatılarının pek çoğu, halkın ortak değer ve yaklaşımlarından hareketle ortaya çıkar. Benzer olayların yaşanması, benzer anlatıların ortaya çıkmasına sebep olabilir. Burada önemli olan sosyal tarih açısından yaklaşmak, olguların ve olayların toplum tarihindeki etkilerini ölçebilmektir (Yıldırım, 2004: 131-154).

Sözel tarih araştırmaları ve sosyal tarih açısından halk edebiyatı ürünlerinin katkısının, tahmin edilenden fazla olması mümkündür. Yüzyıllar önce yaşamış Platon, Locke, Gibbon gibi isimler, geleneğin toplumun tarihinin oluşmasında önemli bir yeri olduğunu belirtmiştir (Burke, 2011: 4-5). Modern tarih yazımında geleneğin devamını sağlayan halk ürünlerinin ve halk edebiyatı eserlerinin kaynak olarak kullanılması, bizce de olması gerektir. Türkiye’de modern tarih yazımı konusunda önemli bir isim olan

Zeki Velidî Togan, halk edebiyatı içerisinde yer alan destan, tarihî destan, mit, seyyar (gezici) hikâye, efsane, menkıbe, fıkra, atasözü gibi ürünlerin yazılı tarih çalışmalarında “şifahi kaynak” (sözlü kaynak) olarak kullanılabilceğini belirtir (1985: 38-53). Togan’ın sözlü ürünlerine tarihî türküler de eklemek mümkündür. Çünkü türküler, toplumların davranış ve tutumlarının kristalleşmiş şekilleridir (Mirzaoğlu, 2018: 252). Tarihî türküler de bu kristalleşmiş yapıya dâhildir. Türk toplumunun davranış ve tutumlarından, düşünce dünyasından izler taşıyan tarihî türküler, Türk tarih yazımı açısından anahtar rolü görebilir ve sözlü kaynak olarak kullanılabilir. Paul Thompson, sözlü tarihin bir amaç değil araç olarak kullanılabilceğini, yeni araştırma alanları açarak insana odaklanılabileceğini belirtir. Thompson, tarihi yaratan ve yaşatan insanın sözleri aracılığıyla tarihin tekrar yaratılabileceğini, böylelikle, somut kaynak olarak kabul edilen kitap, belgesel, müze gibi tarih kaynaklarının oluşturduğu sınırların aşılabilceğini belirtir (1999: 2). Yazılı kaynakların kullanılarak oluşturulduğu, yönetici ve liderlerin hayatının anlatıldığı tarih kaynaklarının, yaşanan dönemin işçi sınıfı, alt tabakasında bulunan insanlar hakkında bilgi taşımaz yahut sınırlı olarak taşır. Sözlü kaynaklar yardımıyla, hakkında çok az bilgi bulunan bu insanların tarihleri hakkında bilgi elde edilebilir, böylece tarih kaynaklarında yazılı olan olayların daha “tarafsız” bir şekilde değerlendirilmesi sağlanabilir (Thompson, 1999: 5). Sözel tarih kaynaklarının kullanımı, halk edebiyatı ürünlerinin ve geleneklerin, folklorun bir disiplin olarak tarih yazımına katılmasını gerektirir. Bunun gibi farklı disiplinler de tarih yazımıyla birlikte anılmalıdır.

Sosyal bilimlerin birbirinden keskin sınırlarla ayrılamaması, insana dayalı olması disiplinler arası çalışmaların gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır (Gulbenkian Komisyonu, 2003). Karl Lamprecht’in sosyal psikoloji, beşeri coğrafya gibi alanların da bulunduğu “kolektif tarih” kavramını önermesi; Fernand Braudel’in tarih ve coğrafyanın birbirine yakın olmasını savunması (Burke, 2011: 13-15) bu disiplinler arası çalışma ihtiyacının bir sonucudur. Annales Okulu olarak bilinen topluluğun kurulmasında da aynı neden yatmaktadır. Bu okulun (ekolün) temsilcileri olan L. Febure, M. Bloch, F. Braudel, G. Duby gibi isimler, olaya odaklı tarih yazımının değiştirilmesi, tarihin siyasetten değil insan faaliyetlerinden kaynağını alması, bunun için de sosyoloji, coğrafya, antropoloji gibi disiplinlerle işbirliği yapması gerektiği üzerinde durmaktadır (Burke, 2006: 23-24). Kaynağını insanların günlük yaşamından,

geleneklerinden, düşünce şekillerinden alan sosyal tarih çalışmaları da yukarıda bahsi edilen sosyal bilim alanlarından yararlanarak tarih yazımının gelişmesini hedefler. Fuad Köprülü, Halil İncılık gibi Türk tarih yazımında önemli isimler, tarih yazıcılığına sosyal tarih açısından yaklaşmışlardır. Bu isimler, tarih kaynağı olarak halkın hayatından, tüketim ve üretim kültüründen, geleneklerinden yararlanarak eserlerine farklı bir boyut katmıştır. İncılık'ın verdiği eserlerde halk ekonomisine, sosyal hayatına yer vermesi, Fuad Köprülü'nün Türk Halk Edebiyatı'nın tarihî değeri yüksek ürünleriyle ilgili eserler kaleme alması bu durumun sonucudur.

Yukarıdaki açıklamalardan da görüleceği üzere, tarihî türkü metinleri tarih kaynaklarında bilgisi az bulunan yahut olmayan halkın yaşamından izler taşıması açısından önemlidir. Sosyal tarih kaynağı olarak değerlendirilebilecek tarihî türkü metinleri, türkünün ortaya çıktığı muhtemel tarihte yaşayan insanların içinde bulunduğu hayat koşulları, geleneksel hayatları, hayata bakış açıları açısından yararlı bilgi verebilecek yeterliliktedir.

3.2. OSMANLI DÖNEMİ'NE DAİR TARİHÎ TÜRKÜLER

3.2.1. XVI. Yüzyıl Öncesi Olaylarını Anlatan Türkü Metinleri

Türklerin Anadolu'ya gelme ve yerleşme serüvenine tanıklık eden ve yazılı yahut sözlü kaynaklarda yaşamış türkü metinleri mevcut değildir. Sözlü kültürün değişikliğe uygun yapısı, yaşanan olayların çok gerilerde kalması bunda önemli rol oynamıştır. Yazılı kültürün de 16. yüzyıl öncesine dair Türk halk müziği ve türküleri örneği taşımamasından dolayı bu dönemle ilgili tarihî konulu türkü metni bulmak imkânlar dâhilinde değildir. Halk anlatılarından yararlanılarak hikâyesi elde edilen bir metni, konunun bu kısmında istisna olarak, belirtmekte yarar vardır. “Adını sevdiğim Avşar beyleri” türküsü bu istisnalardandır. Türkünün hikâyesinin, 13.-14. yüzyılda Germiyanogulları Beyliği ile Denizli Avşarları'nın, Acıpayam bölgesindeki Karaağaç Ovası için mücadele etmesi nedeniyle söylendiğine dair bilgi bulunmaktadır (Şeker, 2014: 40). Teke Yöresi'nde bu türkünün “gurbet havası” olarak söylendiği, bölge sanatçılarından Özey Gönlüm ve Fahrettin Çelik'in de yukarıda bahsi edilen tarihî hikâyeyi anlatarak türkü icrasında bulunduğu bilgisi mevcuttur (URL-3). Osmanlı Devleti'nin kuruluşu döneminde bölgede, Kütahya merkezli bir beylik olan Germiyanogulları'nın varlığı ve güçlü olduğu, 16. yüzyılda da Avşar yerleşimlerinin bulunduğu bilinmektedir (Sümer, 1980: 162). Bu yüzyıldan önce bölgeye yerleştikleri, döneme ait belgelerde bulunan yer adlarından anlaşılmaktadır (Sümer, 1980: 277-278). Çalışmamızda yer alan Avşar beyleriyle ilgili türkünün bir çeşitlemesinde “Germiyan” kelimesinin geçmesi, diğerinde bu tür bir ifadenin bulunmaması, türkünün geçmişinin 16. yüzyıl öncesine ait olduğu şüphesini doğurmaktadır. Bunun yanı sıra, metinde geçen ipucu niteliği gösteren ifadelerin az olması, bilginin çok sınırlı olması, türkünün gurbet havasının ötesinde uzun hava özelliği göstermesi, Çukurova Bölgesi'nde icra edilen Dadaloğlu, Elbeylioğlu türküleriyle ezgisel ve yapısal açıdan benzerlikler göstermesi, Avşar havası şeklinde icra edilmesi türkünün tarihi ve hikâyesiyle ilgili kesin bir yargıya ulaşılmasını engellemektedir.

Çalışmada yer alan “Adını sevdiğim Avşar beyleri” türküsünün Hamdi Tanes tarafından, Burdur/Aziziye Köyü'nde derlenen metninde, Germiyanogulları ve Avşar beyleri arasında bir mücadele olduğu anlatılmaktadır. Hasmına karşı Avşar beylerinin

tetikte olması, dizgininin elinde hazır bulunması söylenmektedir. Türküyü yakan âşık, övgüyle söz ettiği Avşar Beyleri'ne vezirlik yakışacağını belirtmekte, yaşlanan Avşar beylerinin “dem, devrân” (içki, eğlence zamanı) süremeyeceğini vurgulamaktadır. Bu ifadelerin, Avşarların Germiyanoğulları ile mücadele edilmesinin istendiğini gösteren, uyarı niteliğinde olduğunu düşünmek mümkündür. Türkü metninin ikinci çeşitlemesinde, Germiyan sözcüğü geçmemektedir. Bunun yerine “garşında” sözcüğü kullanılmıştır. Birinci metinle benzer ifadeler burada da mevcuttur. Türkünün ikinci bölümünde bir Avşar kızına selam gönderilmekte, Avşar beyleri bahsi kapatılmaktadır.

16. yüzyıl öncesine ait olduğu düşünülen bir diğer metin Temür Ağa Türküsü'dür. Hamiye Duran, bu türkünün Emir Timur ile ilgili tarihî bir geçmişi olduğunu belirtir. Türkünün, Anadolu'ya akın yapan ve Ankara Savaşı sonucu Osmanlı ordusunu yenip, hükümdar Bayezid'i esir alan Timur için yakıldığını, ezgi eşliğinde dans edildiğini, bu dansın Timur'un aksak (topal) olma özelliğiyle bağlantılı hareketler içerdiğini belirtir. Duran, türkünün Timur'un Anadolu topraklarını terk etmesinin ardından yakıldığını, metnin altı yüz yıllık bir geçmişi olduğunu tahmin ettiğini ifade eder (2020: 289-291). Bununla birlikte, türkünün metninde bu bilgi açıkça yer almaz. Türkü, çalışmamızın *Ek-1. Türküler* bölümünde “Kalenin başında ekerler darı” adıyla yer almaktadır.

16. yüzyıl öncesine ait olduğu iddia edilen bir diğer türkü metni de M. Fuad Köprülü tarafından, edebiyat ve bilim camiasıyla paylaşılmıştır. Köprülü, bu türkünün 15. yüzyıl denizcisi ve şairi Seydi Ali Reis'in *Mir'ât-ül-Memâlik* adlı esere kaydedildiğini belirtmiştir (1940: 4). Söz konusu metin aşağıda bulunmakta olup bu metnin türkü ya da türkü parçası olduğuna dair bir tabir, Seydi Ali Reis'in eserinde bulunmamaktadır. Mehmet Kiremit tarafından hazırlanan *Mir'ât-ül-Memâlik (Seydi Ali Reis)* adlı çalışmada, metnin transkripsiyonlu şekli verilmiştir:

Deñiz yüzinde yörürüz

Düşmeni arar buluruz

Öcümüz komaz aluruz

Bize hayrü'd-diñli derler (1990: 92)

3.2.2. XVI. Yüzyıl Olaylarını Anlatan Türkü Metinleri

3.2.2.1. Kanuni Sultan Süleyman Dönemi Olayları

XVI. yüzyılın en güçlü isimlerinden olan Osmanlı Sultanı Süleyman, “Kanunî”, “Muhteşem Süleyman” gibi isimlerle anılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman, kırk altı yıl hükümdarlık etmiş, yaptı seferlerle Osmanlı İmparatorluğunun sınırlarını genişletmiştir. Babası Yavuz Sultan Selim’in ölümünün ardından 1520’de tahta geçmiştir (Koçu, 2015: 127). Sultan Süleyman döneminde pek çok olay yaşanmış, pek çok sefer gerçekleştirilmiştir. Bu seferlerin bir kısmı Batı’ya doğru olup Avrupa içlerine kadar ilerlenmiştir. 1521 ve 1526’da Macaristan üzerine sefer yapılmış; 1529’da Viyana kuşatılmış fakat alınamamış; 1532’de yapılan Alman Seferiyle Avusturya’ya kadar ulaşılmıştır. İlgili kaynaklarda “Batı Seferi, Alman/Alaman Seferi” gibi adlarla anılan bu sefer, Avusturya ve Macaristan tarihinde önemli etkiler bırakmıştır. Yine bu dönem Akdeniz’deki gazilerle ve korsanlarla işbirliği yapılarak Hicaz yolunda emniyet sağlandığı bilgisi mevcuttur. Bütün bunlar, türkülere yansımış olaylardır.

Kanuni Sultan Süleyman’ın Alman Seferi, Avusturya Arşidükü Ferdinand ile yaşanan bir anlaşmazlık sonucu ortaya çıkmıştır. Arşidükün, Osmanlı elinde bulunan Macaristan topraklarını vergi karşılığı istemesi, Osmanlı’nın bu isteğe olumsuz cevap vermesi, Ferdinand’ın zor kullanarak bu toprakları ele geçirmeye çalışmasını beraberinde getirmiştir. Estergon, Vişegrad, Vaç Kalelerini ele geçiren arşidük, Budin’i kuşatmıştır. Bunun üzerine Osmanlı hükümdarı Kanuni Sultan Süleyman, bölgeye sefere çıkma kararı almıştır (İnbaşı vd., 2018: 165-166). Bu sefer esnasında izlenen güzergâh Edirne, Filibe, Sofya, Niş, Belgrad, Vilkovar, Ösek, Sikloş, Egerszeg, Güns, Graz şehirlerinden geçmiştir (Erdoğan, 2014: 170-171). Bu sefer güzergâhı Şekil 1’de gösterilmiştir. Sefere, elli bin akıncı ve Bosna Beyi Gazi Hüsrev Bey’in on bin kişiden oluşan “deli kuvveti”¹ katılmıştır. Kanuni’nin Alman İmparatoru Şarlken ve kardeşi Avusturya Arşidükü Ferdinand’ı meydan muharebesine çekmeye çalışma planı, karşı tarafın sessiz kalması sebebiyle gerçekleşmemiştir. Bu süreçte Osmanlı kuvvetleri Almanya içlerine

¹ Deli kuvvetleri, XV.-XVI. yüzyıllardan itibaren istihdam edilmeye başlanana, cesaretleri ve giyimleriyle düşmanı şaşkırtan süvarilerdir. Bu kuvvetler öncelikle Rumeli Bölgesi’ndeki savaşlarda görülmeye başlanmıştır. Bu kuvvetler oluşturulurken, Türklerin yanı sıra bölgenin yerli halklarının iri, cesur gençlerinden de yararlanılmıştır (Özcan, 1994: 132).

kadar ilerlemiş, güzergâhları üzerindeki on beş kaleyi ele geçirmişlerdir. Taraflar arasında muharebe yapılmaması üzerine, yedi ay süren Alman Seferi sonlandırılmış ve padişah 1532’de İstanbul’a dönmüştür (Uzunçarşılı, 2019a: 334-335).

Kanuni’nin, Alman Seferi’nin anlatıldığını tespit ettiğimiz bir türkü metnine çalışmamızda yer verilmiştir. Söz konusu metin, tespit ettiğimiz en eski türkü metinlerinden olması açısından da önem arz etmektedir. “Üstünde yortduk eşdük” türkü metninde geçen isimlerden, bölge adlarından ve anlatılan olaylar, sefer konusunda bize bilgi vermektedir. “Alaman Dağları, Sultan Süleyman, Hüsrev Paşa, hisar, bel” kelimeleri burada tarihî olayla ilgili tespitinde bulunmamızı kolaylaştırmaktadır. Alaman dağlarının hangi bölge olduğu ile ilgili tartışmalar mevcuttur. İlhan Başgöz, türküde geçen “Alaman dağları”nın Osmanlı döneminde Budin’de bir dağa ait olduğunu, metinde anlatılan olayların da 1521-1541 yılları arasında bir dönemde geçtiğinin düşünülebileceğini belirtir. Aydın Oy ise Başgöz’ün coğrafi yorumuna katılmayıp, bu dağın Budin değil Viyana yakınında bulunan, kuzeyinden Tuna nehrinin de doğduğu, Kahlenberg dağ silsilesinin Wienerwald çıkıntısı olduğunu belirtir (Oy, ty: 201). Bu yorumda, Tuna nehrinin doğduğu dağ olması, hatta “Tuna’nın” redifli bir başka metinde de söz konusu dağların anılması etkilidir. Konuyla ilgili olarak Milli Kütüphane’de 47 numaralı cönkte kayıtlı türkü, Latin harflerine aktarılarak çalışmamıza dâhil edilmiştir. “Evvel bahâr ayları [...] doğunca” dizesiyle başlayan bu ikinci türkü metin, Alaman dağlarından Tuna nehrinin doğması, dağların konumu hakkında bilgi vermektedir.

“Üstünde yortduk eşdük” metninde Hüsrev Paşa adı zikredilmektedir. Kendisi seferde yer alan önemli komutanlardandır. Bu metinde, Hazret Paşa’nın kim olduğu net olmamakla birlikte İbrahim Paşa olma ihtimali yüksektir, zira İbrahim Paşa bu sefere katıldığı bilinmektedir. Sefer sırasında, hisarların bırakıldığı, etrafın viran edildiği, sefer sırasında pek çok kalenin ele geçirildiği, Güns Kalesi’nin muhasara altına alınıp etrafının odunla çevrenip yakılmasına karar verildiği bilgisi mevcuttur (Erdoğan, 2014: 171). Türkü de bu durumun sözlü ifadesi gibidir. Türkü metninde anlatılanlar, tarih kaynaklarıyla benzer ifadeler taşımaktadır. Türkü metninde “bellerin aşılması” ifadesi ile dar yerlerden geçildiği anlatılmaktadır. Sava-Drava-Sale nehirleriyle Sirem ovasından geçilmesi (Erdoğan, 2014: 170) burada yer alan “bel” ifadesiyle ilgili olabilir ise de doğrudan yer adı anılmadığı için bu bir tahminden öteye gidemez. Metinde ayrıca, Varat’ın bağlarından söz edilmektedir. Seferde, bugün Romanya sınırları

içerisinde bulunan Varat (Varad) şehrinin güzergâh içerisinde olduğuna dair bir bilgi elimizde bulunmamaktadır. “Üstünde yortduk eşdük” türküsünün kime ait olduğu, hangi yüzyıla ait olduğuyula ilgili tartışmalar mevcuttur. Şükrü Elçin, türküde mahlası geçen “Karacaoğlan”ın, Anadolu’da 17. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen Karacaoğlan ile aynı kişi olmadığını vurgulamaktadır. Türküdeki Karacaoğlan’ın, sefere katılan bir asker olarak geldiği bölgenin Tuna boyları olması, doğu ve güney seferlerine katılan bir Bektaşî olması muhtemeldir (Oy, t.y. : 197). Umay Günay da bu Karacaoğlan’ın Çukurova’da yaşayan şairle aynı kişi olmadığını, Rumelili Karacaoğlan’ın 16. yüzyılda yaşamış yeniçeri bir âşık olduğunu belirtir (1993: 54).

Kanuni Sultan Süleyman Avrupa yönündeki seferlerini ilerleyen yıllar da sürdürmüş, 1543’te “Estergon Seferi” olarak anılan seferi düzenlemiştir. Estergon, kuzey sınırının güvenliği ve Tuna Nehri’nin diğer tarafına akın yapılabilmesi açısından önemli bir hareket noktası olduğu için stratejik öneme sahiptir (David, 1995: 439-440). Estergon Köprüsü ve bölgedeki diğer köprüler, geçiş noktası olması açısından önemlidir. Ayrıca askeri açıdan bir lojistik merkezi görevi görmektedir, askerin zahire ihtiyacının karşılandığı yerdir (Evliya Çelebi, 2011: 109). Estergon Kalesi, on üç gün kadar süren bir muhasara sonrası ele geçirilmiştir. Muhasara sonrası, padişahın ele geçen kalede bulunan kiliseyi camiye çevirttiği ve burada cuma namazı kılındığı tarihî kaynaklarda mevcuttur. Ayrıca, kalenin hasar gören surları da bölgeyi ele geçiren Türk askerler tarafından onarılmıştır (İpcioğlu, 1989: 52-54). Bir süre Osmanlı hâkimiyetinde bulunan bölgede, bir süre sonra tekrar çatışmaların yaşandığı görülmektedir. 16. yüzyıl sonunda Osmanlı-Avusturya savaşları nedeniyle kale için kanlı çatışmalar yaşandığı kaydedilmiştir. Kaleyi savunan Osmanlı askeri, çevresini saran ve çok sayıda askere sahip olan Avusturya kuvvetlerine yenilmiş, kale on yıl kadar Avusturya hâkimiyetinde kalmıştır. Ardından yine Osmanlı güçlerinin eline geçmiştir (Sertoğlu, 1965: 61-62). Kalenin yeniden ele geçirilmesi, çetin bir mücadele sonrası gerçekleşmiştir. Kalenin ele geçirilmesi sırasında bölgede bulunan Peçevî İbrahim Efendi, mücadelenin bir aylık dönemi kapsadığını belirtmektedir. Kalenin bedenlerinin sağlamlığı, düşman kuvvetinin büyük tabyalar yapması, askeri mücadeleden uzun süre vazgeçmemesi kuşatmanın uzun sürmesine sebep olmuştur. Nihayet bir ayın sonunda kale ele geçirilmiş, düşman kuvvetleri etkisiz hale getirilmiştir (Peçevi İbrahim Efendi, 1982: 283-289).

Çalışmada, Estergon Kalesi'nin ele geçirildiği döneme ait olduğu tahmin edilen bir türkü metnine ve çeşitlemelerine yer verilmiştir. “Estergon Kal'ası su başı durak” adlı bu türküyle ilgili olarak, F. Gülay Mirzaoğlu bir makalesinde, türkünün Kanuni'nin batı seferleri sırasında yaşanan bir aşk hikâyesi üzerine kurulduğunu, bu hikâyenin ise Estergon Kalesi'nde geçtiğini belirtmektedir (2016: 522). Türkünün hikâyesine göre; dönemin Türk akıncıları, Tuna nehri ve Macar ülkesi sınırlarından, bölgedeki köy ve kasabalara keşif yapmak amacıyla giriş yapmaktadır. Ulaşılan bölgelerden biri de Estergon Kalesi ve civarıdır. Türk akıncılarından biri, burada güzel bir Macar kızına âşık olmuştur. Aralarındaki ilişkinin ilerlediği bu dönem, Kanuni Sultan Süleyman'ın bölgeye sefer düzenleme emri verdiği zamana denk gelmiştir. Akıncı, aşkıyla sultanın emrine uyma zorunluluğu arasında yaşadığı ikilemi Estergon Kalesine ve yanı başında akmakta olan Tuna nehrine anlatmıştır (Mirzaoğlu, 2016: 522). Bu anlatım zaman içinde varlığını korumaya, türkü olarak söylenmeye devam etmiştir.

Çalışmada, “Bülbüller ötüyor seher vaktidir” dizesiyle başlayan, yaratılış zamanını tam olarak tespit edemediğimiz, ancak 16. yüzyıla ait olması muhtemel bir türkü metni bulunmaktadır. Bu metnin, Kanuni'nin seferleriyle bağlantılı olması muhtemeldir. “Bülbüller ötüyor seher vaktidir” türküsü, gazilerin sefere gidişini konu almaktadır. Bahar mevsimi, bülbüllerin ötüşüyle uyanılan sabah vakti metnin zaman konusunda verdiği tek bilgidir. Kanuni'nin seferlerinin büyük bölümü, Osmanlı savaş ve sefer dönemine uygun olarak bahar vaktinde gerçekleşmiştir. Metinde çadır toplanması, tuğ çekilmesi, tekbir sesleriyle harekete geçilmesine dair ifadeler bulunmaktadır. Türküde geçen; Hz. Ali gayretiyle, Hz. Muhammed'in de peygamber olduğu inancıyla Macar iline saldırılması ile ilgili kullanımlar, bu seferin ve yapılan savaşların dini duyguların ağırlığıyla yapıldığını göstermektedir. Son dizelerde tekrarlanan “Saldıralım yine/Uzanalım yine Macar iline” ifadeleri, seferlerin birden fazla yapıldığını göstermektedir. Bu da türkünün Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait olduğunu düşünmemizde etkili olmuştur.

Çalışmada yer alan ve hangi padişah dönemine ait olduğunu tespit edemediğimiz bir türkü daha mevcuttur. “Küffâr sanur hüccet almış Eğri'ye” türkü metni Kanuni Sultan Süleyman'ın Eğri Kuşatması (1552) döneminde yaratılmış olabileceği gibi, bu olaydan yaklaşık kırk yıl sonra, Sultan III. Mehmet döneminde Eğri Kalesinin ele geçirilmesi

(1596) döneminde de yakılmış olması da mümkündür. Metinde kalenin ele geçtiği bilgisi mevcut değildir. Düşmana Mohaç, Uyvar, Zigetvar, Temeşvar savaşları ve Osmanlı'nın bu bölgeleri ele geçirmesi hatırlatılarak gözdağı verilmektedir. Beç (Viyana) çarına haber gönderilmesi, “er ise buyursun” denilerek er meydanına, savaşa çağırılması, Osmanlı askerinin kendine güvenini göstermektedir. Metinde düşmanın “bengi çekmiş” yani esrar çekmiş/esrarkeş bir insana benzetilmesi, Eğri Kalesi’ni kendinin gibi kabul etmesi de küçümsenmiş, bu durumla alay edilmiştir.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde, padişahın İslam halifesi olması sebebiyle Mekke ve Medine hâdimi (koruyucusu) olması, bölgeye giden kara ve deniz yollarında güvenliği sağlamasını gerektirmiştir. 16. yüzyılda denizlerde güvenliğin sağlanması için Akdeniz’deki korsanlarla işbirliği yapıldığı bilinmektedir. Bu korsanların devlete yararlı etkileri vardır. Hem kendi çıkarlarını hem de devletin çıkarlarını düşünerek devletle anlaşmalı bir şekilde hareket etmişlerdir. Bu korsan Akdeniz gazilerinden Murat ve Turgut reisler, kendilerinden söz ettirir etkilere sahip olmuşlardır. Bu durumun yansımaları olarak her iki reisin başından geçenleri ve ölümlerini anlatan türkü metinleri mevcuttur. Çalışmada “Murad Reis eydür hey gaziler hazır olun vaktinize” türkü metni, Murat Reis’in Cezayir ile irtibatlı olan korsanlardan/denizcilerden olduğunu göstermektedir. Murat Reis, kendisine verilen görev sebebiyle Aden bölgesi ve Basra Körfezinde Osmanlı donanmasını korumak amacıyla faaliyetlerde bulunmuş, fakat başarılı olamamış, İstanbul’a dönmek durumunda kalmış, saray tarafından görevden azledilmiştir (Uzunçarşılı, 2019a: 398). Türkü metninde, etrafındaki adamlarına/gazilerine cenge hazırlanmalarını söyleyen Murat Reis, yaşanan günlerin önemli olduğunu söylemektedir. Metinde askerlerin şevklenmesi için de dini unsurlara ve Hz. Ali’ye vurgu yapılmaktadır. Gemilerinin Mısır’a gidenlerin yolunu kesen korsan gemisi olduğu, bu gemiyi ele geçirip getirmenin Kerbelâ’da Hasan ve Hüseyin’in verdiği savaşla benzer olduğu anlatılmaktadır. Burada, Osmanlı korsanlarının düşman gemilerini alarak yapılarında değişiklik yaptığı, kendilerine uyarlayarak tekrar kullanıma uygun hale getirdiği bilinmektedir (Gürkan, 2020: 132)². Benzer şekilde Turgut Reis ve kahramanlıklarıyla ilgili türkü metinleri de mevcuttur.

² Murat Reis ile ilgili “Bir gemimiz var telli varaklı” türkü metni ile diğer türkü metinleri ve tahlilleri için bkz. Işık, N. (2021).

Turgut Reis, dönemin önemli denizcisi olan Barbaros Hayrettin Paşa komutasında görevlerde bulunmuş, Venedik-Ceneviz-İspanyol kuvvetleriyle çatışmalara girmiş, Kanuni Sultan Süleyman ve Barbaros tarafından övgüye layık görülmüş, Osmanlı Devleti adına girdiği savaşlarda ve mücadelelerde büyük yararlılıklar göstermiş, dönem dönem bireysel hareket etmeyi tercih etmiş bir denizcidir. Andrea Dorya'ya esir düşen, üç yıl onun donanmasında kürekçilik yapan, esareti sonrası devlete yardımları olan Turgut Reis, 1565 Saint Elmo Kuşatmasında şehit olmuştur (Işık, 2021: 363). Çalışmada, “Turgud Paşa eydür beyler” türküsü yer almaktadır. Metinde Turgut Reis'in şehit olması sonrası, dönemin hükümdarı olan Kanuni Sultan Süleyman'ın üzüntüsü, onun düşünceleri de dile getirilerek verilmiştir. Hakk'ın emri olduğu için ölüme boyun eğilmekle birlikte Sultan Süleyman, yetenekli bir komutan olan Turgut Reis'in ölümü sonucu “büküldü belim” diyerek gücünden bir parça yitirdiğini, Malta ve başka yerlere ulaşmasında yardımını olan Turgut'un ölümüyle bu yerlere “elinin eremeyeceğini”, Cerbe ve Trablus'ta şanın viran olduğunu belirtmektedir. Padişahın adeta eli ayağı gibi olan Turgut Reis'in ölümü, manevi bir boşluğun yanında maddi, somut bir sorun da teşkil etmiştir³.

3.2.2.2. Şehzade Bayezid Dönemi Olayları

Osmanlı Devletinin en parlak dönemi olarak kabul edilen ve Klasik Çağ olarak tabir edilen Kanuni Sultan Süleyman devri, sosyal ve ekonomik yapıda bozulmaların da yaşandığı bir dönemdir. 1540'lı yıllarda, Anadolu halkının sultanın düzenine tepki göstermeye başladığı, bir memnuniyetsizlik havası hâkim olmaya başlamıştır. Hükümdarın devlet sınırlarını genişletmesi, nüfusun ve beslenmesi gereken insan sayısının artmasına neden olmuştur. Artan mali yük, köylüden alınan vergi oranlarında artışı beraberinde getirmiş, toprağı işleyememeye başlayan köylü çift bozan vergisini vererek sorumluluklarından kurtulmaya, iş bulmak için şehre gelmeye başlamıştır. Bu durum, şehirdeki ekonomiyi ve asayişini olumsuz şekilde etkilemiştir (Turan, 1961: 11-13). Aynı günlerde, şehzade Selim ve Mustafa arasında yaşanan taht çekişmesi, halkın şehzadeler arasında taraf tutmasını ve onların yanında askerî bir güç şeklinde

³ Turgut Reis türküleri ile ilgili detaylı bir analiz için bkz. Işık, N. (2021).

toplanmasını da sağlamıştır. Bu taraftarların arasında bulunan işsiz köylülerin, taraf tutmak suretiyle şehzadeler yanında ücretli askerliğe başlamak ve askeriyede yükselmek gibi amaçları bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, dini zümrelerin bulunduğu durumdan yararlanmak isteyen birçok köylü gencin, şehirdeki medreselerde eğitime başlaması da bir başka olumsuzluğu doğurmuştur. Medreseli gençler işsiz oldukları için şehirlerde ve kırsalda yağma yapmaya başlamıştır. Bu da ekonomi ve asayiş açısından dengelerin bozulmasına neden olmuştur (İnalcık, 2018a: 17). Bozulan ekonomi ve vergi artışlarından tarımın etkilenmesi, geçimi tarıma dayalı olan tımarlı sipahilerin aleyhine olmuştur. Tarım arazilerinin işletilmesi ile gelirini sağlayan, askerî hiyerarşinin de korunmasını, çiftçinin statüsünü ve vereceği vergiyi belirlemeyi sağlayan tımar sistemi bu yüzyılın sonlarında zayıflamaya başlamıştır (İnalcık, 2018b: 133-134). Kanuni'nin yaşlılık döneminde ekonomik durumun kötüye gitmesiyle, geliri tarım ekonomisine dayandığı için durumdan doğrudan etkilenen tımarlı sipahiler ile geliri devlet hazinesine bağlı olduğu için düzenli ücret alan Kapıkulları arasında çekişme yaşanmaya başlamıştır. Söz konusu askerî grupların, çıkarları doğrultusunda, tahtın varisleri olan Şehzade Selim ve Şehzade Bayezid yanında yer aldığı görülmektedir. Kapıkulları Selim'in, tımarlı askerler Bayezid'in etrafında askerî kuvvet olarak yapılanmaya başlamıştır (Turan, 1961: 14-15).

Kanuni Sultan Süleyman'ın oğullarından olan Şehzade Bayezid, babasının tahtının varislerindedir. Ağabeyi Şehzade Mustafa'nın, isyan etmesi gerekçesiyle babası tarafından boğdurularak öldürülmesi sonrası, diğer ağabeyi Selim ve kendisi tahta geçmeye aday olarak kalmıştır. Kanuni'nin yaşlandığını düşünen halk, şehzadelerin yanında yer almaya, taraf tutmaya başlamıştır. Bayezid'in annesi Hürrem Sultan'dan destek alması, çok güvendiği eğitmeni Lala Mustafa Paşa'nın Bayezid ve Selim arasına nifak sokması, Bayezid'in Selim'e karşı askeri kuvvetler oluşturmaya başlamasına neden olmuştur. Bayezid'in, babası Kanuni'ye karşı savunucusu olan Hürrem Sultan'ın ölümü neticesinde şehzadenin gücünde zayıflama olmuştur (İnbaşı vd., 2018: 192-193). Şehzade Selim'in, babası Kanuni'yi Bayezid konusunda olumsuz şekilde etkilemesi, Bayezid'in babasının emirlerine bazı durumlarda karşı gelmesi Kanuni'nin Bayezid'e karşı tedbirli yaklaşmasına neden olmuştur. Kardeşler arasında çatışma çıkmaması için Bayezid Amasya Sancağı'na gönderilmiş, fakat bu durumdan memnun olmayan şehzade, padişaha direnmiş, beklenenden daha uzun süren bir zaman zarfında söz

konusu sancağa geçmiş, bu geçiş sırasında Anadolu köylüsü, timarlı sipahi ve işsiz gençlerden (levend) oluşan grupları, askerî bir güç unsuru olarak yanında toplamıştır. Bayezid'in artan gücü, padişahın Selim'e askerî kuvvet vermesine neden olmuştur. Durumdan memnun olmayan Bayezid, Konya sancağına gönderilen Şehzade Selim'e saldırmaya karar vermiştir. Konya yakınında, 30 Mayıs 1559'da başlayıp iki gün süren savaşta, Selim'in kuvvetleri galip çıkmış, yenilen Bayezid küçük bir grupla Amasya'ya dönmüş, daha sonra İran'a sığınmıştır (Turan, 1961: 59-117). İran Şahı Tahmasb'ın önce konuksever şekilde ağırladığı şehzade, Şah'ın Osmanlı'ya bir pazarlık malzemesi olmasıyla iki yıl kadar onun esiri olarak kalmıştır. Şehzade Selim ve Kanuni Sultan Süleyman'la müzakere halinde olan Tahmasb, bir takım değerli eşya ve altın karşılığında Şehzade Bayezid'i Osmanlı Devletine teslim etmiştir. Kanuni Sultan Süleyman tarafından, daha önceki günlerde, Şehzade'nin öldürülebileceğine dair fetva alınmıştır. Bayezid, İran'ın Kazvin şehrinde, babası Kanuni'nin aldığı fetvanın uygulanması sonucu, dört oğluyla birlikte, boyunlarına kement geçirilip boğulmak suretiyle öldürülmüştür (Turan, 1961: 144-155).

Şehzade Bayezid'in ölümü, Kul Pîr'in bir ağıtına/varsığına konu olmuştur. Kul Pîr'nun sanatı hakkında bilgi mevcut değildir. Şükrü Elçin, söz konusu şairin 16. asrın bilinmeyenlerinden olduğunu, bu varsığı ile varlığının bulunduğunu, döneme ait bir şairin daha ortaya çıkmış olduğunu belirtir (Elçin, 1977: 232-232). Söz konusu ağıt/varsığı "Fürkati cümle âleme" dizesiyle başlayan metindir. Metinde Bayezid'in "gül cemali" solarak "şehit" olan bir kimse olarak anlatıldığı görülmektedir. Şehzadenin "yoldaşları ile şehid" olması ifadesinin, oğullarıyla birlikte öldürülmesi kadar, onun gibi düşünen, onun yanlısı olan kişileri de kastetmesi mümkündür. Şehzadenin "Deli Bayazıd" olarak anıldığı metinde, Bayezid'in başının turna telleriyle geldiği belirtilmektedir. Türk kültüründe müjde vermek, sevgiliye haber göndermek gibi (Mirzaoğlu, 2019: 214) simgesel yönü olan turna telinin burada uğurlu değil üzücü haber vermek için kullanıldığı görülmektedir. Metinde artık Osmanlı beylerinin yanlarında "hakikat" olmadığı, Beyazid'in bu hakikatin kendisi olduğu vurgulanmaktadır. Burada da şairin, devlet yöneticilerini ve devletin yönetimini eleştirdiği görülmektedir.

3.2.3. XVII. Yüzyıl Olaylarını Anlatan Türkü Metinleri

3.2.3.1. Celali İsyancıları

XVI. yüzyılın başlarında, Bozoklu Şeyh Celal'in liderliğinde başlayan ve yönetime tepki şeklinde gelişen isyanlar yaşanmıştır (İlgürel, 1993: 252). Bu yüzyılın son on yılından başlamak üzere 17. yüzyıl ve ilerleyen yıllarda, Celali İsyancıları olarak adlandırılan, eşkıyaların gücünün artıp köy ve yerleşim yerlerine baskınlar yaptığı, toplum hayatında ve devlet idaresinde olumsuz sonuçlar doğuran olaylar yaşanmıştır. Şehzade Bayezid Olayı'ndaki medreseliler, sipahiler gibi işsizlikten yorulmuş olan genç nüfusun memnuniyetsizliği, yüzyıl sonunda yaşanan kuraklık ve kıtlık ile zirveye ulaşmıştır. 1590 yılında yaşanan büyük kuraklık, Anadolu halkını ve Anadolu'ya dışarıdan hububat vd. ürünleri getirip satan devletleri önemli ölçüde etkilemiştir. Kuraklık, açlık ve hastalıkları beraberinde getirmiş, tarım yapamayacak durumda olan köylüler şehirlere akın etmiş, şehir ve köyler arasındaki denge bozulmuş, hırsızlık ve yolsuzluk gibi olumsuzluklar, eşkıya sayısındaki artış had safhaya ulaşmıştır (White, 2013: 196-213). Bu eşkıyalar, maddi olarak zorluk çekmekten dolayı eşkıyalık yolunda ilerledikleri gibi, ücretli olarak dönem dönem savaşlara katılan, düzenli bir gelire sahip olmayan paralı askerler de yüzyılın isyanlarına önemli etkide bulunmuştur. Toplum tarafından "başıbozuk" olarak kabul edilen, düzenli bir geliri bulunmayan, alkol tükettiği için toplumda kötü bir yere sahip olan paralı askerler buldukları durumdan sıyrılmak, daha üst düzeyde makamlara gelebilmek adına isyanlarda yer almıştır (Faroqhi, 2016: 147-150). Söz konusu isyanlar 17. yüzyılda yoğunlaşmış, Anadolu'nun pek çok bölgesinde güvenliği tehdit eder hale gelmiştir.

Çalışmamızda bu dönemin önemli isyancılarından olan Kalenderoğlu İsyancı ile ilgili türkü metni yer almaktadır. Kalenderoğlu Mehmet'in Ankara'nın Yassıvıran köyünden olduğu, bir süre eşkıyalık yaptığı, devletin affetmesi üzerine çeşitli devlet işlerinde çalıştığı (kethüda, mütesellim vd.) bilgisi mevcuttur (İlgürel, 2001: 256). Görevinde başarılı bir yönetici olduğu için, Kuyucu Murat Paşa'nın kendisine sancak beyliği verdiği bilgisi de bulunmaktadır (İlgürel, 1993: 254). Fakat bulunduğu bölgede gücünü artırmak isteyen Kalenderoğlu'nun Osmanlı Devletini "mütegallibe" (zorba) olmakla suçladığı, çevresinde toplanan kişilerle önemli bir güce ulaştığı rivayet edilmektedir

(Bayrak, 2014: 688). İmparatorluk güçlerine karşı çıkan Kalenderoğlu 1604'te isyan etmiş ve yağmaya başlamış, Ankara'yı kuşatmış fakat kentin güçlü savunmasından dolayı kuşatması başarısız olmuş, buradan Bursa'ya geçmiş ve kent ile kırsalında önemli tahribatta bulunmuş, bu isyan dört yıl kadar sürmüştür. Halep'ten İstanbul'a hazine gönderen Kuyucu Murat Paşa'nın kuvvetlerine saldıracağı haberi üzerine Murat Paşa kuvvetleri tarafından Maraş/Göksun bölgesinde sıkıştırılmış ve yenilgiye uğratılmış, kaçmayı başaran Kalenderoğlu Bayburt civarında tekrar yenilgiye uğratılmış ve son olarak İran'a kaçmış, Anadolu'ya tekrar dönmemiştir (İlgürel, 2001: 256-257).

“Alaylar bağlandı Murat Paşa'ya” dizesiyle başlayan metin, Kalenderoğlu Mehmet'in Kuyucu Murat Paşa tarafından yenilgiye uğratılmasını konu almaktadır. Metin, Kuyucu Murat Paşa'ya övgülerle dolu olup Kalenderoğlu'nu yermektedir. Halktan aldığı haksız vergilerin ve insanlara yaptığı zulmün Kalenderoğlu'na ödetildiği düşüncesi metne hâkimdir. Metnin ilk iki bölümünde, Murat Paşa'nın ordusunun bayrak açarak ilerlediği, Murat Paşa'nın kılıç kuşandığı, “rical-i gayb” (erenler, ermişler) tarafından desteklendiği, dağların ardına karakollar kurduğu, bu şekilde Kalenderoğlu'nun kuvvetlerine saldırdığı anlatılmaktadır. Metnin ilerleyen dizelerinde, yenilen Kalenderoğlu'nun belinin büküldüğü, kuvvetlerinin açtığı bayrağın düştüğü, kuvvetini oluşturan kişilerin başları kesilerek gücünün azaldığı, bunun ardından da Kalenderoğlu'nun kaçtığı belirtilmektedir. “Kul Deveci” mahlasıyla türküyü yaratan âşık, olayları “seyran eyledim” diye anlatmakta, olayların gelişimini kendi şahitliğiyle aktarmaktadır. Anlatılanlar tarihî gerçeklikle uyumludur.

3.2.3.2. Genç/II. Osman Dönemi Olayları

1604'te İstanbul'da doğan II. Osman, Sultan I. Ahmet'in oğludur. Annesi Hatice Sultan'ın saraydan uzaklaştırılmasından dolayı Kösem Sultan'ın yönetiminde büyümüştür. Sultan II. Osman, yaşı küçük olmasına rağmen, ilmi yönden kendini geliştirmiş bir şehzadedir. Babasının ölümü üzerine 14 yaşında tahta geçmiştir. Reformcu yapısı, orduda ve devlet düzeninde yaşanan bozuk işleyişe karşı çıkıp tedbirler alması, askerler üzerinde sert yaptırımları bulunmasıyla tanınan bir padişah olmuştur (Sarı ve Altınova Şahin, 2018: 288). Yeniçeri ocağına dair yaklaşımı, ocaktaki asker sayısı ile maaş miktarının dengesiz dağıldığını düşünmesi, ocak sistemine yenilik

getirmek isteği yeniçerilerin, Sultan II. Osman'a tavrı almasında önemli sebeplerdendir (Uzunçarşılı, 2009: 134). 18 yaşına geldiğinde, Lehistan üzerine yapmaya karar verdiği sefer, kendisinin iyi bir komutan olduğunu ispatlamaya çalıştığı bir girişim olarak kabul edilmektedir. Söz konusu seferde başarılı olmak adına orduyu ve donanmayı sıkı takibe almış, kendisinin tahtına göz diktiğini düşündüğü kardeşi Şehzade Mehmet'i öldürtmüş, seferde bir vezir yerine kendisi komutan olmayı tercih etmiştir (Sarı ve Altınova Şahin, 2018: 289-290). 1621'de başlayan ve 8 ay süren Lehistan Seferi sırasında, yirmi beş gün süreyle Hotin Kalesi muhasara edilmiş fakat başarısız olunmuştur. Karşı kuvvetlerin direnişteki etkililiği, Osmanlı ordusunda askeri sebeplerle yaşanan olumsuzluklar bu seferin başarısızlığında önemli nedenlerdendir (Koçu, 2015: 202). Seferin gerçekteştiği kış mevsiminin çok sert geçmesi, asker arasında yayılan hastalıklar, devlet adamları ve askerlerin kendi arasındaki anlaşmazlıklar da başarısızlığın ardındaki sebeplerdendir. Lehistan'ın isteğiyle barış yapılmasına karar verilmiş, II. Osman askeriyle birlikte İstanbul'a dönmüştür (Sarı ve Altınova Şahin, 2018: 290). Sultanın üzerinde etkili olan devlet adamları, onun askere karşı mesafeli olmasında etkili olup Mısır ve Şam askerlerinden yeni bir ordu kurmasının faydalı olacağı telkininde bulunmuşlardır. Bunun için de Hac yapmak için İstanbul'dan ayrılmasını teklif etmişler, padişah bunu kabul etmiş, fakat diğer devlet adamları ve din adamları duruma karşı çıkmış, tereddütte kalan padişah yine de İstanbul'dan ayrılma hazırlığı yapmıştır (Uzunçarşılı, 2009: 136-137). Tüm bu yaşananlar sonucu, yeniçeriler başta olmak üzere askerlerin, padişahın saygınlığını azalttığı görülmüş, bu durum ulemanın da tepkisini çekmiş, isyan başlamıştır. 20 Mayıs 1622 günü, padişah bir baskın sonucu saraydan çıkarılmış, üzerinde giysisi olmadan isyankârlar arasında dolaştırılmış, hakarete uğramış, önce Orta Cami'ye ardından da Yedikule zindanlarına götürülmüştür. Burada boynuna kement geçirilmek suretiyle yeniçeriler tarafından öldürülmüştür. Reşad Ekrem Koçu, öldürülen sultanın sağ kulağının kesildiğini, cenazeye eziyet edildiğini belirtir (2015: 211). Genç yaşta II. Osman, 18 yaşında öldürülmüştür. Cenazesi Topkapı Sarayı'na getirilmiş, ertesi gün, babası I. Ahmet'in türbesine defnedilmiştir (Sarı ve Altınova Şahin, 2018: 291).

Genç Osman'ın ölümü, "türkü" adıyla, Tûği tarafından bir metinde işlenmiştir. Cahit Öztelli, Tûği'nin II. Osman'ın yerine geçen I. Mustafa'nın tahta geçmesi için yardımcı olan üç yeniçeriden biri olduğunu belirtir (1976: 29). Şair, II. Osman'ın ölümünü de

konu alan *İbretnüma* adlı bir eser yazmıştır. Söz konusu dönemden IV. Murat dönemine kadar vuku bulan hadiseleri ele almasından ve ifadelerinin, şahit olduğu olayları anlatır şekilde olmasından dolayı söz konusu dönemde yaşadığı tahmin edilmektedir (Sertoğlu, 1947: 489). “Bir şâh-ı âlişan iken” türkü metni, Genç Osman’ın “gayretli, genç”, aslan gibi güçlü bir hükümdar oluşuna, soylu ve üstün bir şah oluşuna vurgu yapmaktadır. II. Osman’ın çok üstün özellikleri anlatılarak, hem ölümünün ardından iyi şeyler söylenmektedir hem de böyle güzel özelliklere sahip bir padişahın tahttan indirilmesinin vehâmeti yansıtılmaya çalışılmaktadır. Metinde Genç Osman’ın Hac yapmaya niyetlendiği, “kul”ların yani yeniçerilerin buna izin vermediği, yaşanan zamanın “ruz-ı kıyamet” (kıyamet günü) olduğu, “şah-ı cihâna kıydılar” dizesiyle de öldürme hadisesi anlatılmaktadır. Padişahın askerleri tarafından engellendiği, türkü metninde de görülmektedir. Hac vazifesi için niyetlenen hükümdarın, yeniçeriler tarafından engellenmesi ve katledilmesi metne tamamıyla yansımıştır. Kıyamet gününün, dünyanın sonunun geldiğini anlatan dizeyle, öldürülme olayının dehşetine, düşülen şaşkınlık durumuna işaret edilmektedir.

3.2.3.3. Sultan IV. Murat Dönemi Olayları

Sultan IV. Murat, Sultan I. Mustafa’nın akli dengesinin bozulması sonucu 11 yaşında Osmanlı tahtına oturmuş, genç hükümdarlardandır. Babası I. Ahmet, annesi ise Mahpeyker (Kösem) Sultan’dır. Tahta geçtiği vakit çok küçük olmasından dolayı, yönetiminin ilk dokuz yılını annesinin deneyimi ve desteğiyle geçirmiştir. Bu durum, 1632’de yaşanan ayaklanmalara kadar devam etmiştir (Özcan, 2020: 177). Sultan IV. Murat’ın genç ve güçsüz döneminde, otorite boşluğundan yararlanan Abaza Paşa, bugünkü Irak topraklarında isyan çıkarmıştır. İlerleyen dönemde Sultan IV. Murat bu karışıklıkları büyük ölçüde sonlandırmıştır. IV. Murat’ın on altı yıl süren hükümdarlık döneminin, dış dünyaya karşı Osmanlı Devletinin “şan ve şevketini” temsil edebilecek güçte olduğu, devlet içinde ise durumun farklı olduğu bilgisi mevcuttur. Hükümdar olduğu süre içerisinde yasaklarıyla, baskılarıyla, din ve devlet adamları üzerindeki otoritesi ve emrine uymayanları öldürtmesiyle, kardeş katliyle anılan bir padişah olmuştur (Koçu, 2015: 213). Son dönem padişahlarının seferlere katılmayıp vezirleri komutan tayin etmesine karşı, gücünü göstermek ve orduyu toparlamak amacıyla İran

ve Bağdat seferlerine bizzat katılmıştır. Bu seferlere yapılan hazırlıklar sayesinde bozulan tımarlı sipahi ordularında iyileşme gerçekleşmiş, sipahi ve mütegalibeler (zorba takımı) arasında “temizlik” yapılmış, ülkede istikrar ve huzur ortamı sağlanmıştır (Uzunçarşılı, 2009: 194-195). Bu dönemde; yaşanan Celali İsyanları ve enflasyon sebebiyle tımarlı sipahilerin gelir elde edememesi, köylülerin vergi verememesinden dolayı bulunduğu bölgeleri terk etmesi, devletin göçü engellemek için çıkardığı afların uygulanabilirliğinin azalması gibi sorunlar mevcuttur (Faroqhi, 2016: 68-71). Bu şartlar altında yapılan seferlerden ilki İran’a düzenlenmiştir.

1635’te IV. Murat komutasında gerçekleşen İran Seferi’ne iki yüz bin asker, yirmi beş balyemez top, yüzün üzerinde şahî top ile çıkmıştır. Ağustos 1635’te Revan ele geçirilmiş, Tebriz’e ulaşılmış ve şehir direniş görülmeden ele geçirilmiştir (Özcan, 2020: 180). 1636’da Şah Safi’nin Revan’ı tekrar ele geçirmesi, ardından IV. Murat’a elçi gönderip sulh istemesi, hükümdarın bu elçiyi kabul etmeyip cevabını Bağdat’ta vereceğini belirtmesi, 1638 Bağdat Seferi’nin gerçekleşmesine giden sürecin parçalarıdır. Söz konusu süreç, Bağdat’ın on beş gün kadar kuşatılması, ardından şehirdeki Safevî komutanlar ve Şah’ın direnmesine rağmen galibiyetin sağlanmasıyla son bulmuştur (Özcan, 2020: 181). Bağdat muhasarası öncesi İmam-ı Âzam’ın türbesi yanına otağ kurduran ve fetih gerçekleşmeden türbeyi ziyarete utanacağını söyleyen IV. Murat, Bağdat’ın fethinin ardından türbeyi ziyaret etmiştir (Uzunçarşılı, 2009: 202). Bağdat fethinin ardından İstanbul’a dönen hükümdar, ilerleyen gut hastalığıyla mücadele etmiş, psikolojik açıdan sorunlu günler geçirmiş, Batı’ya bir sefer düzenlemek için donanma ve orduyu kuvvetlendirmeye karar vermiştir. Rahatsızlığının artması sonucu Şubat 1640’ta vefat etmiş, babası I. Ahmet’in türbesine defnedilmiştir (Özcan, 2020: 182).

Sultan IV. Murat, İran ve Bağdat seferleri pek çok edebî metne konu oluşturmuştur. Bu metinlerin büyük bir kısmının “türkî” ya da “ağıt” adıyla kaydedildiği görülmektedir. Âşık mahlaslı şairin “Sultan Murad eydür, şimdi zamane” dizesiyle başlayan “elvedâ” redifli eseri; Kuloğlu’nun “Sultan Murad eydür, Sultan İbrahim” dizesiyle başlayan “demiş” redifli şiiri ve “Sultan Murad eydür şimdi zamâne” dizesiyle başlayan “elvedâ” redifli metni; (Kul) Mustafa’nın “Bunca zaman nimetlerin yediğim” dizesiyle başlayan “nicoldu” redifli eseriyle “Sultan Murad eydür, ben de giderim” dizesiyle başlayan

“giderim” redifli şiiri; İbrahim mahlaslı şairin “Murad Han’ım, sefer kıldım ahrete” dizesiyle başlayan metni; Kul Sakin’in “Nice hanları da götürdü zaman” dizesiyle başlayan “nic’oldu” redifli eseri söz konusu “türkî” metinlerindedir. Mahlassız ve eksik dizeleri olan “Sultan Murad eydür işbu cihanda” dizesiyle başlayan metin de bu türdendir (Öztelli, 1976; Hasan, 1987). Cahit Öztelli, Osmanlı padişahları içerisinde en fazla ağıtın Sultan IV. Murat için yakıldığını belirtir (1987: 62). Padişahın ağzından ya da şairini ağzından söylenen metinlerde; IV. Murat’ın devlet yönetimindeki otoriter yapısının yanı sıra Bağdat’ı fethetmesi, Batı’ya yapılması tasarlanan seferin yarım kalması, erken ölmesinin halk tarafından duyulan dayanılmaz acısı, ardından hayır duada bulunulmasını istemesi gibi konular yer almaktadır. Bu türkü ve ağıtlar, çalışmanın *Ek-1. Türküler* bölümünde mevcuttur. Sultan IV. Murat’ın ölümü kadar İran ve Bağdat seferleriyle ilgili gelişmeler de türkü metinlerine yansımıştır.

IV. Murat’ın İran Seferi, Ali Ufkî’nin *Mecmûa-i Sâz ü Söz* adlı eserinde, Kâtibi adlı yeniçeri şairinin bir türküsüne konu olmuştur. Şair, IV. Murat’ın âşıklara verdiği önemin de etkisiyle saray ve çevresinde ünlenmiş olup saray sazandeleri arasında yer almıştır (Şahin, 2019a: 86). Bu şair, “İslâm askeriyiz, gaza kasdına” türkü metninde, Osmanlı ordusunun İran’a gidişini işlemiştir. Metinde anlatılan ordunun, İslam ordusu olması, dinî kaygıların ön planda olduğunu göstermektedir. Peygamberin sancağıyla elinde kılıcıyla, ok ve yayıyla düşman üzerine yürüyen bir ordu resmedilmektedir. Metinde “alamet taşı” ifadesi yer almaktadır. Alamet taşları, Osmanlı ordusunun takip edeceği güzergâhı belirlemek için kullanılmıştır (Türkmen, 2005: 296). Burada, söz konusu işlevinin yanı sıra, ordunun manevi açıdan yolunu şaşırması için, alamet taşı dikildiği de dolaylı olarak anlatılmaktadır. Âşık metinde, ordunun çok yürekli ve gönüllü bir şekilde sefere çıktığını, kahramanlık vurgulu ifadeler kullanarak yansıtmıştır. IV. Murat’ın İran Seferini, Bağdat Seferi izlemiştir.

Bağdat, Osmanlı ülkesi için önemli bir toprak olup tarihimizde çeşitli zamanlarda el değiştirmiştir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlı toprağına katılan şehrin 16. yüzyılda Safevî topraklarına dâhil edildiği bilinmektedir. Bağdat’ın Osmanlı yönetiminden çıkıp Safevî kontrolüne girmesi; Sultan II. Osman’ın öldürülmesi sırasında çıkan karışıklıklar ve IV. Murat’ın genç yaşta tahta çıkması sürecinde gerçekleşir. Şah Abbas’ın Bağdat’ı ele geçirmesi, Kayıkçı Kul Mustafa’nın “Pirliğinde

düşman sözüne uydun” türkü metninde ele alınmaktadır (Öztelli, 1976: 37). Şah’ın Bağdat’ı alarak kendi kendini zor duruma düşürdüğü, Osmanlı’nın ve hükümdar IV. Murat’ın öfkelerini üzerine çektiği, askerlerin savaşa hazırlandığı, ordunun hayli kalabalık olduğu, İran’ın Tebriz kentinden Bağdat’a doğru Osmanlı ordusunun yola çıktığı bilgisi metinden öğrenilmektedir. Söz konusu sefer hazırlığı ve kuşatma, 1629’da Hüsrev Paşa komutasında gerçekleşmiş fakat Osmanlı Devleti açısından olumlu sonuçlanamamıştır. İlerleyen yıllarda IV. Murat’ın önderliğinde gerçekleştirilen Bağdat Seferi ile şehir tekrar Osmanlılar’ın kontrolüne geçmiştir. Çalışmada yer alan, “Sana derim ey Acem şahı” türkü metni de bu seferin başlangıcını anlatmaktadır. Metin Hüseyin adlı bir âşığa aittir. Ferruh Arsunar, Âşık Hüseyin’in Gaziantep bölgesinden sefere katılan aşiretlerden birine mensup olduğunu belirtir (1962: 37). Âşığın yiğitleme şekliyle oluşturduğu türkü metninde, Osmanlı ordusunun “yatağından kalkmış aslan” olarak ifade edildiği, Hz. Ali’nin cengi gibi bir savaşa hazırlandığı, elli bin kara giyimli Hintli asker ve Tatar hanlığından gelen altmış bin asker de orduda bulunduğu, Horasan’dan seksen bin asker bu orduya katıldığı anlatılmaktadır. Metinde Hacı Bektaş’ın öğretisiyle yetişmiş askerlerin “Hacı Bektaş köçeği” olarak ifade edildiği, bunların da orduda bulunduğu belirtilmektedir. Seferin dinî yönüne bu ifadelerle vurgu yapılmaktadır.

“Der ki, Sultan Murad Bağdat’ı basdı” dizesiyle başlayan, başında ve sonunda eksikler bulunan (Öztelli, 1976: 51), mahlassız türkü metninde Sultan IV. Murat’ın Bağdat seferinin sebebi ilahî bir boyutta ele alınmıştır. Türküde, fizikötesi varlıklardan ve din büyüklerinden yardım istenmektedir. Metne göre; Sultan IV. Murat, Şah’ı devirmek için Bağdat’a sefer kararı almıştır. Hz. Muhammet “tanrı dostu”, Hz. Hızır “denizler bekçisi”, Hz. Ali “tanrının aslanı” kimliğiyle anlatılmakta, sultan için onlardan yardım istenmektedir. Burada bahsi geçen Şah, şehri elinde bulunduran Şah Safi’dir. Tez çalışmasında bulunan ve yine Bağdat seferini ele alan bir diğer metin “Askerin üstünde bir seyir gördüm” dizesiyle başlamaktadır. Ali Ufkî’nin kendi nota sistemiyle notaya aldığı bu türkî metninde, Bağdat’a ilerleyen Osmanlı ordusunun başarılı olması için dua ve temenniler bulunmaktadır. Bağdat’ta bulunan, fetihle Müslüman Osmanlı ordusuna yardım edeceğine inanılan İmam Âzam’ın türbesi, fetihden sonra ibadet yapılması gereken bir yer olarak anılmaktadır. Metnin Latin harflerine aktarımında “çarka çıkmak” (Öztelli, 1976: 46), “şarkı çekmek” (Ali Ufkî, t.y.: 68) ve “şarka çıkmak”

(Cevher, 1995: 372) şeklinde okunan bölüm, Şükrü Elçin tarafından hazırlanan tıpkı-basımdan yararlanılarak, tarafımızca “şarka çıkmak” (Ali Ufkî, 1976: 94) şeklinde okunmuştur. Bu da ordunun Doğu’ya, şark ülkesine doğru bir sefer içinde olduğu anlamına gelmektedir. Metinde gaziler, İmam-ı Âzam’ın gayretini taşıyan erler olarak tasvir edilmektedir. Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer’in hilafetini tanımayan Rafizîlerin (Devellioğlu, 1970: 1045) “ciğerini söken”, sünnî İslamı savunan askerler olarak nitelendirilmektedir. Metne göre Bağdat, sadece toprak almak için çaba harcanan bir yer olmayıp dinî temelli bir mücadelenin de mekânıdır. “Osmanlı şahindir üstüne konar/Şahin pençesine giren yolunur” (Ali Ufkî, t.y.: 68) dizeleriyle, Osmanlı Devleti yırtıcı bir şahine benzetilmekte, üstüne konduğu şeyi pençesinin kuvvetiyle yolduğu anlatılmaktadır.

Çalışmada bulunan “İşitmiş olun gaziler” türküsünde, Bağdat Seferi sırasında, ordunun kullandığı silahlarla ilgili bilgi de yer almaktadır. Savaşta, balyemez toplarının şehrin kuşatılması sırasında kullanıldığı bilgisi türkü metniyle de teyit edilmektedir. Metinde geçen; otağ kurulması, borular çalınması, sultanın tuğunun dikilmesi gibi anlatımlar da Türk savaş gelenek ve gereklerini anlatması açısından önemlidir. Kutadgu Bilig ve Divanü Lûgat-it Türk’ gibi Türk kültürü için önemi büyük olan iki eserde, davulların gök gürlmesi, şimşek gibi doğa olayları aracılığıyla, ilahî güçlerin yardımıyla gerçekleştiğini belirten ifadeler bulunmaktadır (Ögel, 2000: 21). Davulların çalınarak ortalığı inleyen bir müziğin icra edilmesi, gülbank olarak anılan dualarla askerin coşkusunun artırılması gibi yöntemler, Osmanlı ordusunun savaş hazırlıklarının parçasıdır (Mirzaoğlu, 2015: 209). Çalışmada yer alan “Azmedip üstüne geldi Padişah” türkü metninde ise Bağdat fethi kadar Sultan IV. Murat’ın cengâverliğinin önem taşıdığı görülmektedir. Türküde, padişahın azminin Bağdat’ı mum gibi yaktığı, kılıcının Hz. Ali’nin kılıcı gibi olduğu anlatılmakta, hükümdarın din büyüklerine benzetilerek savaştaki liderliği övülmekte, yüceltilmektedir.

Bağdat Seferiyle ilgili önemli türkülerden bir kısmı Genç Osman ile ilgili olanlardır. Genç Osman, Abaza Paşa İsyanı sırasında orduda görev yapan, Paşa’nın cesur askerlerindedir (Köprülü, 2004: 249). 1629’da İran’a sefere çıkan Hüsrev Paşa’nın Şehrizer’den Bağdat’a geçtiği 1630 yılında, Genç Osman’ın yine orduda görevli olduğuna dair bilgi bulunmaktadır. Söz konusu asker oldukça cesur ve yetenekli olup

Bağdat muhasarasında önemli görevleri yerine getirmiş, “Necef, Hille, Remahiye” kasabalarını ele geçirmiştir. Osmanlı ordusunun top atışı ve hücumlarının yetersiz kaldığı kuşatma sırasında gerçekleşen bir çatışmada, Genç Osman’ın bir okla topuğundan yaralandığı, yanı başında bulunan Dicle nehrine düşüp boğularak hayatını kaybettiği bilgisi kaynaklarda bulunmaktadır (Uzunçarşılı, 2009: 168-169). Çalışmada yer alan, “Genç Osman dediğin bir küçük uşak” (Genç Osman) türküsü, 17. yüzyıl şâiri Kayıkçı Kul Mustafa’nın bir destanından kaynağını almaktadır. Kul Mustafa, devrinin önde gelen yeniçeri âşıklarındandır. Bu âşık, çöğür çalmakta, diğer yeniçeri âşıklarıyla arasında rekabet bulunmaktadır (Köprülü, 2004: 211-213).

Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Türküsü ile ilgili yapılan kapsamlı bir çalışma M. Fuad Köprülü’ye aittir. Köprülü araştırmasında, şâire, Genç Osman destanına, Anadolu-Türkmen ve Bağdat rivayetlerinde anlatılan Genç Osman’a yer vermiştir. Köprülü; Ali Rıza Yalman (Yalkın) tarafından Çukurova bölgesinde yapılan derlemelerde, Genç Osman olarak anılan bir halk kahramanından bahsedildiğini aktarmaktadır. Bu kahramanla ilgili halk hikâyelerinde, Osman’ın IV. Murat’ın Bağdat Seferi günlerinde, Çukurova’nın “Karabuclu” köyünde yaşayan fakir bir genç olduğu anlatılmaktadır (Köprülü, 2004: 233). Genç Osman’ın henüz bıyıklarına tarak girmediği, çok küçük yaşta olduğu, orduya katılabilmek için bıyığına tarak girdiğini ispatlamak amacıyla tarağı üst dudağına batırdığına dair bir anlatı da mevcuttur (Gazimihal, 2017: 167). IV. Murat’ın rüyasında, Bağdat’ı ele geçirmesi için Osman’ı ordusuna alması gerektiğini görmesi üzerine Genç Osman sefere dâhil edilir. Hikâyeye göre; IV. Murat’ın Bağdat’ın fethinin uzun sürmesi sebebiyle tebdil-i kıyafetle askerler arasında dolaşması, Osman’a neden zafere ulaşamadıklarını sorması, Osman’ın uyarısı sonucu askere gıda ve su yardımında bulunulması, ihtiyaçları karşılanan ordunun kuvvetinin artması, Genç Osman’ın yanındaki askerlerle birlikte kahramanca mücadelesi ve şehit olması sonrası şehrin alınması mümkün olur (Köprülü, 2004: 233-235). Anadolu’nun muhtelif yerlerinde yapılan derlemelerde, Genç Osman Türküsü’nün hikâyesinin V. Murat dönemiyle de birleştirildiği, sözlü gelenekte Genç Osman’ın kahramanlığına şahit olduğu kabul edilen, 19. yüzyıl âşığı Dadaloğlu’nun (Dadanoğlu) onun şehadeti üzerine mersiye söylediği tespit edilmiştir (Köprülü 2004:233-240). Bu durum, yukarıda söz konusu edilen 1629 İran Seferinde ve Bağdat’ın kuşatılmasında görev alan Genç Osman ile halk anlatılarındaki Genç Osman’ın farklı olay ve zamanlarla birlikte anılabildiğini,

kaynak kişilerin farklı kahraman ve olayları birleştirilerek yeni anlatılar oluşturduğunu göstermektedir.

Genç Osman türküsünün dikkat çekici yanı, Bağdat'ın kazanılmasını anlatmasıdır. Köprülü, Genç Osman'ın tarihî kişiliği ile halk anlatılarında yer bulan efsanevi kişiliği arasında, tarihî belgeler ve halk hikâyelerini karşılaştırarak bir tespitte bulunmuştur. Köprülü, 1629'da gerçekleşen ve başarısızlıkla sonuçlanan Bağdat kuşatmasında Genç Osman'ın var olduğunu, şâir Kayıkçı Kul Mustafa'nın bir manzumesine bu kahramanın ilham olduğunu belirtmektedir. Kul Mustafa destanında Bağdat'ın alınması gibi bir ifade bulunmadığını, sadece kahramanın başarılı olduğu hissini vermek için Bağdat kapısının Genç Osman tarafından açıldığı izlenimini verdiğini de belirtmektedir. Metinlerde Bağdat'ın alınmasıyla ilgili ifadeleri Köprülü, Kayıkçı Kul Mustafa'dan sonra gelen şâirlere bağlamakta, yeterli bilgiye sahip olmayan şâir ve anlatıcıların Genç Osman'ın katıldığı kuşatma ile IV. Murat'ın Bağdat Seferi'nin aynı zamanda olduğunu tahmin ettiklerini belirtmektedir (2004: 249-252). Köprülü, Anadolu'da anlatılan Genç Osman hikâyesini ve türkülerin kaynağını eski bir destana bağlamakta, bunların ilerleyen yüzyıllarda farklı destanlardan alınan “kesik baş, kır at” gibi motiflerle zenginleştirildiğini belirtmekte; Bağdat'ta anlatılan halk hikâyesini ise şehrin fethi sonrası ordu içinde ortaya çıkan bir menkıbeye bağlamakta, bu menkıbenin Kayıkçı Kul Mustafa'nın da yukarıda bahsi geçen destanına kaynak oluşturduğunu ifade etmektedir (Köprülü, 2004: 260). Kul Mustafa'ya atfedilen bu türkünün Anadolu'da söylenen pek çok çeşitlemesi bulunmaktadır.

Tez çalışmasının literatür taraması esnasında Genç Osman Türküsü'nün basılı kaynakların yanı sıra, cönklerde bulunan çeşitlemeleri tespit edilmiştir. Bunlardan bir kısmı Milli Kütüphane'de kayıtlı cönklerde mevcuttur. Söz konusu kütüphane kayıtlarında 1, 4, 16, 47, 54, 164 numaralarıyla kayıtlı cönklerde benzer ya da farklı türkü metinleri olduğu tespit edilmiştir. “Eyerlemiş kır atının ikisin”, “Top [...] dumanı ağdı göklere”, “Bağdad kal'asına yürüyüş oldı/I”, “Bağdad kal'asma yürüyüş oldı/II”, “İbtida Bağdat'a sefer olunca” dizeleriyle başlayan bu metinlerin Latin harflerine aktarılmış şekli; çalışmanın *Ek-1. Türküler* bölümünde mevcuttur. Yazma eserlerin yanı sıra çok sayıda araştırmacı, türkünün çeşitlemelerini tespit etmiş ve hazırladıkları eserlere dâhil etmiştir. Cahit Öztelli (1958;1976; 2002), Osman Atillâ (1957), Köprülü

(2004), Başgöz (1968), Yalman (Yalkın) (1977a), Boratav (2016), Arsunar (1962) Genç Osman türküsünün çeşitlemelerine eserlerinde yer veren isimlerdendir.

Genç Osman türkülerinde kahramanın ön planda olduğu, bazı metinlerde sadece Genç Osman anlatılırken bazılarında Sultan IV. Murat'ın adına da yer verildiği tespit edilmiştir. Metinlerde Genç Osman, beline ibrişim kuşak bağlayan küçük bir uşak olarak tabir edilmektedir. Bu genç yaşına rağmen Bağdat kapısını açan, şehitlere serdar olan, (“kelle koltuğunda ifadesi”nden hareketle) başı vücudundan ayrılmakla birlikte savaşmaya devam eden, Bağdat Kalesi'ne Osmanlı bayrağını asan, düşman tarafından gülle ve kurşun yağdırılmasına rağmen hayatta kalıp savaşmaya devam eden, namaz kılan, ölümüne yıldızların ağladığı olağanüstü özellikler gösteren bir kahraman olarak anlatılmaktadır. Böyle gerçeküstü bir kahramanın bulunduğu savaşın da olağanın ötesinde anlatılması, sonu zaferle biten bir mücadelenin övünç kaynağı olarak türkülere yansması olağandır. Metinlerde, Bağdat Seferine katılan askerlerin bir ucunun Van'da olduğunun belirtilmesi, Van ve Bağdat arasındaki yüzlerce kilometrelik mesafe düşünüldüğünde, ordunun büyüklüğünü vurgulaması açısından önemlidir. Kılıçların kabzasının kandan görünmemesi, Bağdat'ın toz dumanla kaplı olması savaşın çetin geçtiğini göstermektedir. Türkü metinlerine göre Bağdat'ın alınmasında çok önemli bir rolü olan Genç Osman'ı, Sultan IV. Murat da takdir etmekte, ödüllendirmek için Genç Osman'a tuğ vermeyi, vezirliği teklif etmektedir. Genç Osman Türküsü ve çeşitlemeleri, kahramanlık temalı tarihî türküler açısından, bir halk kahramanı ele alması yönüyle önem arz etmektedir.

3.2.3.4. Sultan İbrahim Dönemi Olayları

Önceki yıllarda, taht kavgası olmaması için üç kardeşini boğduran IV. Murat hastalanmıştır. Hastalığının ağırlaşmasının ardından, hayatta kalan tek kardeşi olan Şehzade İbrahim sultan olmuştur. 1640'ta tahta geçen Sultan İbrahim, önceki dönemlerden gelen yönetsel sorunlar, saray içi çekişmeler, ağabeyi IV. Murat'ın kardeşlerini boğdurması sonucu kendisini de öldürteceği düşüncesi gibi nedenlerle ruh sağlığı çok iyi olmadığı bir dönemde padişah olmuştur (Emecen, 2000: 275). Yirmi beş yaşında tahta oturan padişah, yönetiminin ilk yıllarında sadrazam olan Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın görevinde başarılı adımlar atması, ekonomi konusunda huzur ve

istikrarı sağlaması nedeniyle bu dönemde sorunsuz sayılabilecek bir yönetim sağlamıştır. Kara Mustafa Paşa'nın, rakipleriyle yaşadığı sorunlar sebebiyle iç karışıklıklar yaşanmıştır (Sarı ve Altınova Şahin, 2018: 303-308). Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın, Erzurum beylerbeyi Nasuh Paşazâde ile olan rekabeti, dönemin önemli gelişmelerindendir. Paşazâde'nin, Sadrazam Kara Mustafa Paşa'yı cezalandırmak amacıyla isyan ettiği, bu isyan kapsamında Erzurum'dan İstanbul'a, yanındaki kuvvetlerle geldiği, gelirken sarayın kuvvetleriyle çarpıştığı, galibiyetleri olduğu, İstanbul'daki kuvvetlerle baş edemeyeceğini anlayıp kaçmışsa da yakalanıp öldürüldüğü bilgisi bulunmaktadır (Uzunçarşılı, 2009: 211). İlerleyen günlerde Kemankeş'in bir diğer rakibi olan Yusuf Paşa ile mücadelesi sonucu, yeniçerilerle işbirliğinde bulunmak istemesi, padişahın sadrazamın kendisini tahttan indirmeye çalıştığı düşüncesine sahip olmasına ve onu görevinden alıp bir süre sonra ölüm fermanını vermesine neden olmuştur (Sarı ve Altınova Şahin, 2018: 308).

Sultan İbrahim'in yönetiminin ilk döneminde daha etkin ve sözü geçen bir hükümdar portresi çizdiği, ruhsal sorunları artmaya başlayınca, daha önce oluşturduğu güçlü imajın kaybolmaya başladığı görülmektedir. İlerleyen yıllarda artan rüşvet ve yolsuzluklar, saray için yapılan lüks harcamalar ekonominin bozulmasına neden olmuştur (Emecen, 2000: 276-278). 16. yüzyılda başlayan Girit sorununa çözüm üretmek adına yapılan Girit Seferi sonucu Kandiye ve Ritme (Resmo) fethi gerçekleşse de Dervis, Kanin ve Klis bölgelerinin elden çıkması seferin çok olumlu yönde sonuçlanmadığını göstermektedir (Sarı ve Altınova Şahin, 2018: 309). 1648 yılında, padişahın sarayı samur kürkle kaplatmak, mücevherle bezeli eşyalar ve saraydaki eğlenceler için vergi almak gibi lüks istekleri nedeniyle yeniçeriler arasında bir karar alınmış, sultanın tahttan indirilmesi ve yerine oğlu IV. Mehmet'in getirilmesi, devletin kötü gidişatına bir çözüm olarak sunulmuştur. Padişahın annesi Kösem Sultan, yeniçeriler tarafından yapılan bu taht değişikliğini önce kabul etmemiş, bir süre sonra buna ikna olmuş, böylelikle 7 yaşındaki şehzade Murat padişah olmuştur (Uzunçarşılı, 2009: 235-237). Ardından Sultan İbrahim tahttan indirilmiş, saraydaki odasına çekilmiş, üzüntüsünden feryat figan etmiş, tekrar tahta geçeceğine dair söylentiler çıkmış, bu durumun tehlikeli olduğunu düşünen devlet adamları kendisinin öldürülmesine karar vermiş ve tahttan indirilişinin onuncu gününde boğulmak suretiyle öldürülmüştür (Sarı ve Altınova Şahin, 2018: 313-314). Yaşanan bu olaylar, çalışmamızda yer alan bazı ağıt

ve türkü metinlerine yansımıştır. Bu metinlerin yanı sıra Sultan İbrahim'in zamanında yaşanan önemli gelişmeler de türkü metinlerinde karşılık bulmaktadır. Sultan İbrahim'in döneminde gerçekleşen Girit Seferi, bu seferde ele geçen Ritme Livası (Sancağı), Girit Seferi'nde etkili bir isim olan Deli Hüseyin Paşa'nın kahramanlıkları ile ilgili metinler de yer almaktadır.

Sultan İbrahim Dönemi'nin önemli olaylarından olan Girit'in fethi 1669'da gerçekleşmiştir. Fethin başladığı yıl olan 1645 ile fetih gününe kadar olan süreç yirmi dört yıllık uzun bir dönemden oluşmaktadır. Bu uzun dönemde sıkıntılı süreçlerin geçmesi, askerin disipliniyle ve devlet yönetimiyle ilgili sorunlar Ali Ufkî'nin gözünden kaçmamış, türkü metinlerine yansımıştır. Çalışmamızda "Beyler pâyedâr olun ben hayır-hâha" dizesiyle başlayan, Ali Ufkî tarafından yakılan türkü metni bu durumu anlatmaktadır. Metinde şair, askerin düzeninin bozulduğunu, yönetimdekilerin birbiriyle çekişme halinde olmasından dolayı bu konuda da sorun olduğunu anlatmaktadır. Askerin durumunun padişaha anlatılmasını istemesi, padişahın donanmadan bîhaber olduğunu göstermekte, burada padişahın ilgisizliği eleştirilmektedir. Devlet adamlarının hırsızlık, yolsuzluk içinde olduğu, devleti için hizmet eden namuslu yönetici kalmadığı, birbirini çekemeyip birbirinin ölümüne sebep olan devlet adamları yüzünden, yönetimde Müslüman devlet adamı kalmadığı, devşirme kişilerin başa geçtiği üzümler anlatılmaktadır. Katledilen Seyyid Ahmet Paşa (ölümü 1660) ve Deli Hüseyin Paşa (ölümü 1658) hatırlatması yaparak, başarılı askerlerin, hırslı yöneticiler yüzünden öldürüldüğünü, bu durumun orduya zarar verdiğini belirtmektedir. Metinde Köprülüzâde Fazıl Ahmet Paşa'nın nerede olduğu sorulmaktadır. Bununla ilgili olarak Cahit Özelli, metnin Fazıl Ahmet Paşa'nın ölümü sonrası oluşturulduğu düşüncesiyle 1676'dan sonra kaleme alınan bir eleştiri olduğunu belirtmektedir (1976: 88). Bizim tespitlerimize göre, metinde Fazıl Ahmet Paşa'nın yönetimdeki boşluğuna, kendisine ihtiyaç olunmasına vurgu yapılmıştır, paşa henüz hayatta olup Girit'e gelmemiştir. Fazıl Ahmet Paşa'nın Girit kuşatmasına katılma tarihi 1666'dır (Özcan, 2002: 261). Şu durumda, yukarıda analiz edilen, askeri ve yönetsel eleştirinin bulunduğu türkünün Girit fethinden bir süre önce, Köprülüzâde Fazıl Ahmet Paşa adaya gelmeden evvel yazılmış olması (1660-1666 arasında) muhtemeldir. Ali Ufkî'nin bu türküyü hangi yıl kaleme aldığı bilinmemekle birlikte tahmin yürütmek, bunun için de şairin sarayda geçirdiği döneme dair bilgilerin karşılaştırılması gerekmektedir. Cem Behar, eser sahibi

olan Ali Ufkî'nin esir gelip devlet adamı olarak hayatına devam ettiği Osmanlı sarayında, 1645-1665 yılları arasında bulunduğunu tahmin etmektedir (1990: 12-13). Şükrü Elçin, Paris'te basılan yayınlarda, Ali Ufkî'nin IV. Murat döneminde sarayda olduğu bilgisinden hareketle, 1640 öncesinde Osmanlı sarayında yaşamaya başladığını belirtir. Türkünün bulunduğu *Mecmûa-i Sâz ü Söz* adlı eserin yazımının ise 1650'li yıllarda başladığını, 1669 tarihli metinden hareketle de bu 19 senelik zamanda yazımın gerçekleştiğini belirtmektedir (Ali Ufkî, 1976: XIX-XX). Bu bilgilerden hareketle yukarıda analizi yapılmış olan metnin 1666 öncesi yazıldığını düşünmek, 1676 ve sonrası oluşturulmadığını iddia etmek mümkündür.

Sultan İbrahim Dönemi olaylarından Girit fethi öncesi söylendiğini tahmin ettiğimiz bir diğer metin “Be gaziler vezir geçdi Girid'e” türküsüdür. Metinde bahsi geçen vezir Köprülüzâde Fazıl Ahmet Paşa'dır. 1666-1669 yılları arasında Girit kuşatmasında bulunan Paşa, gittiği günden fetih gününe kadar olan süreçte büyük emek harcamış, 1668 kışını siperde geçirmiş, İstanbul'dan manevi destek istemiş, başarının yakın olduğunu söyleyerek kuşatmadan vazgeçmek isteyen padişahı ikna etmiş ve önemli başarılar kazanmıştır (Özcan, 2002: 261). Metinde de Fazıl Ahmet Paşa'nın Girit'e gelmesi, mücadelenin zorlu sahneleri eşliğinde anlatılmaktadır. Girit'in zaptının zor olduğu, adanın adeta bir asta (ejder) olduğu belirtilmektedir (Cevher, 1995: 378). Girit'in fethi İslam diniyle de bütünleştirilmekte, Hz. Muhammet'in mucizelerinin, evliyaların sırrının İslam ile olduğu, beylerin de fikrinin fetih yönünde olduğu belirtilmekte, bu fethin gerçekleşeceğine inanılmaktadır.

Çalışmada bulunan ve Girit Seferi'ni konu alan bir diğer metin “Nicesin Venedik firengi” türküsüdür. Metin, Tasbaz mahlaslı, yeniçeri olması muhtemel (Şahin, 2019b: 60) bir âşık tarafından oluşturulmuştur. Elçin, Tasbaz kelimesinin “sihirbaz, hokkabaz” anlamlarının bulunduğunu, Tasbaz Ali'nin Avrupa ülkeleriyle yapılan bir savaş sonucu esir olarak Osmanlı Sarayı'na getirilmiş olabileceğini, şâirin müzikal yeteneği ile de ünlendiğini belirtmektedir (1972b: 6471). Tasbaz Ali'nin yarattığı metin, Venedikliler'e gözdağı vermektedir. İlk bentte, Venedik askerine ve hükümdarına seslenen şair, Osmanlı ile mücadele etmenin, pek çok asker canına mal olduğunu söyleyerek düşmanını küçük görmektedir. Düşman askerine “sarhoş, sirkat (hırsız), küstah” demesi bu küçümsemenin işaretidir. İkinci bentte Müslümanların vergi (bac) teklifini kabul

edip savaştan çekilmelerini söyleyen şair, “fethedilmez” denilen “Kastur” adlı yerin ordu tarafından ele geçirildiğini alaycı bir şekilde ifade etmektedir. Mevcut yayın ve haritalarda, söz konusu yere dair bilgi bulunamamıştır. Metinde Osmanlı’nın başarılı taarruzu sonucu adada hâkimiyet kurulduğu, Venedik yönetiminin vergi (bac) vererek Osmanlı’ya boyun eğmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Girit Fethi’ni konu alan bir diğer metin “Fıransız kıralı oğlun gönderdi” türküsüdür. Metnin ilk bölümünde Fransız kralına seslenilmesi ilgi çekicidir. Burada türkü yakıcısının, Kardinal Mazarin ve amcasının oğlundan bahsettiği aşikârdır. Girit’in elden gitmesi kaygısıyla Venedik Devleti Fransa, İspanya ve Avusturya’dan yardım istemiştir. Fransız Kardinali Mazarin, yıllardır ele geçirmek istedikleri Girit adasının Osmanlı yönetimine geçmesini kabul etmediği için Venedikliler’e yardımı kabul etmiştir. Bu kapsamda 1669’da asker ve yardım gemileri göndermiştir, askerler içinde Kardinal Mazarin’in amcasının oğlunun olduğu bilgisi de mevcuttur (Pul, 2007:162-164). Kralın amcasının oğlunun savaşta öldüğü, metnin son dizesinde “katl olundu kıralzade” ifadesinden anlaşılmaktadır. Savaşta çok sayıda Fransız askerinin öldüğü de askerlerin yarısının “tiğden” (kılıçtan) geçirildiği bilgisi de metinde bulunmaktadır. Fransız birliklerinin destek vermesine rağmen Osmanlı ordusu Venedik kuvvetlerini yenmiş, Girit adası 1669 yılında ele geçmiştir.

Çalışmamızda yer alan ve Girit Fethi’ni konu alan bir diğer metin, “Girid için emir geldi çünkü oldu yazılar” türküsüdür. Türkü Üsküdârî’ye aittir. Literatürde, 17. yüzyıl şâiri olan Üsküdârî’ye ait sınırlı sayıda metin mevcuttur. Kendisinin Uyvar Kalesinin alınmasıyla (1663) ilgili de bir şiiri olup dönemin yeniçeri âşıklarından olduğu tahmin edilmektedir (Şahin, 2019b: 60). Çalışmada yer alan metinde, şairin askerleri yüreklendirmek amaçlı ifadelerle yer verdiği görülmektedir. Din uğruna yapılan bir cenk olduğu, “yazılar”ın (yazgı, kader) gerçekleştiği, bu uğurda kurban olmanın mümkün olduğu anlatılmaktadır. Seferin yapıldığı yıl düşmanın Kandiye’den çıkarılacağı, artık buradan “kısmetleri kesileceği” belirtilmektedir. Söz konusu yer olan Kandiye 1669’da alınmış, fetih yirmi beş yıl sürmüştür (Uzunçarşılı, 2009: 222). Metinde, mert olan Osmanlı askerinin “settâre”sinin (örtüsünün) kalkacağı, gazilerin kılıcının arşa asılacağı (başarı kazanacağı), düşmanın yayının yasılacağı (eğileceği, düşmanın başarısız olacağı) ifade edilmektedir. Metinde mertlik vurgusu ön plandadır. Mert olanın gayret ve edebini

koruması gerektiği, şehit olmanın savaşın gereği olduğu ve şehâdete erenlerin “hulle” diyeceği belirtilmektedir. Hulle, cennet elbisesidir (Devellioğlu, 1970: 454).

Girit fethiyle ilgili bir diğer türkü metni “Sarı yapracığım sarı” dizesiyle başlamaktadır. Bu metin, Girit’e Anadolu’dan asker göndermiş bir kadının ağzından yakılmıştır. Söz konusu türkü, Şükrü Elçin’in bir eserinde de bulunmaktadır. Eserde, metnin 1666 tarihli bir mecmuadan alındığı belirtilmektedir (Elçin, 1981a: 204). Öztelli, türkünün yakıcısının genç bir kadın olduğunu, Sefer isimli sevdiğini savaşa gönderen kadının Girit’ten dönenlerden yârini sorduğunu belirtir. Kadın, Girit’ten dönen yeniçerilere sorduğu gibi Hasan Paşa’ya da sevdiği adamın durumunu sormaktadır (Öztelli, 1960: 2126). Yârini almasından dolayı kadının “yıkılası şâr” (şehir) olarak andığı Girit, gidenlerin uğraştığı, savaşta çok zaman harcadığı, yiğitlerin savaştığı bir şehir olarak tasvir edilmektedir. Ensiz bir mendil işlediğini belirten türkü yakıcı, yaptığı işte ölçüsü/kararı kalmadığını, üstü kapalı bir şekilde de sararıp solduğunu, ümidi kalmadığını anlatmaktadır.

Çalışmada yer alan ve Girit Fethini anlatan son türkü metni “Şükür hey Allah’ım güler canımız” türküsüdür. Bu türkü, Girit fethinde önemli bir yer olan Ritme (Resmo) Sancağı’nın alınışını müjdelemektedir. Şehir, Deli Hüseyin Paşa’nın komutasında, kırk günlük muhasara sonucu, Kasım 1646’da ele geçirilmiştir (Gülsoy, 2007: 585). Metinde Sultan İbrahim’e fetih müjdesi verilirken, üç ve dördüncü bentte konunun değiştiği, üstü kapalı ifadelerin olduğu tespit edilmiştir. Öztelli, burada Sultan İbrahim’e metnin sahibi tarafından bir “dokunma”da bulunduğunu belirtmektedir. Deli Hüseyin Paşa’nın Ritme’yi almasının ertesi günü padişah, cinnet getirerek Sadrazam Salih Paşa’yı öldürtmüş, şair bu “haksız” ölüme tepkisini söz konusu türküde dile getirmiştir. Öztelli, şairin bu ifadelerinde içten bir “isyan kokusu” sezindiğini belirtmektedir (1976: 283). Şairin üçüncü bentte, “erkân yayını” çekmeyi bilmeyene, devlet erkânını/devlet yönetimini bilmeyene yaptığı gönderme de bu durumu destekler niteliktedir.

“Şükür hey Allah’ım güler canımız” türküsünde şiirde fatih olarak anılan Deli Hüseyin Paşa da benzer şekilde Sultan İbrahim tarafından boğdurularak öldürülmüştür. Ritme’yi fethettiği için padişah’tan hediyeler alan Hüseyin Paşa, ilerleyen günlerde Kisamo, Değirmenlik vd. kaleleri almış, Girit adasının doğusunda Türk hâkimiyetini sağlamış, Ritme’deki bir kiliseyi Sultan İbrahim adına camiye çevirtmiş, kendi adına da cami ve

medrese yaptırmıştır (İlgürel, 1999: 5). Adada fetih sürecinin devam ettiği yıllarda yeni yerleri alıp imar faaliyetlerine devam eden Deli Hüseyin Paşa, devlet yöneticileri arasında yaşanan mücadele ile askerine gelir sağlayamaması sonucu yaşanan gelişmeler nedeniyle Girit'teki görevinden azledilmiş, Rumeli beylerbeyi olarak atanmıştır. Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa tarafından rakip görüldüğü için, onun tepkisini çekmeyecek şekilde hareket etse de malî konularda tutunduğu tavır nedeniyle, 1658'de, sadrazamın "bir tertibi" sonucu padişah huzurunda sorgulanmış, suçlu bulunmuş, boğularak idam edilmiştir (İlgürel, 1999:6). "Benimle Girit'te olan gaziler" dizesiyle başlayan ağıt metni de bu ölümün ardından yakılmıştır. Deli Hüseyin Paşa'nın ağzından yakılan metinde Girit'teki gaza ve gaziler, adada yaşananlar, Paşa'nın kahramanlığı dile getirilmektedir. Hüseyin Paşa, gaza esnasında bin yedi yüz düşman askeri öldürdüğünü, şehit olmayı istediğini, devlet için hizmet etmenin ona mutluluk verdiğini anlatmaktadır. Metinde Sultan İbrahim'e de seslenen Paşa, hükümdarın ömrünün uzun olmasını dilemekte, kendisinin devlete hıyanet etmediğini vurgulamaktadır. Masum olduğunun bir gün anlaşılacağını ümit edildiğini de "Bir gün lâzım olur Hüseyin Paşa" dizesiyle dile getirmektedir.

Tez çalışmasında, önceki sayfalarda da belirtildiği üzere, Sultan İbrahim'in ölümü sebebiyle söylenen ağıt/türkü metinleri de yer almaktadır. "Sultan İbrahim der, ey felek, sana" ve "Namaz kılariken canım yaslادılar" dizeleriyle başlayan türkü metinlerinde, sultanın ölümünden duyulan üzüntü dile getirilmektedir. Metinler ağıt özelliği göstermektedir. Her iki metin de maktul sultanın ağzından söylenmiştir. İlk metin, padişahın çok genç yaşta, ekmeğini yiyen adamlarınca öldürüldüğünü, haremdeki büyüyen çocuklarıyla Girit'te emrini bekleyen askerlerinin üzüntülerinden ağladığını anlatmaktadır. Bu metinde Sultan İbrahim'in, kendinden sonra tahta gelen oğlu IV. Mehmet'i "genç aslan Mehemmet Han" olarak andığı, tahtını rıza içinde bıraktığı görülmektedir. İkinci metinde, namaz kılariken öldürüldüğünü anlatan Sultan İbrahim, ardında kalanları düşünmektedir. İki kız kardeşinin ağlayacağını, cariyesi Telli Haseki'nin yüreğinin dağlanacağını anlatmaktadır. Telli Haseki, sultanın nikâhlı karısı olan Hüma Şah adlı cariyedir (Öztelli, 1976: 74). Sultan İbrahim, başına gelenlerin Hak emri olduğunu söyleyip oğlu Mehmet'in hükümdarlığının güzel geçmesini temenni etmektedir.

3.2.3.5. IV. Mehmet Dönemi Olayları

Sultan IV. Mehmet, Sultan İbrahim'in ardından, 1648'de tahta çıkmış ve otuz dokuz yıl padişahlık yapmıştır. R. Ekrem Koçu, avcılık merakıyla tanınan ve "şatafat seven" sultanın, sadrazam olan Köprülü ailesinin sayesinde yirmi yedi sene büyük bir rahatlıkla ülke yönettiğini, bu dönemde söz konusu aileden gelen yöneticilere verdiği izinler ve onların sözlerinden çıkmaması sayesinde ülkenin son parlak dönemlerini yaşadığını ifade etmektedir (2015: 254-258). Fakat hükümdarın çocukluk döneminde Anadolu'da isyanlar olduğu, Sultan İbrahim yönetiminin son yıllarında artan isyan ve eşkıyalıkla ilgili gelişmeler IV. Mehmet döneminde de yoğunlaşarak devam etmiştir. "Haydaroğlu, Katırcıoğlu, Gürcü Abdünnebi, Abaza Hasan" isyanları ve Nasuh Paşaoğlu Hüseyin'in isyan hareketleri bu gelişmelerdendir (Uzunçarşılı, 2009: 310).

Çalışmamızda yer alan "Haydar Oğlu aklın yok mu başında" türküsü, IV. Mehmet dönemi isyanlarını işlemektedir. Türkü metni, IV. Mehmet döneminde ortaya çıkan, babası Eşkîya Kara Haydar'ın öldürülmesi nedeniyle öç almak için eşkıyalık yapan Haydaroğlu adlı bir kişiyi konu edinmektedir. Haydaroğlu, bugün Konya'ya bağlı Ilgın ve Akşehir arasında yol kesip tüccarları soymuş, Küçükçavuş Ahmet Paşa kuvvetleriyle mücadele etmiş, eşkıyalıkta birlikte hareket ettiği bir adamı tarafından Paşa öldürülünce askerlerini eşkıya grubuna dâhil etmiş, böylelikle asinin gücü artmıştır. Durumun büyümesi endişesiyle asinin üzerine Osmanlı kuvvetleri gönderilmiş, bunun sonucunda Asi Haydaroğlu, Abaza Hasan Paşa kuvvetleri tarafından ele geçirilmiş ve 1645'te İstanbul'da idam edilmiştir (Uzunçarşılı, 2009: 311-312). Türkünün, Haydaroğlu yakalanmadan önce oluşturulduğunu tahmin etmek mümkündür. Metinde yer alan diğer asilerin adları ve onların cezalandırılış şekilleri, Haydaroğlu'nun "aklını başına alması" için uyarı niteliğinde söylenmektedir. Bu kapsamda, metinde "Man'oğlu, Kınalıoğlu, İlyas Paşa" adlı asilerle ilgili hatırlatma yapılmıştır. Türküde adı geçen, Lübnan bölgesindeki Dürzî liderlerinden olan Manoğlu Fahreddin, yönetimi altındaki bölgeden Anadolu'ya uzanan bir alanı etkisi altına almış, Avrupa devletleriyle ticari anlaşmalar yapmaya başlamış, topraklarındaki Müslümanlar aleyhinde hareketlerde bulunmuştur. Duruma tepki gösteren Osmanlı yönetimi, 1635'te Manoğlu üzerine kuvvet göndermiş, yakalanan Manoğlu aynı yıl idam edilmiştir (Baltacı, 1995: 81). Metinde anılan Kınalıoğlu, Aydın-Teke bölgesinde eşkıyalık yapan bir asi olup, Kemankeş Kara

Mustafa tarafından 1640'ların başında idam ettirilmiştir (Emecen, 2000: 277). Türküde adı geçen Solakoğlu İlyas Paşa, memleketi Balıkesir'deki halkı eşkıyalardan koruduğu için şöhret sahibi olmuş, zaman içinde başarılarından dolayı orduya alınmıştır. Kendisine vezirlik verilmiş, buna rağmen Balıkesir'den ayrılmamış ve vezirliğinin gücüyle Manisa'yı işgal etmiş, Küçük Ahmet Paşa'nın başında bulunduğu bir kuvvet tarafından ele geçirilmiş, İstanbul'da sorguya çekildikten sonra katl olunmuştur (Uzunçarşılı, 2009: 190). Metinde bahsedilen bu isimlerin ölüm şekillerinden Haydaroğlu'nun ders çıkarmasını isteyen Âşık Kâtip Ali, Haydaroğlu'na "işine" bakmasını, miskin hallerinin bir gün Osmanlı eliyle son bulacağını söylemektedir.

IV. Mehmet Dönemi'nde yaşanan isyanların yanı sıra yönetsel sorunlar da türkülerde işlenen konulardandır. Hükümdarın yönetiminin son dönemlerinde Avrupa'ya yapılan seferlerde başarısız olunması, Viyana Bozgunu'nun yaşanması, Budin ve Estergon gibi önemli yerlerin kaybedilmesi dönemin önemli olaylarından. Bu olaylar, halk türkülerine, yaşanan toprak kayıpları sebebiyle de ağıtlara konu olmuştur. Osmanlı Devleti'nin 1683'te başlayan Avusturya Seferi ve sefer sırasında yaşananlar türkülerin yaratılmasında etkili olmuştur. Sefer açısından önemli yerleşim yerlerinden birisi Budin'dir. Macaristan'ın kuzeyinde, Tuna Nehri kıyısında bulunan Budin, Osmanlı şehirleri içinde ayrı bir öneme sahiptir. 1520'lerde Kanuni Sultan Süleyman'ın bölgeye hâkim olması sonucu savaşızsız ele geçen şehir, ilerleyen yıllarda Avusturya güçlerince ele geçirilmeye çalışılmış, fakat Osmanlı Devleti buna izin vermemiştir (David, 1992: 344-345). Budin'i anlatan mevcut metinlerde şehir alınırken çok şehit verildiği, çok mücadele edildiği anlatılmaktadır. "Ötme bülbül ötme yaz bahar oldu" (Budin) türküsü ve çevşitlemelerinde, baş serhat olan Budin'in toprağının taşının kan ile yoğrulduğu, Çerkez Bayraktar'ın bu mücadelelerde öncülük ettiği ifade edilmektedir. Burada anılan kişi ile ilgili olarak Evliya Çelebi küçük bir hikâye paylaşmaktadır. Hikâye, Kanuni'nin 1530'lardaki Avusturya seferinde, Beç (Viyana) Kalesinde toplarla delikler açtığı, açılan deliklerin birinden geçen Çerkez adlı gencin, kalenin ortasına kadar ilerlediği, Çerkez Meydanı olarak anılan bu alanda söz konusu genç askerin düşmanları kılıcıyla öldürdüğü, kendisinin de şehit olduğu, kaledeki kemerin altında atıyla birlikte cenazesinin bulunduğu şeklindedir (Evliya Çelebi, 2011: 199, 214). Bu hikâye, günümüzde Viyana'da anlatılmaya ve araştırılmaya devam edilmekte, söz konusu

kahramana ait olduğu düşünölen bir heykel de hikâyeye konu olmaktadır (Saral, 2020: 16-24).

Yukarıdaki türküde de yer bulduğu gibi, Budin dönemin ikinci Bağdat'ı olarak görölmektedir. Budin, Balkanlar'daki ve Anadolu'daki Türk halkı için “bülbüllerin öttüğü, baharın olduğu”, güzel benzetmelerle anılan bir şehir olmuştur. Çalışmamızda yer alan “Gaziler şimdiki zaman içinde” dizesiyle başlayan ve Mustafa mahlaslı bir şaire ait olan türkü buna güzel bir örnektir. Söz konusu türküde Budin ve Bağdat karşılaştırılmakta, her ikisinin de Osmanlı elinde olduğu belirtilmektedir. Budin'de yiğitlerin çok olduğu, kalesinin Bağdat kalesinden sağlam olduğu, Bağdat'ta Şat (nehir, muhtemelen Dicle nehri) Budin'de ise Tuna nehrinin bulunduğu, Anadolu'da ve İran'da benzeri bulunmadığı kıyas edilerek verilmektedir. Şaire göre, şehirde bulunan Gül Baba Sultan adlı evliya türbesi de Budin'in değerini artırmaktadır. Türküde sözü edilen ve Bektaşî olan Merzifonlu Gül Baba Sultan'ın tekkesi, bugün halen kullanılır durumda olup müze şeklinde faaliyettedir. Gül Baba'nın şehrin manevi koruyucusu olduğuna inanılmış, tekkesinin etrafında büyük bir kabristan oluşmuştur (Eyice, 1992b: 349-350). Bu kadar yüceltilen, eşsiz kabul edilen bir şehrin yönetiminden çıkması, Osmanlı ülkesini müteessir etmiş, halkın üzüntüsü ağıt ve türkülerde karşılık bulmuştur.

Çalışmada Budin'in 1686'da kaybedilmesiyle ilgili çok sayıda türkü metni mevcuttur. Bunlardan bir kısmı cönklerden elde edilerek tarafımızca Latin harflerine aktarılmış, bir kısmı ise literatürden elde edilmiştir. Özellikle “Ötme bülbül ötme...” türküsünün çok sayıda çeşitlemesi olduğu tespit edilmiştir. Bu metinle çok benzer olan bazı metinlerin, yapısında farklılıklar bulunarak yeni türküler oluşturduğu görölmüştür. Söz konusu dizeyle başlayan metinler, Budin'in Osmanlı yönetiminden çıkması sebebiyle söylenen ağıtlar olup türküye dönüşmüş şekilleri mevcuttur. Metinlerde Budin'deki Müslüman halka, düşmanın eziyet ettiği, cami ve kutsal yerlerin tahrip edildiği, bu yerlerin abdest alınamayacak ve namaz kılınamayacak halde olduğu, halkın ağzından dile getirilmektedir. Sultan Selim Camisi (Öztelli, 1976: 483), Sultan Ahmed Camisi (Kunoş, 1978: 24), Sultan Mehmed Camisi (Kunoş, 1906: 88) olarak türkülerde bahsedilen cami hakkında bilgimiz mevcut değildir. Metinlerde cephane tutuşmasına dair ifadeler mevcuttur. Temmuz 1686'da cephanelik üzerine düşen bir güllenin patlamalara sebep olduğu, “Kıral Sarayı ve kalenin” zarar gördüğu bilgisi

bulunmaktadır (Öztelli, 1961: 2559). Öztelli, “Ötme bülbül ötme yaz bahar oldu/I” türküsünde, Budin çarşısında oturduğu anlatılan Süleyman Paşa’nın, Budin müdafaasına yardım için gelen kuvvetlerin başında olduğunu, fakat düşman askerinin gücünün yüksek olmasından dolayı etkili olamadan geri çekilmek durumunda kaldığını belirtmektedir (1961: 2559). Çocukların şehit düştüğü, erkeklerin eziyet gördüğü, kadınların ve genç kızların esir edildiği de metinde verilen bilgilerdendir. Özellikle “on iki bin kız”ın deftere yazıldığı, esir alındığı bilgisi türkülerin büyük bölümünde tekrarlanmaktadır. Düşman tarafından esir edilen kızlara eziyet edildiği, tecavüz edildiği dile getirilmektedir. Metinlerde “müftü kızı”, “kafeste beslenmiş körpe kuzu”, “kafeste besli kınalı kuzu” gibi ifadeler, kızların nasıl ihtimamla büyütüldüğünü, fakat bunların Nemçeli/Nemseli düşman tarafından kaçırıldığını göstermektedir.

Çalışmada Budin’in kaybıyla ilgili olarak, padişahın yardım isteyen yahut onu suçlayan tarzda ağıt/türkü metinleri de mevcuttur. “Adımı sorarsan Benli Alime” ve “Yeşiller geydim de çıktım salındım” dizeleriyle başlayan metinler, yukarıda bahsi geçen esir alınan kızların ağzından yakılmıştır. Her iki metinde de Budin’de esir düştüğü için Osmanlı sultanından yardım isteyen, “aman” dileyen bir kadının yakarışı vardır. Esir düşmeden önce ailesi tarafından ihtimamla bakılan kızların, esarete düşmanın tecavüzüne uğraması, zorla eş yapılmaya çalışılması, Beç (Viyana) kralının esiri olup dinlerinden döndürülmek istenmeleri, Budin’de yaşanan eski güzel günlerin hasreti türküde dile getirilmektedir. Benzer bir atmosferde yaratıldığı tahmin edilen “Gördünüz mi bize hünkar n’eyledi” ve “Geldi kâfir bağladı cümle hisârım” dizeleriyle başlayan türkülerde, padişahın ya da sadrazamın yardım etmediği, yardım etmeyenlerin de Budinliler’in günahına girdiği vurgulanmaktadır. Bu metinlerde öfke ve yakarış bir aradadır. Çaresiz kalan ve öfkesini dile getiren halk, aynı zamanda hükümdardan yardım istemektedir.

Çalışmada, Budin gibi kaybedilen başka topraklarla ilgili türkü metinleri de bulunmaktadır. Bu topraklardan biri de Belgrad’dır. 17. ve 18. yüzyıllarda, Osmanlı-Avusturya savaşları içinde sık sık el değiştiren Belgrad ile ilgili çok sayıda türkü ve ağıt metni mevcuttur. Eldeki türkü metinleri Belgrad’ın elden gitmesini, kalenin kaybını anlatmaktadır. Bununla birlikte, şehir çok sık yönetim değişikliği yaşadığı (sürekli el değiştirdiği) için türküler tek bir yıl ya da zamanla sınırlanamamıştır. Bugün

Sırbistan'ın başkenti olan Belgrad, kuzey ve orta Avrupa'ya Karadeniz ve Ege'ye bağlayan yollar üzerinde bulunan, önemli bir şehirdir. Tarihî dönemlerinde de bulunduğu konumdan dolayı önemi bulunan Belgrad, II. Murat (1441) ve Fatih Sultan Mehmet (1456) tarafından kuşatılmış fakat şehrin ele geçirilmesi Kanuni Sultan Süleyman (1521) dönemini bulmuştur. Askeri bir üs olarak kullanılan Belgrad; 1688'de Avusturyalılar tarafından işgal edilmiş ve 1690'da Osmanlılar tarafından geri alınmış, 1718'de yine Avusturyalılar tarafından işgal edilmiş ve 1739'da Osmanlılar tarafından geri alınmış, 1789'da tekrar Avusturyalılar'ın işgaline uğramış ve 1791'de Osmanlılar tarafından, yapılan anlaşmalar sonucu geri alınmıştır. Belgrad, 1878'de yaşanan gelişmeler sonrası bağımsızlığını ilan eden Sırbistan'ın toprağı haline gelmiş, Osmanlı yönetiminden çıkmıştır (Djuric-Zamolo, 1992: 408). Bu kayıplar ve kazanmalar türkülere de yansımış, Belgrad için çok sayıda ağıt ve türkü yakılmıştır. Çalışmada yer alan ve Yazma Eserler Kurumu arşivine kayıtlı 144 numaralı cöknkten alınıp tarafımızca Latin harflerine aktarılmış olan, “Ayıdayım dinleyin hakkaniyetler/hakikatler Belgrad'ın üstüne” dizesiyle başlayan, silinmiş bölümlerinden dolayı eksik kelimeleri bulunan metin muhtemelen 1688'deki işgali anlatmaktadır. Türkünün sahibi Hasan mahlaslı bir şairdir. Söz konusu dönemde, Tameşvarlı Hasan adlı ünlü bir âşığın olduğu, âşığın aynı zamanda bir asker olduğu, Budin, Estergon gibi önemli kalelerin Avusturya Devleti tarafından ele geçirilmesini şiirlerinde işlediğı, 17.yüzyıl sonunda öldüğü bilgisi bulunmaktadır (Alptekin, 2013). Bu bilgilerden hareketle de metnin, 1688 yılındaki işgalle ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Türküde, Belgrad'ın “kıyamet” gibi “felaket” bir gün yaşadığı, düşman eline geçtiğı, çok sayıda şehit verildiğı, şehrin kan ağladığı anlatılmaktadır.

Yukarıda bilgisi verilen “Ayıdayım dinleyin hakkaniyetler...” türküsünün yanında, çalışmada yer alan, Milli Kütüphane arşivinde kayıtlı 50 ve 80 numaralı cöknlerde de bulunan “Hep paşalar tuğun çekti yürüdü” dizesiyle başlayan türkünün de 1688 kuşatmasını anlatması muhtemeldir. Öztelli, metnin Karacaoğlan'a ait olduğunu, metni aktardığı cöknkte bu bilginin bulunduğunu belirtmektedir (Öztelli, 1976: 461). Metinde bulunan ve Karacaoğlan'a ait metinlerde yer bulan “Hezeli de deli gönlüm hezeli” dizesiyle başlayan dörtlük bu durumu destekler niteliktedir. Söz konusu türküde Belgrad'ın elden gittiğı, çok sayıda kayıp verildiğı, şehir sakinlerinin İslam dünyasından yardım istediğı, kızların esir alındığı, Osmanlı ordusunun savaşta düzeninin bozularak

mağlup olduğu bilgileri mevcuttur. Türküde, Belgrad camilerinin de düşman tarafından kiliseye çevrildiği belirtilmektedir. “Aşamadım Belirgadin dağların” ve “Belgrad’da neylediler nettiler” dizeleriyle başlayan metinler de diğerleriyle benzer şekilde Belgrad’ın yaşadığı kanlı kuşatmayı, şehrin elden gidişini anlatmaktadır. Bu iki metin, Budin’in elden gidişi ile benzer mısralar taşımaktadır. Esir giden kızların deftere yazılması, camilerde abdest alınmaz namaz kılınmaz oluşu benzer ifadelerle anlatılmıştır. Şehrin elden gidişini anlatan, tez çalışmasında yer alan son türkü metni “Belgrat yolu uzun urgan” dizesiyle başlamaktadır. Bu türkü, kullanılan dilin sadeliği ve dizelerin yapısı, günümüzde icra edilmeye devam etmesi açısından yaşamaya devam eden bir metindir. Kullanılan ifadeler detaylı bilgi vermemekle birlikte, “Üstümüzde yoktur yorgan”, “Çizmemi çektim dizime”, “Bütün asker nöbet tutar” dizeleri, türkünün 20. yüzyıla ait olabileceği tahmininde bulunmamızı sağlamıştır. Balkan Harbi yahut Birinci Dünya Savaşı zamanında yakıldığını düşünmek mümkündür.

IV. Mehmet Dönemi, toprak kayıplarının yanında, devlet adamlarıyla ilgili gelişmelerin de olduğu bir zamandır. Balkanlar’da ve Anadolu’da yaşanan gelişmelerin, devlet adamlarının hayatlarına mal olduğu örnekler mevcuttur. Bazı devlet adamları ve askerler, devletin çıkarlarını düşünürken can vermiş, bazıları ise isyan ettikleri için devlet kuvvetiyle öldürülmüştür. Bu gelişmeler türkülere yansımıştır. Çalışmada yer alan “Eğriboz’dan indirdiler” ve “Ayağında sarı mesti” dizeleriyle başlayan türkü metinleri, IV. Mehmet dönemi sadrazamlarından Sarı Süleyman Paşa’nın ölümünü ve defnedilişini anlatmaktadır. Hersek kökenli bir devlet adamı olan Süleyman Paşa, “Sarı Mirâhur” (imrahor, yönetici) olarak anılan, saray çevresinde “fitneci, cimri, zalim” ya da “yakışıklı, tutumlu” gibi sıfatlarıyla bilinen bir yöneticidir. Kendisine Kâbe anahtarını takdim etmesi nedeniyle, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından, hediye olarak samur bir kürk ile ödüllendirilmiştir (Özcan, 2019: 537). İlerleyen zamanlarda Sarı Süleyman Paşa, Kara Mustafa Paşa ile çekişmeli dönemler yaşamış, Lehistan Seferine serdar olarak gönderilmiş, Kara Mustafa Paşa’nın azledilmesi üzerine onun yerine sadrazam olarak atanmıştır (Uzunçarşılı, 2009: 468-476). Eğri’de, yeniçeriler içerisinde çıkan bir ayaklanmayı bastıramamış, isyancılar tarafından merkeze şikâyet edilmiş, çözümü İstanbul’a kaçmakta bulmuş, birkaç hafta saklanmışsa da yakalanmış ve Ekim 1687’de hükümet yetkililerince boğularak öldürülmüştür. Sarı Süleyman Paşa’nın ölümünü isteyen Filibe’de bulunan isyancılar, Sarı Süleyman Paşa’nın kesik

başının kendilerine gönderilmesini istemiştir. Bu istek, isyanlarının bu şekilde bastırılacağı düşünülmesi nedeniyle devlet yetkililerince gerçekleştirilmiş, Paşa'nın başı kesilerek isyancılara gönderilmiştir (Özcan, 2019: 537). Türkü metinleri ile tarihî bilgiler örtüşmektedir. “Eğriboz’dan indirdiler” ve “Ayağında sarı mestî” türkülerinde, Sarı Süleyman Paşa'nın kendini ve ölümünü anlattığı, anlatımın hem Paşa'nın ağzından hem de bir başkasının ağzından yapıldığı görülmektedir. Süleyman Paşa'nın vezir oluşu, metinlerde geçen “küçük hünkâr” ve “küçük vezir” ifadeleriyle belirtilmektedir. Türkülerde “samur kürkü” ve “sarı mestî”nin bulunduğu belirtilen Süleyman'ın, kürküne sarılarak defnedildiği anlatılmakta, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın kendisine hediye ettiği kürke gönderme yapılmaktadır. Süleyman Paşa'nın ölümü alaycı bir dille anlatılmaktadır. Paşanın keyfinin çok olduğu, hükmünün her yerde geçtiği, kendisinin “aga/ağa” olduğu, samur kürkünün ihtişamından kaşının bile görülmediği belirtilmektedir. Aynı alaycı dille, Paşa'nın ölümü nedeniyle hizmetçisi kadınların sahipsiz kaldığı anlatılmaktadır. Türkü yakıcısının Sarı Süleyman Paşa ile ilgili görüşü; “Süleyman’un yokdur dostı” ve “Seray altundadır leşüm” ifadeleriyle netlik kazanmakta, Süleyman Paşa'ya karşı tepkili olduğu anlaşılmaktadır. Metinde, Paşa'nın başı kesilerek defnedildiği bilgisi de bulunmakta olup tarihî kayıtlarla uyumaktadır.

Sarı Süleyman Paşa'nın yönetimi altında bulunan ve zaman içinde güçlenerek tarihe kendi adını yazdıran Yeğen Osman Paşa da bu dönemin türkülerinde yer bulan isimlerdendir. Çalışmada yer alan, “Al abdest, ibadet eyle (Allah'a)” türkü metni, Yeğen Osman Paşa'nın kahramanlığını, ardındaki gücünü anlatması açısından önemlidir. Çorumlu olduğu tahmin edilen fakat çocukluğu Konya-Ilgın'da geçen Yeğen Osman, küçük yaşta babasını kaybettiği için dayılarının yanında büyümüştür. Osman, Viyana kuşatmasına katılmış, Macaristan'daki görevlerinde başarılar kazanmış, 1685'ten sonra Ilgın'a dönmüş, artan Celali İsyanlarına uyararak eşkıyalık etmeye başlamış, etrafına önemli sayıda adam toplamıştır (Karatay, 2008: 263-266). 1687'de Rumeli bölgesine asker sevki yapılmasına karar verilmiş, bu kapsamda Yeğen Osman'ın dört bin adamıyla sefere gelmesi emredilmiştir. Rumeli'ye geçen Yeğen Osman'a, talebi üzerine serçeşme (sancakbeyliğine yakın bir rütbe) rütbesi verilmiştir. Yeğen Osman Paşa bu görevinde başarılar elde etmişse de padişahı devirmek üzere İstanbul'a gelmekte olan Kapıkulu ocaklarını engelleyememiştir. Paşa, isyan eden askerleri devlet lehine ikna etmeye çalışmış, saraydaki yöneticilerin padişahın değişmesi

tarafı olduğunu görünce de İstanbul'a girmemiştir (Uzunçarşılı, 2009: 483-497). İsyankârlara katılmayan Yeğen Osman Paşa'ya 1688'de vezirlik verilmiş, Halep eyaletinin geliri kendisine bağlanmış, Macar cephesinin başkomutanlığı verilmiştir. Yeğen Osman Paşa, 1688'de Belgrad savunmasında başarısız olmuş, savaş alanını terk ederek bölgede görevli Ahmet Paşa'yı yalnız bırakmış, Niş'e kaçmıştır (Karatay, 2008: 267-270). İlerleyen günlerde, Belgrad'ın düşmesine sebep olduğu düşünülerek suçlanan ve eskisi gibi sevilmemeye başlayan Yeğen Osman Paşa, devlet adamlarının da kararıyla düşman kabul edilmiştir. Rumeli'de faaliyet göstermeye çalışan Paşa, Mart 1689'da Priştine'de yaşanan bir kargaşada, adamlarıyla birlikte başı kesilerek öldürülmüştür (Karatay, 2008: 273). Yeğen Osman Paşa'nın kahramanlığı, savaşlarla geçen yaşamı, "Al abdest, ibadet eyle (Allah'a)" türkü metnine yansımıştır. Öztelli, bu türkünün, Yeğen Osman Paşa'nın adamlarından biri tarafından yazıldığını tahmin ettiğini, bunu da metinde yer alan övgü dolu ifadelerden çıkardığını belirtmiştir. Türkünün son dizesinde, öncekilerle bir uyum olmadığını belirten Öztelli, bunun zaman içinde yaşanan değişlikle ilgili olabileceğini ifade etmiştir. Öztelli, türküde Osman Paşa'nın övülmesini de Belgrad'ın kaybedilmesine sebep olmadığı dönemde yazılmış olmasına bağlamıştır (1959: 2040). Çalışmada, Fahri Bilge adlı folklor araştırmacısının Yeğen Osman Paşa'nın Bağdat fethini anlatan bir türkü olarak aktardığı (Görkem, 2014: 265) türkü metni de yer almaktadır. Fakat burada bahse konu türkü kahramanının, yukarıda hayatı kısaca anlatılan Yeğen Osman olmadığı tarafımızca tespit edilmiştir. "Atana'da Kara Vezir yaslanır" dizesiyle başlayan bu türküde anlatılan Yeğen, muhtemelen Topal Osman Paşa'dır. 17. yüzyılın ikinci yarısında doğan, cephede hastalanması üzerine 1733'te hayatını kaybeden Osman Paşa, hayatı kahramanlıklarla dolu bir askerdir. Rumeli'de, Mısır ve Irak'ta görev yapmış, Bağdat'ın Nadir Han tarafından ele geçirilmesini engellemiştir (Özcan, 2012: 245). Derlemeci Fahri Bilge tarafından metin tanıtılırken Kadir Şah ile mücadele eden bir Yeğen Osman'dan bahsedilmektedir (Görkem, 2014: 265). Esasen, Topal Osman Paşa Nadir Han'ın kuvvetlerini mağlup etmiştir. Yukarıda ilk örneği verilen, Yeğen Osman konulu türkü ile bu türkünün tek benzer yönü dörtlüklerin son dizelerinde bulunan "Yeğen/Yegen" ifadesidir.

Yeğen Osman ile aynı dönemde yaşayan Bozoğlan/Boz Bey ile ilgili türkü metinleri de çalışmamızda yer almaktadır. Dönemin isyancıları arasında bulunan Boz Bey'in,

Karahisar beyi olduğu, Afyon ve çevresinde yaşadığı bilgisi mevcuttur (Bayrak, 2014: 702-703). Bir başka rivayete göre, Konya ve çevresinde eşkıyalık yapmış bir kimse olup yaşadığı dönemin önemli vezirlerden biri tarafından tutuklanmak istenmiştir (Deniz, 2019: 244). Devletin bir vezirinin, Boz Bey'in atına göz koymasının bu tutuklanma ile bağı olduğu, Boz Bey'in vezirin kuvvetlerinden kaçtığı bilgisi mevcuttur. Annesine baskı yapılması sonucu Boz Bey'in, vezirin kuvvetlerine teslim olduğu; tanıdığı devlet adamları olan Rıza Paşa ve Çarhacı Ali Paşa'dan yardım istese de onların Boz Bey'in idamına engel olamadığı bilgisi bulunmaktadır (Bayrak, 2014: 702-703). Bozoğlan/Boz Bey'in Yeğen Osman Paşa'nın emrinde olduğu ve ona isyan ettiği de bilinmektedir (Karatay, 2007: 274). Çalışmamızda “Yağlım sandıkta kaldı” ve “Bozbeğe de bir ferman geldi” türkü metinleri, Boz Bey'in yakalanması ve öldürülmesini anlatmaktadır. İlk metin, Boz Bey'in fermanının geldiğini öğrenen bir kadının ve Boz Bey'in ağzından dökülen sözlerin dizelere yansması gibidir. Boz Bey'in eşi ya da sevdiği kadın olması muhtemel olan bu kişi, ellerinin kınalı olduğunu, saçının beline geldiğini, Yozgat'ta bulunduğunu ve yârinin yanında olmadığını belirtmektedir. Burada, yeni evlenmiş bir eş ya da evlilik çağına gelmiş bir genç kız imajı vardır. Vezir tarafından çağırıldığını anlatan Boz Bey'in ise atının dağlanmış, kendisinin kolları bağlanmış, boynuna geçirilecek idam ipinin/urganının ise yağlı şekilde bulunduğu anlatılmaktadır. Boz Bey, ölümünden dolayı dostlarının üzgün, düşmanlarının ise sevinçli olduğunu belirtmektedir. Çalışmada bulunan “Bozbeğe de bir ferman geldi” dizesiyle başlayan ikinci metin, birinciye kıyasla daha hacimli olup ilk metindekenden farklı bilgiler içermektedir. Bu ikinci metinde Boz Bey, Konya'ya gelince sağa sola selam verdiğini, bunda bir mahzur görmediğini, bu nedenle cezalandırılmasının haksızlık olduğunu söylemekte, düştüğü duruma itiraz etmektedir. “Bizi de istemiş vezir efendi” ifadesi, vezirin yaptıklarına duyulan kızgınlığı, şaşkınlığı içermektedir. Metinde, Boz Bey'in göğsünden bıçak darbesi yemek suretiyle öldürüldüğü bilgisi mevcuttur. İlk metindeki idam bilgisi ile bu uyuşmamaktadır. İkinci metinde geçen Veli ve Memiş isimlerinin, kafiye amacıyla kullanılması mümkün olabileceği gibi, Boz Bey'in yanında bulunan adamları olması da mümkündür.

3.2.4. XVIII. Yüzyıl Olaylarını Anlatan Türkü Metinleri

Osmanlı İmparatorluğu, XVII. yüzyılda Avrupa’da verdiği toprak ve güç mücadelesini XVIII. yüzyılda da sürdürmüştür. 17.yüzyılın ikinci yarısında Avrupa’daki devletlerle birlikte hareket etmeye başlayan Rus Çarlığı, 18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu ile çok sayıda savaş yapmıştır. Bu yüzyıl, Osmanlı’nın Rusya ve İran ile savaşlarının olduğu, altı yeni padişahın tahta çıktığı, çok sayıda yenilik ve olayı da içinde bulunduran bir dönem olmuştur. Dönemin tahta çıkan yeni sultanları; III. Ahmet (1703-1730), I. Mahmut (1730-1754), III. Osman (1754-1757), III. Mustafa (1757-1774), I. Abdülhamit (1774-1789), III. Selim (1789-1807)’dir.

3.2.4.1. Kaybedilen Topraklar

XVIII. yüzyılda, önceki yüzyılda başlayan toprak kayıplarının devam etmiştir. Avrupa’da ve Balkanlar’da Osmanlı’nın önemli kalelerinin ve şehirlerinin elden gitmeye başlaması, yeniçeriler arasındaki âşıkların ve halkın konuyla ilgili ağıtlar, türküler yakmasına neden olmuştur. Bu yüzyılda Temeşvar (Tamişvar/Tımışvar) kaybedilmiş, Niş’i istila eden, Avusturya’nın yanında savaşan Çarlık Rusya’sı Azak, Özi ve Bender’i zapt etmiştir. Osmanlı Devletinin geçirdiği bu zorlu sürece Anadolu’daki isyanlar da damga vurmuştur. Askerin ve halkın yönetime tepkisi, isyanlarla kendini göstermiştir. İsyanlara karışanların yanı sıra isyancıların bastırılması için devlet adamlarının da idam edildiği, kesik başlarının yahut bedenlerinin isyancılara verildiği yazılı ve sözlü tarih kaynaklarınca kaydedilmiştir. Sözlü tarih kaynaklarından olan tarihî türkü metinleri de bu olayları yansıtmaktadır.

Çalışmada bulunan “Ne çeker kulların serhad ilinde” türkü metni, Temeşvar’ın düşman askeri tarafından kuşatılmasını konu edinmektedir. Temeşvar, bulunduğu Banat bölgesinin önemli merkezlerinden olup tarihî dönemlerde de günümüzde de ekonomik ve kültürel açıdan zengin bir şehir olmuştur. Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapılan birkaç kuşatma sonucu, Temmuz 1552’de Osmanlı topraklarına katılmıştır (Maxim, 2012: 94). Temeşvar Kalesi, Osmanlı-Avusturya mücadelesi içerisinde, zaman zaman kuşatma altına alınsa da beş yıl kadar direniş göstermesinden dolayı “Gazi Kale” olarak anılmıştır (Uzunçarşılı, 2011: 128). Avusturya prensi Öjen

tarafından kuşatılan kale 1716 yılında, teslim olmak suretiyle Osmanlı yönetiminden çıkmıştır (Maxim, 2012: 94). Kalenin teslim olmasında; Belgrad'dan gelen yardımcı Osmanlı kuvvetlerinin, Avusturya kuvvetlerinden sayıca az olması, Varadin muharebesinden dönen yorgun bir asker grubundan oluşması, başlangıçta dört bin askerin Avusturya ordusu tarafından telef edilmesi nedeniyle geri çekilmek durumunda kalması etkili olmuştur. Öjen'in, Osmanlının yardımının kaledekilere ulaşmayacağını, kendilerinin can ve mallarına dokunulmayacağını haber vermesi nedeniyle kale teslim olmuştur. Kalenin elden çıkması, Anadolu halkının tepkisinden çekinilmesi nedeniyle on beş gün sonra halka açıklanmıştır (Uzunçarşılı, 2011: 126-128). Metinde, Temeşvar, Uyvar, Eğri gibi merkezlerin Osmanlı elinden çıkmasına üzüntü duyulmakta, padişahın savaş alanlarında bulunmadığı, ordusuna yardım etmediği sürece bu kayıpların devam edeceğine işaret edilmektedir. “Ne çeker kulların serhad ilinde” türküsünün, Hasan mahlaslı bir yeniçeri tarafından yaratıldığını söylemek mümkündür. Ordunun içinde bulunduğu durumu yine ordudan bir âşîğın dile getirmesi, önceki yüzyıllarda görüldüğü şekilde olasıdır. Metinde Osmanlı'nın önceki dönemlerde savaşlarda elde ettiği başarılar, ordudaki gazilerin fedakârlıkları ve kahramanlıkları hatırlanmakta, bu maneviyattaki gazilerin kendilerine devlet yardımı ulaşmamasına, hasta olmalarına ve yaralanmalarına rağmen direnişe devam ettikleri, hükümdara “bil padişahım” denilerek haber verilmektedir.

Çalışmada 1736 Osmanlı-Rus ve Avusturya savaşlarında dönem dönem el değiştiren Azak, Özi ve Niş kaleleriyle ilgili metinler de mevcuttur. Don nehri kıyısında kurulu olan Azak şehri, 1736'da Rus kuvvetlerince istila edilmiş, şehir içinde bulunan kalenin etrafı yağmalanmış ve çok sayıda Müslüman şehit edilmiştir. Osmanlı hükümeti ve askeri duruma hazırlıksız yakalanmış, kara ve nehirden kuşatılan kaleye yardım gönderilememiş, Kırım hanlığının yardımı da mümkün olmayınca kale ve şehir Rus hâkimiyetine geçmiştir (Uzunçarşılı, 2011: 255). Çalışmada bulunan “Serden geçdi yazıldı” türkü metninin, tam bir tarih vermemiz zor olmakla birlikte, kalenin Osmanlı elinden gittiği kuşatmayı anlatması muhtemeldir. Hamdi Hasan da bu metnin tam tarihini belirleyememiş, Özi ile ilgili bir metinle benzer olmasından dolayı 1736 yılı içerisinde gerçekleşen olayları anlatmış olabileceğini belirtmiştir (Hasan, 1987: 40). Metinde kalenin Osmanlı yönetiminden çıktığını düşündüren, “analar ağlar” ifadesiyle de Osmanlı tarafından kayıplar olduğunu anladığımız ifadeler mevcuttur. Bunun

yanında, kale hendeklerinin leşle dolu olduğu, Moskof'un bozulduğu, Azak'ın alındığına dair ifadeler de vardır. Son bölümde Osman Paşa'nın öldürüldüğü "leş" ifadesiyle anlatılmaktadır. Bu anlatımın, söz konusu kişiyi sevmeyen ya da Rus yanlısı biri tarafından kullanılması mümkündür. Türküde bahsi geçen Osman Paşa'nın ilerleyen yıllarda Plevne'de savaşan Osman Paşa ile bağlantısı olup olmadığı, metne zaman içinde eklemeler yapıp yapılmadığı tespit edilememiştir.

Çalışmada, Özi (Özü) Kalesinin Ruslar tarafından ele geçirilmesini anlatan metinler de mevcuttur. "Sabah namazında toblar atıldı" dizesiyle başlayan türkü, Özi Kalesi'nin kaybını, Osmanlı askerlerinin kaleyi vermemek için gösterdiği kahramanca mücadeleyi konu almaktadır. Özi, Karadeniz'in kuzeyinde, Özi (Dinyeper) Nehri'nin denize döküldüğü bölgede bulunan tarihî bir şehirdir. Özi Kalesi, Osmanlı belgelerinde "Cankirman" olarak geçmekte olup söz konusu kale, Kazakların Karadeniz'e geçmesini sağlaması açısından stratejik öneme sahip olmuştur. Kalenin 1538'de Osmanlı hâkimiyeti altına girdiği tahmin edilmektedir. Osmanlı ve Kazaklar arasında anlaşmazlık sebebi olabilen bu önemli bölge, Rumeli'nden ayrı olarak değerlendirilmiş bir beylerbeyliği şeklinde Osmanlı yönetimi altında bulunmuş olup Rusların Karadeniz politikalarında önemli ölçüde yer edinmiştir (Öztürk, 2007: 134). Rusların Azak Kalesini ele geçirmesinin ardından ikinci önemli bölge olarak gördükleri Özi Kalesine Temmuz 1737'de saldırı düzenlediği bilinmektedir. Kale, Yahya Paşa'nın koruyuculuğunda, Bender bölgesinden gönderilen ek üç bin askerin de katıldığı bir savaşla Rus işgaline karşı direnmiştir. Yahya Paşa otuz bin düşman askerinin ölmesini sağlamış olmakla birlikte, kale içindeki cephanenin düşman humbaracıları (topçuları) tarafından tutuşturulması, düşmanların kaleye uzanan su kaynaklarını kesmesi nedeniyle oluşan susuzluk sonucu Osmanlı güçleri çaresiz kalmıştır. Yahya Paşa ve askerlerin bir kısmı esir düşmüş, kale Osmanlı hâkimiyetinden çıkmıştır (Uzunçarşılı, 2011: 264). İlerleyen günlerde yapılan anlaşmalarla kale el değiştirip Osmanlı yönetimi altına girmekle birlikte, Aralık 1788'de tamamen Rus yönetiminin eline geçmiştir (Öztürk, 2007: 134). "Sabah namazında toblar atıldı" adlı türkü metnindeki ifadeler, tarihî bilgilerle uyumaktadır. Metinde sabah vakti top atışlarının olduğu, halkın şaşkın şekilde durumu karşıladığı, Yusuf Paşa'nın savunma konusunda yetersiz kalmasından dolayı, kale elden gidiyor diye "siyim siyim" (içli içli) ağladığı anlatılmaktadır. Metinde adı geçen Kara Müslim olarak anılan kişiye dair bilgi bulunamamıştır. Metnin son

dizesine ek olarak, şairin tarih düşmek amacıyla eklediği 1276 ibaresi, tarihî gerçeklikle uyuşmamaktadır. Metinde anlatılan olaylar ve Yahya Paşa, tarihî gerçeklikle uyumlu olup, sadece 1276 ibaresi uyuşmazlık göstermektedir. Çalışmada yer alan “Dört kapısı vardır bekli” ve “Özi gibi kal’a yokdur” dizeleriyle başlayan metinler ise Özi’de esir düşen Osmanlı kuvvetlerini anlatmaktadır. Hamdi Hasan türkü metninde geçen “Biz esiriz.../... ferman kulıyız” ifadesinden hareketle, türkünün yaratıcısının esir alınan askerlerden birisi olduğunu tahmin etmektedir (Hasan, 1987: 41).

Bu yüzyılda kaybedilen topraklardan bir diğeri Niş’tir. Niş, bugün Sırbistan sınırları içerisinde bulunan, tarihî çağlardan itibaren Balkanlar, Anadolu ve Akdeniz arasında ulaşımı sağlayan, stratejik önemi bulunan bir merkezdir. Bu merkez, tarihî devirleri içinde pek çok defa saldırıya uğramış, tahrip edilip tamir edilmiştir. Şehri Osmanlı’nın 1386’da ele geçirmesine kadar bu durum devam etmiştir. Osmanlı döneminde ekonomik açıdan da gelişen şehir, Avusturya seferleri esnasında önemli bir askeri üs olarak kullanılmıştır (Kiel, 2007: 147). Bosna’ya açılan kapı niteliğinde olması da şehrin önemini artırmıştır (Fidan, 2011: 145). Niş şehri ve kalesi, 1737’de Ruslar tarafından kuşatılmıştır. Bu kuşatma öncesinde, Vidin muhafızı tarafından Niş’e bir vezir ve yeteri kadar asker gönderilmesi uyarısı yapılsa da Osmanlı yönetimi bu uyarıyı dikkate almamış, kuşatma sırasında bu eksiklikler derin bir şekilde hissedilmiştir. Temmuz 1737’de Niş halkı ve yetkililer, ordunun da savunmayı bırakıp geri çekilmesi nedeniyle teslim olmuş, Ruslarla işbirliği halindeki Avusturya ordusu şehri teslim almıştır (Uzunçarşılı, 2011: 268-269). Bu durum, çalışmamızda yer alan “Uyan Niş’de uyan kâfir” ve “Bir zaman serhadd-ı mansur Belğirad oldu Niş” dizeleriyle başlayan türkülerde işlenmiştir. İlk metinden, Niş şehrinin beklenmedik bir anda düşman tarafından kuşatıldığı ve alındığı anlaşılmaktadır. Sultan Murat Han’ın Niş’in intikamını alacağı vurgusu yapılmaktadır. Türküde, Köprülüoğlu Ahmet Paşa’nın cengâverliği ve Niş’i geri alışı da anlatılmaktadır. Bunun dışında metinde Köprülüoğlu Ahmet Paşa, Memiş Paşa, Arnavutlu Hasan Paşa ve Toz Paşa adları geçmektedir. Memiş Paşa, Niş’in kuşatıldığı dönem Vidin’e yardıma gönderilmiş olan Karaman valisidir. Toz Paşa’nın ise Tuz Mehmet Paşa olması muhtemeldir. Tuz Paşa, Niğbolu müdafaasında görevli bir devlet adamıdır. Köprülüoğlu (Köprülüzâde) Hafız Ahmet Paşa ise dönemin Rumeli valisidir (Uzunçarşılı, 2011: 267-270). Araştırmalarımız sırasında Hasan Paşa’ya dair bilgi edinilememiştir. Türkü metinlerinde, bu paşaların şehrin koruyucusu olduğu

anlatılmakta, kahramanca mücadelelerle Niş'i düşmana vermeyecekleri vurgulanmakta, muhtemelen onların şehri kurtarmaya geleceği düşünülmektedir. Köprülüoğlu Ahmet Paşa bu beklentiyi karşılayıp, kalede bulunan düşman askerinin iki misli sayıda olan kuvvetiyle Ekim 1737'de Niş'i kuşatmış ve kaleyi birkaç gün içinde teslim almıştır (Uzunçarşılı, 2011: 271).

Bu yüzyılda Osmanlı-Avusturya savaşlarına katılan ve Niş türkülerinde adı geçen Toz (Tos/Tuz) Mehmet Paşa ile ilgili bir metin de çalışmamızda mevcuttur. Belgrad, 17. ve 18. yüzyıllar boyunca çeşitli savaşlara sahne olmuş, Osmanlı ve Avusturya topraklarına dâhil edilmeye çalışılmış, çok sayıda kuşatmaya şahit olmuş bir şehirdir. Bu durumu çok sayıda türkü ve ağıta konu olmuştur.⁴ Bu kuşatmalardan biri de 1739 yılında gerçekleşmiş, görevinde başarılı olamadığı kabul edilen Toz Paşa idam edilmiştir. Toz Mehmet Paşa'nın ölümü üzerine yakılan "Ser verir düşmana yüzün döndürmez" türkü metni de bu kahramanın yaşamını, kişiliğini ve ölümünü konu edinmektedir. Kaynaklarda Toz Mehmet Paşa ile ilgili detaylı bilgi bulunmamaktadır. Kendisinin Kars beylerbeyi olduğu, kalabalık bir ordusu bulunduğu şekilde Avusturya savaşlarına katıldığı, Vidin, Banat ve Belgrad bölgelerinde görev yaptığı bilgisi mevcuttur (Karagöz, 2008: 53, 185). Cesur ve gayretli bir komutan olan Toz Mehmet Paşa, 1738-1739'da Vidin'de gösterdiği başarılarından dolayı Diyarbakır valiliğine layık görülmüştür (Süreyya, 1996: 1076). Savaş sırasında İrşova'dan Hisarcık'a giden ordunun teçhizat, iaşe nakli gibi görevlerini yerine getirmemesi ve sonrasında yapılan Pançova savaşında başarısız olması (Karagöz, 2008: 191), Toz Paşa'nın, Ağustos 1739'da idam edilerek cezalandırılmasıyla sonuçlanmıştır (Süreyya, 1996: 1076). Türkü metninde, Toz Mehmet Paşa, İslam'ın savunucusu, yiğit, kahraman bir asker olarak resmedilmiştir. Din uğruna gaza yaptığı, cennete gittiği, burada hurilerden kendisine yeni bir dünya kurduğu anlatılmıştır. Belgrad, Temeşvar ve Budin'de düşman askeriyle nasıl mücadele ettiği, metinde kendi ağzından anlatılmaktadır. Mehmet Paşa'nın "Günahım yok iken kazaya erdim" dizesiyle suçsuz yere idam edildiği ifade edilmekte, mezarının Belgrad'da olduğu yine türküde dile getirilmekte, metnin son dizesinde Hicri 1152'de (Miladi 1739) vefat ettiği de tarih düşülmek suretiyle belirtilmektedir. Resmî tarih kaynaklarındaki bilgi ile türküde anlatılanlar uyumludur. Metnin, Mehmet Paşa'yı seven bir kimse, belki de bir askeri tarafından kaleme alınması muhtemeldir.

⁴ Detaylı bilgi için bkz. XVI. Yüzyıl Olaylarını Anlatan Türkü Metinleri

Çalışmada, Osmanlı-Avusturya savaşları esnasında önemli bir merkez olan Bana-Luka (Banya Luka) kalesinin kuşatılması ve teslim edilmemesi ile ilgili türkü metinleri de mevcuttur. Bana-Luka, Bosna-Hersek'te bulunan, tarihi Roma dönemine dayanan eski bir yerleşim yeridir. Mohaç Zaferinin ardından Yayçe bölgesinin alınmasıyla, 1527-1528 tarihlerinde Bana-Luka da Türk topraklarına katılır. Bu dönemden itibaren şehir gelişir (Emecen, 1992: 49-50). 1736'da, İran ile yapılan savaşın duraklamaya başladığı günlerde Osmanlı Devleti, Avusturya ve Rusya ile savaşımaya başlamış, Bana-Luka bölgesi de muharebelerin gerçekleştiği yerlerden biri olmuştur. Şehir ve Bana-Luka Kalesi, güçlü Avusturya ordularının kuşatmasıyla karşı karşıya kalmış, Hekimoğlu Ali Paşa'nın başarılı yönetimiyle düşman ordusu püskürtülmüştür (Yalçınkaya, 2018: 403-404). Bana-Luka kuşatmasıyla ilgili üç metin çalışmamızda mevcuttur. İlk türkü metni, "Gördünüz mi Nemçe kralı neyledi" dizesiyle başlamaktadır. "Bakdılar feryadçı geldi Bana Luka kal'adan" ve "Ferah oldun görüp Debruçe'den nur" dizeleriyle başlayan diğer iki metnin birbirinin devamı olduğu, bent sonundaki tekrar dizelerinden anlaşılmaktadır. Son iki metin oldukça hacimli olup bu türkü metinleriyle ilgili detaylı bir araştırma Hicran Karataş tarafından yapılmıştır⁵.

Metinlerde Bana-Luka Kalesi'nin Avusturyalılar (Nemçeliler) tarafından nasıl kuşatıldığı ve kale halkının bu kuşatmaya nasıl karşılık verdiği detaylı olarak anlatılmaktadır. İlk metinde, Nemçe kralının sözünde durmadığı ve Bana-Luka'ya saldırdığı belirtilmektedir. Özellikle "Nakz-ı ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur" dizesinin her dörtlük sonunda tekrarlandığı türkü metni, bu olaya vurgu yapmaktadır. Burada, Osmanlı ile savaşmayacağını hatta Osmanlı-Rus savaşında arabulucu rolünü üstleneceğini taahhüt eden Avusturya yönetiminin eleştirisi yer almaktadır. Yazılı tarih kaynaklarında, Avusturya'nın Rus devleti ile gizli anlaşma yaptığı, Osmanlı'ya gönderdiği elçisiyle bir süre yönetimi oyaladığı, bu süre zarfında Avusturya kuvvetlerinin Osmanlı'ya saldırmaya hazır hale geldiği, Osmanlı yöneticilerinin Avusturya elçisine inanarak tuzağa düştükleri ve zayıf kaldıkları bilgisi mevcuttur (Uzunçarşılı, 2011: 274).

Bosna'da yaşananlar ile Bana-Luka'da meydana gelen kuşatma ve savunmaya dair detaylı bilgi, Ömer Bosnavî'nin kaleme aldığı *Tarih-i Bosna der Zaman-ı Hekimoğlu*

⁵ "Bakdılar feryadçı geldi Bana Luka kal'adan" ve "Ferah oldun görüp Debruçe'den nur" türküleri hakkında detaylı değerlendirme için bkz. Karataş, H. (2013).

Ali Paşa (Bosna Tarihi) adlı eserde mevcuttur. Bu eser, savaşın hemen ardından kaleme alınmış olup yazarın savaşa tanıklık ettiği tahmin edilmektedir. Yaşananların kronolojik olarak aktarıldığı eserde anlatılanlarla, Bana-Luka türküleri arasında örtüşme söz konusudur. Bosnavî'nin, anlatımına göre, Bana-Luka Kalesi düşman ordusu tarafından kuşatılır, içeride Müslüman halk mahsur kalır. Metinlerde de düşman askerine esir düşmemek için kale halkının dua ettiği bilgisi mevcuttur.

Çalışmada, Osmanlı İmparatorluğu için önemli bir kale olan ve 18. yüzyılda Rusların eline geçen Bender kalesi ile ilgili türkü metinleri de mevcuttur. Bender kalesi, Osmanlı'nın batı sınırlarının en uç noktasında yer alan bir kaledir. Önceki adı "Tişno"nun değiştirilerek "geçit ya da boğazı koruyan istihkâm" anlamına gelen "Bender" (Eyice, 1992a: 431) adının konulmasının sebebi, kalenin stratejik öneminden gelmektedir. Askeri açıdan da önemli bir konumda olan kale Rus Çarlığı'nın dikkatini çekmiştir. 1770'te Ruslar tarafından iki ay süreyle kuşatılmış, kale içindeki Türkler düşman eline geçmesin diye aile bireylerini öldürmek durumunda kalmışsa da Bender kalesi Rus kuvvetlerince işgal edilmiştir. Kale, Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla (1774) Osmanlı'ya geri verilse de 1788/1789 yılında tekrar Rus işgaline uğramıştır (Eyice, 1992a: 432). Kalenin ikinci defa Rus Çarlığı'nın eline geçmesi, ilki gibi kanlı olmamış, Rus Başkumandanı Potemkin'in kaledakilere teslim olma çağrısı, teslim olunduğu takdirde kimsenin malına ve canına zarar verilmeyeceğini temin etmesi kale halkı üzerinde etkili olmuştur. Kalenin 1768'de de işgale uğraması, asker ve mühimmat konusunda yetersizlik olması, halkın mal ve can kaygısına düşmesi sonucu Bender, 1788/1789'da teslim olmuştur. Kalenin kaybında rolü olan yöneticiler ve halktan bazı kişiler idam edilmiş yahut sürgünle cezalandırılmıştır (Uzunçarşılı, 2011: 558-559). Tez çalışmasında yer alan "Bender'in çevresi çalkandı kandan" türküsü muhtemelen, kalenin Ruslar tarafından ilk defa işgal edilmesini konu almaktadır. Askerlerin ailelerini öldürmesi, kuşatmanın kanlı olması metnin ilk dizesinden de öğrenilmektedir. Kalenin etrafının kanla dolduğu, on iki bin askerin şehit olduğu, şehitlerin yüzünün kandan dolayı seçilmez olduğu ifade edilmektedir. "Bender de dersin, bir küçük kasaba" dizesiyle başlayan ikinci metin ise kalenin teslim oluşunu konu almaktadır. Metni aktardığımız kaynak olan *Cenup'ta Türkmen Oymakları I* adlı kitapta, derleme yapılan kişi türküyü ilgili bilgi vermektedir. Türkünün, Bender kalesinden sorumlu "fena" bir vezir için söylendiği, düşmana esir olan bu vezirin padişaha ihanet ettiği kaynak kişi

tarafından açıklanmıştır (Yalman, 1977a: 101). Bu esir olma ve fena kişi olma konusunun, Bender kalesinin 1788/1789'da teslim alınmasıyla ilgili olduğunu düşünmek mümkündür. Teslim olmayı kabul eden devlet adamlarının idam vb. cezalara çarptırılması türküye yansımış, Bender'in "dini bütün, zağlı (keskin) kılıçlı" bir vezir istediği ifade edilmiştir. Metinlerde çok detaylı bilgi bulunmamakla birlikte, var olan bilgilerin tarihi gerçeklikle uyumlu olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmada, Rus kuvvetlerinin Osmanlı yerleşimlerine baskın yaptığını anlatan bir ağıt metni de mevcuttur. "Pâdişâhım görsün rüyâ, düşünde" dizesiyle başlayan bu metin "Anapa Ağıtı" olarak da bilinmektedir. Metinde anlatılan Anapa, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya'daki önemli askeri merkezlerindedir. Anapa, bölgeyi karadan ve denizden korumak amacıyla 18. yüzyılda inşa edilmiş bir kale ile bu kalenin etrafında zamanla imar edilen bir şehirden oluşmaktadır. Söz konusu kale, bölgedeki ticaret limanlarına yakın olması nedeniyle de stratejik bir yerde bulunmaktadır. Bu nedenle, devletin sürekli mühimmat gönderdiği, kuvvetlendirdiği bir şehir olmuştur (Fedakâr, 2020: 92-93). Anapa'nın 1791'de, Rus kuvvetleri tarafından işgâl edilmesi, halkta büyük bir üzüntü oluşmasını ve olaylara dair bir ağıt yakılmasını beraberinde getirmiştir. "Pâdişâhım görsün rüyâ düşünde" türkü metni, halkın Osmanlı yönetimine kırılganlığını açık şekilde göstermektedir. Askeri destek alınamadığı, Anapa halkı ve askerinin direnmeye gücünün yetmediği, kanlı bir vuruşma yaşandığı metinde detaylı olarak ifade edilmektedir.

Bu yüzyılın sonunda (1799), bugün İsrail toprakları içerisinde bir kıyı kenti olan Akka şehri kuşatması da yaşanmıştır. Bu şehir, Osmanlı döneminde önemli bir merkez olup Napolyon tarafından, Fransa'nın Mısır'ı işgalinin parçası olarak kuşatılmıştır. Osmanlı veziri Cezzar Ahmet Paşa'nın bölgedeki başarılı çalışmaları sonucu, zaman içinde önemli bir askeri üs haline getirdiği Akka şehri (Shaw, 2008: 285), Anadolu'dan getirilen destek mahiyetindeki askeri kuvvetlerle Napolyon'un Fransız ordusuna karşı koymuştur. Bu kuvvetli savunma, Napolyon'un başarısız olmasına ve geri çekilmesine neden olmuştur. Bu durum, Osmanlı'nın kazandığı başarıdan yıllar sonra da destanlarla anlatılmaya devam edilmiştir (Aydoğdu, 2010: 18). Cezzar Ahmet Paşa'nın Anadolu'dan ordusuna kattığı birlikler içinde, Konya Taburu da bulunmaktadır. Bu taburun lideri olan ve Konya halkı tarafından çok sevilen Konyalı Koç Bekir Ağa ile

ilgili bir türkü metninin varlığı da tarafımızca tespit edilmiştir. Bu metinde, Napolyon ile yapılan savaş sonrası Konya'ya dönen ve burada yöneticilik görevine devam eden Koç Bekir Ağa'nın, savaşta gösterdiği başarılarından dolayı halk tarafından daha çok sevilme, yüceltilmeye başlandığı görülmektedir. Bölgede sözü geçen, güçlü ailelerden olan Karaosmanoğulları, Koç Bekir Ağa ile anlaşamadığı için, padişah II. Mahmut'u da ikna ederek Bekir Ağa'nın ölüm fermanını hazırlatmış; dönemin henüz atanmış Konya Valisi Çarhacı Ali Paşa'nın halkla tanıştırdığı bir toplantı sonrası, Hicri 1226'da (Miladi 1811) idam edilmiştir (Es, 1978: 8302).

Konyalı Koç Bekir Ağa'nın ölümü, "Vara idim şu Çumra'nın Kaş'ına" türküsü ile bunun devamı niteliğinde olan "Çizeydim askeri Cumra'dan Kaş'a" türküsüne konu olmuştur. Metinlerde, ölümün gerçekleştirildiği Çumra'ya atıf bulunmaktadır. Selçuk Es, Koç Bekir Ağa'nın öldürülmesiyle ilgili detaylı bilgi vermektedir. Es, Çumra'da gerçekleşen tanışma merasimi sonrası, Çarhacı Ali Paşa'nın çadırında yalnız kalan Koç Bekir Ağa'nın namaza durduğunu, bu esnada bir cellât tarafından boğularak öldürüldüğünü belirtmektedir. Bu ölümün ardından Koç Bekir Ağa ve Çarhacı Ali Paşa kuvvetleri arasında bir çatışma yaşandığını türkü metinlerinden çıkarmaktadır (1978: 8302). Metinlerde yer alan "şişhane, Çarhacı, Osman, Çumra, Kaş" kelimeleri ipucu niteliğindedir. Koç Bekir Ağa'nın çatıştığı kuvvetlerde "şişhane" (şeşhane) denilen bir tüfek mevcuttur. Bu tüfeğin namı gövdesi ve ağzı Farsça'da 6 rakamının karşılığı olan "şeş" ifadesinden dolayı şeşhane olarak anılmaktadır. Şişhane tarzı tüfekler fitilli ya da çakmaklı olabilir (Şakul, 2012). Çarhacı'nın yahut savaşılan kişinin kullandığı şişhane ağızlı tüfek muhtemelen fitille doldurulan, atış gerçekleştirildikten sonra da duman çıkan bir silahtır. Bu nedenle "dumanın kesme" ifadesi metinde kullanılmıştır. Savaştan korkmayan, rakibine de savaştan dolayı incinmemesini tavsiye eden Konyalı Koç Bekir Ağa, Osman'ın (muhtemelen Karaosmanoğlu ailesinden bir kişi) Konya'ya girmesini istememektedir. İlk metnin devamı niteliğindeki ikinci metnin son bölümünde, İstanbul'dan gelen fermanla ölümünün onaylandığı ifade edilmektedir. Metnin tamamı Konyalı Koç Bekir Ağa'nın ağzından ifade edilmiştir. Yazılı kaynaklarda mevcut bilgi ile türkü metninde bulunan ifadeler birbiriyle uyumludur.

3.2.4.2. İsyandar

XVIII. yüzyıl önemli isyanların görüldüğü, Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetsel açıdan sorunlarının büyüdüğü bir çağdır. Bu yüzyılın önemli isyanlarından biri, Osmanoğlu Nasuh Paşa İsyanı'dır. Aydın'ın bir köyünde doğan, baba adı Osman olan Nasuh, çevre bölgelerde bir süre eşkıyalık yapmıştır. Gücünü artırması devletin gözünden kaçmamış, Avrupa seferleri dâhilinde orduya gelmesi emredilmiştir. Bu emirlere uymayan ve eşkıyalığa devam eden Osmanoğlu Nasuh, Karaman-Aydın-Saruhan bölgesindeki eşkıyaları dize getiren bir yönetici konumuna gelmiştir (Öztelli, 1976: 249). Yaptığı işler, aşiret reislerini öldürmek pahasına gerçekleştirdiği etkili idare sistemi, Osmanlı yönetimi tarafından takdir edilmiştir. Bu nedenle, devlet tarafından Şam bölgesindeki Hac yolunun güvenliğiyle görevlendirilmiş, Şam'a gitmiştir. Burada elde ettiği başarıdan cesaret alarak vezirlik istemiş ve vezir olarak atanmıştır (Uluçay, 1958: 92-94). Gücünün artmasından dolayı bölgeye hâkim olmak istemiş, devlete karşı asilik etmiş, üzerine gönderilen Topal Yusuf Paşa kuvvetlerince ele geçirilmiş, 1714'te öldürülmüş, kesik başı İstanbul'a gönderilmiştir (Öztelli, 1976: 250).

Osmanoğlu Nasuh Paşa ile ilgili birden fazla türkü metni mevcuttur. Öztelli, *Uyan Padişahım* adlı eserinde, Nasuh Paşa'nın ardından saz şairleri tarafından söylenen ağıt metinlerinden on tanesine yer vermiştir. Çalışmamızda bu metinlerden ilkinde yer verilmiştir. Çağatay Uluçay bu metnin, zamanında çok meşhur bir türkü olabileceğini belirtmiştir (1958: 97). "Bir zaman söylendim Urum'da Şam'da" dizesiyle başlayan metninde Osmanoğlu Nasuh Paşa'nın kendi ağzından türkünün yakıldığı görülmektedir. Kendisine kıyıldığını, düşmanlarının güldüğünü, kendisinin dertli bir insan olduğunu anlatmaktadır. Metninde Arap ile savaş yaptığı, hacıları koruduğu ve Şam'daki Kâbe yolunun güvenliğini sağladığı, Şam çöllerini güvenliğe kavuşturduğu, şanın çok olduğu anlatılmaktadır. Kendisini öldüren Yusuf Paşa'ya da seslenen Nasuh Paşa, askerinin kendisine uymadığını, bu sebeple yenildiğini söylemektedir. Yusuf Paşa ile yaşanan çatışmada on sekiz yerinden yaralandığını, ecelinin geldiğini anladığını ifade eden Paşa, başının sultana götürülmesine izin vermektedir. Türkünün son dörtlüğünde Derviş Ali mahlası geçmektedir. Şair, Nasuh Paşa'yı methettiğini vurgulamakta, yerinin cennet olduğunu düşünmekte olup 1126'da Paşa'nın başının kesildiğine dair tarih vermekte, cesedinin de Yafa çöllerinde kaldığını belirtmektedir. Hicri 1126 senesi,

miladi takvimde 1714 senesine denktir. Metinde geçenler ile tarihî kayıtlarda belirtilen bilgiler örtüşmektedir.

Osmanoğlu Nasuh Paşa'nın ölümü sonrası Manisa bölgesinde çıkan bir isyan da çalışmamızda bulunan bir türküye konu olmuştur. Şer Himmet'in hayatı ve ölümüyle ilgili bilgi, Uluçay tarafından, döneme ait eski yazılı metinler aracılığıyla toplanmıştır. Uluçay, Şer Himmet'in; Avusturya-Osmanlı savaşlarına katılmak istemeyen bir asker kaçağı olduğunu, Manisa bölgesinde topladığı kuvvetle bölgedeki köylere baskın yaptığını, bunun üzerine devlet yetkilisi olan Ali ve Abdullah paşalar tarafından yakalandığını, eşkıyanın ölümüne dair bilginin tam olarak tespit edilemediğini, bunun Şer Himmet ile ilgili türkü aracılığıyla tespit edilebildiğini belirtmiştir (1958: 98-99). Yine Uluçay aracılığıyla elde ettiğimiz türkü metni “Kaça kaça geçti ele çok şükür” dizesiyle başlamaktadır. Eksik dizeleri bulunan metinde, Şer Himmet'in öldürüldüğü büyük bir mutlulukla anlatılmaktadır. Metinde “Tahtalı çok kıldı cengi” dizesiyle, Şer Himmet ile yapılan çatışmaya yer verilmektedir. Fakat burada geçen Tahtalı ifadesi bir kişinin mi yoksa bölgenin mi adıdır, anlaşılamamaktadır. Yine metinde İzmir'in taşının, toprağının zift olması istenmektedir. Tahtalı'nın İzmir yakınında bir yer olma olasılığı da mevcuttur. Metinde, müminlerin Şer Himmet'in ölmesi için ettiği duanın kabul olduğu, onun eziyet ettiği tüm illerdeki insanların bu ölüm haberiyle sevinmesi beklenildiği belirtilmektedir. Fevzi mahlaslı âşık, Şer Himmet ve adamlarının toplanılıp öldürüldüğünü, başlarının vurulduğunu aktarmakta, metnine de Hicri 1131 tarihini düşmektedir. Hicri 1131 yılı, Miladi yıl olarak 1719'a karşılık gelmektedir. Tarihî türküyle, kısıtlı da olsa bulunan tarihî bilgi arasında uyum mevcuttur. Hatta bu türkü metniyle tarihî bilgideki eksikliğin giderildiği görülmektedir. Şer Himmet ve bulunduğu bölgede yaşayan halkın tarihî varlığını belgelemek adına söz konusu türkü, sözlü tarih adına önemli bir belgedir. “Kaça kaça geçti ele çok şükür” türküsü, sözlü tarih kaynağı olan türkülerin, resmî yahut yazılı tarih kaynaklarının eksik kaldığı yerleri tamamlamasına iyi bir örnektir.

Bu yüzyıl, Patrona Halil ve Pazvandoğlu İsyancıları'na da şahitlik etmiştir. Söz konusu isyanlar, devlet yöneticilerinin de cezalandırıldığı önemli olaylardandır. Patrona Halil İsyanı sebebiyle katledilen Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın ardından söylenen bir türkü çalışmamızda yer almıştır. “Varın söylen benim Sultan Hanıma” dizesiyle

başlayan türkü ve bu metnin çeşitlemesi olan “Varın söylen benim sultan haneme” türküsü ile “..... vardır diyecek” dizesiyle başlayan, eksik bölümleri olan türkü metni Damat İbrahim Paşa'nın ölümünü konu almaktadır. Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, doğduğu Nevşehir'den yirmili yaşlarında İstanbul'a gelmiş, sarayda işe alınmış, zaman içinde başarılar kazanarak yükselmiş ve önemli görevlere gelmiş, Sultan III. Ahmet'in güvenini kazanmış, katıldığı savaşlarda orduyu koruyan hamleler yapmış ve anlaşma yoluna gitmiştir. Başarılarıyla ünlenen İbrahim Paşa, III. Ahmet'in kızı ile evlenerek “damat” olmuş, daha sonra sadrazamlığa yükseltilmiştir (Aktepe, 1993: 441). Barışsever bir sadrazam olması nedeniyle genellikle savaşı çözümü üretmeye çalışmış, zamanını imar faaliyetleriyle geçirmiş, Lale Devri olarak anılan on üç yıllık dönemde devlete yenilikler ve refah getirmeye çalışmıştır. Öztelli, İbrahim Paşa'nın bu dönemde halkı refaha ulaştırdığını, böyle bir dönemin bir daha yaşanmadığını, halkın kendisini çok sevmesinden dolayı türkülerde andığını belirtir (1968: 4767). Fakat halkın sevgisinin; mali konularda yaşanan sıkıntılar, zengin kesimin mamur bir hayat yaşarken fakir alt tabakanın vergilerinin ve sorunlarının artması, işsizlik sorunu nedeniyle uzun sürmediğini belirtmek gerekir. Bu sıkıntılı dönemde Paşa'nın pahalı imar faaliyetlerinden vazgeçmemesi, İran ile yaşanan savaşta etkili olamaması, son olarak da yaşanan Patrona Halil İsyanı'nı bastırmakta başarılı olamaması ölümüne zemin hazırlamıştır (Aktepe, 1993: 441-442). 1730'da yaşanan isyan sonucu, yönetiminden memnun olmayan isyancılar İbrahim Paşa'nın ve Paşa'nın damatlarının cesetlerini istemesi sonucu, Sultan III. Ahmet isyancıların isteğini yerine getirmiştir. İsyanın bitmesi için yapılan bu hareket sonucu, Damat İbrahim Paşa ve damatlarının cesetleri, isyancılar tarafından hakaretler eşliğinde İstanbul sokaklarında dolaştırılmış, parçalanmış, III. Ahmet Çeşmesi yakınına bırakılmıştır (Aktepe, 1993: 442). Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın ardından yakılan ağıtlar ve türkülerde de yaşanan bu olaylar yer almaktadır. İlk metinde ve çeşitlemesinde, Paşa'nın yaşadıkları ve ölümü kendi ağzından anlatılmaktadır. İbrahim Paşa, sadrazamlık yaptığı on üç yıllık dönemde önemli hizmetleri olduğunu ve vakıflar kurduğunu, imar faaliyetlerinde bulunduğunu, Sultan III. Ahmet'in kendisine sebep olduğunu, zorbaların yüzünden idam edilmesinden ve hakaretler işiterek, köpeklere yem olarak öldürülmesinden dolayı çok üzüldüğünü belirtmektedir. Metinde Kırklar ve Yedilerden (ermişlerden) yardım dileyerek ölümden ve “maktul” sıfatından kurtulmak istemekte, tahta geçen yeni padişah olan I. Mahmut'a

da güzel dileklerde bulunmaktadır. “..... vardır diyecek” türkü metninde ise Yakubzâde mahlaslı bir şair tarafından övgülerle anılmaktadır. Paşa'nın cömert, merhametli, insanlara yardım eden, onların gönlünü alan bir vezir olduğu, dünyaya bir daha böyle bir vezir gelmeyeceği vurgulanmaktadır.

Pazvandoğlu İsyanı 18. yüzyıl sonuna damgasını vurmuştur. Pазvandoğlu Osman, soyu Tatarlar'a dayanan, eşkıya olan dedesi Pazvan (Pasvan)'ın adıyla anılan bir âyandır. Babası, Vidin'in güçlü âyanlarından olup Osmanlı yöneticileriyle anlaşmazlığa düştüğü için idam edilmiştir. Bu sırada, oğlu Pазvandoğlu Osman da yanındadır. Osman olay sonrası Vidin'den kaçıp Arnavutluk topraklarına sığınmıştır. Burada, Avusturya ile savaşan Eflak beyine yardımcı olmuş ve zamanla güçlenmiştir. “Kırcalı” adı verilen kendi kuvvetlerini güçlendirerek Vidin paşasına baskı uygulamış, başarılı olmuş, Vidin ve Sofya arasındaki toprakları yönetimi altına almış, Eflak ve Doğu Sırbistan'da da gücü hissedilmiştir (Beydilli, 2007b: 209). Pазvandoğlu, halk tarafından sevilen bir yönetici olmuştur. Vidin halkına, “eşitlik ve adalet” savunucusu olduğu izlenimini vermiş, halkın çıkarlarını koruyan bir lider görünümü çizmiştir (Beydilli, 2007b: 209). Âyan Pазvandoğlu Osman'ın gücünün artması ve Osmanlı yönetiminin isteklerine aykırı hareket etmesi sonucu Padişah III. Selim, âyanın üzerine 80 binin üzerinde askerden oluşan bir ordu göndermiştir. Bu ordunun 8 ay süren Vidin kuşatması başarısızlıkla sonuçlanmış ve Pазvandoğlu ile anlaşma yoluna gidilmiştir. Kendisinin verilen yöneticilik görevini kabul etmemesi üzerine anlaşmazlıklar olsa da ilerleyen yıllarda Osmanlı Devleti ile anlaşmayı kabul eden Pазvandoğlu Osman, ölümünün gerçekleştiği 1807'ye kadar devletle iş birliği halinde hareket etmiştir. Vidin onun yönetimindeyken imar açısından gelişmiş; cami, vakıf, çeşme, kütüphane, mektep, baraka, Bektaşî tekkesi onun döneminin yapılarını oluşturmuştur (Kiel, 2013: 105).

Çalışmada yer alan ve “Uyan Sultan Selim uyan” türküsünde, Pазvandoğlu Osman ile yapılan mücadelenin anlatıldığı tespit edilmiştir. Türkü metninde, geçen “Sultan Selim, yeniker (yeniçeri), yamak, Vidin” ifadeleri bize tarihî açıdan bilgi veren kelimelerdir. Pазvandoğlu'nu çağrıştıran bir ifade bulunmamaktadır. Fakat III. Selim döneminde Pазvandoğlu ile mücadele edilmesi, metinde anlatılan olayın bununla ilgili olduğunu doğrudan desteklemektedir. Pазvandoğlu'nun kuvvetleri üzerine gönderilen yeniçeriler ve yamaklar (yeniçeri adayları) metinde sık sık anılmaktadır. Türküde yer alan “yeşil

bayrak, tuğ, sancak, otağ, balyemez topu” ifadeleri savaşa gidildiği izlenimi vermektedir. Zemzem suyu içilmesi ve ardından harekete geçilmesi, Müslüman askerlerin şevklendirilmesini, yaptıklarının kutsal olmasını çağrıştırmaları açısından dikkat çekicidir. Türkü metnini derleyen Hamdi Hasan, bu metinde Sultan Selim’in ordusunun övüldüğünü belirtmektedir (Hasan, 1987: 30). Metinde iki kullanım dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki, “Uyan Sultan Selim uyan/ Diba yasdıklara dayan” denilerek hükümdara, Sultan III. Selim’e seslenilmesidir. Burada kullanılan “uyan....uyan” ifadesi, başka türkü metinlerinde de bulunduğu için kalıp bir ifade durumundadır. Türkü yakıcısının maksadı, manen uykuda olan, yaşanan gelişmelerin farkında olmayan padişahı uyandırmak, onu haberdar etmektir. Sultan Selim’in yönetimine bir eleştiri söz konusudur. İkinci olarak dikkat çeken nokta ise metnin bir yeniçeri tarafından oluşturulduğu izlenimi vermesidir. Sultanına seslenen türkü yakıcısı, yeniçerilerin yayan olarak Vidin’e gittiğini anlatmaktadır. Yeniçerilerin bayrakları, tuğ ve sancakları ile zemzem suyu da içerek yola çıktığı görülmektedir. Sultan Selim’in tuğunu Vidin’e taşıyacak olan yeniçeriler, vezirlerin otağını da kurmaktadır.

Metinde anlatılan olayların Pazvandoğlu cephesindeki yansımaları bir başka metinde yer almaktadır. “Pasvanoğlu biner Küheylan ata” türkü metninde, Pazvandoğlu’nun kuvvetleri övülmektedir (Hasan, 1987: 30). Metin önce üçüncü şahıs tarafından anlatılırken, devamında bizzat Pazvandoğlu Osman’ın ağzından yakılmış gibi oluşturulmuştur. Pazvandoğlu’nun durumu anlattığı ve Sultan Selim’e seslendiği bölümler mevcuttur. Metinde yer alan “harac, mukâta, meteriz, asker, vezir, top, tokmak tüfek, kumbare (kumbara/humbara) Arna’ut, Boşnak, Vidin, Kırçalı, deli, ğargı (kargı), yenikar (yeniçeri), tatar” ifadeleri olayın tarihî boyutuyla ilgili yol gösterici nitelik taşımaktadır. Türküde, Pazvandoğlu, Sultan III. Selim’e hem “aman” demekte hem de Vidin’i ona vermeyeceğini bildirmektedir. Pazvandoğlu’nun neden Sultan Selim’le savaşa girdiği, metinde yer alan “Haracumı zabt iden bu hasm-ı mukâta” ifadesinden anlaşılmaktadır. Burada “harac”, tarımla uğraşan gayrimüslim halktan alınan vergidir. Mukatâ ise Osmanlı Devleti’nin tarımla uğraşanlardan parasını peşin olarak aldığı toprak kirasıdır (Başdemir, 2015: 15-49). Hasım-ı mukatâ, kirasına düşman olan, kirayı almasını istemeyen yahut kiraya el koyan olarak Sultan Selim’e söylenmiş bir sözdür. Pazvandoğlu, vergi sistemine itiraz ettiği için Sultan Selim’in ordusuyla mücadele etmek durumundadır (Beydilli, 2007b: 209). Pazvandoğlu Osman’ın “haklı”

savunmasının türkü dizelerinde ifade edildiği görülmektedir. Metinde üç yüz bin askerin kendisi üzerine gönderildiği ifade edilmektedir. Bu ifade, yukarıda da bahsi geçen seksen bin askerden kat be kat fazladır. İlk metinde bahsi geçen vezirlerin sayısı ise bu metinde yirmi dört olarak ifade edilmekte, bunların İstanbul'a bağlı olduğu belirtilmektedir. Gelen kuvvetler ve vezirlerin yağmacı olduğu anlatılmakta, "varmazlar kana" şeklindeki ifadeyle de savaşmaya gelmedikleri vurgulanmaktadır. Türküdeki ifadelerde kopukluk olmasından dolayı bazı dizeler anlaşılabilir değildir.

Pazvandoğlu isyanını anlatan "Pasvanoğlu biner Küheylan ata" türkü metninde, savaşın tarafı olan Pazvandoğlu'nun anılan kuvvetlerine dair bilgi de bulunmaktadır. Emrinde on iki bin subaşı, altı bin Arnavut, beş bin Boşnak, binlerce Kırçalı, askeri niteliği olan binlerce deli, yeniçeriler, binlerce sivri kargılı, kara kalpaklı ve cesur asker bulunan Pazvandoğlu bunlarla övünmekte, Sultan Selim'e bu kuvvetlere bir bakmasını söylemektedir. Emrindekilerden aldığı güçle, Vidin'i sultana vermeyeceğini vurgulamaktadır. Metinde, Vidin halkının da Pazvandoğlu tarafında yer alıp metris (siper) kazdığı ifade edilmektedir. Böylece Vidin halkının Pazvandoğlu'nu sevdiği, ona destek verdiği, hükümdara rağmen Pazvandoğlu'nun tarafında yer aldığı aktarıldığını söylemek mümkündür. Metnin son dizelerinde İstanbul'a bakan vezirler ve haber getiren ulakların (tatarlar) anlatıldığı ve isyan edenin ölüm fermanının verildiği ifade edilmektedir. İstanbul'dan ulakların getirdiği habere göre Pazvandoğlu'nun idamı istenmektedir.

3.2.5. XIX. Yüzyıl Olaylarını Anlatan Türkü Metinleri

XIX. yüzyıl, önceki yüzyılın getirdiği ekonomik güçlüklerin ve toprak kayıplarının devam ettiği bir dönemdir. Osmanlı ve Rus devletleri arasında yaşanan anlaşmazlıklar ve savaşlar, Rus yanlısı Avrupa devletlerinin Osmanlı aleyhine geliştirdiği politikalar, politik olaylarla bağlantılı olarak Osmanlı Devleti'nin yönetiminde yaşanan yenilikler ve değişimler yüzyıla damgasını vurmuştur. 19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde, isyanların olduğu, isyankârların etkisiyle devlet yöneticilerinin değiştiği ve bazı durumlarda katledildiği, imparatorluğun Akdeniz, Rumeli ve Afrika topraklarında devletten kopuşların yaşandığı, doğu sınırında olumsuz yönde gelişmelerin olduğu oldukça hareketli bir çağdır. Devletin dağılma halinde olduğu bu dönemde padişahlar, Tanzimat

(1839) ve Islahat (1856) fermanlarını imzalayarak, Avrupalı devletlerle anlaşma yolunda ilerlemeye ve onların teknolojik, askerî, medenî yeniliklerini alarak devletin ömrünü uzatmaya çalışmışlardır. 19. Yüzyıl, Anadolu içinde yaşanan isyanlar ve göçlere de sahne olmuş, Kafkas muhacirlerin Anadolu topraklarına yerleştirilmesine isyan eden Türkmenler ve devletin askerî güçleri arasında olaylar yaşanmıştır. Bu yüzyılda; III. Selim (1789-1807), IV. Mustafa (1807-1808), II. Mahmut (1809-1839), Abdülmecit (1839-1861), Abdülaziz (1861-1876), V. Murat (1876-1876), II. Abdülhamit (1876-1909)'ın padişahlık yaptığı görülmektedir.

3.2.5.1. İsyandar ve Kaybedilen Topraklar

Bu yüzyılda yaşanan; Cezayir ve Mora'nın Osmanlı hâkimiyetinden çıkışı, Osmanlı-Yunan Harbi, Kırım Savaşı ve 93 Harbi olaylarının türkû metinlerine yansıdığı; Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilişi, ölümü ve bununla ilgili gelişmelerin de ağıt ve türkû metinlerinde karşılık bulduğu tespit edilmiştir.

İmparatorluğunun dağılma sürecinde bulunduğu 19. yüzyılda, Yunanistan Devleti'nin kurulması amacıyla Yunanlılar ve Avrupa devletlerince çeşitli olaylar tertiplendiği görülmektedir. 1821'de yaşanan Mora İsyarı bunların en önemlilerindedir. İsyarın gerçekleştiği Mora, Akdeniz üzerinde bulunan, günümüzde Yunanistan topraklarının bir parçası olan, büyük bir yarımada'dır. Selçuklular zamanından itibaren Türk akınları yaşayan Mora, 13. yüzyılda Bizans-Selçuklu savaşlarına sahne olmuştur. Bu savaş ve mücadeleler sonraki dönemde, Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında da sürmüştür. Fatih Sultan Mehmet döneminde de yarımada'yı işgal girişimlerinde bulunulmuş, kuzey bölgelerinde hâkimiyet sağlanmıştır. Yarımada'nın tamamen Osmanlı Devleti topraklarına katılması ise 1540'ta gerçekleşmiştir (Kiel ve Alexander, 2020: 279-280). 18. yüzyılda Balkanlar'da yaşanan, ayanların ya da milliyetçi grupların neden olduğu ayaklanmalar Mora Yarımadası'nda da görülmüştür. Fransız İhtilali (1789) sonrası artan milliyetçi akımlar, Osmanlı'nın hâkimiyetindeki Yunan topraklarında isyanlar yaşanmasını beraberinde getirmiş, dönemin Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa'nın padişaha karşı ayaklanması, ilerleyen günlerde yaşanan Yunan İsyarı'nın bölge genelinde yayılmasına neden olmuştur (Sonyel, 1998: 108-109). İsyar sonucu, dönemin padişahı II. Mahmut'un yerel yöneticilerin nüfuzunu azaltmak istemiştir. Bu düşünce,

valilik yaptığı bölgede oldukça güçlü olan Tepedelenli Ali Paşa'nın yetkilerinin bir kısmını elinden almasını gerektirmiştir. Bu duruma itiraz eden Ali Paşa, Rum halkından da destek alarak bölgede hâkimiyet kurmak istemiş, bu nedenle isyan çıkarmış, Osmanlı güçlerine karşı iki yıl savaşmış ve 1822'de yakalanarak öldürülmüştür (Beydilli, 2011: 478). Ali Paşa'nın isyan etmesi, milliyetçi akımların ayaklanma şeklinde karşılık bulduğu Yunan toprakları için bir isyan sebebi olmuş, 1821'den itibaren bölgedeki Türk halkına, askerine ve denizcisine yönelik çok sayıda saldırı gerçekleşmiştir. 1825'te Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa tarafından isyan bastırılincaya kadar yarımada ve çevresinde katliamlar yaşanmıştır. Mora, Navarin, Atina ve başka merkezlerde yaşanan katliamlarda binlerce Türk öldürülmüş, Avrupalılar bu duruma tepkisiz kalmakla birlikte ilerleyen yıllarda, söz konusu katliamları kabul etmişlerdir (Sonyel, 1998: 112-120). 1827'de Navarin'de demirli bulunan Osmanlı donanmasına yapılan saldırıda binlerce asker şehit olmuş, saldırıda etkili olan devletlerden Rusya, İngiltere ve Fransa'nın baskısıyla Osmanlı Devleti, 1830'da Yunanistan'ın bağımsızlığını tanımak durumunda kalmıştır (Şimşir, 2017: 17).

Çalışmamızda, Mora'da meydana gelen katliamı anlatan bir metin mevcuttur. Öztelli, metnin 1821'de meydana gelen olayı anlattığını, metinde geçen Ali Paşa'nın Tepedelenli Ali Paşa olduğunu tahmin ettiğini belirtmektedir (Öztelli, 1976: 430). “Açıldı bayraklar, yürüdü tuğlar” dizesiyle başlayan türkü oldukça hacimlidir. Türkü metni, kaybedilen Mora'da kıyım yaşayan halkın ve özellikle kadınların ağıtı niteliğindedir. İmdat isteyen âşık, kendisini “müftü kızı” olarak ifade etmekte, ailesinin yanındaki mutlu günlerinin geçmişte kaldığını, kendilerine Müslüman olmayanlar tarafından zulüm edildiğini belirtmektedir. Türküde, devrin hükümdarı Sultan II. Mahmut'a seslenilmekte, “uyan” diye seslenilmektedir. Sultana; “kâfir”in uyandığı, kendilerini kılıçtan geçirdiği, askerinin esir olduğu haberi verilmektedir. Ayrıca metinde, evliyalardan da yardım istenmektedir. Türküde kullanılan ifadeler, Balkan topraklarının Osmanlı Devleti'nin yönetiminden çıkmaya başladığını, Budin ve Belgrad gibi merkezlerin kaybedildiğini anlatan metinlerle anlatım açısından benzerlik göstermektedir.

XIX. yüzyılın ilk yarısında Cezayir'in, Fransız istilası sonucu Osmanlı topraklarından ayrıldığı görülmektedir. Cezayir, 16. yüzyılın başlarından itibaren Türk hâkimiyetine

girmiş önemli bir adadır. Ada sırasıyla “beylerbeyi, ağalar, dayılar” devri olmak üzere üç farklı yönetici idaresi şekliyle 1830 yılına kadar Osmanlı hâkimiyetinde varlığını korumuştur. Bu tarihte Fransız kuvvetleri adayı işgal etmiş, Türk yönetimi saf dışı kalmıştır (Kahraman, 1993: 486-489). Cezayir ele geçirildiği 16. yüzyılda iki bölgeyle birlikte tek çatı altında yönetilmiştir. Cezayir-Tunus-Trablus şeklinde bir merkeze bağlı olarak yönetilen Cezayir, zaman içinde iki beylerbeyliği altında yönetilmeye devam edilmiştir. Cezayir ve Cezayir-i Garp’tan oluşan bu ikili yönetim yüzyılın sonuna kadar bu şekilde devam etmiştir (Uzunçarşılı, 2019b: 293). Garp Ocakları’nın bir bölümünü oluşturan Cezayir’e, Anadolu’nun farklı bölgelerinden gelen erkekler gönderilmiştir. Adaya, çiftbozan vergisi vererek yaşadığı yerden gitmek isteyen erkekler ile Batı Anadolu yerleşimlerinden getirilen yirmi bin erden oluşan askeri bir sınıf yerleştirilmiştir (Kahraman, 1993: 487). Adadaki askerler; yeniçeriler, kuloğlu adlı asker kaynağını oluşturan alt sınıf ve denizcilerden oluşmaktadır. Yönetici sınıfı oluşturan paşaların bu topluluk üzerinde sözü geçmemiş, İstanbul’un Anadolu’daki isyanlara ağırlık vermesinden dolayı Cezayir’deki olaylarla ilgilenme fırsatı bulamamış, bu nedenle de yeniçeriler yönetimi ele almıştır. 17. yüzyılın ikinci yarısında bu durum ağaların yönetimi ele almasıyla değişmiş, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise dayılar devri başlamıştır (Uzunçarşılı, 2019b: 297-299). Bu devir, 1830’da Cezayir’in işgaline kadar sürmüştür. Bölgenin işgali hemen olmamış, yıllar içinde gerçekleşmiştir. İlber Ortaylı, Cezayir’in hiçbir zaman Rumeli kadar güçlü olmadığını, Osmanlı’nın Rumeli’ye gösterdiği ilgiyi Cezayir’e göstermediğini, buradaki halkın da başından beri Osmanlı’ya hayranlık duymadığını belirtir. Buna rağmen Cezayir’in 1830’da başlayan işgali, yerli halkın Avrupalılara ve Fransa’ya tepkili olmasından dolayı on yıl kadar sürmüştür. Avrupa’nın Cezayir’e ilgisi de Osmanlı’nın topraklarını alarak ticareti geliştirmek ihtiyacından doğmuştur (Ortaylı, 2019: 51-54).

Çalışmada Cezayir ile ilgili çok sayıda türkü metni bulunmaktadır. Bunlar Cezayir’de asker olmayı anlatabildiği gibi işgal günlerini de yansıtabilmektedir. Tez çalışmasının *Ek-1. Türküler* bölümünde, Anadolu’da yaygın olarak bilinen ve “Cezayir Türküsü” olarak zihinlerde yer etmiş “Cezayir’in gemileri yağlanır” ve “Cezayiriñ yüğsek olur evleri” türkülerine yer verilmiştir. Bunun yanında, “Alaman dağından üç top atıldı”, “Terk eyleyüp vatanımı ilini” türküleri de Cezayir’i anlatmaktadır. Mirzaoğlu, Cezayir türküsünü analiz ettiği bir makalesinde, Osman Atillâ’nın anlatımından yararlanarak

türkünün hikâyesine yer vermiştir. Hikâyeye göre; Cezayir'in 1830 yılında işgal edilmesi sırasında, Afyon'un Dinar/Yaylabağı köyünden gençler şehit olmuş; bu şehitler arasında yer alan Mehmet'in nişanlısı, sevdiğinin şehit olduğunu öğrenince aklını yitirmiş; köyün ağaçlı ve yüksek bir tepesine çıkıp her gün bu ağıtı söylemiş (Mirzaoğlu, 2015: 181). Söz konusu ağıt zamanla türkü şeklinde okunur olmuştur, günümüzde icra edilmeye devam etmektedir. Bu türküde, denizcilikle ilgili günlük işler anlatılmakta, gemilerin yağlandığı, Mısır'dan gemilerin gelip gittiği aktarılmaktadır. Cezayir'in beylerbeyliği döneminde kıyı kesiminde "Mehdiye, Tunus, Benzert, Becaye" gibi doğal limanları olduğu, bunun yanında Cezayir gibi yapay limanı da bulunduğu bilgisi mevcut olup (Gürkan, 2020: 276), Mısır'dan yahut başka yerlerden gelen gemilerin bu limanlara uğradığı muhakkaktır. Limanlarda gemileriyle uğraşan Cezayirli yiğitler, Cezayir'in güzelleri ve mimari yapısı verildikten sonra burada kalmanın, gurbette olmanın askerlere hüznün verdiği, gözlerinin yaşlı olduğu anlatılmaktadır. Metninde Tanrı'nın, askerleri bu esir hayatından kurtarması dilenmekte, Anadolu'ya dönüşün istendiği anlaşılmaktadır. Metnin çeşitlemelerinde "kahpem Cezayir" kullanımının bulunması, Cezayir'e hem insan vasfı verilmesi hem de güvenilmez, "dönek" kişi yakıştırması yapılması dikkat çekmektedir. "Terk eyleyüp vatanını ilini" dizesiyle başlayan ve dönemin âşıklarından Kara Hamza'ya (17. yüzyıl) ait olan türkü metni, Cezayir'de bulunan askerlerin durumunu yansıtmaktadır. Bu metin, yolu uzak olan Cezayir'e Hz. Ali sevgisiyle gaza için gelen, burada uzun zamandır kalan, yanlarında eşleri bulunmayan ve yalnız olan yeniçeri ile denizcilerin bulunduğu durumu detaylı olarak anlatmaktadır. Burada Hz. Ali sevgisinin, yeniçeri ocağında etkili olan Bektaşî kültürüyle bağlantılı olduğunu belirtmek gerekir. Cezayir'deki yeniçerilerde olduğu gibi genel itibarıyla yeniçeri ocağında Hacı Bektaş kültürü yaygın olup asker üzerinde etkili olmuştur (Maden, 2015: 176).

Anadolu'da 19. yüzyıl, eşkıyaların sayısının bir hayli arttığı, bölgesel yönetimde söz sahibi oldukları bir dönemdir. Özellikle Batı Anadolu'da efelik, zeybeklik şeklinde tezahür eden bu duruma verilebilecek en iyi örnek Atçalı Kel Mehmet'tir. Mirzaoğlu, Aydın'da efe ve zeybek kültürünü işlediği bir çalışmada, Atçalı Kel Mehmet Efe'ye de yer vermiştir. Mirzaoğlu, onun eşkıyalık serüvenini kısaca şöyle anlatmaktadır: Aydın'ın Atça köyünde doğan Mehmet, köy muhtarının kızına talip olmuş, reddedilmesi üzerine yöneticilere ve yönetime karşı cephe almış, dağa çıkarak eşkıya

olmuştur. Sevdiği kızla zorla değil, babasını ikna ederek, dinî kaidelere uygun şekilde evlenmek isteyen Atçalı, sekiz yıllık bir süreç sonunda onunla evlenmeyi başarmıştır. Eşkıyalığı süresince de yöneticilerin yaptığı haksızlıklara, kanunsuzluklara karşı gelerek halkın yararına hareket etmeye çalışmıştır. Atçalı'nın, bölgedeki gücünü anlatması adına; “Bende-i Hüda Seyyid Mehmet” (Allah'ın Kulu Seyyid Mehmet) olarak kayıtlara geçmiş, “Vali-yi vilayet (Vilayetin valisi) /Hadimi-yi devlet (Devletin hizmetçisi) /Savulun geliyor, Atçalı Mehmet” yazılı mührünün ve bastırıldığı paranın varlığıyla ilgili rivayetler örnek gösterilebilir (2000: 111-117). Atçalı Kel Mehmet'in Osmanlı kanunları çerçevesinde eşkıya olarak tanımlanması, gücünün artması sonucu hükümet güçlerince tutuklanması gerekliliğini doğurmuştur. Atçalı'nın arkadaşlarını kurtarmak için Aydın hapisanesini basıp onları serbest bırakması, halkın bu duruma destek vermesi, Atçalı'nın hükümet güçlerine nazaran daha kuvvetli olduğunu göstermektedir. Bu gücünü 1829'da başlattığı ayaklanma ile zirveye taşımıştır. Nazilli, Kuyucak ve Aydın çevresinde yaşanan ayaklanmada; rençper (tarım işçisi), âyan (yönetici), mültezimlerin (toprakta vergi alan kişiler) güçleriyle zor durumda bıraktığı; köylüler, Türkmen aşiretleri, Yörükler ve toplumun alt kesimindeki bireyler önemli rol oynamış, Atçalı Kel Mehmet'in istekleri doğrultusunda hareket etmişlerdir (Avcı, 2004: 50). Halkın, Atçalı hakkındaki görüşünün olumsuz hale getirilmesi için tellallar (haberciler) aracılığıyla haberler yayılmıştır. Ardından, askeri açıdan yapılan müdahaleler sonucunda, Atçalı Kel Mehmet Efe Ayaklanması Haziran 1830'da, Aydın/Nazilli bölgesindeki güvenlik güçleri tarafından bastırılmıştır. Bunun sonucunda, Atçalı Kel Mehmet Efe öldürülmüş, etrafında bulunan isyan kuvvetleri dağıtılmış, o ve arkadaşlarının kesik başları İstanbul'a gönderilerek teşhir edilmiştir (Mirzaoğlu, 2000: 114-116). Çalışmamızda Atçalı Kel Mehmet Efe ile ilgili bir türkü metni bulunmaktadır. “Aydın dağlarında gezerim gayrı” türküsü Atçalı'nın kendi ağzından söylenmiş şekilde oluşturulmuştur. Metinde Atçalı; halkın/yoksulun çıkarını korumak adına martini tüfeği omzunda şekilde dağlarda gezdiğini, paşalara ve beylere minnet etmediğini, ölüm fermanının devlet tarafından verildiğini aktarmaktadır. Türkü metninde aktarılanlar ve yazılı kayıtlardaki tarihî bilgiler uyumludur.

Çalışmada, Anadolu açısından önemli bir olay olan Türkmen göçleri ile ilgili türkü metni de mevcuttur. Dadaloğlu'nun “Kalktı göç eyledi Avşar elleri” türküsü, bu yüzyılda yaşanan halk-devlet anlaşmazlığını, yönetim ve Türkmen beyleri arasındaki

olumsuzlukları yansıtması açısından oldukça önemli bir metindir. Söz konusu metinde, 1865 yılında yaşanan göç hadisesi işlenmektedir. Osmanlı Devleti'nin 1853 Kırım Savaşı'nda Çukurova Bölgesi'nden talep ettiği askeri toplayamaması, orduya gönüllü asker temininin kolaylaştırılması gerekliliği, Çukurova ve çevresinde yaşanan aşiret-hükümet anlaşmazlıklarının sona erdirilmesi isteği, Fırka-i Islâhiyye adlı askerî firkanın kurulmasına neden olur. Söz konusu fırka, Derviş Paşa komutasında 1865 yılında, bölgenin isyan halindeki beylerinin üzerine gider. Kozan Sancağını oluşturur, bölgedeki Türkmen topluluklarını iknâ ederek onlara yeni yerleşim yerleri tayin eder. Bulunulan bölgenin bir kısmına, Kafkas muhacirlerini yerleştirir. Bölgedeki derebeyleri ve asilerin gücünü kırar ve günümüz Çukurova Bölgesinin şekillenmesini sağlar (Halaçoğlu, 1996: 35-37). Avşar Boyu, Aladağ bölgesindeki yaylağında yaylarken, Fırka-i Islâhiyye'nin isteği üzerine bu bölgeden çıkması istenir. Avşarlar bu duruma razı gelmeyip devletin güçlerine karşı gelirler (Adalı, 1973: 63). Avşarlar'ın ünlü saz şairi Dadaloğlu da bu isyana katılır ve sazı eşliğinde söylediği “Kalktı göç eyledi Avşar elleri” türküsüyle, günümüze kadar söylenmeye devam eden bir isyân türküsünü yaratır. Dadaloğlu, 19. yüzyılın ünlü halk ozanı olup eserlerinde doğa güzellikleri, aşk gibi konuları işlemiştir. Fakat bunlardan daha önemlisi, Dadaloğlu bir cenk şairidir. Yaşadığı bölgedeki aşiret kavgalarını, savaşları, kahramanca mücadeleleri türküleriyle ve şiirleriyle dile getirir (Mirzaoğlu, 2003: 45). “Kalktı göç eyledi Avşar elleri” adlı türküsünde Dadaloğlu, “Belimizde kılıcımız kirmâni/ Taşı deler mızrağımın temreni” gibi ifadelerle, karşı gelinen kuvvetlere gözdağı vermektedir. Türküde geçen “kavga kurulum”, “öter tüfek davlumbazlar” gibi ifadeler, âdeta bir savaşa hazırlanıldığını göstermektedir. Metnin ünlü dizesi “Ferman padişahın dağlar bizidir” ifadesi ile “Ölen ölür kalan sağlar bizimdir” dizesi, Avşar Boyu'nun Osmanlı yönetimine baş eğmemekte kararlı olduğunu iddialı bir söylemle dile getirmektedir. Dadaloğlu ve aşireti kararlı olsa da boyların devletle mücadele edemeyeceğini anlaması sonucu, Fırka-i Islâhiyye'nin belirttiği bölgelere göç gerçekleşmiştir.

3.2.5.2. Sultan Abdülaziz'in Tahttan İndirilmesi ve Ölümü

XIX. yüzyıl, yaşanan iç karışıklıklar, isyanlar sonucu padişahların tahttan indirildiği, siyasi kargaşanın yoğun olduğu bir dönemdir. Bu yüzyılın dikkat çeken olaylarından

birisi, Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi ve ölümüdür. Halkı tarafından sevilen sultanın ölümünün bir intihar mı yoksa cinayet mi olduğu tartışması, Abdülaziz adına yakılan ağıt ve türkölere de yansımıştır. 1861-1876 döneminde hükümdarlık yapan Sultan Abdülaziz, Sultan II. Mahmud'un oğludur. Kendisinden önce tahtta bulunan Abdülmecid'in gösterişli hayat tarzına göre daha sade bir yaşamı olmuştur. Tahta geçtiği zamanın ilk yılları, gösterişli ve sağlıklı görüntüsüyle halkın hayranlığını kazanmıştır (Küçük, 1988: 179). Sultan Abdülmecid zamanının sorunları, Sultan Abdülaziz zamanında da etkisini sürdürmüş, siyasi ve ekonomik sorunlar devlet yönetimini olumsuz şekilde etkilemiştir. II. Viyana Kuşatması'nın başarısız olmasının ardından Balkan topraklarında görülen asayiş sorunları, ekonomik zorluklar ve vergilerin artması hem Balkanlar'da hem de Anadolu'da zor zamanların yaşanmasına neden olmuştur (Ortaylı, 2019: 63-73). 15 yıllık hükümdarlık döneminde Sultan Abdülaziz, yenilikçi olmaya çalışsa da devletin yıkılma sürecine girmesi, isyanların bastırılmaz hale gelmesi, donanma ve orduda yaşanan gerileme sebebiyle zorlu bir süreç geçirmiştir (Yalçınkaya ve Yılmazçelik, 2018: 507-508). Karadağ ve Girit isyanları ile Eflak-Boğdan, Sırbistan olayları Abdülaziz döneminin önemli iç karışıklıklarındandır. Bu ortamda, Avrupa devletlerinin Tanzimat Fermanı'nı (1839) öne sürerek Osmanlı'nın iç işlerine karışmak istemesi hükümdarın anlaşma yoluna gitmeye çalışmasına, denge kurmaya çaba harcamasına neden olmuştur (Küçük, 1988: 179). Padişahın demiryolu konusunda yaptığı hizmetler, ordu ve donanmada iyileşmeye gidilmesi için yaptığı yenilikler onun yenilikçi bir padişah olmaya çalıştığını göstermektedir (Subaşı, 2002: 760-770).

Sultan Abdülaziz döneminde artan Balkan sorunu, 1854'te başlayıp 1856'ya kadar süren Kırım Savaşı, savaş sonrası Sırbistan, Romanya, Karadağ bölgelerinin özerklik ilan ederek Osmanlı Devleti'nden ayrılmasını getirmiştir. Kaynayan Balkanlar'da Müslümanlar'a karşı yapılan haksızlıklar, padişahın yönetiminden memnuniyetsiz olan bir halk meydana getirmiş, İstanbul'da padişahı ve hükümeti protesto eden topluluklar ortaya çıkmıştır. Sadrazam Hüseyin Avni Paşa ve Mithat Paşa'nın desteğiyle padişahın tahttan indirilmesine karar verilmiş, şeyhülislam bu yönde fetva vermiş, ordunun müdahalesiyle Sultan Abdülaziz 1876'da tahttan indirilmiştir. Dolmabahçe Sarayı'ndaki odasından günlük giysisi ile "perişan" bir halde alınan padişah, Feriye Sarayı'na hapsedilmiş, bir hafta sonra bilekleri kesilmiş şekilde odasında ölü bulunmuştur

(Yalçinkaya ve Yılmazçelik, 2018: 534-537). Sultanın ölümünün bir intihar mı yoksa suikast mı olduğu ilerleyen yıllarda da tartışılmaya devam etmiştir.

Sultan Abdülaziz'in vefatını anlatan türküler bulunmaktadır. Çalışmanın hacmini zorlamaması adına, bu türkülerden birkaçına yer verilmiştir⁶.

Çalışmada yer alan “Beni tahttan indirdiler”, “Beni tahttan endirdüler” dizeleriyle başlayan Sultan Aziz (Eziz) türküleri, ağıtların türküleşmesiyle oluşmuştur. Bu metinler, vefat eden Sultan Abdülaziz'in ve ardında bıraktığı halkının ağzından söylenmiş şekilde yaratılmıştır. Bu ağıtlarda, sultanın tahttan indirilişi, kayığa bindirilip diğer saraya gönderilişi anlatılmaktadır. Sultan, kolundaki makas yarasına işaret etmekte, ölmeyi çaresiz bir “dert” olarak tarif etmekte, ardında bıraktığı oğlu Yusuf'u hatırlayıp üzülmemektedir. Sultan gibi halkı da bu ölüme üzülmemekte, hatta tüm cihan kan ağlamaktadır. Çalışmada yer alan, Kerkük'ten derlenen “İstanbul'dan çıhdım yola” adlı türkü de, yukarıdakine benzer ifadeler taşımaktadır. Bununla birlikte metinde, Mithat Paşa'nın adının da geçtiği görülmektedir. Padişahın tahttan indirilmesinde etkili olan Mithat Paşa türküde “kamçısını atar tutar” ve “asker satar” şeklinde tarif edilmekte, halkın sevmediği bir kişi olduğu bu ifadelerden anlaşılmaktadır. Çalışmada yer alan, “Nasıl yanmam, kime oldu olanlar Şah-ı devrâna” metni, padişahın ablası Âdile Sultan'a ait türküleşmiş bir ağıttır. Bu metinde Abdülaziz “Şah-ı devrân” (dünyanın şahı), “zıll-ı Yezdân” (Tanrı'nın gölgesi) olarak nitelendirilerek övülmektedir. Türküde, zalimlerin elinde kalan padişahın öldürüldüğüne, onun mekânının cennet olduğuna, padişahın ölümünün cihanı ağlattığına yer verilmektedir. Metnin yakıcısı Âdile Sultan, kendisinin çok üzgün olduğunu da türküyle ifade etmektedir. Sarayda ağırlığı olan, sözü dinlenen ve sözüne güvenilen Âdile Sultan'ın (Öztuna, 2018: 161), kardeşinin ölümüne dair tepkisi, söylediği türküyle sonraki kuşaklara aktarılmıştır.

Sultan Abdülaziz'in ölümünün ardından on gün sonra 15-16 Haziran 1876 gecesinde, Çerkez Hasan Olayı gerçekleşmiştir. Abdülaziz'in dördüncü eşi Neş'erek Kadınefendi'nin kardeşi olan Hasan, yirmi altı yaşında, keskin nişancı olan bir subaydır. Abdülaziz'in tahttan indirilmesi sonrası, ablası Neş'erek, hastalanıp vefat etmiştir. Hasan, yine bu günlerde Hüseyin Avni Paşa tarafından, rütbesi binbaşılığa yükseltilerek Altıncı Orduya, Bağdat'a tayin edilmiştir (Öztuna, 2018: 198-201). Abdülaziz'in

⁶ Padişahın hayatı, ölümü ve ardından söylenen türkülerle ilgili daha detaylı bir çalışma için bkz. Demirden, N. (2022).

ölümüyle Hüseyin Avni Paşa'nın ilgisi olduğundan şüphelenen Hasan, Hüseyin Avni Paşa'nın konağına söz konusu gece bir baskın yapmıştır. Konağında toplantı halinde olan Hüseyin Avni Paşa ve birkaç kişi, Çerkez Hasan'ın baskını sırasında kurşunlanarak, Hasan tarafından öldürülmüştür. Olayın ardından Çerkez Hasan tutuklanmış ve Divan-ı Harp tarafından ölümle cezalandırılmıştır. 17 Haziran 1876'da, Beyazıt Meydanında bir dut ağacına asılmak suretiyle cezası yerine getirilmiştir (Öztelli, 1976: 139-140). Yılmaz Öztuna, bu dut ağacının Sultan II. Abdülhamit tarafından kökünden söktürülüp imha ettirildiğini belirtir (2018: 211). Halkın, diktatör yönetimi sebebiyle sevmediği Hüseyin Avni Paşa'yı öldüren "kahraman" Çerkez Hasan için ağıt niteliğinde "Aksaray'dan kar geliyor" türküsü yakılmıştır. Türkü metninin çeşitlemeleri mevcuttur. Türküde, Çerkez Hasan'ın idam edildiği yer olan Beyazıt Meydanı anlatılmaktadır. Hanımların seyran yeri olan Beyazıt, Hasan'ın ölümü için idam yeri haline dönüşmüştür. Metinde, Çerkez Hasan'ın dut ağacına asılan bir iple idam edildiği anlatılmaktadır. Türkülerde "uruba" ve "Avrupa" şeklinde bir ifade geçmektedir. Öztelli kelimeyi "uruba" olarak almış olup Hasan'ın üniformasının halka gösterildiğini, bunun bir gelenek olduğunu belirtmiştir (1976: 140).

3.2.5.3. Kırım Savaşı

XIX. yüzyıl, Osmanlı-Rus mücadelelerine de sahne olmuştur. Rusya'nın 18. yüzyıldan itibaren "sıcak denizlere inme" politikası izlemesi, 1848 İhtilâli ile başlayan mülteci sorununda takındığı tavır, Kutsal Yerler Sorunu'nu öne sürmesi; Avrupa'nın Osmanlı ile birlik olup Ruslar'a cephe almasına sebep olmuştur (Türk, 2000: 14). Teknolojik imkânların askerî gereçlerle birleştirildiği bir savaş olarak (telgraf, askerî demiryolu, buharlı-zırhlı gemi, mühimmatın çok uzak mesafelere taşınabilmesini sağlayan altyapı vd.) anılacak Kırım Savaşı bu ortamda doğmuştur (Beydilli, 2007a: 169). Rusya'nın Memleketeyn'i (Eflâk ve Boğdan) işgal etmesi sonrası, Osmanlı Devleti Rusya'ya savaş açmıştır. Bu savaş kararına, askerî anlamda İngiltere ve Fransa destek vereceğini bildirmiş, söz konusu işgalden sonraki üç ay süresince seferberlik ilan edilmiştir (Keleş, 2009: 115-118). İngiltere ve Fransa'nın Orta Doğu'daki çıkarlarına zarar gelmemesi adına Osmanlı Devleti'ne destek vermiştir (Yalçınkaya ve Yılmazçelik, 2018: 530). Savaş 1853-1856 yılları arasında sürmüştür. Savaşta Osmanlı ve müttefiklerinin güçlü

savunmasına rağmen Rus kuvvetleri önemli ölçüde mukavemet göstermiş, Sivastopol'da süren çatışmalar bir yıllık uzun bir süreci bulmuş, her iki taraftan da on binlerce asker ölmüş, Eylül 1855'te şehrin Osmanlı kuvvetleri tarafından geri alınmasının ardından Rus idaresinin gücü kırılmış, barış görüşmeleri başlamıştır. Şubat 1856'da Paris'te gerçekleşen görüşmeler sonucu anlaşmaya varılmış, Osmanlı Devleti toprak kaybı yaşamadan savaşı sonuçlandırmıştır (Yalçinkaya ve Yılmazçelik, 2018: 531).

Kırım Savaşı sırasında Ruslar'la savaşılan ve işgale uğrayan yerlerin durumunu anlatan tarihî kaynaklar, bulunulan yüzyılın teknik imkânları ve gelişen haberleşme ağı sayesinde, önceki dönemlere nazaran daha zengindir. Bu savaşta ilk defa bir fotoğraf makinesi kullanılmış olup savaş alanında bulunan halkın silah seslerine, yaşanan kıyıma verdiği acı tepkileri “savaşın çirkin yüzüyle” birlikte dünyaya duyurulmuştur (Acun, 2017: 49). Fotoğraflara yansıyan acı ve üzüntüler, çalışmamızda yer alan türkü metinlerine de konu olmuştur. Kırım bölgesinde meydana gelen olayları anlatan “Sivastopol önünde yatan gemiler” türkü metninin çok sayıda çeşitlemesi bulunmaktadır. Türkü, Anadolu ve Irak/ Kerkük bölgesinde “Kırım” adıyla ya da farklı adlarla anılarak icra edilmeye devam edilmektedir. Söz ve yapıları çok benzer olan “Eski saraylarda kura çekilir” ve Kerkük çeşitlemesi olan “Ana meni oyat géderem talime” dizeleriyle başlayan metinler de Kırım Savaşı'nı konu edinmektedir.

Müzik araştırmacısı Ethem Üngör, “Sivastopol önünde yatan gemiler” türkü metninin devamının olduğunu belirtmektedir. Çalışmamızda *Ek-1. Türküler* bölümünde yer alan bu devam metni de dâhil olmak üzere Üngör, türkünün Rifat Bey tarafından bestelendiğini, ülke çapında yayıldığını belirtmiştir (Üngör, 1966: 170). Ana metin ve devamı niteliğindeki metinde, Kırım Savaşı'nın ne kadar kanlı geçtiği anlatılmaktadır. Sivastopol Limanı önünde gerçekleşen uzun ve kanlı çatışmalar, askerlerin şehit olması, arkalarında bıraktıkları aileleri ve nişanlılarının üzgün, çaresiz kalması metinde detaylı olarak anlatılmıştır. Padişah'tan ve Kaptan Paşa'dan izin isteyen erler, sıldan vatana dönmeyi, ailelerine kavuşmayı dilemektedir. Limanda bulunan gemilerin top atışları da metinde yer bulmuştur.

Kırım Savaşı sırasında Rus kuvvetleri, Kars ve çevresini işgal etmeye çalışmış, fakat büyük bir direnişle karşılaşmıştır. Kars halkı ve Türk askeri altı ay süren Rus

saldırılarına güçlü bir direnç göstermiştir. Bu başarılı savunmadan dolayı Kars, “Gazi Şehir” unvanını almış, Sultan Abdülmecid tarafından şehre “Kars Nişanı” olarak anılan altın-gümüş-bronz cinsinde üç madalya hediye edilmiştir. Karşılıkların fedakârlığına cevaben de halktan üç yıl vergi alınmaması ve erkeklerin askerlikten muaf tutulması kararı alınmış, Karadeniz’de işler durumdaki bir vapura da “Kars” adı verilmiştir (Kırzioğlu, 1953: 551). Fakat işgal koşullarında yaşanan açlık, hastalık Kars halkını ve bölgedeki askeri zor duruma sokmuş, direniş 28 Kasım 1855’te son bulmuş, Kars Rus askerine teslim olmak zorunda kalmıştır. Bu durum, 1856’da imzalanan Paris Antlaşmasıyla son bulmuştur (Ural ve diğerleri, 2011: 282).

Çalışmada, Kırım Savaşı sırasında, Kars ve çevresinde gerçekleşen mücadeleleri anlatan türkü metinleri bulunmaktadır. Bunlardan “Sabah namazında üç top atıldı” türkü metni 1855 Kars Zaferi’ni konu almaktadır. Türküde geçen “Kars, Sultan Mecid, Tahmas, Moskof” ifadeleri ipucu niteliğindedir. Burada kullanılan “Tahmas’ın üstünde kırıldı Moskof” ifadesi, Kars’ın en eski tabyalarından olan, 18. Yüzyıla ait Tahmasp Tabya’sında yaşananları anlatmaktadır. Söz konusu tabya, şehrin kuzeyinde bulunan Arap Tabya’nın bulunduğu tepenin eteklerinde kurulmuştur. Tahmasp Tabya’sının üzerine daha sonra başka tabyalar kurulduğu için bu tabya ortadan kalkmıştır (Ülkü, 2005: 160). Söz konusu türkü metni, zafer kazanılmasından dolayı kahramanca bir mücadeleyi, kazanmanın mutluluğunu, Rus askerinin yenilmesinin verdiği gururu içermektedir. Sultan Abdülmecid’in elinde fenerle geldiği, Hz. Ömer’in deryalar bekçisi olduğu, Kars’ın erenler yatağı olduğu ifade edilerek mücadeleye dinî bir boyut da katılmıştır.

Kırım Savaşı’nın geçtiği zorlu koşullar, İç Anadolu’da derlenen metinlere de yansımıştır. Anber Ağa’dan derlenen “Amanın uşak kalmadı” ağıt metninde, redif birliklerinin toplanıp gittiğine, evlerde genç erkek kalmadığı bilgisine ulaşılmaktadır (Görkem, 2014: 265). Cingöz Oğlu mahlashı, Kamanlı olduğu tahmin edilen ağıt yakıcısına ait metinde geçen “Kumarlı, Koç Dağı” ifadeleri metnin oluşturulduğu bölgeye dair izler taşımaktadır. “Omar, Osman, Ali, Kavuz Bekir, Benli Fakı, Sarı, Süleyman, Halil Kâhya” isimleri savaşa giden ya da orada mücadele eden kişilerin adını vermesi açısından, bölgesel nitelikte öneme sahiptir. Bu metinde dikkat çeken bir başka nokta, Kars’ta yaşanan savaş ortamına dair bilgi içermesidir. “Davulbazlar

vuruluyor.../Muzıklar boruyunan” ifadeleri, redif birliklerinin toplanma şekli ve savaşta hazır bulunuşlukları ile ilgili bilgi vermektedir.

3.2.5.4. 93 Harbi (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı)

Balkanlar’da XVI. yüzyıldan itibaren temelleri atılmaya başlanan (Ortaylı, 2019: 64) etnik kimliğe dayalı olaylar, 93 Harbi’nin zemininin oluşmasında etkili olmuştur. Balkanlar’da bulunan etnik kimlikler, 16. yüzyıldan itibaren Rus ve Avrupa düşünce akımlarından etkilenmiş, bölge halkı arasında zamanla kuvvetlenecek olan ulusalcı bir yapıya dönüşmüştür. 1800’lerin başında Bulgar topraklarında isyanların yaşandığını, 93 Harbi’nin önemli çatışmalarının da özellikle bu topraklarda gerçekleştiğini söylemek mümkündür. 1876 Bulgar İsyanı, 93 Harbi’nin habercisi niteliğindedir. Bu isyan öncesinde Osmanlı aleyhinde propaganda yapılması, Osmanlı’nın Bulgarlar üzerinde zulüm yaptığını dair haberlerin yayımlanması (Şimşir, 2017: 52), bu haberlere ve propagandaya Avrupa devletlerinin destek vermesi, son zamanlarda çok hareketli olan Bulgar ülkesinde savaşın kaçınılmaz olmasına sebebiyet vermiştir.

93 Harbi, Balkanlar’da ve Doğu Anadolu’da yaşanan muharebeleri kapsamaktadır. Balkanlar’da günümüz Bulgaristan ve Romanya topraklarında bulunan bölgeler söz konusu savaştan öncelikli olarak etkilenen yerlerdir. Günümüzde Bulgaristan topraklarında yer alan Varna, Vidin, Şıpka, Plevne bölgeleri tarihî Türkü metinlerinde de bu savaşla birlikte anılmaktadır. Bu bölge tarihî kaynaklarda Tuna Cephesi olarak yer almaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi’nde ise özellikle Kars, Erzurum ve çevresinin savaştan önemli ölçüde etkilendiği görülmektedir. Bu bölge ise tarihî kaynaklarda Kafkas Cephesi olarak yer almaktadır.

3.2.5.4.1. Harpte Tuna Cephesi

Günümüzde Bulgaristan topraklarında bulunan Şıpka/Şıpka, uzun yıllar Osmanlı yönetiminde kalmış bir kasabadır. Şıpka, bulunduğu dağlık arazide bir geçiş noktası olması sebebiyle mühim olup, 1300 metre yüksekliğindeki geçidiyle bölge tarihinde önemli bir yere sahiptir (Kuyucuklu, 1992: 391). Şıpka, Avrupa topraklarından İstanbul’a ve Asya’ya geçiş sağlayan, stratejik öneme sahip bir geçittir. 93 Harbi’nin,

Balkan topraklarındaki dikkat çekici olaylarının bir bölümü burada gerçekleşmiştir. Bulgar ve Rus kuvvetlerinin birleşerek Osmanlı ordusuyla mücadele ettiği bölge, zorlu fiziki şartların da etkisiyle beş ay süren çatışmalara sahne olmuştur (Frolova, 2019: 135-144). Şıpka Geçidi, Ocak 1878 tarihinden itibaren tamamıyla Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmıştır. Ayastefanos Antlaşması'nın imzalandığı ve bu bölgenin de dâhil olduğu toprakların Bulgar Prensiği'ne verildiği 3 Mart 1878 tarihi, her yıl “Bulgaristan Ulusal Kurtuluş Günü” adıyla kutlanmakta, resmi kutlamalar Şıpka Geçidi'nde gerçekleştirilmektedir (Bulgaristan Konsolosluğu, 2021).

Çalışmada, Şıpka Geçidi'nde gerçekleşen çatışmaları anlatan türkü metinleri bulunmaktadır. Bu türküler, “Abdalın geydiği hırka”, “Şıpka'nın içinde sıra sügütler” metinleridir. Bu türkü metinlerinde yer alan “asker, koç yiğit, Şıpka, Şıpka gâuri, Moskof, çadır” ifadeleri ipucu niteliğindedir. “Abdalın geydiği hırka” türküsü, Anadolu'dan Balkanlar'a savaşmaya giden askerlerin, cesaretini kutlayan, Şıpka'yı düşmana bırakmaya razı olmayan Osmanlı askerini öven niteliktedir. Metinde, geçitte gerçekleşen muharebelerle ilgili detaylı bilgi yoktur. “Şıpka'nın içinde sıra sügütler” metni, içinde bulunan yer ve kişi ifadeleri açısından savaşa dair bilgi içermektedir. Metinlerde Rus askerine ve onlara yardım eden gayrimüslimlere (ki bunların Bulgar kuvvetleri olduğu düşünülmektedir) lanet okuduğu görülmektedir. “Şimli” ifadesiyle, Şıpka'ya yakın olan ve savaşta muhasara altına alınan Şumnu bölgesi belirtilmektedir. Çok sayıda şehit verilmesi, askere gidenlerin ardında gözü yaşlı ailelerini bırakması bu metinlerin temasını oluşturmaktadır.

Şıpka ve çevresinin ele geçirilmesini Plevne'nin kaybı takip etmiştir. Bulgaristan'ın kuzeyinde yer alan Plevne, Osmanlı Devleti'nin Rus ve Rumen kuvvetlerine karşı savunmada bulunduğu bir cephe olmuştur. Başarılar kazanıldığı gibi mağlubiyetler de olmuştur (Hülagü, 2007: 304). Plevne muharebelerinin önemli ismi Gazi Osman Paşa'dır. Askeri eğitimini aldıktan sonra memuriyetlerde bulunan Osman Paşa, 93 Harbi öncesinde Rumeli, Suriye, Yemen ve Girit'te görev yapmış, Osmanlı-Rus Harbi sırasında aldığı askerî önlemler ve yaptırdığı savunma hatlarıyla yöneticilerin takdirini kazanmış, nişanlar almıştır (Önal, 2011: 15). 93 Harbi'nin Plevne hattını oluşturan muharebelerin ilkinde, 8 Temmuz 1877'de önemli bir zafer kazanmış, dönemin padişahı Sultan II. Abdülhamit tarafından tebrik edilmiştir (Hülagü, 2007: 304). İlerleyen

günlerde çevre bölgelerde yaşayan bölge halklarına Rus kuvvetlerinin baskı yapması nedeniyle Plevne'ye göçler olmuş, Osman Paşa ve kuvvetlerinin savaş alanı daralmış ve hareket kabiliyeti azalmıştır (Şimşir, 2017: 61). İkinci ve üçüncü Plevne muharebelerinde de mağlubiyete uğratılan Ruslar, Gazi Osman Paşa'nın yaralanması sonrası onu esir almışlardır. Rus generali Gurko'nun savaş esiri olan Osman Paşa, savaşta gösterdiği cesaret nedeniyle Rus çarı tarafından takdir edilmiş ve nişana layık görülmüş, esareti bitince İstanbul'a döndüğünde benzer şekilde II. Abdülhamit'in takdirini kazanmış, ödüllendirilmiştir (Hülâgü, 1996b: 465). Gazi Osman Paşa'nın esaretiyle Plevne kaybedilmiş, bu bölgeye Rus ve Bulgar kuvvetleri hâkim olmuştur.

Çalışmada Plevne ve Osman Paşa ile ilgili çeşitli türkü metinleri mevcuttur. Bu metinlerin çok sayıda çeşitlemesi bulunmaktadır. Çalışmamızın hacminin sınırlı olmasından dolayı, söz konusu metinlerin bir kısmı verilmiştir. Bu çeşitlemeler ve kaynaklarıyla ilgili daha detaylı bilgiye Mehmet Naci Önal'ın *Plevne Türküleri* adlı kitabından ulaşılabilir⁷. Çalışmamızda yer alan “Ruslar Tuna'yı atladi”, “Kara kazan coştı derler”, “Eğildim bir su içmeye”, “Koca Balkan uzar boylu boyunca” dizeleriyle başlayan metinler, Plevne Muharebelerini ve Gazi Osman Paşa'nın muharebelerde kahramanca savaşmasını konu edinmektedir. İlk metin, Türk halkı arasında “Tuna nehri/Osman Paşa Türküsü” olarak yaygın olarak bilinen türkünün çeşitlemesidir. Bu metinde Osman Paşa'nın kolunda beş bin top patladığı abartılı bir şekilde ifade edilmiştir. Osman Paşa savaşta koluna isabet eden bir şarapnel parçası nedeniyle yaralanmıştır (Hülâgü, 1996b: 465). Metinde Osman Paşa'nın esaretine de yer verilmiştir. Deli kadı denilerek bir kişiye atıf yapılmakla birlikte bu kişinin kim olduğuna dair bilgi mevcut değildir. Cahit Öztelli bu kişinin Deli Fuat Paşa olma ihtimaline değinmekle birlikte, bu konuda kesin bir bilgiye ulaşamamıştır (Öztelli, 1976: 401). “Kara kazan coştı derler” türküsü, öncekiyle benzer bir anlatıma ve sözlere sahip olmakla birlikte Rus ve Türk askerlerinin savaştaki yeriyle ilgili kısa bilgiler vermektedir. Özellikle Rus askerine “kör olası” denilerek, Plevne'den çıkmadığı için bela okunmaktadır. Üçüncü metin Kerkük'ten derlenmiş olup öncekilerle yapı açısından farklılık göstermektedir, metnin ilk dördlüğü başka bir türkünün parçası gibidir. Kişisel bir söylemle başlanıp Tuna nehri ve Osman Paşa ile bağlantı kurulmuştur. Son türkü metni olan “Koca Balkan uzar boylu boyunca” dizesiyle başlayan eser, Rumeli/Rodop

⁷ Söz konusu araştırmanın künyesi için bkz. Öcal, M. N. (2011)

bölgesinden derlenmiş olup Anadolu’da söylenen metinlerle benzerlik göstermektedir. İlk iki metinden farkı, Rus (Moskof) kuvvetlerinin gücü değil güçsüzlüğünü ele almasıdır. Türk ordusunun Rus ordusuna baskın gelmesi ele alınmaktadır.

Çalışmamızda Vidin ile ilgili türküler de mevcuttur. Vidin, Bulgaristan’ın kuzeybatısında yer alan, içinde Türk yerleşimleri bulunan bir şehirdir. 1396’da Osmanlı ordusu tarafından ele geçirilen bu topraklar yüzyıllar boyunca Osmanlı yönetiminde kalmıştır (Neméth, 1996: 1). Farklı dinlere mensup halkı, çeşitli dini yapılar ve çok sayıda ticarethane bulunduran şehir, bulunduğu bölgenin önemli merkezlerinden olmuştur. Tuna Nehri kıyısında olması, şehrin stratejik öneme sahip olmasını sağlamıştır (Kiel, 2013: 104-105). Habsburg Hanedanlığı ve Macaristan Krallığının sık sık saldırılarına maruz kalan şehir, 93 Harbi’nde Rus kuvvetlerine 8 ay direnmiştir. Bu direniş, Ayastefanos Antlaşması sonucunda şehrin Bulgar Prenslığıne bağlanmasıyla son bulmuştur (Kiel, 2013: 105).

Çalışmada yer alan, “Vidin dedikleri ufak kasaba” ve “Vidin dedikleri metin kasaba” türküleri, Vidin’in Ruslar tarafından bombardımana tutulduğu dönemi anlatmaktadır. Her ne kadar Cahit Öztelli, “Vidin dedikleri ufak kasaba” türküsünün Pazvandoğlu olayıyla ilgili olduğunu iddia etse de (Öztelli, 2002: 832) iki metnin yapı ve tema bakımından benzer olması, metinlerde geçen “Aldı kâfir...” “Urus’un askeri...” gibi kullanımlar bunun 93 Harbi ile doğrudan ilgisi olduğunu göstermektedir. İlk metinde yer alan “Vidin, kâfir, imdatçı, top” kullanımları ile ikinci metinde geçen “Urus, gülle, kadı, müftü” ifadeleri ipucu niteliğindedir. Rus kuvvetlerinin şehri muhasara altına alması, ateşli silah olan topun kullanılması harbin görünen yüzünü oluşturur. Esir düşen halk, padişahın gönderdiği “imdatçılar”ı beklemektedir. “padişahım...bağrım taş mıdır” ve “İmdatınız yetişmedi yollar kış mıdır” kullanımları, zor durumdaki halkın sitem eder şekilde bekleyişte olduğunu vurgulamaktadır. Bu zorlu durumda insanlar abdest alıp Yasin suresi okuyarak, esir giden, şehit edilen gelinlik kızlarının ardından üzülen beklemektedirler. Tarihi kaynaklarda anlatılan bilgilerle bu anlatımlar uyumluluk göstermektedir. Metinler, muhasara altındaki Vidin halkının ağzından kaleme alınmıştır.

3.2.5.4.2. Harpte Kafkas Cephesi

93 Harbi'nin Anadolu cephesini oluşturan Kafkaslar, 19. yüzyıl başlarından itibaren bölgede görülen Rus etkisini yoğun olarak hissetmiştir (Ural ve diğerleri, 2011: 281). Harp öncesi sıkça, Kars ve çevresinin Osmanlı-Rus mücadelesine sahne olduğu görülmektedir. 1853-56 yılları arasında Rus işgali olduğu, 1856 Paris Antlaşmasıyla bu işgalin son bulduğu bilgisi mevcuttur (Kırzioğlu, 1953: 551). 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Tuna Cephesinde yaşanan talihsizlikler ve yanlış hamleler, Kafkas Cephesinde de etkisini göstermiştir. Balkanlarda yaşanan başarısızlıklar, ikmal sorunları, halkın direnmesine rağmen zayıf kalması Ekim 1877'de Gazi Muhtar Paşa komutasındaki Türk birliklerinin Erzurum'a çekilmesine sebep olmuştur. 17-18 Kasım 1877 gecesi, kanlı bir saldırıyla Rus birlikleri Kars'ı ele geçirmiştir (Kırzioğlu, 1953: 552). Savaşın kaybedilmesinden itibaren Rus yönetimi altına giren Kars ve çevresi 40 yıl süren bir işgal dönemi yaşamıştır. Türklere ait ibadet yeri, medrese, mezarlık, abidelerin tahrip edildiği, Baltık üslubunda mimari yapıların inşa edildiği bir dönemdir bu süreç. Müslüman halkın Türk kimliğinin unutturulmaya çalışıldığı, bu amaçla Rus okullarının açıldığı, Rusça eğitimin yapıldığı, bölgeye Kur'an-ı Kerim dışında hiçbir yazılı, basılı yayının sokulmadığı, Şii ve Sünni ayırımının körüklenerek halk arasında sınırlar oluşturulmaya çalışıldığı bu dönemde bölge halkının önemli bir bölümünün batıdaki Osmanlı sınırına yöneldiği, yurtlarını terk ettiği bilgisi tarihî kaynaklarda mevcuttur (Ural ve diğerleri, 2011: 304-306).

Kafkas Cephesini anlatan metinlerden "Tarih bin iki yüz doksan üç sene" ve "Düşmanlar elinde buldum elimi" türkü metinleri, harp sebebiyle yurdunu terk ettiğini üzümlere dile getiren, Âşık (Kağızmanlı) Esmânî tarafından yaratılmıştır. Esmânî'ye ait metinlerde geçen "Kars, Kağızman, Devebük, Zuvar Harkı" ifadeleri coğrafi açıdan, işgalin yaşandığı yerler olması sebebiyle önemlidir. Devebük ve Zuvar, bugün Kars-Kağızman sınırları içerisinde bulunan iki mahalledir. Kağızman halkının bulunduğu yerleri boşaltması, göç etmesi de metinlere yansımıştır. Rus istilasını nedeniyle halk, yurdunu bırakmak zorunda kalmıştır. "Sarı saldat" ve "mujika" ifadeleri, Rus askerlerini tanımlamak için kullanılmıştır. Kars Kalesinin ele geçirilmesi, kaleye "çaput-bayrak dikilmiş" ifadeleriyle anlatılmaktadır. Çok sayıda şehit verildiği, bölgenin harap edildiği de metinlerden anlaşılmaktadır. Fahri Bilge tarafından derlenen "Söylemen ağalar insan

pereli” mısraıyla başlayan metin ise İç Anadolu’da, 93 Harbi’nin yansımalarını taşıması açısından önemlidir. Kafkas Cephesine gönderilen yavrusu ardından ağıt yakan “Seyit” mahlaslı kişi, bu harbin dünyada görülmemiş bir şey olduğunu dile getirmektedir. Derelerin kanlı aktığını, çok sayıda şehit verildiğini, Rus askerlerinin sel gibi geldiğini, şehit haberi geldikçe anne ve kız kardeşlerin “bozuladığı” (ağladığı) anlatmaktadır (Görkem, 2014: 65, 267).

Kafkas Cephesi’nde 93 Harbi’ni anlatan türkü metinlerinin ağıt şeklinde olması kaçınılmazdır. Kanlı çatışmaların anlatıldığı metinlerde Kars ve Ardahan çevresinde gerçekleşen olaylar âşıkların dilinden anlatılmıştır. Âşık İsmail Hakkı’nın yaktığı “Karalı yazılmış bahtın ezeli” ve “Hücum idüp Kâfir tabur bağladı” mısralarıyla başlayan metinlerde, Ardahan’ın Rusların eline geçişi anlatılmaktadır. Metinlerde geçen “Hüseyin Paşa, Emiroğlu, Kaptan Bey” isimleri, tarihsel arka planın açıklanmasında ipucu niteliğindedir. Hüseyin Paşa, Ardahan savunmasında görevli olan Ferik (günümüzde tümgeneral) Hüseyin Paşa olup askerî açıdan “korkak, bilgisiz” olarak tarif edilen, halk tarafından sevilmeyen bir asker olduğu ifade edilir (Konukçu, 1999: 128-129). Metinlerde yer alan “Emiroğlu” ifadesi, Emiroğlu Tabyası’nı, “Kaptan Bey” ise tabyanın komutanı olan Miralay (Albay) Mehmet Bey’i anlatmak için kullanılmıştır. Bu kahraman albay, söz konusu tabya ile Rus kuvvetlerine karşı büyük bir mukavemet göstermişse de etraflarının düşman askeri tarafından sarılması sebebiyle Gazi Ahmet Muhtar Paşa’nın olduğu bölgeye çekilmek durumunda kalmıştır (Konukçu, 1999: 129). Metinde, Kaptan Bey’in 80.000 düşmanla mücadele ettiği anlatılarak, Mehmet Bey’in güçlü bir komutan olduğu anlatılmaya çalışılmaktadır. Metinlerde Sultan Abdülhamit’e de seslenilmekte, “gaflet uykusundan uyanması” istenmektedir. Her iki metinde de Ardahan’ın bir gül bahçesine benzetildiği, Rus işgali sonrası güllerin solduğu ve memleketin kötü günler yaşadığı anlatılmaktadır. “Gümrü’den yörüdü şapkalı Kazak” mısraıyla başlayan türkü metninde, yine Kaptan Paşa adı anılmaktadır. Miralay Mehmet Bey’in kahramanlıkları burada da anlatılmaktadır. Bu metinde Kaptan Paşa yanında “Miralay Paşa, Muhtar Paşa” adları da geçmektedir. Muhtar Paşa, bölgeden sorumlu üst düzey komutan olan Gazi Ahmet Muhtar Paşa’dır. Oldukça başarılı bir komutan olan Muhtar Paşa, 93 Harbi’nde yaptığı manevralarla, askerî kuvvetlerinde eksik de olsa Erzurum’u kurtarmayı ve Rusları zaman zaman mağlup etmeyi başarmıştır. Başarılarından dolayı II. Abdülhamit tarafından çeşitli hediyelerle kutlanmış, “Mecîdî”

nişanı ile taltif edilmiş, “Gazi” unvanını kazanmıştır (Uçarol, 1996: 446). Metinde geçen diğer isim ise Mihrali Bey’i anlatmak için kullanılmıştır. Mihrali Bey, 93 Harbi ve sonrasında Doğu ve İç Anadolu’da namı olan, önemli gönüllü askerlerdendir.

93 Harbi’nde önemli kahramanlıklara imza atan, adına destanlar, türküler, ağıtlar yakılan Mihrali Bey için burada ayrı bir yer açmakta fayda vardır. “İkinci Köroğlu, Battal Gazi, Kars Kartalı” vd. sıfatlarla tanımlanan, Borçalı sancağına bağlı Darvaz köyünde doğan, bir Karapapak Türkü olan Mihrali Bey, Ruslarla yaptığı mücadeleler ile doğdu yer ve çevresine nam salmıştır. Rus askerlerini öldürmesinden dolayı, yakalanmamak için dağa çıkmış, Osmanlı-Rus-İran sınırında çok sayıda atlının dâhil olduğu bir grup “eşkıya/kahraman”ı yönetmiştir. Bu atlıların da dâhil olduğu gönüllü bir birlik kurarak, Ahmet Muhtar Paşa’nın da müsaadesini (devlet affını) alarak 93 Harbine, “binbaşı rütbesi” ile katılmıştır. Savaş boyunca Kars ve çevresinde yaptığı kahramanlıklarla, halkın moralini yüksek tutarak, zaman zaman Rus kuşatmasını yarıp düşmanın canına ve malına zarar vererek ön plana çıkmıştır (Çakaloğlu, 2011: 1-27, 225). Kaynaklarda kendisi ve beş yüz atlısının, Ruslara karşı sekiz ay direniş gösterdiği bilgisi mevcuttur (Kırzioğlu, 1953: 552). 93 Harbi sonrası, Kars ve çevresinin Rus işgali altında kalması sebebiyle ailesiyle birlikte, Karapapakların yoğun olarak göçtüğü Sivas/Kangal bölgesine göç eder. Burada, diğer Kafkas göçmenleriyle çatışmalar yaşamakla birlikte pek çok seveni olur. Devlet adamlarıyla, göçmenlerle ilgili tutumundan dolayı kavga eder, kendisinin Yemen’e gönderilmesi istenir. Bu günlerde, II. Abdülhamit’in Anadolu’da milis denge unsuru kurmak adına düşündüğü “Hamidiye Alayları”nın Sivas kolunu, Mihrali Bey kurar. 40. Hamidiye Alayı’nı Karapapak Türklerinden oluşturur. Yemen’de meydana gelen karışıklıkların çözülmesi için, kendisinin bunu başarabileceği de düşünüldüğü için, gönüllü olarak alayıyla birlikte Yemen’e gitme kararı alır. Buraya giderken “Miralay” rütbesi verilir. Mihrali Bey ve atlı birliklerinin Yemen’e gitmesi, burada karşılaştığı güçlükler, Yemen’de verdiği mücadele ve ölümü, ardından söylenen halk anlatıları ve türkülere konu oluşturur. Resmi tarih kaynakları, Mihrali Bey ile ilgili halk anlatılarına sıklıkla başvurmuştur (Çakaloğlu, 2011: 30-203). “Yedi kaleminen yazı yazarım”, “Ben gidiyom Rüştü beyim ağlama”, “Bell’oldu gittiğin benim efendim”, “Nasıl methedelim Mihrali Bey’i” mısralarıyla başlayan metinler Mihrali Bey’in Yemen’e gidişi ve ölümünü konu alır. Sivas halkı ve yakınlarının, ardından nasıl kahrolduğu, sahipsiz hissettiği, yaşadığı

yerlerin eski halinin ve düzeninin kalmadığı bu metinlerle dile getirilir. Metinlerde oğlu “Rüşti Bey” adına vurgu vardır. Yemen’e babasıyla gitmek istediği, Mihrali Bey’in bunu uygun görmediği, babasının ölümü sonrası Milli Mücadele’de yer aldığı bilgisi mevcuttur (Çakaloğlu, 2011: 226).

3.2.5.5. 1897 Türk-Yunan Savaşı

19. yüzyılın sonlarında, Balkanlar ve Kafkaslarda toprak kaybı yaşayan Osmanlı Devleti, 1897 Türk-Yunan Savaşı’nda önemli bir başarı elde etmiştir. Yenilgilerin ve toprak kayıplarının yaşandığı bu dönemde, bağımsızlığını kazanan Yunanlıların “yayılmacı ve saldırgan” bir politika izlemesi Türk ve Yunan devletleri arasında savaş halinin doğmasına sebep olmuştur. Nisan 1897’de başlayan Türk-Yunan Savaşı, 17-20 Mayıs 1897’de Dömeke Meydan Savaşı ile zirveye ulaşmış, Yunan ordusu ağır bir mağlubiyet yaşamıştır (Aysal ve Tepe, 2021: VIII). Osmanlı Devletinin kazandığı son savaş olarak tarihî kayıtlara geçen muharebede, Gazi Edhem Paşa önemli başarılar imza atmış; Yenişehir, Tırhala ve Dömeke’yi ele geçirmiş, Termopil Geçidi’ni aşarak “Atina yolunu” açmış ve Yunan kuvvetleri için önemli bir tehdit oluşturmuştur. Paşa bu başarılarından dolayı takdir edilmiş ve “gazi” unvanını almıştır (Hülâgü, 1996a: 449). Öyle ki bu başarılar, Osmanlı topraklarında heyecanla karşılanmış, ele geçen Yenişehir, Dömeke gibi yerlerin alınışını anlatan gazâ manzumeleri kaleme alınmıştır.⁸ Dömeke yenilgisinin ardından Yunanlılar barış antlaşması imzalamak istemiş olup 19 Mayıs’ta ateşkes, 4 Aralık 1897’de ise barış antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma, Osmanlı Devleti’ne verilecek tazminatı kapsadığı gibi Dömeke’nin de içinde bulunduğu Tesalya bölgesinin Yunan devletine geri verilmesini de içermektedir. Bu nedenle savaş kazanılmış olsa da Dömeke kaybedilmiştir (Sannav ve Turan, 2019: 997-998).

Çalışmada Dömeke Muharabesi ile ilgili iki, Gazi Edhem Paşa ile ilgili bir metin bulunmaktadır. “Dömeke yandı gene” türküsü, savaş yapılan bölgenin coğrafi özelliklerine ve askerinin içinde bulunduğu duruma yer verilmektedir. Harbin tüm devletler tarafından duyulduğu, etrafı dağlık bir ova olan Dömeke’nin, savaşın geçtiği mayıs ayı itibarıyla çöl sıcağı yaşadığı ve askerinin bu durumdan olumsuz şekilde etkilendiği bilgileri metne yansımıştır. Dömeke ile ilgili olduğu iddia edilen bir diğer

⁸ Manzume örnekleri için bkz. 1897 Türk-Yunan Savaşı (Tesalya Tarihi).

türkü “Denizin dibinde Enez” dizesiyle başlamaktadır. Erdoğan Gökçe, bu metnin Dömeke Muharebesi zamanında, Otluk Köy’ünde yapılan savaşı anlatmak için yakıldığını belirtmekte, Yunan kuvvetlerinin kiraz ağacından yapılmış topları Türk kuvvetlerine karşı kullandığı bilgisini vermektedir (1974: 7121). Edirne’de Otluk Köyü adlı bir yerin varlığı bilinmekle beraber bu türkünün hikâyesine dair bilgi elde edilememiştir. Türkü metni, çalışmamızda mevcuttur. 1897 Türk-Yunan Savaşı ile ilgili destan ve şiirler de kaleme alındığı gibi “türkü” adıyla yayımlanan şiirler de yazılmıştır (Gedikli, 2017: 373). Çalışmamızda, marş şeklinde söylenen bir çeşitlemesini tespit ettiğimiz “Gümüş cezvelerimiz kaynar ocakta” dizesiyle başlayan metin de mevcuttur. Bu metin, Burdur yöresine ait Tekelioğlu ağıtı/türkü ile çok benzer olmakla birlikte Kars’ın kurtuluşunun anlatıldığı (1920 yılı) metniyle nakarat açısından benzerlik göstermektedir. Metin marş şeklinde söylene de türkülerden kaynağını alması nedeniyle çalışmamıza dâhil edilmiştir. Söz konusu metinde, yukarıda bahsi geçen çöl sıcağına sahip Dömeke’ye ve savaşa vurgu yapılmaktadır.

Türk-Yunan Savaşı’nın önemli ismi Gazi Edhem Paşa ile ilgili bir türkü metni de çalışmamızda mevcuttur. Yukarıda, savaşa katkısı ve kahramanlıklarına yer verilen Gazi Edhem Paşa’nın, “Ethem Paşa’nın askeri” türküsünde övgüyle anlatıldığı görülmektedir. Paşa’nın askerlerinin Yunan topraklarındaki başarısı, Kırım Türkleri tarafından da duyulmuş olmalıdır. Türkü metni, I. Dünya Savaşı’nda esir alınan Kırım Türklerinden, 1916-1917 döneminde derlenmiştir. Savaştan yaklaşık yirmi yıl sonra, genç Kırım Türkleri tarafından söylenmesi (Güzel, 2020), türkünün komşu coğrafyalarda yaşadığını göstermektedir. Metinde “kolunda elmas kılıç” ile savaşa giden, Yunan ordusuna karşı kahramanca savaşan Türk güçleri anlatılmaktadır. Savaşa giden ordunun bayrağında kelime-i tevhid yazısının olduğu, İstanbul’da kalan ve Yunan topraklarına asker gönderen halkın (metinde “halklar” olarak kullanılmaktadır), askerinin ardından dua ettiğinin belirtilmesi, savaşın dinî yönüne de vurgu yapılmasını sağlamaktadır. Savaş bu anlatımlara göre; hem Türk ülkesi hem de dini için yapılmaktadır. Metinde “Devlet Babam” ifadesinin sıkça kullanıldığı görülmektedir. Burada Osmanlı Devleti’nin ve hükümdarın, halkın düşüncesindeki yerinin, devletin ve padişahın insanları koruyan, kollayan, güven veren yapısının olduğunu düşünmek mümkündür. Metinde, Devlet Baba’ya “gözünaydın” denilerek müjdeli haberin

verildiği, “Damegözün” (Dömeke, Dömekos) alındığı, savaşın başarıyla sonuçlandığı belirtilmektedir.

3.2.5.6. Balkan Savaşları

Osmanlı İmparatorluğu, 19. yüzyıldan gelen askeri ve ekonomik sıkıntılarını 20. yüzyılda da yaşamaya devam etmiştir. Bu yüzyılda, Balkanlar’da yaşanan toprak kayıplarının devam edip Edirne’nin işgalini de içine alan savaşlar da tarihî kayıtlarda yerini bulmuştur. 19. yüzyılın sonunda bağımsızlıklarını ilan eden Balkan ulus devletleri arasında din, eğitim, sınır ile ilgili anlaşmazlıklar yaşanmış, bu durum 1912 yılına kadar devam etmiştir. Devletlerin bu anlaşmazlıkları çözmesi ve kendi aralarında ittifak yapması, Osmanlı Devletine karşı harekete geçmelerini, toprak taleplerini beraberinde getirmiştir. 3 Ekim 1912’de Bulgaristan, Yunanistan, Karadağ özerk devletleri ve Sırbistan Krallığı; Osmanlı Devleti’nden Sırbistan, Makedonya, Arnavutluk ve Girit’e özerklik verilmesini talep etmiş, istekleri karşılanmazsa silah kullanmak durumunda kalacaklarını bildirmişlerdir (Küçük, 1992: 23). Ardından, bu talepleri yerine getirmeyen Osmanlı Devleti’ne savaş açmışlardır. Savaş esnasında Makedonya ve Trakya bölgeleri düşman kuvvetlerince işgal edilmiş, savaş sonunda Doğu Trakya (İstanbul, Keşan, Istranca) bölgesi Osmanlı toprakları içinde kalmış, batıdaki diğer topraklar Osmanlı yönetiminden çıkmıştır. Bu topraklar arasında Bulgar ve Yunan kuvvetlerinin sıkıştırdığı Selanik şehri de vardır.

Yüzyıllar içinde Balkanların en gelişmiş, modern ve kozmopolit şehirlerinden olan Selanik, çok dinli ve zengin etnik yapısıyla öne çıkmıştır. Türk ve Müslüman nüfusun yanında Hristiyan ve Musevi halka da ev sahipliği yapmıştır. Bu şehir 15. yüzyıldan itibaren kısmen Osmanlı yönetimine girmiş, II. Murat zamanında tamamıyla Osmanlı toprağı olmuştur (Kiel, 2009: 352). Balkan Savaşlarının başlamasının ardından Makedonya ve civarından mülteci akınını yaşamış olan şehir, I. Balkan Savaşı’nda Bulgar ve Yunan kuvvetlerinin saldırısına uğramıştır. Bulgar kuvvetlerinin doğudan, Yunan kuvvetlerinin batıdan işgale başladığı Selanik, dönemin yöneticisi Hasan Tahsin Paşa tarafından, halkın ve şehrin daha fazla zarar görmemesi adına Yunan kuvvetlerine teslim edilmiştir. Hasan Tahsin Paşa’nın bu kararı çok sayıda tartışmayı beraberinde getirmiş, Paşa ve ailesi bu tarihten sonra Osmanlı sınırlarına alınmamıştır (Türker,

2012: 20-22). Selanik'in Yunan kuvvetlerine teslim edilmesi, Anadolu halkının da tepkilerini çekmiştir. Çalışmamızda yer alan “Selânik kahpem Selânik” ve “Selanik canım Selanik” dizeleriyle başlayan metinler bu durumu anlatmaktadır. Rumeli'nin yaşadığı karmaşa dolu günlerin “Urumeli pek dolanık”, “suyu bulanık” şeklinde ifade edildiği metinlerde, şehrin ne kadar sevildiği ve elden gittiği için üzüntü duyulduğu da gözlemlenmektedir. Şehir elden çıktığı için bölgeden göç eden türkü sahibinin, Drama ve Yanya'nın kaybedildiği için de aynı üzüntüyü duyduğu görülmektedir. Türküde Selanik halkının “Samsun, Ünye, İzmir” vd. şehirlere göç ettiği anlatılmaktadır. Yaşanan göçler ve göç edilen yerler de böylelikle türkülerde dile getirilmektedir.

3.3. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA DAİR TARİHİ TÜRKÜLER

I. Dünya Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışını beraberinde getiren, dünyanın pek çok devletinin politik ve ekonomik açıdan sarsılmasına neden olan önemli bir olaydır. Osmanlı İmparatorluğu bu savaşa dâhil olmasından itibaren önemli ekonomik sorunlara boğulmuş, siyasi ve sosyal açıdan büyük zararlar görmüştür. 1914 yılında Seferberlik İlanı'nın yayımlanması, ilerleyen aylarda açılan çok sayıda cephe, Osmanlı İmparatorluğu'nun bünyesindeki askerin ve halkın olaylardan büyük ölçüde etkilenmesine neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda mücadele ettiği cephelerin haritası Şekil 2'de mevcuttur. Söz konusu ilan ve cepheler, pek çok tarihî türkünün doğmasına neden olmuştur.

3.3.1 Seferberlik Dönemi

Fransız İhtilâli (1789) ile yaşanan siyasi ve askeri gelişmeler Avrupa'da savaşa hazırlanma şeklinde yenilikler yaşanmasını beraberinde getirmiştir. Sanayi İnkılâbı ile savaş sanayinde yaşanan ilerleme, düzenli orduyla ilgili kaydedilen ilerlemeler Avrupalı devletlerin askeri açıdan gelişmesini sağlamıştır. Bu da ileride önemli savaşlar yaşanacağı düşüncesini kuvvetlendirmiş, devletlerin büyük ordulara sahip olmasına, zorunlu askerlik uygulamasına geçilmesine sebep olmuştur (Er, 2012: 3-14). Avrupa'da meydana gelen bu gelişmelerin bir diğer sebebi de ekonomik kriz ve işsizliktir. Halk, bu durumun bir savaş ve bu savaş sonunda elde edilecek topraklarla çözümleneceğini

düşünmüştür. Avrupa'daki bu düşünce Osmanlı'da da kısmen bu şekilde görülmüştür. Bu konuda uzmanlar farklı görüşlere sahiptir. Bazı araştırmacılar Osmanlı yönetiminin savaşa razı olduğu, halkın bu durumu kabullenmek zorunda kaldığını savunurken; bazılarıysa halkın savaş yanlısı olduğunu, devletin yeni topraklar kazanarak, ekonomisinin düzelmesi için savaşın gerekli olduğuna inandığını, bu sebeple bilinçli olarak savaşa girdiğini belirtir (Beşikçi, 2015: 42-45). Savaştan önceki dönemde yaşanan, yönetimle ve sistemle ilgili gelişmeler bu konuda farklı düşüncelerin oluşmasının öncelikli sebeplerindendir. Devlet yönetiminde söz sahibi olan Jön Türklerin sistemle ilgili yaptığı değişiklikler, halkın yeni bir düzene ayak uydurmaya çalışması, savaşın eski dönemlerden farklı olarak algılanmasına sebep olmuştur (Ahmad, 1988: 265).

Osmanlı Devleti, Avrupa devletlerinin topyekûn seferberlik ilan ettikleri 1914 yılının Ağustos ayında genel seferberlik ilan etmiştir (Beşikçi, 2015: 3). Seferberlik, genel anlamda, devletlerin savaşa hazırlık hali olarak tanımlanmakla birlikte, I. Dünya Savaşı sırasında harp için yapılan sosyal, ekonomik ve psikolojik hazırlıkların tamamını anlatmak için kullanılmıştır (Er, 2012: 3-14). Avrupa devletleri insan gücünün yanında silah gücünü, askerinin temel ihtiyaçlarını da dikkate alarak bir seferberlik hareketine gitmiştir. Osmanlı Devleti benzer bir yol izlemeye çalışmakla birlikte, savaşın uzun bir sürece yayılması söz konusu seferberlik hareketinin topyekûn olmaktan ziyade insan seferberliği olarak gelişim göstermesine sebep olmuştur. Seferberlik yıllarında askerinin yeterli silah, teçhizat, iaşe ihtiyacının karşılanamadığı görülmüştür (Beşikçi, 2015: 118).

Osmanlı Devletinin I. Dünya Savaşında çok sayıda cephede savaşması, asker sayısının da çok olmasını gerektirmiştir. Önceki yıllarda "Kura Kanunu" olarak bilinen askere alma sistemi uygulanmıştır. Bu sistem 1844'ten itibaren uygulanmaya başlamış, 1846-1870-1886 yıllarında revize edilmiş ve Seferberlik dönemine kadar gelmiştir. Askerlik çağına gelen genç erkeklerin hangi kazada ne kadar olduklarının ve durumlarının tespitinin yapılması, bunların kura memurları tarafından yaş defterlerine kaydedilmesi, kaydedilen askerlerin arasından kura çekilmesi yoluyla askere gidecek erlerin tespitinin yapılması nedeniyle "kura" olarak adlandırılmıştır (Ayın, 1994: 11-52). Bu yöntem, çalışmada yer alan, "Asker ettiler beni de" metninde "kura çıkması" olarak, "Kur'a kağıtları allı yeşilli" metninde ise doğrudan yöntem anlatılarak yer bulmaktadır.

Seferberlik kararı sonrası, nüfusu ve etnik/dini durumuyla bağlantılı olarak, toplanan asker sayısı bölgelere göre farklılık arz etmiştir. Bu farklılıkta, bölgeler arasında seferberliğe bakış da önemli rol oynamaktadır. İç Anadolu Bölgesinde orduya katılan asker sayısının yüksek olduğu, buna nazaran Doğu bölgeleri ve Arap halkının yoğun olduğu bölgelerde bu sayının azaldığı görülmektedir. Söz konusu bölgelerden gelen askerî yazışmalarda, direnenlerin ve kaçakların olduğu bilgisi mevcuttur (Beşikçi, 2015: 118). Bu kaçakların bir kısmının eşkıya çetelerine katıldığı, bazılarının bireysel olarak eşkıyalık yaptığı, köylere baskın yaparak ya da köylüleri tehdit ederek hayatta kalmaya çalıştıkları, döneme ait kayıtlarda mevcuttur (Ahmad, 1988: 282). Çakırcalı/Çakıcı Mehmet Efe, İnce Mehmet Efe, Hekimoğlu gibi isimler bu dönemin sözü geçen eşkıyalarındandır. Bu eşkıyaların en önemlilerinden biri Çakırcalı Mehmet Efe'dir. Çakırcalı Mehmet Efe'nin hayatı, kahramanlıkları ve İzmir çevresine hâkim oluşu, bölge halkının gözünde halen bir kahraman olarak anlatılması, onun yaşadığı zamana damgasını vurduğunu göstermektedir. Halk tarafından "kahraman" ilan edilen, Robin Hood gibi zenginden alıp fakire verdiği düşünülen, "asil soyguncu" (noble rober) olarak görülen zeybek kültürüyle bağından dolayı da halk arasında önemli bir yeri olan, yaşamı ve yaptıklarıyla bir kült halini almış Çakıcı Mehmet Efe (Çobanoğlu, 1992: 5-23, 187), Ege Bölgesi'nde I. Dünya Savaşı öncesinde yaşanan ekonomik, sosyal, hukuksal durumu yansıtmaları açısından önemli bir örnektir. 1911'de yaşamını yitiren Çakırcalı, gençken işlediği bir cinayetin ardından hapse girmiş, bu dönemin ardından zeybek olmayı istemiş, hapisten çıktıktan sonra çete kurmuştur (Mirzaoğlu, 2000: 119-120). Yaşadığı dönemde, bölgedeki pek çok çete ile çatışmalara girmiş, bölgenin önemli eşkıyalarından Kamalı Zeybek'i öldürmüş, yabancı devlet temsilcilerinin de ilgisini çekmiş, onların övgülerini almıştır (Dural, 1999: 247). Dağa çıkması zamanından itibaren devlet görevlileriyle çatışmaya girmesi, görevli askerlerden bazılarını öldürmesi her ne kadar II. Meşrutiyet (1908) döneminde afa karşılık bulsa da Çakırcalı, hükümet kuvvetleriyle çatışmaya girmekten vazgeçmemiş, kanunları çiğnediği için affedilmesi durumu da ortadan kalkmıştır. Çakırcalı Mehmet Efe'nin yakalanması kararı alınmış, akrabaları Fizan'a (Libya) sürülmüş, kendisi ve ailesinin mallarına eşkıyalarla ilgili kanun gereği el konulmuştur. Çakırcalı Mehmet Efe, müfrezelerin sıkıştırılması sonucu yakalanmış ve Kasım 1911'de öldürülmüştür (Yetkin, 1996: 128-138, 171). Ege Bölgesi ve Anadolu'daki eşkıyaların gücünü anlatması açısından önemli bir yeri olan

Çakırcalı/Çakıcı ile ilgili çok sayıda türkü metni günümüze ulaşmıştır. Çakırcalı Efe'nin hayatı ve kendisiyle ilgili anlatıları, türküleri konu alan çeşitli çalışmalar mevcuttur. Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. (Mirzaoğlu, 2000; Çobanoğlu, 1992; Dural, 1999 vd.).

Çalışmamızda yer alan “Kabrimin başı Bozdağ'a karşı”, “Bergama'nın yolu tozlu yürünmez”, “Kaymakçı'dan çıktım başım da selamet” dizeleriyle başlayan türküler, Çakırcalı Mehmet Efe için yakılmıştır. İlk metin, Çakırcalı'nın ölümünü konu almaktadır. Sözler, Çakırcalı tarafından söylenir şekilde aktarılmaktadır. Efe'nin akşama karşı, vurularak öldürüldüğü, karıncalı dağ başında son nefesini verdiği bilgisi metinde yer almaktadır. İkinci metin, dalgınlığı sebebiyle Çakırcalı'ya tehlikeyi haber veremeyen bir kimsenin ağzından yakılmış gibidir. Çakırcalı'nın ardına düşen Çerkez çetelerinin ve jandarmaların etrafı sardığı, Bergama yollarında bu kimselerin yoğunluğundan göz gözü görmediği anlatılmaktadır. Söz konusu çetelerin, tarihî kaynaklarda da Çakırcalı ile çatışma halinde olduğu, Çakırcalı-Çerkez-Arnaut çetelerinin Ege Bölgesi'nde mücadele halinde olduğu bilinmektedir (Yetkin, 1996: 161-173). Metnin sonunda, bu ihmalkârlığın Efe'nin ölümünü getirdiği aktarılmaktadır. Üçüncü metin, Çakırcalı'nın öldürdüğü bir kimse tarafından söylenir şekilde oluşturulmuştur. Türkü, kendisini vuran Çakırcalı'nın oğluna rahmet okumayan, sevdiği kadın olan Zeynep'ten ayrı düşen bir kimsenin ağzından söylenmektedir.

Yukarıda da belirtildiği üzere, savaş esnasında askerin yeterli teçhizata, iaşeye sahip olamaması, asker grupları içerisinde de firarların ve düşmana teslim oluşların yaşanmasına sebep olmuştur. Rus ve İngiliz kuvvetlerine teslim olan askerlerin sorgularından çeşitli bilgiler elde edilmiştir. Bu askerler, kendileri ve bazı komutanlarının açlık sebebiyle teslim olmayı tercih ettiklerini belirtmiştir. Teslim olmalarında; düşman tarafından yeterli yiyeceğe ulaştırılmalarını düşünmeleri, silah sıkıntısı ve yaşanan olumsuzluklardan dolayı savaşı kaybedeceklerini düşünmeleri etkilidir. Bunda özellikle İngiliz kuvvetlerinin, cephelerde yaptığı propagandalar da etkili olmuştur (Beşikçi, 2015: 279-280). Seferberlik günlerinde bunların dışında orduya katılmayan bir grup daha vardır. Bunlar, Osmanlı'nın önceki dönemlerinde görülen ve I. Dünya Savaşında sayısı azaltılmaya çalışılan “bedel-i nakdî” ödeyen kesimdir. Tez çalışmasında yer alan türkü metinlerinde “bedel” olarak yer bulan bedel-i nakdî,

Osmanlı vatandaşı olan ve etnik-dini farklılığı olan erkekler ile sağlık sorunu nedeniyle askere gidemeyecek durumdaki Müslüman erkeklerin ödediği vergidir (Beşikçi, 2015: 151-154). Söz konusu vergiyi veren kesimin büyük ölçüde zengin kesimden olması, maddi durumu elvermeyen kimselerin uygulamaya dâhil olamamasına ve durumu eleştirmesine sebep olmuştur. Askere alınmaya uygun Müslüman kesimin bu durumu kullanarak ve usulsüzlükler yaparak askerlikten muaf olmaya çalışması, maddi durumu yerinde olmayan Anadolu köylüsünün “bedel” ödeyerek savaşa katılmamasına tepki göstermesine neden olmuştur.

Çalışmada seferberlikle ilgili çok sayıda türkü metni bulunmaktadır. Bu metinlerden içinde doğrudan “sefer/seferberlik” kelimesi geçen yahut asker toplanmasına dair ifadeler içeren metinlerin ilk dizelerini şöyle sıralamamız mümkündür: “Sarıkamış ne aralı”, “Sarıkamış Altınbulak”, “İstanbul’un dörd atrafı meteriz”, “Hey Onbeşli Onbeşli”, “Mızıkalar çalınıyor”. Bu metinlerin dışında, I. Dünya Savaşını ve cephelerde verilen mücadeleyi konu edinen, “Seferberlik Türküsü” adıyla anılan çok sayıda türkü vardır. Cepheleri konu alan metinlerin büyük bölümünde de seferberlik eleştirisi bulunmaktadır.⁹

Çalışmada, “sefer/seferberlik” kelimesi kullanılarak oluşturulan metinlerden ilki “Sarıkamış ne aralı” dizesi ile başlamaktadır. Bu metin, Kafkas Cephesi’ne, Sarıkamış’a gönderilen askerlerin ardından yakılmış bir ağıttır, zaman içinde türküleştirmiştir. Söz konusu ağıtta geçen “Dört oğlum sefer ağzında” ifadesi, aileden sefere katılacak kişi sayısını belirtmek için kullanılmaktadır. Metinde geçen total oğul ise savaşmaya uygun olmadığı için ailesiyle birlikte kalmak durumundadır. Bekâr kızların, giden erkek nüfus sebebiyle evlenemeyeceği de metinde yer bulmaktadır. Söz konusu metinde ağıt yakıcısının oğlunu “ağca zıbın (içlik), kara yelek” giyimiyle tasvir ettiği, askere toplama işinin ise boru çalınarak yapıldığını anlattığı görülmektedir. Bu metnin çeşitlemesi olan, Çukurova Bölgesinden derlenmiş, “Sarıkamış Altınbulak” da yine “seferberlik” kelimesinin geçtiği metinlerdendir. Bu çeşitlemede, Enver Paşa’ya seferberliği durdurması için yalvaran bir insan vardır. Metinlerin genelinde anlatılan Sarıkamış Faciası ise çalışmamızın ilgili maddesinde daha detaylı olarak anlatılmıştır.¹⁰

⁹ Cephelerle ilgili bölüm için bkz. Milli Mücadele Dönemine Dair Tarihî Türküler.

¹⁰ Detaylı bilgi için bkz. Kafkas Cephesi.

“İstanbul’un dörd atrafı meteriz” dizesiyle başlayan ve Kerkük’ten derlenmiş olan türkünün çeşitlemeleri mevcuttur. Bunlarda türküyü söyleyen gencin on dört yaşında olduğu, seferberlik kararının “belini büktüğünü”, ölmek istemediğini ifade ettiğini görmek mümkündür. İstanbul’un dört tarafının metris/siper olduğu da ilk dizede belirtilmektedir. Memleketinde bıraktığı, yeni evlendiği “allı pullu gelini” düşünen türkü yakıcı, seferberlikten ve ölme ihtimalinden dolayı acı çekmektedir. Seferberlik kararıyla askerlerin her ne kadar memleketlerine yakın yerlerde görevlendirilmesi söz konusu olsa da bu bölgeden ayrı olanların varlığı da türküye yansımıştır.

“Hey Onbeşli Onbeşli”, “Mızıkalar çalınıyor” dizeleriyle başlayan metinler, cepheye çok genç yaşta asker göndermenin üzüntüsünü taşımaktadır. Savaşın ilk yılı olan 1914’te 24-40 yaş arasındaki erkekler askere alınırken, 1916 yılından itibaren yeterli asker sayısına ulaşmak için 18-50 yaş aralığındaki erkeklerin askere alınması kararı verilmiştir (Beşikçi, 2015: 117). Bu durum, Rumi takvimle 1315, 1316, 1317 doğumlu gençlerin askere alınmasını konu edinen metinlere eleştirel bir dille yansımıştır. Kurtuluş Savaşı’nı anlatan türkülerin en bilinenleri arasında yer alan “Hey Onbeşli Onbeşli” ile ilgili tartışmalar bulunmakla birlikte, türkünün döneme dair bilgi içermesi, çalışmamızda bulunmasını gerekli kılmıştır. On beşlilerin gittiği, genç kızların onların artlarından gözyaşı dökmesi, dönemin savaş koşullarının gençlerin hayatına nasıl yansıdığını göstermesi açısından önemlidir. “Mızıkalar çalınıyor” türküsünde ise “on beşliden asker” olmayacağı, “on altılılar”ın da askere çağrıldığı, hepsinin ölüme gittiği anlatılmaktadır. Bu metin, askerlerin toplanarak götürüldüğünü, pek çok evden erkeklerin askere alındığı, firar edenlerin yakalandığı, ağıt yakıcısının bir oğlunun da Filistin Cephesinde (Gazze’de) bir diğerinin Mardin’de vurulduğu gibi çok sayıda bilgiyi içermektedir. On yedililerin durumunu anlatan ağıtlar da mevcut olup bunlar, on altılıların ağıtlarıyla benzerlikler göstermektedir (Demirden, 2021: 157-160)¹¹.

Çalışmada yer alan “Kur’a kağıtları allı yeşilli” adlı metin, Seferberlik öncesinde kullanılan Kura Kanunu’na işaret etmektedir. Metinde kura kağıtları kullanılarak askere alım yapıldığı, bu kağıtların İstanbul’u aştığı, kurası çekileceklerin İstanbul’da tespit edildiği bilgisi bir asker ağzından verilmektedir. Metinde geçen “üçlü, dörtlü” ifadeleri, askere alınma dönemlerini/tertip dönemini ifade etmek için kullanılmaktadır

¹¹ Bu konuda daha detaylı bir karşılaştırma ve bilgi için bkz. Demirden, N. (2021).

(Komisyon, 2009: 55). Yine bu metinde askerlik taliminin yapıldığı ortamın sıkıntılı olduğuna dair bilgi de verilmektedir.¹²

3.3.2. Savaş Döneminde Yaşanan Ermeni Olayları

Osmanlı Devletinin son yüzyılı olan 20. yüzyıl, I. Dünya Savaşı'nın yaşandığı, devletin varlığının sona erdiği, yaşanan Milli Mücadele ve Kurtuluş Savaşı sonrası Türkiye Cumhuriyetinin kurulduğu bir dönemi içine almaktadır. I. Dünya Savaşında Osmanlı İmparatorluğu yedi ayrı cephede savaşmış, bu cephelerin bazıları diğerlerine göre daha kanlı ve büyük muharebelere sahne olmuştur. Çalışmamızın bu bölümünde, savaşın başladığı yıl ilan edilen Seferberlik Dönemi ve savaş esnasında açılan cephelerde yaşanan olayların yer aldığı türkü ve ağıt metinlerine yer verilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde Ermenilerle ilgili yaşanan sorunlar, imparatorluğun son yüzyıllarında ortaya çıkar. Bunun yaşanmasında Batılı devletlerin Osmanlı topraklarını bölmek ve kendilerine sömürge yapmak gibi kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri önemli rol oynar. "Ermeni sorunu" olarak adlandırılan durumun, Batılı devletlerin misyonerlik faaliyetleri sonucu ortaya çıktığı bir gerçektir. Faiz Demiroğlu, Osmanlıların içinde Ermenilerin siyasî bir varlık olarak görülmediğini belirtir. Fransa, Rusya ve İngiltere'nin 18. yüzyıldan itibaren "Ermeni varlığı"ni ortaya çıkarmak için çalışmalarda bulunduğunu belirtir (Demiroğlu, 1985: 3). Mehmet Törehan Serdar ise bu çalışmalarda Amerika Birleşik Devletlerinin "ajan okulları"nın etkili olduğunu iddia eder. "Ermenilik şuuru" oluşması için Doğu Anadolu'ya yönelen ABD, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde (Gaziantep, Kahramanmaraş, Van, Erzurum, Harput, Bitlis, Mardin, İstanbul, Bursa, İzmir, Sivas, Kayseri, Trabzon, Merzifon) kurulan kolej şeklindeki misyonerlik okulları kurarak Ermeni halkını örgütlemeye çalışmıştır (Serdar, 1996: 26). 1839'da imzalanan Tanzimat Fermanı'yla Müslüman ve gayrimüslim halk arasında ayrıcalıkların kaldırılması, her iki tarafın kanunî açıdan eşit olduğunun kabul edilmesi

¹²Çalışmanın literatür taraması esnasında, I. Dünya Savaşı'na katılan fakat Osmanlı'ya karşı, başka devletlerin çatısı altında savaşan Türk halklarının savaş türküleri de tespit edilmiştir. Osmanlı Devleti'nden 19. yüzyılda ayrılan Kırım'da kaydedilmiş türkü metinleri bunlardandır. Kırımlı Türk askerlerin Rus ordusu içinde Avusturya ile müttefik olduğu için Galıçya Cephesi'ne asker gönderen Osmanlı ordusuyla savaşması, Kırım türkülerine yansımıştır. Bu türküler tarihî türkü olmakla birlikte, Türkiye sınırlarını aşması ve başka bir devletin (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) tarihi olaylarını kapsamaması nedeniyle çalışmaya dâhil edilmemiştir. Söz konusu türkülerle ilgili detaylı bilgi için bkz. Güzel, Abdurrahman (2020). *Kırım Türkleri'nin Esaret Türküleri*. Ankara: Akçağ Yayınları. Kakuk, Zsuzsa (1993). *Kırım Tatar Şarkıları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. Kurtbilal, Niyal (2020). Birinci Dünya Savaşı Dönemi Kırım Tatar Türküleri". *Folklor Akademi Dergisi*, 3 (1), 1-15.

Ermenilerin gücünün artmasına ve isyan zemininin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Benzer şekilde, 1856'da kabul edilen Islahat Fermanı'yla gayrimüslimlere askerlik ve memurluk yolu açılmış, bunun yanında kendilerine eğitim, din, mezhep serbestisi verilmiştir. Böylece Amerikan misyoner okullarının açılması hızlanmış, okullarda matbaalar kurulmuş, öğrencilere silah eğitimi verebilmek için uygun zemin bulunmuştur (Serdar, 1996: 28).

Osmanlı'nın hukukî konularda değişimler yaşadığı bir yüzyıl olan 19. Yüzyılda, değişimler sonucu otorite boşluğu yaşandığı görülmüştür. 1870 yılında kabul edilen bir nizamname sonucu, mahallî beylerin etkisinin azalması, otorite boşluğu oluşmasına sebep olmuştur. 1876'da devletin başına geçen II. Abdülhamit, özellikle Doğu Anadolu'da bulunan aşiret reislerinin ve lider özelliği gösteren kişilerin, saltanat ve hilafete bağlılığını artırmak için yeni bir teşkilatlanmaya gitmiştir. Bu şekilde, bölgede yaşayan Ermenilere "karşı" bir unsur oluşturarak, dengeyi sağlamaya çalışmıştır. Aynı zamanda Ermenileri kışkırtmaya çalışan Rus ve İngiliz güçlerine karşı da bir kontrol mekanizması oluşturmayı amaçlamıştır (Komisyon, 1992: 31). 1890'larda Ermenilerle ilgili sorunların görünür hale geldiğini; bu döneme kadar Türk, Kürt, Ermeni halklarının yine de uyum içinde yaşadığı, Batılı devletlerin kışkırtması sonrası "sorun" addedilen konunun vurgulanmaya başlandığı, Ermenilere verilen "bağımsız Ermenistan" sözünün bunda etkili olduğunu söylemek mümkündür (Komisyon, 2012: 13). 1890'da meydana gelen Erzurum İsyanı, Kumkapı olayları; 1892 yılından itibaren, küçük çaplı ayaklanmalar ülke genelinde görülmeye başlanır. Merzifon, Kayseri, Yozgat ve Sason ayaklanmaları buna örnektir. 1894'te Birinci Sason (Bitlis) İsyanı yaşanır. Bu isyan esnasında Ermenilerin, Müslüman köylerine baskın yaparak pek çok insanı öldürdüğü kayıtlara geçmiştir. Edward J. Erickson, isyanı bastırmak isteyen Osmanlı askerinin sayıca yetersiz olmasından dolayı aşiretlerden destek alındığını, bu kuvvetlerin disiplinsiz olmasından dolayı da Ermeni halkından pek çok kişinin öldüğünü belirtir. Bu olayı "Hamidiye Katliamı" olarak ifade eder (2015: 86-87). Söz konusu ayaklanmalar 1895'te Maraş, 1896'da Van illerinde daha büyük isyanlar şeklinde devam eder. Özellikle Van'da meydana gelen isyan, Batılı devletlerin ve kamuoyunun ilgisini çeken, tepkisini toplayan bir nitelik taşır (Çiçek, 2012: 16-17).

Ermeni olayları 20. yüzyıla damgasını vurur. Temmuz 1908’de II. Meşrutiyet’in ilanı sonrası Ermenilerin yararına gelişmeler olur. Rusya ve İngiltere’nin müdahil olduğu, Ermenilerin ıslahatı adıyla çeşitli olaylar gerçekleşir. Bu devletlerin desteğiyle Ermenilerin örgütlenmesini sağlayacak çeşitli cemiyetler kurulmuştur. Meşrutiyet gereği silah yasağının kaldırılması, Ermeni çetelerin oluşumu ve silahlanmasında önemli etkenlerdendir. 31 Mart Vak’ası’nın (Nisan 1909) ertesi günü Adana’da kanlı olaylar yaşanmıştır (Halaçoğlu, 2011: 39). Olayların şiddetli bir şekilde bastırılması yeni isyanlara sebep olmuştur. Bu yeni isyanlar Ermenilerin güçlendiğini gösterdiği gibi, bağımsızlıkları için mücadele eden kesimin ortaya çıkmasına da ortam hazırlamıştır (Çiçek, 2012: 20). Hüseyin Çelik, Adana olaylarını bastırmak için bölgeye gönderilen Cemal Paşa’nın, Ermenileri sakinleştirmek için, aralarında Bahçe müftüsünün de olduğu çok sayıda Müslüman’ı idam ettirdiğini, sadece 1 Ermeni’yi idama mahkûm ettiğini belirtir (Çelik, 2005: 26). Ermenilerin gücü artmıştır. Yaşanan siyasî ve fiilî gelişmelerle bağlantılı olarak vergi vermeyi istememiş, Batılı derneklerin maddî yardımları ve silahlanmalarına yardım etmelerinden dolayı bu gücün gözle görülür ölçüde arttığı bilgisi mevcuttur (Sonyel, 2014: 13-50).

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında, Ermenilerin Ruslarla işbirliği yaptığı, hatta gönüllü Ermeni birliklerinin Osmanlı’ya karşı savaştığı bilgisi mevcuttur (Çelik, 2005: 19). Bu anlaşma hali ilerleyen yıllarda da devam ederek 1915 Ermeni Tehciri zamanında Rus-Ermeni birlikteliği açıkça görülmüştür. 1912 tarihli bir Rus resmî belgesinde, Türklerin Hristiyanlara olumsuz davranacağı düşüncesiyle Ermenilerin Rus kuvvetleriyle birlikte hareket ettiği, 1914 tarihli bir başka belgede Rus kuvvetlerinin Ermeni gönüllü birliklerine silah eğitimi verdiği, silahlanan Ermeni halkının savaşa daha “kararlı ve istikrarlı” şekilde hazırlandığı belirtilir (Chernichenkina, 2015: 46, 132-133). Rusların silah eğitimi ve askerî eğitim vermesi, Ermenilerin gerilla sayılabilecek güçlerinin daha düzenli bir hale gelmesini, ordulaşma sürecine girmelerini sağlamıştır (Cantekin, 2019: 116). 1914’te Osmanlı Devleti’nin seferberlik ilan etmesi, Ermenilerin tehcirini gerektiren büyük isyanların başlamasını beraberinde getirmiştir (Çiçek, 2012: 20). Van’daki Ermeniler, Kafkasya’dakilerle birleşerek büyük bir isyana sebep olmuşlardır. Ermenilerin Rus silahlarıyla silahlanıp Müslüman köylere saldırdığı, bu köylerde yerleşik olan Ermeni halkın ise köyleri terk ettiği bilgisi mevcuttur (Demiroğlu, 1985: 59). Rus Çarlığı Arşivi’ndeki belgelerde, Ermeni Tehciri öncesinde

Türk ve Kürt nüfusun Ermeni birliklerince kılıçtan geçirildiği, Ocak 1915'te Ermeni gönüllü birliklerinin saldırılarına uğrayan Müslüman halkı korumak için Rus birliklerinin görevlendirildiği kaydı mevcuttur (Komisyon, 2012: 23-25). Van'da yaşanan olayların görgü tanıkları Cevdet Paşa'nın emriyle bölgenin terk edilmesi kararının alındığını, fakat etraflarının Ermeniler tarafından sarılmasından dolayı bölgeyi terk edemediklerini, Van'daki askerlerin Erzurum'a sevk edilmesinden dolayı bu durumun yaşandığını belirtmişlerdir. Söz konusu tanıklar; Müslüman halktan erkeklerin Ermeniler tarafından öldürüldüğünü, kendilerinin işkencelere maruz kaldığını, Selimiye Kışlası'na götürüldüklerini, burada Rus askerlerinin gözetiminde bulduklarını, Rusların kendilerine tecavüz girişiminde bulunabildiklerini anlatmışlardır (Çelik, 2005: 53-65). Zeytin, Bitlis, Maraş, Van, Sivas ve çevresinde yaşanan isyanlar neticesinde isyankâr kitleler Konya ve çevresine sürülmüştür. Burada bulunan Ermenilerle birleşen isyancılar ise Halep'in güneydoğusu ile Zor ve Urfa'ya sürülmüştür (Çiçek, 2012: 30). Ermeni Tehciri ile ilgili olarak, Türkler ve Ermeniler açısından, olayların nasıl seyrettiği ve sonuçlarının neler olduğuna dair pek çok araştırma mevcut olup çalışmamızda bu uzun tartışmaya yer verilmeyecektir. Burada, sadece tehcir sırasında yakılan türküler olduğu ifade edilen, Ermeniler tarafından Türkçe söylenen türkü metinlerinin olduğu bir çalışmaya kısaca yer vermek gerekir. Söz konusu çalışma, akademik olmayan bir kitap bölümü olup Türklerin soykırım yaptığı iddiası üzerine kurulmuştur. Adana'da kıyıma uğranıldığı, Der Zor çöllerinde telef olunduğu, Ermeni kökenli kaynak kişiler tarafından anlatılmış, konuyla ilgili türkü metinleri, kısa parçalar şeklinde aktarılmıştır. Bu metinlerden bazıları aşağıdaki gibidir:

Der Zor geldi bir Şekir Paşa,
 Atını bağladı delikli taşa,
 Ermeni sığmadı dağ ilan taşa,
 Dininin uğruna ölen Ermeni! (Svazlian, 2005: 87)

Der Zor çölünde çürüdüm kaldım,
 Kargalara tahin oldum kaldım,
 Oy anam, oy anam halımız yaman!
 Der Zor çöllerinde kaldığım zaman (Svazlian, 2005: 84)

Tehcir sonrası devam eden olaylar içinde 1920’de yaşanan “Kaç Kaç” olarak anılan Çukurova göçleri önemli bir konudur. Tehcir kararı ile Halep, Şam, Beyrut’a gönderilmiş olan Ermenilerin, Mondros Ateşkes Antlaşmasının (30 Ekim 1918) imzalanmasının hemen ardından Adana’ya göç etmişlerdir. Bunda, İtilaf Devletleri görevlileri etkili olmuştur. İskenderun, Dört Yol ve Mersin’de Ermeni bataryaları oluşturulmuştur (Çelik, 1999: 60). Bölgede çıkarları olan Ermeniler, isyanlar ve baskınlar yaparak Adana halkını yıpratmaya başlamışlardır. 9 Temmuz 1920’de Fransız askeri üniformalı Ermeni askerler, Müslüman bir köylüyü darp etmiş, halk bu duruma karşı gelmeye çalışmıştır (Karataş vd., 2022: 21). Silahlandırılan Ermenilerin Müslümanlar üzerinde baskılarını artırması, Fransız işgalcilerin şehri sıkıyönetim halinde tutması, Ermenilerin kurmak istedikleri büyük devlet için şehirde bulunan Türklerin bölgeden gönderilmesine yönelik faaliyetlerde bulunması, Fransızların Yüreğir Ovası baskını öncesi şehirde Türk bulunmasını tehlike olarak görmesi “Kaç Kaç” olarak anılan olayın gerçekleşmesine sebep olmuştur (Çelik, 1999: 405-406). Bu olay, Adana ve çevresindeki Müslüman halkın, can güvenliğinin tehlikeye girmesinden dolayı 9-12 Temmuz 1920 tarihleri arasında bölgeden göç etmesidir. Bu göçler, Eti Türklerinin yoğun bulunduğu Oba bölgesine doğru yaşanmıştır. Dört gün süren bu göçler sonucunda çok sayıda insan Toroslar’a yönlendirilmiştir (Ener, 1996: 100-149). Göç edenlerin zengin olanları daha sonra Konya, Niğde, Bor ve Ulukışla bölgelerine yerleşmiştir (Çelik, 1999: 407).

Ermenilerin isyanları sebebiyle yaşanan olaylar pek çok türküye konu olmuştur. Bunlardan bir kısmı, Ermenilerin sebep olduğu ölümleri konu almaktadır. Bir kısmı ise Ermeni olayları sebebiyle can ve mal güvenliği tehlikeye düşen, buldukları topraklardan göçmek durumunda kalan halkın yaşadıklarını konu almaktadır.

Ermeni olaylarında çok sayıda Müslüman’ın işkenceye maruz kaldığı, can ve malından olduğu bilgisi tarihî belgelerde mevcuttur. Bu belgelerde yer alan yahut almayan detayların ağıt ve türkü metinlerinde anlatıldığı görülmektedir. “Geben’e Konak Tutturmuş” (Durdu Bey Ağıtı), “Bugün Bizi Kesiciler” (Haçın Ağıtı), “Şu Haçın’ın dağlarına” (Haçın Ağıtı), “Hacın Oldu Ganlı Guyu” (Melek Hanım Ağıtı), “Ellik Gâvuru Yürüdü” (Ermeni Zulmüne Ağıt) metinleri söz konusu anlatıları içermektedir.

Bu metinlerden Haçın bölgesinde meydana gelen olayları anlatan ağıtlar bölge halkı tarafından bilinmektedir. Günümüzde Adana/Saimbeyli bölgesinin Osmanlı Dönemi yerleşimi olan Haçın, kanlı olaylara sahne olmuştur. Ağıt metinlerinde, yaşanan vahşetin detayları bulunmaktadır. Haçın olaylarını anlatan metinlerde geçen “Doğan Bey, Osman, Mürsel Efendinin kızı, Genco, Kaytancı Hüseyin, Aram Çavuş” isimleri detay içermesi açısından önemlidir. Olaylarda etkin rol üstlenen kişilerin türküler yoluyla da tarihî kayıtlara geçmesi, sonraki nesillere sözlü kayıtlar yoluyla aktarılmasını sağlamaktadır. Burada özellikle Aram Çavuş’tan söz etmek gerekir. Kendisi, metinlerde anlatılan zulümlere sebep olan Ermenidir. Çocukların katledilmesi, kadınlara işkence yapılması, erkeklerin derilerinin yüzülmesi suretiyle öldürülmesi bu kişinin emirleriyle gerçekleşmektedir (Yalman, 1977b: 260). Genco, Kürt Genco Çavuş olarak bilinen bir Osmanlı askeridir. Ermenilerin isteklerini yerine getirmeyen Genco Çavuş’un tel kırbaçla dövülüp çarımha gerilerek, derisi yüzülerek katledildiği bilgisi mevcuttur (Yurtsever, 1995: 54). Doğan Bey ise Türk kuvvetlerinin komutanıdır. Ermeni kuvvetleriyle mücadele eden Türk kuvvetlerinin başındadır. Kozanoğlu Doğan Bey, Haçın’de yaşanan olayları bastırmak için bölgeye gönderilmiştir. Haçın’de yaşanan olaylar aylar sürmüş, Mart 1920’de başlayan olaylar Ekim 1920’de Tufan Bey komutasındaki Türk ordusu tarafından tam olarak bastırılabilmiştir. Ermenilerin büyük bölümü bölgeden göç etmiştir. Günümüzde Haçın anısına, Ermenistan topraklarında “Nor Haçın” (Yeni Haçın) adıyla bir yerleşim yeri kurulmuştur (URL-4).

Ermeni olayları ile ilgili ağıtlardan/türkülerden olan “Geben’e konak tutturmuş” türkü metni, Ermeni çeteleri tarafından öldürülen Durdu Bey’in ardından söylenmiştir. Günümüzde Kahramanmaraş ili Andırın ilçesine bağlı olan Geben mahallesinde/köyünde yaşayan Ermeniler, dönemin sorgu yargıcısı/savcısı Durdu Bey tarafından Andırın’dan çıkarılmak istenir. Geben Ermenileri, yine aynı ile bağlı Zeytun (Süleymanlı) Ermenileriyle birleşerek Andırın’a saldırır ve Durdu Bey’i öldürürler (Kemal, 2019: 176). Metinde yer alan “Geben, İstanbul” ifadeleri coğrafi yer belirtmesi açısından, “Hükümetin mustantığı” (mustantik: sorgu yargıcısı/savcı), “tel vurdurmuş” ve “kahat (kağıt) yazar imza inen” ifadeleri Durdu Beyin görevine dair bilgi vermesi açısından ipucu niteliğindedir. Burada “Cenk ediyor... Hazreti Hamza inen” ifadeleri, Durdu Bey’in düşmanlarına karşı Hz. Hamza ile birlikte, onun manevi gücünü de alarak savaştığı anlamında kullanılmıştır. Hatice hanımın, kardeşi Durdu Bey’in düştüğü

durumdan dolayı çırpınarak ağladığı, muhtemelen öldürülmesi sonrası da bölgede kalmak istemeyişi dizelere yansımıştır. Abaza Durdu Bey olarak da bilinen sorgu hâkiminin mezarı, bugün Andırın sınırlarında bulunmaktadır (Yurtsever, 1999: 5). “Ellik gâvuru yürüdü” ağıt metni de yukarıdakilerle benzer bir konuya sahip olup Çukurova bölgesi insanının Ermenilerle olan kanlı çatışmasını, Ermeni zulmünü anlatmaktadır. Bu metinde geçen “ellik” ifadesi, Anadolu Ermenilerini anlatmak için kullanılmaktadır. Söz konusu ifadenin Karamanlı Rumları için kullanıldığı da bilinmektedir (Ekinci, 2016).

“Ali Ağa Mehmed Ağa” dizesiyle başlayan Kibarogulları’na dair ağıt metni, 1909 yılı Adana Olayları’nın söze dökülmüş tarihî vesikalarındandır. Metinde geçen “Ali Ağa, Mehmet Ağa, Döndü, Yusuf, Müftü” ifadeleri olayların kimlerin başından geçtiğini anlatması açısından önemlidir. Bu ağıt metniyle ilgili pek çok versiyon ve hikâye mevcuttur. Bölgede o dönem için oldukça önemli, varlıklı, bilinen bir aile olan Kibarogulları’nın bir ya da birden fazla ferdinin idam edildiğine dair araştırmalar mevcuttur (Görkem, 1990; Öztürk, 2009; Şimşek, 2017). Ali Osman Öztürk, ağıtın 6 varyantı olduğunu belirtir ve metinlerini mukayeseli olarak paylaşır. İlgili çalışmada; bir hikâyeye göre Bahçe Müftüsünün, Ermenilerin katline dair fetva çıkarması sonrası hükümet tarafından asıldığı için bu ağıtın yakıldığını aktarır (Öztürk, 2009: 11). Bir başka anlatıma göre ise; olaylar sırasında Ermenilerin kışkırtması sonucu 30 Türk asılmıştır. Bunlardan 4’ü Kibarogulları ailesindedir (Şimşek, 2017: 25). Fermanlarının yazılması, darağacına asılmaları, on adam ve dört oğul asıldığına dair ifadeler tarihî gerçekliğe katkı sağlar niteliktedir. Metinlerin uzun ve detaylı olması da gözden kaçmamaktadır.

“Göç göç oldu göçler yola dizildi” ve “Koş koş oldu kösler yola dizildi” türkü metinleri, “Bir sandığım vardır sırmadan telden” türküsü, “Gaçgaça giderken yastığım galdı” türküsü yaşanan göç olaylarını anlatmaktadır. “Göç göç oldu...” ve “Bir sandığım vardır...” şeklinde başlayan metinlerde, Doğu Anadolu’dan Anadolu’nun güneyine ve iç bölgelerine yaşanan zorunlu göç konu edilmektedir. Ermeni güçlerinin Müslüman köylerine baskın yapmaları sonucu, bölgede sükûnetin sağlanması amacıyla Osmanlı askerinin müdahale etmesi için Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu’daki bazı bölgelerin (Erzurum, Van, Bitlis, Muş, Trabzon, Gümüşhane, Erzincan ve çevre bölgeleri)

boşaltılması kararı alınmıştır. Bazı durumlarda da halk, Ermeni ve Rus baskısından dolayı göç etmek durumunda kalmıştır (İpek, 1999: 165). Yurtlarını terk etmek zorunda kalan köylülerin yaşadıkları da söz konusu türkü ve ağıt metinlerinde detaylı olarak işlenmiştir. Metinlerde yer alan Erzurum'a bağlı "Ilıca" ve "Bingöl" ifadeleri, bulunulan ve gidilen bölgeyi göstermesi bakımından önemlidir. Türkülerde yer alan betin benzin solması, sararıp solma, mezara girme isteği gibi anlatımlar, yurdun terk edilmesinden duyulan elemin ne kadar büyük olduğunu göstermektedir. "Bir sandığım vardır..." türküsünde de "Erzurum satıldı", "bir yanım Erzincan vermem Bayburt'u" ifadeleri, boşaltılan ve elden gittiği düşünülen bölgelerin adının geçmesi açısından önemlidir. Halkın terk etmek zorunda kaldığı bölgelerin sözlü tarihte karşılığı olması açısından dikkate değerdir.

"Gaçgaça giderken..." şeklinde başlayan metin, 1920 yılında Çukurova bölgesinde yaşanan göçün türkülere yansımış halidir. Fransız işgali altında bulunan bölgede, Ermeni çetelerinin saldırısına uğrayan köylülerin Oba bölgesine, daha sonra da Toroslar'a göçü anlatılmaktadır. Kendi ağzından yakılan bu türküde köylü, kendisini "muhacir" olarak ifade etmektedir. Halk, kurulu düzeninden olmuş, yeni yurtlara, yeni yaşamlara doğru yol almak durumunda kalmıştır.

3.3.3. Kafkas Cephesi

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na dâhil olduğu 1914 yılında, öncelikli olarak Kafkas Cephesi'nde çatışmalar yaşanmıştır. Savaşın başında bu cephenin Kars ve etrafını kapsarken, ilerleyen yıllarda Ardahan, Van, Muş, Bitlis, Erzurum, Erzincan ve Trabzon'u da içine aldığı görülmektedir. Bu cephede ilk olarak Sarıkamış Harekâtının önemli bir olay olarak yer aldığı tanık olunmaktadır.

Sarikamış, Osmanlıların I. Dünya Savaşı'na girdiği 1914 yılının sonlarında gerçekleşmiş, 1915 yılında sona ermiş, olumsuz sonuçlanan bir harekâttir. Enver Paşa'nın, Rus savunmasının zayıf olduğuna dair aldığı haberler ve verdiği kararlar sonucu Kafkas Cephesi'nde, Sarıkamış dolaylarında Rus kuvvetlerine doğru bir saldırı gerçekleştirilmek istenir. Bu harekât sonucunda Kars, Ardahan ve Batum'un geri alınması, Kafkasların ayaklandırılması suretiyle "Turan" yolunda Rus engelinin

kaldırılması, düşmanın stratejik yerlerden uzaklaştırılması, Alman müttefiklerin Ruslara karşı verdiği mücadelede yüklerinin hafifletilmesinin sağlanması gibi hedeflere ulaşılacak istenmiştir (Eksik, 2018: 54). Fakat I. Dünya Savaşı başlamadan önce de tespit edildiği kadarıyla askerin teçhizat yanında talim ve terbiye yönüyle eksik olması (Zeyrek, 2015: 81), Enver Paşa'nın savaş bilgisinin kısıtlı olması, olayların geleceğine dair tahminlerinde yanılması (Yener, 2015: 248-249) Sarıkamış Harekâtının bir faciaya dönüşmesine neden olur. Söz konusu hareket esnasında, lojistikle ilgili olarak yapılan hatalar ve yaşanan sıkıntılar, çok sayıda askerin ölümüne sebebiyet vermiştir. Cephede savaşan askerlerin erzaklarının sınırlı olması, Rus askerlerinin geri çekileceği ve onların geride bıraktığı erzakın kullanılacağı hesabı bu hatalardandır (Öğün, 1999: 339). Kafkas Cephesi komutanlarından Hafız Hakkı Paşa günlüğünde, batıdaki Rus kuvvetlerinin Kafkasya'ya intikal etmeden Kars-Ardahan-Batum'un Türklerin eline geçmesinin, iâşe ve cephane sağlanması açısından önemli olduğunu belirtir (Bardakçı, 2016: 55). Rus direnişinin tahmin edildiği ölçüde kırılmaması, yiyeceği sınırlı olan askerlerin Allahuekber ve Soğanlı dağları arasında açlıktan ve soğuktan dolayı ölmeleri, ordunun geri çekilmesi sonucunu doğurmuştur (Öğün, 1999: 339). 75.000 kadar Türk askerinin bu harekâta şehit, yaralı, esir düştüğü; Rusların kayıplarının ise 30.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Sarıkamış'ta yaşanan yenilgi sonrası Osmanlı ordusu ve gücü önemli ölçüde zarar görmüş, Anadolu'nun Rus işgaline maruz kalmasına ortam hazırlanmıştır (Alptekin ve Güzel, 2015: 51).

Rus ordusunun işgali Doğu Anadolu ve kısmen Karadeniz bölgesini içine almıştır. Ruslar öncelikle, Ardahan ve Oltu bölgesini; 1915 baharında Van, Muş ve Bitlis'i; 1916'da Erzurum, Erzincan ve Trabzon'u işgal etmiştir. 1917 yılının mart ayında başlayan ve ileride Ekim Devrimi olarak anılacak Bolşevik İhtilâli sebebiyle Ruslar bölgedeki güçlerini çekmeye başlamıştır (Erdaş, 2013c: 79). Osmanlı-Rus kuvvetleri arasındaki savaş, 18 Aralık 1917 Erzincan Antlaşması ile sona ermiştir (Erdaş, 2013a: 158). Rus işgali döneminde ve sonrasında Ermenilerin bölgede etkin olduğu görülmektedir. Erzincan Antlaşmasına rağmen Ermenilerin saldırılarının devam etmesinden dolayı Erzincan ve Erzurum illeri, Şubat-Mart 1918'de Türk kuvvetleri tarafından alınmıştır (Erdaş, 2013a: 158). Doğu Anadolu Bölgesi ve Anadolu'nun diğer bölgelerinde, 19.-20. yüzyıl döneminde Ermenilerin etkin olduğu isyan, işgal

faaliyetleriyle ilgili bölümde Ermenilerin yıkıcı faaliyetleri konusu üzerinde durulmaktadır.¹³

Yukarıda tarihî yönüyle bilgi verilen Sarıkamış Harekâtı sırasında yaşananlar, Anadolu insanının türkü ve ağıtlarına yansımıştır. Bu konuda çok sayıda metin ve bu metinlerin çeşitlemeleri mevcuttur. Çalışmamızın hacmi gereği, sınırlı sayıda metin çalışmaya dâhil edilmiştir. Özellikle “Sarıkamış pek aralı” ağıtının pek çok çeşitlemesi mevcuttur. Bunun yanında “Soğanlı da yastığın daş”, “Eliy gelin yediremez Yaşa’yı” da Sarıkamış’a gönderilen ve şehit olan erlere dair, geride kalan yaşamlara dair bilgi içermektedir.

Metinlerden en çok bilineni ve çeşitlemesi fazla olanı “Sarıkamış pek aralı” mısraıyla başlayan ağıttır. Bu ağıt bazı metinlerde farklı mısralarla birleşir, büyük ölçüde metin yapısını koruyarak bu metinlerle yeni bir forma ulaşır. Bazı örneklerde ağıtın 17 dörtlüğe kadar çıktığı (Özdemir, 1994: 43-45) görülürken bazılarında ise 3 dörtlüğe kadar indiği görülmektedir (Atılğan, 1998: 379). Ağıt, Avşar ağıtı olarak adlandırılmaktadır. Zala Hatun’dan yapılan derleme “Sarıkamış ne aralı” dizesiyle başlar. Söz konusu ağıt, İç Anadolu’dan ve özelde Kayseri/Pınarbaşı’ndan giden askerlerin ardından yakılmıştır. Sarıkamış’a asker gönderen anneler, kız kardeşler, şehit olacağını bilerek gönderdikleri yakınları ardından ağlamakta, yas tutmaktadır. Metinde geçen “Sivas, Şarkışla, Aziziye (bugünkü Pınarbaşı), Kafkasya, Sarıkamış, Altınbulak, Soğanlı” adları mekân belirtmesi, savaşa asker gönderilen bölge ve gidilen cepheyi anlatması açısından önemlidir. Pınarbaşı’ndan Sivas’a giden kağnıların boş dönmesi, Sarıkamış’a Sivas/Şarkışla üzerinden askeri sevkiyat yapıldığını göstermektedir. Soğanlı Dağları, Sarıkamış’ta askerlerin izlediği rota açısından önemli geçitlerdendir. 2300 metre yüksekliğe sahip bu geçit (Eksik, 2018: 53), zorlu kış koşullarında askerlerin gücünü kıran, onların donarak ölümüne sahne olan yerlerdendir. Altınbulak bugün Sarıkamış’a bağlı olan bir köydür. Metinde askerlerin sevkiyle ilgili yüzeysel de olsa bilgi bulunmaktadır. Cepheye gidecek birliklerin boru ile toplanması, “sürü” ile yani çok sayıda askerin gitmesi, talime çıkan askerleri acemi olması, “top ve gülle” ile Rus tarafının saldırması, askerlerin üniformalarının “kara don, gülgülü (bordo) fes”ten oluşması bu bilgilerdendir. Erlerin cepheden dönmemesi, Anadolu kadınının aile ve

¹³ Konuyla ilgili bilgi ve türkü metinlerine ulaşmak için bkz: Savaş Döneminde Yaşanan Ermeni Olayları.

yaşam düzeninin bozulmasına sebep olmuştur. Tarlaların kadınlar tarafından sürülmesi, evlerde nişanlı bekâr kızların kalması bu bozulmanın söze dökülen yönleridir. Söz konusu ağıtın günümüzde mısralarının azaltılarak türkü şeklinde söylenmeye devam etmektedir.

Sarıkamış ile ilgili türkülerden “Soğanlı da yastığın daş” mısraıyla başlayan metin, cepheye giden erlerin zorlu şartlarda savaştığını, ardında bıraktıkları ailelerin de bu durumu bildiğini gösterir. Türküde; “yastığı taş”, havası ayaz olan, kışın zorlu şartlarının çadırlardaki askerler üzerinde kuvvetli bir şekilde hissedildiği, 90 bin gencecik askerin şehit verildiği bilgisi mevcuttur. “Eliy gelin yediremez Yaşa’yı” dizesiyle başlayan ağıt, cepheye giden askerin ardında bıraktığı ailesini anlatması açısından, savaşın sosyal yönüyle ilgili bilgi içermesi yönüyle dikkat çekmektedir. Bu ağıt, Kırşehir/Çopraşık köyünden Osman’ın Sarıkamış Soğanlı’da şehit olması üzerine, Şih Ahmet Kızı Senem tarafından yakılmıştır. Osman’ın eşi Eliy’in aynı cephede Nasır, Halil, Hüseyin adlı üç kardeşi de şehit düşmüştür. Oğlu Yaşa, Osman şehit olduğunda beşikte bebektir (Özdemir, 2014: 158). Metinde Enver Paşa’ya eleştiri yapıldığı açıkça görülmektedir. “Koca Enver Paşa”nın “ufacık uşağı hücumu salmış” olması, yine paşanın askere “urba, potin” dağıtmamış fişek vermemiş olması ile ilgili ifadeler eleştirel niteliktedir. Ağıt yakıcısı, Enver Paşa’nın akıl ve anlayış dışı kararlar verdiğini, ezan okutacak kadar ahiret inancı varsa da “mizan” günü, verdiği yanlış kararların hesabını vereceğini belirtmektedir.¹⁴

Sarıkamış Faciasının yanında, Kafkas Cephesinin diğer bölgelerinde yaşanan olayları anlatan pek çok türkü metni mevcuttur. Bu metinlerden Erzincan, Kars, Muş’ta geçen olayları anlatan metinler tez çalışmasının *Ek-1. Türküler* bölümünde mevcuttur. Söz konusu metinlerden “Avan tepesinde bir top atıldı” türküsünde, hem cepheye gönderilen askerlerin durumu hem de Erzincan’ın o günlerde yaşadığı olaylar kısaca anlatılmaktadır. “Küçüktür Mehmet...”, “Zengin olan bedel verdi kurtuldu” gibi

¹⁴ Söz konusu ağıtların dışında, Sarıkamış için yaratılmış bir de Çerkezce ağıt bulunmaktadır. “Kars Zawem Yi Wered” (Kars Harbinin Ağıtı) adlı metnin Türkçe’ye çevirisinde, gönderilen Çerkez gençlerin zorlu durumlarda savaştığı, geri dönmeyeceklerinin bilindiği bilgileri mevcuttur (Özdemir, 2014: 138-139). Söz konusu metin Türkçe olmadığı için çalışmaya dâhil edilmemiştir. İlgili metin için Ahmet Özdemir’in hazırladığı *Sarıkamış Destanı* adlı, 6 dilde Sarıkamış ağıtlarının bulunduğu esere bakılabilir. Sarıkamış harekâtı ile ilgili çok sayıda âşığın ağıtlar yarattığı, bunların âşıklık geleneği içerisinde seslendirilmeyi devam ettiği bilinmektedir. Konuyla ilgili olarak Ali Berat Alptekin ve Abdurrahman Güzel’in, türküler ve ağıtlar yanında literatürden ve âşıklardan derlediği *Geçmişten Günümüze Âşıkların Dilinden Sarıkamış* kitabına bakılabilir.

ifadeler genç yaşta askere alınan erler ile bedel-i nakdî ödeyerek askerlikten muaf olan erkeklerin durumunu vurgulamaktadır. Metinde geçen Avan, 16. yüzyıldan itibaren bölgeye gelen Ermeni nüfusun yerleşim yerlerindedir (Miroğlu, 1995: 320). *Avannis* adıyla Osmanlı kayıtlarında geçen yerin, Avannis adlı bir kimsenin adını taşıdığı bilgisi de mevcuttur (Gül, 2013: 68).

Cephe içinde yer alan Muş ve çevresinde yaşanan olayların çalışmamızda yer alan türkü metinlerine yansıdığı tespit edilmiştir. “Muş’un etrafında fesli gezerim”, “Ordumuz gitti Muş’a dayandı”, “Muş’un etrafı dağdır meşedir” dizeleriyle başlayan türküler buna örnek verilebilir. Söz konusu metinlerden “Muş’un etrafında fesli gezerim” türküsünün, şehrin Rus işgaline uğradığı dönemi anlatmaktadır. Metinde, vatanının, toprağının elinden gittiğini gören türkü yakıcısı, gözleri yaşlı bir şekilde, vatanının artık kendine ait olmadığını düşünmektedir. Bu metnin yapısı ile “Muş’un etrafı dağdır meşedir” türküsünün yapısı ve sözleri oldukça benzerdir. Bağlantı bölümünde farklılık olup bir metinde “hain” diğeri “Moskof” ibaresi bulunmaktadır. İki türkünün de anlatmak istediği Muş’un işgale uğramasıdır. Muş ve Doğu Anadolu’da Rus işgaline uğrayan bölgelerde 1916 yılında göçler yaşanmıştır (İpek, 1999: 177). İki metin de bu konuya vurgu yapmaktadır. Osmanlı askerinin bölgeyi Rus işgalinden kurtarabilmesi için Doğu Anadolu illerinde yaşayan sivillerin iç ve güney bölgelere gönderilmesi söz konusu olmuştur. Muş halkının vatanından ayrılması ile ilgili anlatım da bundan kaynaklanmaktadır. Metinde geçen “Veysi Paşa, Moskoflar” ifadeleri, ipucu niteliğinde kelimelerdir.

Çalışmada yer alan ve “Ordumuz gitti Muş’a dayandı” türküsü, Osmanlı ordusunun Muş’u, Rus işgalinden kurtarmaya geldiği anlatmaktadır. Söz konusu metinde Bitlis’in de harap halde olduğu, Hasan Kale’nin (Erzurum/Pasinler) etrafında yaşanan çatışmalardan dolayı Kerbelâ’yı andırdığı anlatılmaktadır. Doğu Anadolu Bölgesinde yaşanan harplerin coğrafyaya yansımalarının tarif edildiği metinde, Osmanlı ordusunun bölgeyi Rus işgalinden kurtaracağı ümit edilmektedir. Muş, I. Dünya Savaşı yıllarında, 1916’da beş ay kadar Rus işgali altında kalmış ve Osmanlı kuvvetlerince kurtarılmıştır. Daha sonra tekrar Rusların eline geçse de 1917’de Rusya’da çıkan ihtilal ve yönetim değişikliği sonucu düşman kuvvetleri geri çekilmek zorunda kalmıştır (Tuncel, 2020: 370). Bu tarihten itibaren Muş, Ermeni çetelerinin etkisi sürmekle birlikte, Osmanlı

yönetimine geçmiştir. Yukarıda, Doğu Anadolu’da Rus işgali ile ilgili verilen bilgilere dayanarak türkünün 1915-1917 yılları arasını anlattığını, bu dönemde yaratıldığını söylemek mümkündür.

3.3.4. Suriye-Filistin Cephesi

Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı’nda mücadele ettiği cephelerden olan Filistin Cephesinin önceki adı Sina-Filistin şeklindedir. Sina bölgesine İngilizlerin hava saldırıları düzenlemesi nedeniyle Osmanlı ordusu bölgede yetersiz kalmış ve 1916 yılı sonlarına doğru, çekilme kararı almıştır (Erdaş, 2013c: 80). Bölgeden çekilen Osmanlı ordusu Gazze bölgesinde konuşlanmıştır. İngiliz kuvvetlerinin Osmanlı egemenliğini kırmak istemesi sebebiyle Gazze bölgesine üç saldırı düzenlenmiştir. Mart 1917 ve Nisan 1917’de İngilizler tarafından düzenlenen iki harekât, Osmanlı ordusunun sağlam direnişiyle karşılanmıştır, İngiliz kuvvetleri başarısız olmuştur. İlerleyen aylarda yapılan saldırılar sonucu 1917 yılının sonunda Gazze ve Kudüs bölgeleri İngilizlerin eline geçmiştir (Bektaş, 2017: 55-86). Bu bölgede Mustafa Kemal’in de görev yaptığı, fakat destek alınan Alman ordusu generaliyle anlaşamayarak söz konusu bölgedeki görevinden istifa ettiği bilinmektedir (Erdaş, 2013c: 81). Mustafa Kemal’in bölgede Alman komutanların görevlendirilmesine karşı çıkması, Türk komutanların doğru tercih olacağını vurgulaması, Enver Paşa’nın bu duruma kayıtsız kalması söz konusu istifanın sebeplerindedir (Kemal, 2014: 167). Filistin topraklarının ardından Şam, Halep ve Beyrut da İngilizlerin eline geçmiş, Osmanlı yönetimi burada etkisini yitirmiştir (Erdaş, 2013c: 81).

Çalışmamızda yer alan metinlerden “Ak kâğıda kara yazı yazdılar” türküsü, Suriye-Filistin Cephesi’nde yaşananları dile getirmektedir. Metin yaratıcısının Türklüğünü vurguladığı, muhtemelen Kefergani (Kefer Cenne Köyü) bölgesinde yaşananları anlattığı görülmektedir. Türk oldukları ve bunu ifade ettikleri için düşman güçler tarafından ezildiklerini anlatan türkü yakıcısı, harap olan vatanlarının kurtulması için Mustafa Kemal’den yardım istemektedir. Osmanlı yönetiminin varlığının hissedilmediği, “Hökümet yoktur ki haber eyleyek” ifadeleriyle dile getirilen metinde “Yetiş Mustafa Kemal’im imdad’ın hani” dizesiyle Mustafa Kemal’den yardım istenmektedir. Burada yer alan ifadeler, resmi tarih kaynaklarıyla uyumlu olup Mustafa

Kemal'in bölgede bir dönem görev yaptığı, halk tarafından da tanındığı türkü metniyle belgelenmektedir.

Çalışmada yer alan “Ana meni oyat giderem talime” dizesiyle başlayan ve Kerkük'ten derlenmiş olan türkü metni, “Hamma” (Hama) şehrinin anlatılması ve askerinin bu bölgede savaştığını ifade etmesi açısından önemlidir. Bu şehrin pazarının büyük bir çarşıdan oluşması, içinde sıra söğütlerin olması gibi anlatımlar, dinleyicinin gözünde ortamın resmedilmesini sağlamaktadır. Hama şehrinin yüzlerce yıldır ticari önemi olan bir şehir olması, geçmiş yüzyıllarda bu bölgenin büyük pazarlarıyla tanınması (Mantran, 1997: 396-397), türkünün gerçeklik içerdiğini göstermektedir. Söz konusu türkünün içinde başka bölgelerde icra edilen türkülere benzer kalıp ifadeler bulunmakla birlikte, mekân bilgisinin ve derlenme yerinin farklı olması, Kerkük'ten Filistin Cephesi'ne asker gittiğini belgelemesi açısından önemlidir.

“Mızıklar çalınıyor” dizesiyle başlayan ağıt metni de Filistin Cephesi'ne asker gönderen bir aile ile ilgilidir. Bu metinde “on beşli”, “on altılı” diye anılan genç yaştaki askerlerin cepheye gönderildiği, ağıt yakıcısının bir oğlunun da Gazze'de yaralandığı bilgisi mevcuttur. Bu da savaş dönemi, askerlerin büyük ölçüde yakın bölgelerinde savaşmak için toplandığı (Beşikçi, 2015: 129) bilgisiyle örtüşmektedir.

3.3.5. Kanal Cephesi

Süveyş Kanalı ve çevresi, I. Dünya Savaşı'nda İngiliz ve Fransız filolarının kontrolü altında kalmıştır. Bu bölge, Hindistan Yolu'nun emniyette kalması için deniz kuvveti yanında, hava kuvvetleri tarafından da korunmuştur (Erdaş, 2013c: 80). Osmanlı Devleti, savaş esnasında İngiliz ve Fransız güçlerinin dikkatini Mısır'a kaydırmak istemiştir. Mısır halkının İngilizlere karşı ayaklanacağı, bu esnada Osmanlı ordusunun Mısır'a ulaşip halktan destek alacağı hesaplanmıştır. Fakat İngilizlerin yerinde kalması, Mısır halkının da Osmanlı'ya destek olmak amacıyla ayaklanmaması söz konusu hesapların hatalı sonuçlar doğurmasına sebep olmuştur (Üzen, 2014: 175). I. Kanal Harekâtı'nın gerçekleşmesinde, Osmanlı'nın İngiliz kuvvetlerinin ilgisini dağıtmak maksadı da vardır. Mısır'a çekilecek İngiliz kuvvetlerinin Çanakkale'ye gönderilmesinin önüne geçilmeye de çalışılmıştır. Aynı zamanda, Osmanlı'nın Alman

müttefiklerinin de çıkarları gözetilmiştir (Erdaş, 2013c: 80). İngilizlerin Avrupa'daki cephelere asker göndermesinin de önüne geçilmeye çalışılmıştır (Ünalp, 2014: 97). Yukarıda belirtildiği gibi planlananlar gerçekleşmemiştir.

İngilizler'e karşı Ocak 1915'te yapılan I. Kanal Harekâtı'nın başarısız olması, harekâtın ertelenmesini beraberinde getirmiştir. II. Kanal Harekâtı Temmuz 1916'da başlamıştır. Bu ikinci girişim, açlık, susuzluk, ikmal sorunu nedeniyle büyük kayıplar verilerek son bulmuş, başarısız olmuştur (Erdaş, 2013c: 80). Ağustos 1916'da, Kanal Cephesi'nin başarısız olacağı görülerek Hicaz Cephesi'ne önem vermeye başlanmıştır (Ünalp, 2014: 98). Kanal harekâtları başarısız olmakla birlikte, Türk askerinin ikinci harekâta İngiliz süvarilerine zayıf verdirilmesi; İngilizlerin bölgede birlik bulundurma zorunluluğundan dolayı başka cephelere sınırlı birlik göndermesinden dolayı I. Dünya Savaşı'nın uzaması gibi sonuçlara da sebep olmuştur (Üzen, 2014: 177-178). Bu da olumsuz sonuçlanan harekâtların Osmanlı lehine sonuçları da olduğunu göstermektedir.

Çalışmamızda yer alan türkülerden “Toplandık geldik hepimiz” dizesiyle başlayan, Osmaniye yöresinden derlenen ağıtta Kanal Cephesi'ne vurgu yapılmaktadır. Ağıtın Osmaniye/Cevdetiye Kasabası'ndan Çelebiler ailesine mensup bir anneye ait olduğuna dair bilgi mevcuttur. Oğlu savaşta şehit olan anne söz konusu ağıtı yakmıştır (Tolu ve İşlek, 2018: 96). Genel olarak seferberlik kararına verilen bir tepki olan ağıtta “Çıkmaz olsun seferberlik/ Kanalda geçti kökümüz” ve “Alamanya etsin harbi” ifadeleri dikkat çekmektedir. Kanal Cephesi'ne gönderilen askerlerin, Almanya'nın çıkarları için savaşması, şehit olması eleştirilmektedir. Metnin yaratıcısı olduğu tahmin edilen Çelebi Kızı Şerife, söylediği sözlerle bölge halkının da düşüncelerine tercüman olmaktadır.

3.3.6. Çanakkale Cephesi

Çanakkale Boğazı, Fatih Sultan Mehmet döneminden (15.yy) itibaren Osmanlı topraklarının güvenliği için önemsenen bir bölge olmuştur. Fatih'in emriyle boğazın iki yakasına Kilitbahir ve Kala-i Sultâniye inşa edilmiştir. 17. Yüzyılda Köprülü Mehmed Paşa yönetiminde iki kale daha bölgeye eklenmiştir. Seddülbahir ve Kumkale adlı bu kaleler, boğazın güvenliğini sağlamak için yapılmıştır. 18. yüzyılda yaşanan Osmanlı-Rus savaşı nedeniyle boğaz kıyılarına tabyalar inşa edilmiştir. Baron de Tott

yönetiminde yapılan bu tabyalar zaman içinde eskiyince III. Selim ve II. Abdülhamit dönemlerinde yenilenmiş, yeni tabyalar eklenmiş, sağlam istihkâmlar inşa edilmiştir (Engin ve Albayrak, 2019: 28-29). Çanakkale bölgesinin İstanbul'a olan yakınlığı, boğazların önemi bu bölgenin daima korunaklı ve güvenli olması gereğini beraberinde getirmiştir.

Çanakkale, I. Dünya Savaşı'nın şekillenmesinde önemli rolü olan bir savaş alanı olmuştur. Çanakkale Cephesi, kendinden önce açılan Kafkas ve Kanal cepheleriyle doğrudan ilgili olarak açılmıştır. Savaşta Osmanlı'nın batı topraklarında oyalanması sağlanarak diğer iki cepheye verdiği ağırlığın hafifletilmesi düşüncesiyle Çanakkale ve çevresine saldırı yapılması düşüncesi doğmuştur. Bölgenin ele geçirilmesiyle İtilaf Devletlerinin başarmayı düşündüğü birtakım emelleri vardır. Cepheye başarı kazanılırsa; İtilaf Devletlerinin İstanbul'u ele geçirmesi sağlanacak, böylece Osmanlı Devleti savaş dışı bırakılabilecektir. Rus ve İngiliz kuvvetlerinin Kafkas ve Kanal cephesinde rahatlaması sağlanacak, Osmanlı'nın Çanakkale'ye asker kaydırmasıyla diğer cephelerdeki askerlerin durumu rahatlayacaktır. Osmanlı'nın düştüğü zor durum, Balkan devletlerinin İtilaf güçleriyle işbirliği yapmasını beraberinde getirecektir. Osmanlı'nın zayıflamasıyla, İngiliz sömürgelerindeki Müslümanlarla bağı zayıflayacaktır. Boğazın ele geçmesiyle Rusya'ya ihtiyacı olan silah ve mühimmat yardımı gönderilebilecektir. Osmanlı'nın müttefiki olan Almanya da bu olumsuzluklardan etkilenerek zorda kalacaktır (Engin ve Albayrak, 2019: 37-39).

Çanakkale, deniz ve kara savaşlarının yaşandığı kanlı muharebelere sahne olmuştur. İngiliz ve Fransız donanmalarının, Osmanlı donanmasından çok daha modern olduğu, silah ve mühimmat açısından daha iyi bir durumda olduğu tarihî kaynaklarda ifade edilmektedir. İngilizlerin çok sayıdaki uzun menzilli toplarına karşılık Osmanlı kuvvetlerinin yetersiz sayıda kısa menzilli ağır topları ve obüsleri vardır (Yılmazçelik, 2018: 616). Şubat 1915'te İtilaf Devletleri donanmaları tarafından Kumkale ve Seddülbahir tabyaları bombardımana tutulmak suretiyle Çanakkale Deniz Savaşları başlar (Erdaş, 2013c: 83). Düşman kuvvetlerinin, tabyaları etkisiz hale getirdiği düşüncesiyle yaklaşması, Osmanlı kuvvetlerinin menzilleri içine girmesini sağlamıştır. Direnen ve durumu akıllıca kullanan Türk askeri, düşman donanmasına top atışlarıyla karşılık vermiştir. İtilaf donanmalarına ait 18 gemiden 7'sinin batırılması, düşman

kuvvetlerinin geri çekilmesine sebep olmuş böylece deniz harekâtı Osmanlı lehine sonuçlanmıştır (Yılmazçelik, 2018: 616-617).

Çanakkale Kara Savaşları, İngiliz ve Fransız kuvvetleriyle Fransızlar adına savaşan Anzaklar (Yeni Zelanda ve Avustralya askerleri) ile Osmanlı kuvvetleri arasında olmuştur. Nisan 1915'ten itibaren Gelibolu Yarımadası'na asker çıkarmaya çalışan İtilaf kuvvetleri, Türk askerinin güçlü direnişiyile karşılaşmıştır. Kıyı bölgesinden ileri gitmeyi başaramayan düşman askerlerinin, iki buçuk ayda 3 kilometre ilerlemesi, Türk askerinin direncinin sayısal olarak bir ifadesi gibidir. Bu savaşlarda alınan riskli ama başarılı kararlar, savaşın Osmanlı ordusu lehine şekillenmesini sağlamıştır. Direnci kırmayı başaramayan İtilaf kuvvetleri, Balkan topraklarından Osmanlı kuvvetlerine gönderilen askerî yardımdan sonra umutlarını tüketmeye başlamış ve Aralık 1915'ten itibaren bölgeyi terk etmek durumunda kalmıştır (Yılmazçelik, 2018: 617). Kara harekâtlarında, Anafartalar ve Conkbayırı'nda elde ettiği başarılarıyla Mustafa Kemal'in adı duyulmuştur. Bu cephedeki başarıları, 1918'den itibaren ülke genelinde yaşanacak Millî Mücadele'de, Türk askerinin ve halkının kendisine güvenmesini sağlayacaktır (Erdaş, 2013c: 84).

Çanakkale Cephesi ile ilgili tarihî türküler, cephe ile ilgili bilgi içermektedir. Çanakkale muharebelerini anlatan metinlerin, çalışmamızda yer alan zeybek türküleri ve başka türküleri ile benzer ifadelere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Halk arasında “Çanakkale Türküsü” olarak bilinen ve “Çanakkale içinde vurdular beni” yahut “Çanakkale içinde Aynalı Çarşı” dizeleriyle başlayan türkünün, farklı türkü metinleriyle birleşerek pek çok çeşitlemesinin oluştuğunu belirtmek mümkündür. Hangi türkünün bir diğerini etkilediğini söylemek mümkün olmamakla birlikte, etkileşime girdiklerini ifade etmek gerekir. Söz konusu türkü ve 20. yüzyılın başlarında Çanakkale bölgesinden derlenmiş olan harp konulu türkülerle ilgili olarak Dr. Karl Hadank tarafından kaleme alınan, Ali Osman Öztürk tarafından yayıma hazırlanan *Çanakkale Yöresinden Derlenen Jön Türk Asker ve Halk Türküleri* adlı kitaba bakılabilir. Söz konusu eserde yer alan metinlere bakılarak, harplerin öncesinde ve sonrasında yaşanan değişim görülebilir. Çalışmamızın hacmi gereği bu konuya detaylı yer verilmemiştir. Konuyla ilgili olarak Hadank ve diğer yazarların eserlerine başvurulabilir.

Çalışmanın *Ek-1. Türküler* bölümünde yer alan Çanakkale Savaşları ile ilgili türkü metinlerinin ilk dizelerini şöyle sıralamak mümkündür: “Çanakkale içinde Aynalı Çarşı”, “Çanakkale içinde vurdular beni”, “Ağlama a(nam) ağlama tez geliyorum”. Bu türkülerin çok sayıda çeşitlenmesi olduğunu belirtmek gerekir. Anadolu sahasında derlenen bir türkü, Balkan (Makedonya, Bulgaristan ve Yunanistan) ve Orta Doğu (Kerkük) coğrafyalarında farklılıklara uğrayarak yaşamaya devam etmektedir.

“Çanakkale içinde Aynalı Çarşı” (Çanakkale Türküsü) dizesiyle başlayan metin, türkünün en bilinen çeşitlenmesidir. Çok sayıda çeşitlenmesi olup notaya alınmış, TRT Türk Halk Müziği Repertuarı’nda yerini almıştır. Türkünün çok benzer bir çeşitlenmesi, Rodop’tan derlenmiş olan “İstihkâmın içinde aynalı çarşı” türkü metnidir. Metin, repertuvardaki türküden daha hacimlidir. Bağlantı bölümünü oluşturan “Of gençliğim eyvah” dizesinin ardından “Eyvah, yandı ya dünya” dizesi gelmektedir. Aynı metnin Nimetullah Hâfız tarafından Bulgaristan’dan derlenen çeşitlenmesinde “Bir derin kuyu” ve “Zincirli pınar” dizelerinin bulunduğu bölümün eklemlendiği tespit edilmiştir (Hâfız, 1990: 216). Söz konusu metnin hacimli olmasında, zeybek türkülerindeki kalıp ifadelerin de olduğu beyitleri içermesi önemli bir etkidir. “Edirne’den çıktım başım selâmet/ Harbe dahil olmadan kopdu kıyamet” söz konusu kalıp ifadelerdendir. Repertuvardaki metnin repertuvardaki hali kısa olup genç bir askerin yaktığı izlenimi vermektedir. Genç yaşında Çanakkale’de savaşan er, ardında bıraktığı annesine seslenmektedir. Metinde “on üçüncü fırka” ifadesi geçmektedir. Tarihî kayıtlarda 3. Kolordu’nun Tekirdağ bölgesinden Çanakkale Boğazı’nın güvenliğini sağladığı bilgisi mevcuttur (Esenkaya, 2016: 185). Burada yazım esnasında ya da türkünün derlenmesi sırasında bir yanlışlık olması ihtimali vardır. Aynı türkünün bir başka çeşitlenmesi olan “Çanakkale içinde vurdular beni” dizesiyle başlayan metin, Makedonya/İştîp Pırnalı köyünden derlenmiş olup büyük farklılıklar içermektedir. Metin hem diğerinden daha hacimlidir hem de diğerine nazaran detaylı bilgi içermektedir. Bu metinde geçen “Yunan, Moskof” kelimeleri dikkat çekicidir. Çünkü söz konusu savaşlarda Yunan ordusu bulunmamıştır. Yunanistan, 1915 yılında kendi iç siyasetinde yaşadığı anlaşmazlıklardan dolayı Çanakkale Cephesi’ne asker göndermemiştir (Başak, 2015: 5). Moskof ifadesi ile anılan Rus ordusunun ise Karadeniz’deki ticari gemilere, Karadeniz’e açılan boğaz etrafındaki yerleşim yerlerine, bombardımana tutmak suretiyle zarar verdiği bilinmektedir (Selçuk, 2008: 121). Fakat burada doğrudan

Çanakkale Cephesi'nde yapılan bir savaş bilgisi mevcut değildir. Metinde yer alan “İngiliz tayaresi” ifadesi de havadan yapılan hücum olduğunu anlatması açısından ipucu niteliğindedir.

“Ağlama a(nam) ağlama tez geliyorum” türküsü Kerkük'ten derlenmiştir. Türkü metninin başlangıcı, “Gurbet Ellerde Oldum Yaralı” (Kolektif, 2006: 425) adıyla TRT Türk Halk Müziği Repertuarı'nda kayıtlı olan türkü ile benzerlik göstermektedir. Metnin devamı, yukarıda açıklamasına yer verilen “Çanakkale içinde Aynalı Çarşı” türküsü ile benzerdir. Kerkük metninde “Çana(k)kala içinde ongün oturdum” ve “Çana(k)kala içinde oldum onbaşı” şeklinde farklı dizeler de mevcuttur. Bu metin iki türkü metninin bir metinde bütünleşmesi gibidir.

3.3.7. Hicaz ve Yemen Cepheleri

Tarihi kaynaklarda Hicaz ve Yemen cepheleri, ayrı bölgeler olduğu için genellikle ayrı olarak değerlendirilmiştir. Fakat türkü metinlerinin bazılarında hem Yemen hem de Hicaz ifadesinin geçmesinden dolayı, bu bölümde her iki cephenin tarihî önemi hakkında kısa bilgi verme gereği duyulmuştur.

Hicaz Cephesi, halk düşüncesinde büyük etkisi olan bir cephe'dir. Mekke şerifinin İngilizlerle birlikte hareket etmesi, Lawrence gibi ajanların Arap liderleri etkilemesi bu bölge için önemli gelişmelerdir. Hicaz bölgesini oluşturan Taif, Mekke, Medine ve Cidde'ye Araplar tarafından yapılan yerel saldırılar, cephede konuşlu olan Osmanlı askerini meşgul etmiştir. Emirlerin İngilizler ile anlaşması sebebiyle Hicaz Cephesi'ndeki Osmanlı askerinin gücü kırılmıştır. Mondros Ateşkes Antlaşması uyarınca, Osmanlı Devleti bölgeden ayrılmak durumunda kalmıştır (Erdaş, 2013c: 82).

Yemen Cephesi, Osmanlı ordusunun 1900'lü yılların başından beri mücadele verdiği bir bölgede açılmıştır. Yemen bölgesi, İngiliz ve İtalyan destekli bölgesel isyanların olduğu bir coğrafyadır. Seyyid İdrisî İsyanı, uzun süre bastırılmamıştır. Aynı dönemde, farklı bölgesel isyanları olması Yemen topraklarındaki Osmanlı askeri için oldukça yorucu bir süreç yaşanmasına sebep olmuştur (Duysak, 2014: 249-250). I. Dünya Savaşı'nda Yemen'in Tehame ve Taiz bölgelerinde çeşitli çatışmalar yaşanmıştır. 1914'te İngiliz-Osmanlı birlikleri arasında başlayan mücadele 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes

Antlaşması'na kadar sürmüştür (Bolat Bozaslan, 2016: 11-13). Bölgede İngilizlerin ticari faaliyetleri kısıtlamasından dolayı çok sayıda insan ve Osmanlı askeri önemli ölçüde zarar görmüştür. Ticari gemilerin bölgeye girememesinden dolayı pirinç, mısır, kahve gibi gıda maddelerinde sıkıntı yaşanmış, kıtlık görülmeye başlanmıştır. Bunun yanında İngilizlerin sahil bölgesindeki yerleşim yerlerine bombardımanda bulunması, kıyıda yaşayanların iç bölgelere göç etmesine sebep olmuştur (Duysak, 2014: 250-253). Yemen halkının Osmanlı askerine yardımcı olması, bölgede nüfuzlu kişilerin Türk askeriyle birlikte hareket etmesi bu cephede İngilizlerin önemli ölçüde direnişle karşılaşmasına, maddi anlamda kayıplar yaşamasına, buradaki birliklerine takviye gereği duymasına sebep olmuştur (Duysak, 2014: 256). Türk askeri önemli ölçüde başarılı olsa da Yemen bölgesi, Mondros Ateşkes Antlaşması gereğince İngiliz kuvvetlerine bırakılmış, Osmanlı askeri bölgeyi terk etmek durumunda kalmıştır (Bolat Bozaslan, 2016: 14).

Hicaz ve Yemen cepheleri türkü ve ağıtlarda sıkça kullanılmıştır. Bu konuyla ilgili çok sayıda türkü metni olup çalışmanın hacmi göz önünde bulundurularak birkaç türkü örneği ile yetinilmek durumunda kalınmıştır.¹⁵

Çalışmamızda yer alan türkü metinlerinden “Merhametsiz padişahlar, askeri”, “Havada bulut yok bu ne dumandır”, “Şu Yemen’de akar sular akıyor”, “Mızıka çalındı, düğün mü sandın”, “Yemen Yemen şanlı Yemen”, “Kara çadır is mi tutar” dizeleriyle başlayanlar Hicaz ve Yemen cephelerine gönderilen askerleri anlatır. Bahse konu ilk metinde “On senedir eğliyorlar Hicaz’da.../ Soyka yemen yiğit koymadı bizde” mısraları, her iki cephenin Anadolu insanı için aynı yeri ifade ettiğini görmek açısından önemlidir. Yine bu türkü metninde “Padişaha söylen yâri göndersin.../ Hiç mi merhamet yok Sultan Aziz’de” dizeleri de Yemen bölgesinde Osmanlı kuvvetlerinin uzun süredir mücadele verdiğini görmek açısından önemlidir. İç isyanları bastırmak için bölgeye gönderilen askerler uzun süre burada kalmıştır. Yüzyılın başında yaşanan isyanlar, I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla cephelerin açılması bu uzun sürecin aşamalarıdır. Türk halkı arasında Yemen denilince ilk akla gelen, “Havada bulut yok bu ne dumandır” dizesiyle türküde Yemen’e gidenin gelmediği vurgulanmaktadır. Söz konusu türküde yer alan “Muş” ifadesinin “Huş” olduğuna dair tartışmalar yaşanmış, bir

¹⁵ Konuyla ilgili daha fazla örneğe ulaşılması açısından Çiğdem Erdoğan'ın “Osmanlı Son Döneminde Yemen İsyenlarının Türkü Metinleri Üzerine Etkileri” başlıklı yüksek lisans tezine bakılabilir. Bkz. Erdoğan, Ç. (2016).

dönem TRT Türk Halk Müziği Repertuvarında “Huş” ifadesi kullanılmıştır. *Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi*’nde ilgili metinde Huş ifadesinin kullanıldığı görülmekte, hatta dipnot eklenerek Huş’un Yemen’de bir kale olduğu, eski yazıyla metin düzenlenirken h harfinin üzerindeki noktanın zamanla unutulduğu, m harfi şeklinde yazılmaya başlandığı, kelimenin bu şekilde Muş’a dönüştüğü belirtilmektedir (Kolektif, 2000: 454). Songül Karahasanoğlu yaptığı araştırmalar sonucu metnin tahrifata uğradığını, kelimenin “Muş” olarak düzeltilmesi gerektiğini belirtmiş, daha sonra repertuvarında gerekli değişiklik yapılmıştır (Ülger, 2019: 18-19).

“Şu Yemen’de akar sular akıyor” türkü metni, Yemen’de yaralanan bir askerin ağzından, bölgede ne tür zorluklar çekildiğini anlatmaktadır. Yaralı ve hasta sayısının çokluğu, buna yeterli cerrahın bulunamayışı, Hudeyde şehrinin ağır havası, çöllerin geçit vermezliği askerin şikâyet ettiği konulardandır. Memleketinde kendisini “öldü” bilip ağlayan ailesini, ardında bıraktığı küçük çocuğu ve anne babasını hatırlayıp üzülen türkü yakıcı, vatanına döneceğine dair umudu olmayışını dizelere dökmüştür. Metinde geçen “Yemen, Hudeyde, çöl” kelimeleri mekân belirtmesi açısından önemlidir.

“Mızıka çalındı, düğün mü sandın” mısraıyla başlayan metinde Türk ordusunun köklü bir askeri geleneği olan mehtere işaret edilir. Askeri mızıkanın çalınması, al yeşil bayrakların anılması; Türklere savaş geleneği olan “ak, al, yeşil sancak” taşıyan mehter topluluğunun (Usta, 2020: 69) düzenine yapılan bir göndermedir. Mehter takımı müzik eşliğinde askerlerin savaşçı ruhunu ön plana çıkarmaya çalışır. Savaş öncesi, askerlerin psikolojisinin harbe hazır olmasında oldukça etkili olan bu müzik, motivasyonun artması açısından önemlidir (Mirzaoğlu, 2015: 207). Yemen’e giden askerlerin genellikle sağ dönememesinden dolayı, bayrakların ve mızıka sesinin olumlu şekilde anlatılmadığı dikkati çeker. Askere giden gençler bayrak ve mızıka eşliğinde düşmana saldıracaktır, bu bir düğün müziği, eğlence hali değildir. Türkü yakıcısı da buna işaret etmektedir. Benzer şekilde “Yemen Yemen Şanlı Yemen” adlı türkü metninde de askeri müziğe dair bilgiler bulunduğu dikkat çekmektedir. Bu metinde borazanların çalındığı, binbaşılardan askerleri harp alanına çağırdığı anlatılmaktadır. Burada da harp esnasında müzik yapıldığı, askerin hücum hazırlanması için bunun gerekli olduğu görülmektedir.

“Kara çadır is mi tutar” türküde de “Tan borusu er vurulur/ Sen cahilsin uyanaman” ifadeleri müziğe, harekete geçmeye ve savaşmaya dair bilgi içermektedir. Metinlerin hemen tamamında Yemen’de bu harplerin olumlu sonuçlanamayacağı, askerlerin şehit olacağı ve vatanlarına dönemeyecekleri hissi yoğundur. Yemen, toprakları kanlı, iklimi sıcak, çetin savaşların yaşandığı zorlu bir bölge olarak ifade edilmektedir. Bu cephenin tarihî arka planıyla ilgili anlatımlar ve türkülerde yer alan ifadeler uyuşmaktadır. Metinde geçen “martin tüfek” de dönemin askerinin kullandığı silahlardandır. Osmanlı ordusunun kullandığı ilk modern silahlardan olan ve “aynalı martin” olarak bilinen Martini Henry tüfeği, halk ağzında “martin tüfek” olarak anılmaktadır. “Martin tüfek pas mı tutar” dizesi sadece kafiyeye olsun diye söylenmemiş olabilir. Çünkü bu tüfeğin yapımında kullanılan malzeme çelik olup paslanmayan bir metaldir (Bennett, 2018: 248-250). Bu da halkın “detay” denilebilecek bilgileri de türkülerle aktarmaya devam ettirdiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

3.4. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNE DAİR TARİHİ TÜRKÜLER

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşında başarısız olması sonucu önce Mondros Ateşkes Antlaşması (30 Ekim 1918), daha sonra da Sevr Antlaşması (10 Ağustos 1920) imzalanmıştır. Mondros Antlaşması'nın imzalanmasının ardından, Osmanlı toprakları İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmeye başlanmıştır. Bu işgaller, Batı Anadolu başta olmak üzere Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde halkın teslim olmayı reddetmesini, direnmesini beraberinde getirmiştir. Bu sebeple, işgal güçlerine direniş amaçlı kurulan Kuvay-i Milliye (Milli Kuvvetler) bünyesindeki milis kuvvetler, düzenli orduya geçiş sağlanana kadar önemli yararlılıklar göstermiştir. Bu kuvvetlerin terhis olmuş subaylar, eskiden görevli olan kaymakamlar, tutuklanma ihtimali yüksek olan devlet görevlileri, efeler ve zeybekler, eşkıyalar, asker kaçakları, gönüllü kişiler gibi çok farklı durumdaki erkeklerden oluştuğunu söylemek mümkündür (Şahin ve Yılmaz, 2015: 52). Düzenli orduya geçilince Kuva-yi Milliye birliklerinin görevi sona ermiş ve dağıtımları sağlanmıştır.

3.4.1. Doğu Cephesi

18 Aralık 1917'de imzalanan Erzincan Antlaşması ve 3 Mart 1918'de imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması sonucu, Doğu Anadolu Bölgesi Rusların işgali altında olmaktan kurtulmuştur. Anlaşmalar sonucunda, Kars-Ardahan-Batum bölgelerinin durumu halk oylamasına bırakılmış, oylama sonucu Osmanlı yönetiminin bölgede bulunması kararı alınmış, bölgede bulunan Kafkas halklarının temsilcileriyle anlaşmalar yapılmışsa da Sovyet Rusya bu anlaşmaları tanımamıştır (Erdaş, 2013a: 159). Mondros Antlaşmasının imzalanması sonrası, Osmanlı Devletinin mağlup devletler arasında yer almasından dolayı, Ocak 1919'da Kars İngiliz kuvvetlerinin yönetimi altına girmiştir. İngilizler, Ermenilerin, bölgeyi terk etmeleri için Türklere yaptığı zulüme ses çıkarmamıştır (Erdaş, 2013a: 160). Doğu Bölgesinde sadece Rus, Osmanlı ve İngiliz kuvvetlerinin dışında Ermeni ve Gürcü kuvvetleri de vardır. Sovyet Rusya bölgede bulunan Ermeni ve Gürcü kuvvetleriyle anlaşmalar yapsa da birbirlerine güvensizlik halindedir. Bölgedeki bu karışık ortam, Türk halkına yapılanlar, Türk ordusunun harekete geçmesini sağlamış, Ankara'nın da bilgisiyle Doğu Cephesi Komutanlığı 28 Eylül

1920’de Doğu Harekâtını düzenlemeye başlamıştır (Çalışkan, 2003: 77-78). Bu harekât öncesinde, Kazım Karabekir’in ordusunda bulunan Deli Halit Paşa’nın Aras ve Çıldır civarındaki halktan milis kuvvetler oluşturduğu bilgisi mevcuttur. Halit Paşa, harekât esnasında Ermeniler üzerine taarruzda bulunmuş, Rus Mazmanof Alayı’nı etkisiz hale getirmiştir (Özkan, 2015: 212-216). Harekâtın başlangıcında Sarıkamış, ilerleyen günlerde Kağızman ele geçirilmiştir (Çalışkan, 2003: 78-79). 30 Ekim 1920’de Kars kalesi ve çevresi, yönetimini Kazım Karabekir’in, komutanlığını Halit Paşa’nın yaptığı 9. Tümen tarafından ele geçirilmiştir (Özkan, 2015: 231). Harekâtın devamında Ermeni kuvvetlerinin anlaşma istemesi sonucu Aralık 1920’de Gümrü Antlaşması imzalanmış, Gürcistan’a nota verilmesi sonucu da Ardahan ve Artvin Türklerin yönetimine bırakılmıştır. Mart 1921’de Batım ve Ahılkelek bölgelerinin Türk kuvvetleri tarafından alınmasıyla Doğu Harekâtı son bulmuştur (Erdaş, 2013a: 161). Aynı dönemde Batı Cephesinde de kazanılan başarılar, Türk yönetiminin elini güçlendirmiş olup Sovyet Rusya, Türk yönetimiyle anlaşma imzalamak yoluna gitmiştir. Bunun sonucunda 16 Mart 1921’de Moskova Antlaşması imzalanmış, Kars ve Ardahan’ın Türkiye, Batum Gürcistan yönetiminde kalması kararı alınmıştır (Çalışkan, 2003: 91).

Mondros Antlaşması sonrası Türk topraklarının Doğu kesiminde yaşanan gelişmeler, çalışmamızda yer alan bazı metinlere de konu oluşturmuştur. “Karadağ’da düşman topu patlıyor” türkü metni, Kars’ın 1920’de Türk kuvvetleri tarafından ele geçirilmesini konu edinmiştir. Kars/Karadağ bölgesinde ve Kars kalesinde yaşanan çatışmalar, top atışları ve Deli Halit Paşa’nın askere seslenişi metne yansımıştır. Askerin Gümrü yolunda, Yahni dağı eteklerinde ilerleyişi, mekân adları verilerek belirtilmiştir. Benzer şekilde Halit Paşa’nın adının anılması da metnin gerçekliğini, olayın geçtiği tarihî anlamak açısından ipucu niteliğindedir. Metinde adı geçen, askerlerini yüreklendirerek savaşa katılmalarını sağlayan Halit Paşa, Kars’ın alınmasında önemli bir paya sahiptir. Bu nedenle 1934’te kabul edilen Soyadı Kanunu ile ailesi “Karsıalan” soyadına layık görülmüştür (Özkan, 2015: 232).

3.4.2. Güney Cephesi

Mondros Antlaşması’nın sonucu olarak Anadolu’nun güneyinin bir bölümü ve güney doğusu bölgeler İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin işgali altında kalmıştır. İngiltere Maraş,

Urfa, Antep, Kilis bölgesi ile Musul topraklarını; Fransa Adana, Osmaniye, Mersin ve çevresini işgal etmiştir (Erdaş, 2013b: 163). Bu işgaller 1919 yılı Eylül ayına kadar devam etmiştir. Söz konusu günlerde İngiltere ve Fransa'nın önce gizli anlaşmalarla, daha sonra ABD başta olmak üzere İtilaf Devletlerini ikna ederek hazırladığı Suriye İtilafnamesi/Antlaşması ile topraklarda değişim yapılmıştır. “Manda İdarelerinin Kurulması” fikrine dayanan bu itilafname ile İngiltere ve Fransa, çıkarları doğrultusunda, işgal ettikleri toprakları değiş tokuş yapmıştır. İngiltere, elindeki Maraş, Urfa, Antep topraklarını Fransa'ya bırakmıştır. Fransızlar Amanos Dağlarından Mardin'e kadar olan bölgeyi işgal hakkına sahip olmuştur (Özçelik, 1992: 75-76). Sadettin Gömeç, İngilizlerin Güney Anadolu topraklarını Fransızlara bırakarak, Fransızları Türk halkıyla oyalama, böylece Arap topraklarından Fransızların ilgisini Anadolu'ya çekme amaçlarının da olduğunu, böylece söz konusu topraklarda rahat hareket etme imkânı kazanmayı arzuladıklarını belirtir (1987: 19).

Adana ve çevresi, Aralık 1918'de Fransızlar tarafından işgal edilmiştir. Mondros Antlaşmasının maddeleri gereği, Çukurova bölgesinde bulunan Türk birliklerinin bölgeyi terk etmesi gerekmiş, böylece Fransızlar ve beraberinde gelen Ermeni askerlerin bölgeye yerleşmesi kolaylaşmıştır (Saraç, 1970: 56). 1915 Tehcir'inde Suriye'ye gönderilen Ermeniler Çukurova bölgesine (Adana, Osmaniye, Pozantı, Kozan vd.) yerleştirilmişler; bölgeye yerleşince de Müslüman köylerine baskın yapmaya, halkın güvenliğini tehdit etmeye başlamışlardır (Karataş vd., 2022: 3-4). Fransız askerinin Ermeni askerlerin taşkınlıklarına ve Ermeni çetelerin verdiği huzursuzluğa ses çıkarmaması, halkın canının tehlikede olması, Fransız ve Ermenilerin bölgedeki çıkarları Adana halkının Temmuz 1920'de şehri terk etmesine sebep olacaktır. Konuyla ilgili olarak, tez çalışmamızın “Savaş Dönemi Yaşanan Ermeni Olayları” başlığında detaylı bilgi mevcuttur. Adana'da Aralık 1918'den itibaren Milli kuvvetlerin oluşturulmaya başlandığı, Kasım 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın da bulunduğu bir toplantıda Adana Cephesinin açılması kararı alındığı, cephede yer alan birliklerin içinde bölgede söz sahibi olan Gizzik Duran ve Arap Ali çetelerinin de bulunduğu, bunun yanında Kozanoğlu Doğan Bey, Kamberlizada Osman Bey, Feke Kaymakamı Saim Bey'in de birlikleri yönettiği bilgisi mevcuttur (Karataş vd., 2022: 11). 1920'de Adana ve çevresindeki Milli Kuvvetler, işgal kuvvetlerine karşı başarılar kazanmış, Mart 1920'de Haçın/Haçin (Saimbeyli), Feke, Çöllüuşağı, Urumlu, Şar bölgelerinde zaferler

elde etmiştir (Saral, 1970: 110-111). Haçın önemli çatışmalara sahne olmuş, 18 Ekim 1920’de tamamıyla düşman kuvvetlerinden temizlenmiştir (Karataş vd., 2022: 26). İşgal kuvvetleri ve Milli Kuvvetler arasında çatışmalar 1920 yılı boyunca sürmüş, işgal kuvvetleri önemli ölçüde yıpratılmıştır. Bölgede yaşananlardan dolayı Fransız devleti Türk tarafı ile anlaşma çabalarında bulunmuş, Paris ve Londra’da görüşmeler yapılmış, bu görüşmeler esnasında Türk halkına yapılan baskı azaltılmaya başlanmıştır. Fakat Ermeni çeteleri köylerde, Milli Kuvvetlere destek verenleri yıldırma yönelik olaylar tertip etmiştir (Çelik, 1999: 470-471). Fransızların zor durumda kaldığı bu günlerde Sakarya ve İnönü’de Milli Kuvvetlerin kazandığı savaşlar, TBMM’nin gücünü artırmış, 20 Ekim 1921’de imzalanan Ankara Antlaşmasıyla işgal kuvvetlerinin bölgedeki baskısı son bulmuş ve bölgenin işgal kuvvetlerinden tahliye edilmesi dönemi başlamıştır (Çelik, 1999: 478-482). Tahliye dönemi Ocak 1922’ye kadar sürmüş, işgal kuvvetlerinin son birliklerinin şehri terk etmesiyle 5 Ocak 1922 Adana’nın Kurtuluş Günü ilan edilmiştir (Karataş vd., 2022: 32).

Adana ve çevresinde yaşanan Kaç Kaç Olayı’nın¹⁶ yanı sıra yukarıda adı geçen Gizzik Duran ile ilgili çok sayıda ağıt metni mevcuttur. Hayatı ve Milli Kuvvetlere katılımıyla ilgili çeşitli bilgiler mevcuttur. 1897 yılında Saimbeyli’nin Kötün köyünde doğan, asker kaçağı olup eşkıya olan Gizzik Duran’ın Milli Kuvvetler safına geçmesi, Hayrettin İvgin tarafından detaylı olarak anlatılır. İvgin, Kasım 1919’da Bozat Gediği olarak anılan soygun olayına karıştığını, Fransız askerinin ilçeye taşıdığı parayı ele geçirmek için askerlere pusu kurduğunu, bazı askerleri öldürdüğünü, işgal kuvvetlerine bireysel çıkarı sebebiyle de olsa zarar verdiği için milli mücadelede yarar sağlayacağı düşüncesiyle Kozanoğlu Doğan Bey tarafından Milli Kuvvetlere katılmaya ikna edildiğini belirtir (1998: 389-391). Remzi Kılıç ise Gizzik Duran’ın ikna edildikten sonra Bozat Gediği hadisesini yaşadığını belirtir. Kılıç; Gizzik Duran’ın, bölge halkı tarafından Ermeni ve Fransızlara karşı bir koruyucu gibi görülüp desteklendiğini, Milli Kuvvetler çatısı altında Saimbeyli Kuşatmasına katılıp Urumlu ve Şar köylerinin alınmasında önemli rol oynadığını, Ermenilerin Gizzik Duran’ı yakalamak için baskın yaptığı Kötün köyünde, Duran’ın eşine tecavüz ettiğini, Duran’ın daha sonra Bozat Gediği’nde hareket eden işgal kuvvetlerine baskın yapıp, tecavüzü gerçekleştiren komutanı öldürdüğünü belirtir

¹⁶ Milli Mücadele döneminde meydana gelen olaydan Kaç Kaç Olayı ile ilgili türkü metinleri için bkz. Savaş Döneminde Yaşanan Ermeni Olayları.

(2003: 361-377). Gizik Duran, işgal kuvvetlerinin bölgeyi terk etmesi sonrası köye yerleştiği, 1926'da tekrar dağa çıkıp eşkıyalık yaptığı, çok sayıda insan öldürdüğü, çetesinde bulunan birinin, evli bir kadını dağa kaldırması sonrası, kadının kocası tarafından öldürüldüğü (İvgin, 1998:392) bilgisi mevcuttur. Gizik Duran'ın ölümünü anlatan "Duran gelir yele yele" ve "Ördeği goyverdim göle" dizeleriyle başlayan ağıt metinleri, çalışmada yer almaktadır. Bu metinlerde Milli Kuvvetler içerisinde yer almasından ziyade, ölüm şekli ve ardında bıraktığı sevdikleri ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Kendisini öldüren "Kadı" adlı kişiye dair bilgi de metinde geçmektedir. Gizik Duran, bölgenin kurtuluş mücadelesinde yararlı bir eşkıya olduğu için hayatına dair verdiğimiz kısa bilgi ile söz konusu metinler çalışmada yer bulmuştur.

Çalışmada, Molla Kerim adlı asker için söylenen ağıt parçaları da mevcuttur. 9 ayrı dörtlükten oluşan bu ağıt parçaları, 28 Temmuz 1920'de esir düşüp şehit edilen Molla Kerim'i anlatmaktadır. Adana-Mersin-Tarsus kara ve demiryollarında Milli Kuvvetlerin hâkimiyet kurması sebebiyle Fransızların bölgeye çok sayıda asker ve teçhizat göndermesi sonrası, 26 Temmuz 1920'de başlayan çatışmalarda Molla Kerim ve müfrezesi de yer almıştır. Fransızların Kamberhüyüğü mevkiinde Molla Kerim'in komuta ettiği askerleri ve kendisini sıkıştırması, Molla Kerim'in yardımcı kuvvet geleceği şeklindeki düşüncesi sebebiyle ateş emri vermesi, müfrezesiyle birlikte esir düşmesini beraberinde getirmiştir. Elleri bağlanan esirlerin bir kısmı kaçmışsa da Molla Kerim esaretten kurtulamamış, Ermeni Diran tarafından makineli tüfek ateşiyle şehit edilmiştir (Çelik, 1999: 360-362). Molla Kerim'in cesareti, halkın ona karşı sevgisi, şehadeti metinlere yansımıştır. Dizelerde geçen "Yenice, Sinan Paşa, Mulla" gibi kelimeler ipucu niteliğindedir. Savaşın yapıldığı bölge bugün Tarsus ilçesine bağlı Yenice beldesi yakınlarında olmuştur. İsimler ve mekânlar varlığını korumaktadır.

Maraş ve çevresi, Şubat 1919'da İngilizler tarafından işgal edilmiş, Ermenilerin de içinde bulunduğu İngiliz kuvvetleri şehre yerleşmiştir. Maraş'ta bulunan Amerikan Koleji, kiliseler ve Alman çiftliği bu kuvvetlere karargâh olmuştur (Akbiyık, 1919: 5-7). Suriye İtilafnamesi'nin imzalanmasıyla Ekim 1919'da İngilizler, Maraş'ı Fransızlar'a bırakmıştır. Fransız kuvvetleri, bölgedeki Ermenilerin taşkınlıklarına ses çıkarmamış, Türk halkına zulümler yapılmaya başlanmıştır (Erdaş, 2013b: 164). Fransız askeri üniformalı Ermeni askerler, Müslüman halka eziyet etmeye başlamıştır. Müslüman bir

kadının peçesini açmaya çalışması sebebiyle oluşan kargaşada, Ermeni askerlerine ateş edip bir askeri öldüren Sütçü İmam, bölgede yaşanan gerginliklerin ve Maraş'ın düşmana karşı direnişinin sembolü olmuştur. 31 Ekim 1919'da yaşanan Sütçü İmam Olayının ardından Ermeni askerlerin, halka daha fazla zulüm yaptığı, ölen arkadaşlarının intikamını almaya yönelik hareketlerde bulunduğu bir döneme girilmiştir. Bunu, 27 Kasım 1919'da Fransız generalinin emriyle, Maraş kalesinden Türk bayrağının indirilmesi takip etmiş, bu olay halkın düşman kuvvetlerine karşı kenetlenmesini ve Fransız kuvvetlerine tepki göstermesini beraberinde getirmiştir (Akbıyık, 1999: 128-140). Antep-Maraş hattında Kuva-yi Milliye birlikleri ve Fransız güçleri arasında yaşanan çatışmalar, Maraş halkına dışarıdan silah ve kuvvet yardımı yapılması sonucu 22 Ocak 1920'de şehir içinde sıcak savaş başlar (Akbıyık, 1999: 201). Bu savaşta, Kuva-yi Milliye'nin Maraş'taki temsilcisi Serkomiser Arslan Bey (Toğuzata), şehri on mahalleye ayırmış, çeteleri toplayıp eğitmiş, düşman kuvvetlerine maddi açıdan zayıf vermemiştir (Alparslan ve Yakar, 2012: 36). Savaş 22 gün sürmüş, 12 Şubat 1920'de Fransız kuvvetleri bölgeyi terk etmiştir (Erdaş, 2013b: 164). Fransız kuvvetlerinin, Antep bölgesinden silah ve iye sağlayamaması, şehirden çekilmelerinde önemli etkenler olup giderken şehri bombardımana tutmuşlar, yanlarında götüremeyecekleri bomba ve mitralyöz de imha etmişlerdir (Akbıyık, 1999: 244-245). TBMM, Maraş'a 1925'te İstiklal Madalyası, 1973'te ise "Kahraman" unvanını vermiştir.

Çalışmada Kahramanmaraş'ın kurtuluşu ile ilgili birkaç metin mevcuttur. Bunlardan her ikisi de Âşık Mehmet Temiz'den derlenmiş türkülerdir. İlk türkü "On İki Şubat'tır kurtuluş günü" dizesiyle başlamakta olup halkın düşman askerine karşı kahramanca direnişini, sonunda şehrin düşman askerlerinden temizlenmesini, Maraş'ın kurtuluşunu, anlatmaktadır. Metnin, söz konusu kişi tarafından yaratılmış olması muhtemeldir. İkinci türkü "Ben bir Gazoğlu'yum da kendi elimde" dizesiyle başlamaktadır. Bu metin TRT THM Kırık Hava Repertuarında 4545 numarasıyla bulunmakta olup, nota altında yapılan açıklamasında Ali Gazoğlu'nun, Maraş'ta Fransızlar'a karşı yapılan savunmada, askerlere yiyecek götüren kahraman bir Maraşlı olduğu belirtilmektedir. Fakat türküde geçen ifadeler ve kullanılan dil bunu teyit etmemektedir. Metinde yer alan "Adalar şehri", "Bineyidim kıratımın üstüne/Alaydım martinimi de destime gibi ifadeler, Gazoğlu'nun yardımsever bir Maraşlı olmasından ziyade, bölgede eşkıyalık yapmış

birini anlatır gibidir. Adalar şehri de Maraş ili ile bağlantılı görünmemektedir. Metin, örnek olması adına çalışmaya eklenmiş olup tarafımızca, Gazoğlu ve onun Maraş'ın kurtuluşunda oynamış olduğu rol ile ilgili bilgi bulunamamıştır.

Urfa ve çevresi Ekim 1919'da Fransızlar tarafından işgal edilmeye başlanır. Ermeni olaylarında bölgeden sürülüp Halep'e gönderilen Ermenilerin, Fransız askeri kıyafetleriyle Fransızlarla birlikte şehre geldiği bilgisi mevcuttur (Özçelik, 1992: 70). Bu gelişmeler sırasında Jandarma Yüzbaşısı Ali Saip (Ursavaş), Kuvay-i Milliye'nin tabur komutanı olarak atanır ve gittiği günden itibaren bölgedeki aşiretlerin, sözü geçen kişilerin desteğini alır, Fransızlarla savaşmak için kuvvetlerini hazır hale getirir (Erdaş, 2013b: 166). Şubat 1920'de Urfalı aşiretler toplanıp Fransız askerinin bulunduğu bölgeye hareket ederler. Bu durum, Kuvay-i Milliye kuvvetlerinin gelmesiyle Fransız askerinin Gureba Hastanesi'nde konuşlanmasına ve savunmasına dönüşür (Özçelik, 1992: 203). Burada söz konusu hastanenin Gureba (Millet/Eyyubiye) Hastanesi olduğu anlaşılmaktadır. Tez çalışmasının türkü metinlerinde "Tılfındır/Tılfıdır hastahane karşıma karşı" ifadesiyle Tılfındır (Tel-Fütur) Tepesi ve bu tepenin karşısında bulunan Gureba Hastanesi civarında çatışmalar olduğu anlatılmaktadır. Urfa iki tepe arasına kurulmuştur ve bunlardan birisi Tel-Fütur'dur (Ekinci, 2018: 99). Söz konusu tepe ve hastaneden Fransızların yoğun şekilde top atışında bulunmasına rağmen, Kuvay-i Milliye birliklerinin ve Urfa halkının direnişi ile başa çıkamadığını belirtmek gerekir. Fransızların Mustafa Kemal ve Ankara ile anlaşmak durumunda kalmasından dolayı kısa süreli bir ateşkes antlaşması imzalanmış; Fransız güçlerinin Ermenilerin Müslümanlar üzerinde yaptığı olumsuzlukları görmezden gelmesi, Zonguldak ve Ereğli'de Fransız işgalinin olması sebebiyle Türk tarafı ateşkesi iptal etmiştir (Özçelik, 1992: 165). Tekrar başlayan çatışmalar sonucu Urfa halkı aylarca, elindeki bıçak, sopa vb. ilkel silahlarla direnmiştir. Nisan 1920'de Fransız kuvvetleri, güçlerinin azalması sebebiyle şehri terk etmiştir (Erdaş, 2013b: 167). Şehirden çıkarken, türkü metinlerinde de adı geçen, Şebeke (Firuz Paşa) Deresi yakınında, Urfalı aşiretler tarafından ölü çevrilen Fransız ordusu çok sayıda kayıp vermiştir. 13. Kolordu bu durumda aşiretlerin suçlu olduğunu, fakat Fransızların da ateş etmeye devam etmesi sebebiyle kusuru olduğunu belirtmiştir (Özçelik, 1992: 277-278).

Çalışmada, Şanlıurfa'nın Fransız işgaline uğraması ve düşmanlardan kurtuluşunun konu alındığı ve “Tıfıdır hastahana karşı ma karşı” dizesiyle başlayan türkünün bentlerinin yer değiştirilmesiyle oluşturulan çeşitlemeleri mevcuttur. Söz konusu türküde Fransızlara karşı direnen Urfa halkı anlatılmaktadır. Güney Anadolu'da milis kuvvetlerini anlatmak için kullanılan “çete” ifadesinin türküde yer aldığı görülmektedir. Urfa çeteleri, Fransız askerlerinin top atışlarına dayanmakta, bu duruma süngülü tüfekleriyle cevap vermekte, korkmadan mücadele etmektedir. Fransız ve Osmanlı kuvvetlerinin mevcut silah konusunda eşitsiz bir durumda olduğunu görmek açısından türküdeki bu ifadeler önemlidir. Metinde yer alan “Şişko'nun damından atladım geldim” dizesi, Fransız işgali altındaki evlerden “Şişko” diye anılan kişinin bağ evine yapılan baskını anlatmak için kullanılmıştır. Bu dizinin benzeri “Şebeke dağından atladım geldim” şeklinde, bir başka metinde bulunmaktadır. Burada, Fransızların işgali bitirip şehirden ayrılırken yaşadığı Şebeke Olayı'na vurgu yapılmaktadır. Yukarıda bilgisi paylaşılan Şebeke Deresi çatışmasına bir dizeyle de olsa gönderme yapılmaktadır. Metinlerde Fransızlar için “zalım” ve “kâfir” ifadeleri kullanılmıştır.

Antep ve çevresi Ocak 1919'dan itibaren İngiliz kuvvetleri tarafından işgal edilmeye başlanır. Şehir halkının ateşli silahları, yaralayıcı eşyaları (bıçak vd.) bu kuvvetlerce toplanır. Halk işgal durumuna ve yapılan muameleye karşı protestoda bulunur (Gömeç, 1987: 16-17). İngiliz Devleti Fransızlarla yaptığı ve “Suriye İtilafnamesi” adıyla yukarıda da bahsi geçen anlaşmaya dayanarak Antep ve Kilis bölgesini Fransızlara devreder. 1 Nisan 1920'de Fransız kuvvetlerinin Antep şehrine girmeye başlar. Fransızların bölgedeki varlığı ve yaptıkları kötü muamele, Antep halkının mahalli olarak direniş göstermelerine, düşman kuvvetlerinin zayıflığa uğramasına zemin hazırlamıştır (Erdaş, 2013b: 165). Antep şehrinde Heyet-i Temsiliye'nin bilgisi dâhilinde çeşitli komutanlar görev yapmış, şehir içinde cepheler oluşturulmuştur. Bugün Şahinbey Belediyesi sınırlarında bulunan bu cephelerden bazıları şöyledir: Şeyh Cami, Mağarabaşı, Şehrüküstü, Çınarlı vd. (Gömeç, 1987: 44-45). Çevre köylerde silahı olan halk ve önceden eşkıya olup daha sonra Kuvay-ı Milliye birliklerine katılanlar da vardır. Bunun yanında diğer illerle bağlantılı olan yollardan da sorumlu birlikler ve komutanlar vardır. Örnek olarak; Kilis-Antep şose yolu Şahin Bey, Antep-Maraş karayolu Karayılan'ın kontrolü altındadır. Asıl adı Mehmet Sait olan Şahin Bey, gönüllü olarak 1. Dünya Savaşı'nda Yemen, Galiçya, Çanakkale gibi cephelerde yer almış, başarı

göstermiş, son olarak Antep bölgesine gönderilmiştir. Oluşturduğu yüz kişilik birlikle Kilis-Antep yolunda, Fransız birlikleriyle mücadele etmiştir. Şubat 1920’de çeşitli aralıklarla Fransız kuvvetleriyle sıcak çatışmaya giren Şahin Bey, Elmalı köprüsü yakınında gerçekleşen muharebede 28 Mart 1920’de şehit düşmüştür (Gürsel, 1993: 42-78). Karayılan ise “Mulla”(molla) lakabıyla anılan Mehmet’tir. Okuryazar olup köy hocalığı da yaptığı için molla olarak anılmaktadır (Büyükoğlu, 1993: 13). Karayılan, 1. Dünya Savaşı’nda Erzurum’da askerlik yapmış, yaralanınca memleketi Antep’e gönderilmiş, köyünün bulunduğu Besni ve civarındaki eşkıyaları etkisiz kılmış, bölgedeki halkı silahlandırarak milli direnişe hazırlanmalarını sağlamıştır (Büyükoğlu, 1993: 21-27). Antep-Maraş karayolunda güvenliği sağlayan Karayılan, Antep şehir içi savaşlarına da katılmış, burada 24 Mayıs 1920 günü şehit olmuş, cenazesi Şeyh Cami (Şeyh Fethullah Cami) bahçesine defnedilmiştir (Büyükoğlu, 1993: 31-39). Şahin Bey ve Karayılan gibi, adı halen yaşatılan kahramanların katıldığı şehir içi savaşlar aylarca sürmüştür. Nisan ayı başında başlayan bu savaşlar, halkın erzak sıkıntısı çektiği, salgın hastalığın yaygın olduğu, Fransız kuvvetlerinin sürekli top atışında bulunmasından dolayı şehrin harabeye döndüğü, 6 binden fazla insanın hayatını yitirdiği, oldukça kanlı ve sancılı bir süreçtir. Antep halkı ve Kuvay-i Milliye birliklerinin direnişi 8 Şubat 1921’e kadar sürmüş, direniş gücü bulamayan şehir Fransız kuvvetlerine teslim olmuş, tüm gelişmeleri yakinen takip eden TBMM Antep şehrine gösterdiği kahramanca direnişten dolayı “Gazi” unvanını vermiştir (Erdaş, 2013b: 165-166). Gaziantep, imzalanan Ankara Antlaşması ile 25 Aralık 1921’de Fransız kuvvetlerinin işgalinden kurtulmuştur.

Gaziantep’in Milli Mücadele döneminde yaşadıklarını, şehirde yaşanan savaşları ve bu savaşlarda ön plana çıkan kahramanları konu edinen türkü metinleri mevcuttur. Çalışmada Gaziantep’in içinde yaşanan ve 10 ay süren savaşları konu alan “Kara imiş şu Antep’in yazısı ”; Şahin Bey’in gösterdiği kahramanlığı ve ölümünü konu alan “Şahin Bey kavgada ilk kurban oldu”, “Golomu salladım toplar oynadı”; Karayılan’ın kahramanlığını ve ölümünü konu alan “Molla oturmuş da yazı yazıyor” ve “Karayılan derki gelin oturak” dizeleriyle başlayan metinler yer almaktadır. Nisan 1920-Şubat 1921 aralığında süren şehir içi savaşlarında yaşananlar “Kara imiş şu Antep’in yazısı” türküsüne detaylı olarak yansımıştır. “Mağaralardan geliyor ağıtlar sesi” dizesiyle, muhtemelen, Mağarabaşı Cephesi’nde yaşanan mücadele ve kaybedilen insanların

dramı anlatılmaya çalışılmaktadır. Metinde “Kavaklık, Hamanaz, cami” gibi ifadeler mekân anlatması açısından ipucu niteliğindedir. Kavaklık, bugün Şahinbey Belediyesine bağlı bir mahalledir. Darülelhan derlemeleri esnasında Osmanlı alfabesi ile metne geçirilen ve literatür okumalarında Hamanaz/Samanaz/Humaniz şekillerinde yer alan Humanız Mahallesi ise bugün Şehitkamil Belediyesine bağlı olarak adını yaşatmaya devam etmektedir. Camilere şehit mezarı kazıldığını anlatan ifadeler ise Çınarlı, Şeyh Fethullah gibi camilerle bağlantılı olmalıdır. Bu ve bazı diğer camilerin bahçeleri Antep Savunması esnasında cephe, cephe hastanesi görevi görmüştür. Metinde Fransızların dört bir yandan geldiği, şehre top yağdırdığı, top seslerinden çocukların öldüğü, gelinlerin evlerinde eşsiz/yalnız kaldığı anlatılarak; savaşın askeri kuvvetler dışında, halk açısından nasıl görüldüğü, olayların sosyal ve psikolojik yönü aktarılmaktadır.

Çalışmada yer alan “Şahin Bey kavgada ilk kurban oldu”, “Golumu salladım toplar oynadı” dizeleriyle başlayan metinler, Fransızlarla verdiği mücadele şehit düşen Şahin Bey’in kahramanlıklarını ve vefatını anlatmaktadır. Elmalı Köprüsünde, düşman kurşunlarına, son nefesine kadar dayanan Şahin Bey’in bu durumu “Şahin’i vurmuşlar köprü başında”, “Diz çöküp düşmana dayanmaz mısın”, “Analar da böyle Şahan beslesin” sözleriyle ifade edilmektedir. Süren mücadelenin ne kadar uzun olduğu da “Antep’in harbine on bir ay oldu” dizesiyle belirtilmektedir. Şahin Bey gibi, Antep Savunmasının bir başka kahramanı da Karayılan’dır. Çalışmada yer alan “Molla oturmuş da yazı yazıyor” ve “Karayılan derki gelin oturak” dizeleriyle başlayan metinler, kahramanın kendisi, mücadelesi ve ölümü ile ilgili bilgi vermektedir. Eğitilmiş bir asker olması mollalığın belirtildiği ilk dizeden anlaşılmaktadır. Karataş bölgesinde topların kurulması, “kâfir”in zor gelmesi, kurşun ve topların çokluğunu anlatan ifadeler savunmanın halk açısından çok zorlu geçtiğinin türküye yansımalarıdır. Karayılan’ın ağzından ifade edilen “öldüm gaziler.../ Kurşun değidi yaralarım sızılar”, “Anama söyleyin.../ Mollam gelir deyü umud etmesin” dizeleri ölümünü, “Camiye getirin kanlı salaca” dizesi ise cenazesinin camideki salacak (teneşir) üzerinde olduğunu anlatmaktadır. Mezarının Şeyh Cami bahçesinde olması ile bu dize ilişkilendirilebilir.

Çalışmada, kim olduğu konusunda tartışmalar bulunan Bozan Bey ile ilgili türkü metinleri de mevcuttur. Burada ihtilaf, Bozan Bey’in 1920-1923 dönemi milletvekili

olan Bozan (Pozan) Bey mi yoksa Karayılan tarafından yakalanan eşkıya Bozan Bey mi olduğu konusundadır. “Şişkonun damından hoplayamadım” dizesiyle başlayan ve “Di yürü Bozan beyim, sen yürü/ Çetelerin gidiyor dönmüyor geri” şeklinde nakaratı bulunan türkü metninde, milletvekili olan ve Milli Birlikler içinde savaşan Bozan Bey’in anlatıldığını düşünmek mümkün ve makuldür. Söz konusu Bozan Bey, İzol aşiretine mensup olup Kurtuluş Savaşı günlerinde Urfa’ya giren Fransız kuvvetleriyle çarpışmıştır. Atatürk ve Mareşal Fevzi Çakmak’ın takdirini kazanmış, Fransız kuvvetlerinin şehirden çıkarılmasında başarılı olmuştur (Ünal, 1951: 284). Savaş sonrası 1920-1923 yılları arasında, TBMM’nin birinci dönem Urfa milletvekili olmuştur (TBMM Albümü, 2010: 61). Türküde Bozan Bey’in kahramanlığı, çeşitlemesi bulunan “Tılfıdır hastahana karşıma karşı” dizesiyle başlayan ve yukarıda analizi yapılmış olunan türküdeki ile benzer şekilde anlatılmıştır. Eşkıya olduğu tahmin edilen Bozan Bey ise Malatyalı Balyanlı ailesine mensup olup bulunduğu bölgedeki köylülere zararı bulunan bir eşkıyadır. Adıyaman/Besni bölgesinde, yukarıda kahramanlıkları anlatılan Karayılan tarafından yakalandığı ve öldürüldüğü bilgisi mevcuttur (Büyükoğlu, 1993: 15-20). Bir kaynağa göre ise Karayılan değil, müfreze kumandanı Kemal Bey tarafından yaralanmış ve lideri bulunduğu eşkıya grubu dağılmıştır (Gökçeoğlu, 1951: 370). “Araban düzünden atlayamadım” ve “Karşıdan karşıya Bozan’ın yurdu” dizeleriyle başlayan metinlerde söz konusu eşkıyanın askerle çatışması ve vurulması anlatılmaktadır. İlk metin, Milletvekili Bozan Bey’i anlatan metinle benzerlik göstermektedir. “Karşıdan karşıya...” şeklinde başlayan metin ise yapı ve içerik açısından farklıdır. Ferruh Arsunar bu metnin, Bozan Bey’in amcasının kızı olan, nişanlısı tarafından yakılan bir ağıt olduğunu belirtmiştir (Arsunar, 1962: 150).

3.4.3. Batı Cephesi

Mondros Antlaşması’nın imzalanmasının ardından Batı Anadolu ve Ege toprakları hızla işgale uğramıştır. Öncelikle İzmir’de işgal kuvvetlerinin farklı faaliyetlerle işgalde bulunduğu görülmektedir. Ortodoks Hıristiyanlar için çok önemli olan Aya Fotini Kilisesi’ne işgal kuvvetlerinin bayrağının çekilmesi, işgalci güçlerin donanmalarının İzmir limanına demirlemesi bunlara örnek gösterilebilir (Aydınel, 1993: 13-15). Söz konusu gelişmeler, bölgede yaşayan azınlıkların, özellikle de Rumların Türklere karşı

olumsuz davranışlar sergilemesine neden olmuştur. İzmir’de yaşayan Rum ve Yahudilerin, Osmanlının son zamanlarında gücünün iyice arttığı, bölge ekonomisinde ağırlıklı olarak söz sahibi oldukları, Türklerin teknolojik ve ekonomik faaliyetlerde geri planda kaldıkları görülmektedir. Bu durum, Birinci Dünya Savaşı yıllarında, Rumlar ve Yahudilerin ticaretten aldıkları gücün kırılması adına Türk esnafının ve gençliğinin desteklenmesini beraberinde getirmiştir. Rum ve Yahudilerin işlettiği fabrikalara el konulmuş ya da yönetiminde değişiklikler yapılmış, demiryolu konusunda Türk uzmanlar yetişmesi adına okullar açılmıştır (Taçalan, 2007: 106-109). Buna rağmen söz konusu azınlıkların gücü varlığını önemli ölçüde korumuştur. Özellikle İngiliz savaş gemilerinin İzmir limanına demirlemesi de şehirdeki Rum halkına cesaret vermiş, taşkınlık yapmalarına ortam hazırlamıştır. Bu durum, Kuva-yı Milliye birliklerinin ve bölgesel direniş gruplarının oluşturulmaya başlanmasında önemli bir etkidir.

İzmir, Mayıs 1919’da İtilaf Devletleri tarafından işgal altına alınmıştır. Bu durum İzmirliilerin yanı sıra Anadolu’nun çeşitli şehirlerinde de yöneticiler ve halk tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Durumun kabul edilemeyeceğine dair telgraf ve yazışmaların dışında, durumun kabul edilemeyeceğine dair mitingler, protesto gösterileri, İzmir’in Osmanlı toprakları için önemini bir kez daha göstermiştir (Komisyon, 1963: 63-65). Fakat işgal devam etmiş Mayıs 1919’un sonuna doğru İzmir, Urla tamamıyla Osmanlı kontrolünden çıkmış; Aydın, Ödemiş, Turgutlu, Manisa ve Bergama’nın İzmir’e bağlanan yolları Yunan kuvvetlerinin kontrolüne geçmiştir (Komisyon, 1963: 79-82). Nisan 1921’de Başbakan Gunaris, Mayıs 1921’de Kral Konstantin İzmir’e gelmiş, bölgedeki idari ve askeri görevlilere talimatlar verdiği görülmektedir (Komisyon, 1974: 33). Bu ziyaretler, İzmir’in Yunan toprağı olarak görülmeye başlanması kadar Yunanistan’da yaşanan politik krizler ve bunların Anadolu’daki askerlerine olumsuz şekilde yansısıyla da ilgilidir. Türklerin Sakarya Zaferi sonrası gücünün artması da bunda oldukça etkili olmuştur. Anadolu’daki Yunan askerleri arasında yaşanan partililik tartışmaları, Yunan askerinin ihtiyaçlarının Yunanistan tarafından karşılanmasında yaşanan sorunlar, Aralık 1921’de yoğun olarak hissedilmiştir. İngilizlerin, İzmir Türklere bırakılırsa desteklerini keseceğine dair tavrı, orduda yaşanan iç karışıklıklar dönemin tarihî kayıtlarına yansımıştır (Komisyon, 1994: 121-124). Sakarya Zaferi sonrası Fransa ve diğer devletlerle yapılan antlaşmalar Türkler’in hem askeri hem de diplomatik olarak elinin güçlenmesini sağlamıştır. Durumun aleyhlerine

dönmesi ve İzmir'in Türklere bırakılmayacağı düşüncesi Yunanlı idarecilerin yaklaşımında değişiklik yaşanmasını sağlamıştır. Mayıs 1922'de bölgede İonia Muhtar İdaresi kurulmasına karar verilmiş, Türk halkına daha olumlu yaklaşılacağı, halklar arasında eşitlik olacağı vaat edilerek halk ikna edilmeye çalışılmış, fakat bu girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Komisyon, 1994: 172). 14 Ağustos 1922'de¹⁷ Türk ordusu yürüyüşe geçmiş, 26 Ağustos 1922'de ise Büyük Taarruz başlamıştır. Taarruzun 9 Eylül 1922'de İzmir'de nihayet bulması, Yunan kuvvetlerinin İzmir topraklarından atılmasını sağlamıştır. Kazanılan bu zaferin ardından Mustafa Kemal, İzmir halkına konuşma yapmış, Anadolu'nun çeşitli illerinde (Trabzon, Ankara, Konya vd.) İzmir kurtuluşu şerefine şenlikler düzenlenmiştir (Çiçek, 2014: 316-322).

İzmir'de yaşananlar ve şehrin kurtuluşu, Anadolu ve Balkan türkülerine yansımıştır. Çalışmada, İzmir ve İzmir'in kurtuluşuyla ilgili dört metin yer almaktadır. İlk metin, İzmir Marşı olarak bilinen ve marş şeklinde söylenen, popüler müzikte de yeri olan, çeşitlemeleri bulunan "İzmir'in dağlarında çiçekler açar" türkü metnidir. Söz konusu metinde Yunanlıların İzmir'den gönderilmesi, Mustafa Kemal Paşa'nın bu olaydaki rolü ve başarısı vurgulanmaktadır. Metnin ilk halinin, İzmir için değil Kafkasya için bestelendiği, bestecisinin İzzettin Hümayî Elçioğlu olduğu bilgisi mevcuttur. Bestekârın, Sarıkamış Faciası günlerinde Kafkas Cephesinde savaşıyan erlerden olduğu belirtilmektedir (Üngör, 1966: 200-201). Bu metnin daha hacimli olduğu, Türk olmak konusunu vurguladığı, düşmanların Yunan vb. bir millet adı kullanılmadan metinde yer aldığı, vatan için can vermenin kutsal olduğunun ifade edildiği görülmektedir. Sözleri anonim olarak bilinen metnin her iki hali de çalışmamızın *Ek-1. Türküler* bölümünde mevcuttur. İzmir'de yaşanan gelişmeleri konu alan ikinci metin "İzmir ellerinde naneler biter" türkü metnidir. Metinde çetelerin çarpışmalara hazırlandığı, tüfeklerini yağladıkları, artlarından ailelerinin ağladığı anlatılmaktadır. Dinini savunmak için can vermeye hazırlanan, "aslan" olarak anılan gençlerin fedakârlığı övülmektedir. Kaynakların sınırlılığı nedeniyle savunmada eksikler olduğu, cephanenin bitmesi de metne yansıyanlardandır. Bu metnin "Sason dağlarında naneler biter" çeşitlemesi de bulunmaktadır. Her iki metin de çalışmamızın *Ek-1. Türküler* bölümünde mevcuttur. Çalışmada yer alan "İki üç beş kişiyle" ve "İzmir'in içine aman aman" dizeleriyle başlayan metinler, Makedonya'dan derlenmiş olup İzmir'in işgali ve kurtuluşunun

¹⁷ 14 Ağustos 1922'de Batı Cephesi'nde Yunan ve Türk ordularının mevzilenmesine dair harita için bkz. Şekil 3.

Anadolu dışındaki yansımalarını içermesi yönüyle önemlidir. İkinci metin, yukarıda bahsi geçen İzmir Marşı ile benzerdir. “İki üç beş kişiyle” türküsü ise farklılık göstermektedir. Metinde Mustafa Kemal’in adının İngilizler için düşündürücü olduğu, kendisinin Avrupa için beklenmedik bir sonuç yarattığı, Türk halkının birlik olmasının var olan düzeni değiştirdiği anlatılmaktadır. Dağlarda yaşanan çatışmalar, İzmir ovalarının önemli savaflara mekân olması, Yunan askerini şaşırtmak için top görüntüsünde borular kullanıldığı, muharebeler sonunda Yunanlıların kaybettiği ve denizin Yunanlı dolduğu ifade edilmekte, savaşa dair yüzeysel de olsa bilgi verilmektedir.

İşgal kuvvetlerinde İtalyanlar ve Yunanlılar bölgenin önemli bölümünü etkisi altına almıştır. İtalyanlar Antalya ve Burdur’u tamamen işgal etmiştir. İşgal esnasında halkla iyi geçinme çabaları dikkat çekicidir. Halkın önde gelen isimleriyle işbirliği yapmaya çalışmaları, bölgeye doktor ve sağlık malzemesi temin etmeleri, çocuklara hediyeler vermeleri, Yunan zulmünden insanları korumak adına Ege bölgesinden gelenlere İtalyan vatandaşı olduklarına dair kimlik hazırlamaları, Yunan işgaline karşı İtalyanlar olarak halkı himaye ettikleri algısı yaratmaları, İtalyanların şiddetle değil anlaşma yoluyla işgali gerçekleştirmeye çalıştığının göstergesidir (Köstüklü, 1999: 32-36). Yunan işgalcilerin, İtalyanlar gibi anlaşma yolunu tercih ettiği örnek az sayıda olup genel itibarıyla yıkıcı bir sistem uygulamayı tercih ettikleri görülür. Türk nüfusa baskı yapıp onları yıldırmaya, göçe zorlamaya çalıştıkları bilgisi mevcuttur. Bölgedeki Rum nüfusu Türklere karşı kışkırtmanın yanında, Anadolu dışından Rum nüfusu da bölgeye yerleştirerek demografik yapıyı değiştirmeye çalıştıkları bilgisi, tarihî kaynaklarda mevcuttur (Köstüklü, 1999: 42-44).

Batı Anadolu ve Ege bölgesini içine alan Batı Cephesi’nde büyük ölçüde Yunanlılarla mücadele edilmiştir. Yunan işgali sonucu görülen eziyetlerin halk tarafından direnişle karşılanması, Kuva-yı Milliye birliklerinin ve küçük çaplı kuvvetlerin ortaya çıkmasını, ilerleyen zamanda da düzenli ordunun kurulmasını sağlamıştır. Ege bölgesinde İzmir (Ödemiş, Birgi vd.)-Aydın (Nazilli, Kuyucak vd.)-Denizli (Çal vd.) ve çevresinde önemli ölçüde direniş gösterildiği, bölgede yaşanan çatışmalara dair bilgilerden ve bölgede direnişin simgesi olan zeybek/efelerle ilgili türkü metinlerinden anlaşılmaktadır. Bölgede Yunan işgal kuvvetleriyle mücadele eden efeler ve zeybekler

olduğu gibi işgalcilerin tarafında bulunan ya da her iki tarafa da katılmayıp topluluklarının çıkarından ötesini düşünmeyen, eşkıyalık yapan çeteler de mevcuttur. Burdur ve Isparta çevresinde eşkıyalık yapan Kaz Ahmet ve çetesi ile Çopur Musa Çetesi buna örnektir (Köstüklü, 1999: 193-197). Tez çalışmasının literatür taraması esnasında ellinin üzerinde efeye ve zeybeğe ait olan yüz elli civarında türkü metni tespit edilmiştir. Bu efe ve zeybeklerin büyük bölümü Batı Anadolu’da olmak üzere Karadeniz, Akdeniz, İç Anadolu bölgelerinden de sınırlı sayıda metin olduğu görülmüştür. Bu efelerin çok büyük bölümünün ferdi yahut grup çıkarıyla hareket ettiği, mücadele ve ölümlerinin de benzer çıkarlar sonucu olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu efeler ve zeybeklerden bölgesel tarihe etkisi olan Çakırcalı Mehmet Efe, İnce Mehmet, Hekimoğlu gibi ardından türküler, ağıtlar yakılan kimselerdir. Türkülerde kahramanlıklarıyla, cesaretleriyle, mertlikleriyle anılan bu efe, zeybek, eşkıyaların hayatları ve haklarında söylenen türkülerini ile ilgili çok sayıda çalışma yapılmıştır. Tez çalışmasının bölgesel ve ulusal anlamda tarihî geçmişimize, türküler yoluyla ışık tutmayı amaçlaması, “efeler, zeybekler, eşkıyalar” ağırlıklı bir çalışma haline gelmesinin söz konusu amaçtan uzaklaşmayı ve çalışmanın hacmini zorlayacağı düşünceleriyle az sayıda efe, zeybekle ilgili bilgiye, onlarla ilgili söylenen türkü metinlerine yer verilmiştir. Çalışmada, Kuva-yi Milliye’ye katılan, ordu ile işbirliği içerisinde olan, kahramanlıkları sebebiyle artlarından türküler yakılan efe ve zeybeklerle ilgili bilgi verilip söz konusu türkülerle bu kahramanların tarihî kaynaklardaki yeri birlikte ele alınmıştır. Efe ve zeybeklerle ilgili türkü metinler çalışmanın *Ek-1. Türküler* bölümünde mevcuttur.

Batı Cephesinin Haziran 1920’de kurulmasından önce, Cafer Efe, Demirci Mehmet Efe, Yörük Ali Efe, Gökçen Efe gibi isimler Kuva-yi Milliye saflarına katılmıştır. Kuva-yi Milliye birlikleri gönüllü askerlerin yanında, askere alınma şartıyla birliklere katılanlar, efeler ve zeybekler, asker kaçakları, çeşitli suçlardan dolayı devletten gizlenen kişiler, mahkûm ve zanlılardan oluşan farklı kesimlerden gelen insanlardan oluşan güçlerdir (Köstüklü, 1999: 116). Birinci Dünya Savaşı sırasında askere gitmek istemeyen ya da Sarıkamış gibi harekâtlarda verilen ağır kayıpları duyup askerliğini sürdürmek istemeyen erkeklerin bir kısmı dağa çıkarak eşkıya olmayı tercih etmişlerdir. Batı Anadolu’da efe ve efelerin emrinde hareket eden zeybekler bu gruptandırlar. Batı Anadolu’da efe ve zeybeklerin, silahlı kuvvetlerle birlikte işgal kuvvetlerine karşı

mücadele vermesi 1919 yılı içerisinde gerçekleşir. Devlet adamlarının, Milli Mücadele kuvvetleri içinde yer alan askerlerin ve halkın iknasıyla işgal kuvvetlerine karşı birlikte mücadele kararı alan efe ve zeybekler için bu durum bir hayli zorlayıcı olmuştur. Zaman zaman askeri yönetim ve efeler arasında anlaşmazlık olduğu, çeşitli örneklerden görülmektedir. Bunlardan en bilineni, Demirci Mehmet Efe'dir.

Lakabını, demir ustası olan babasından alan Mehmet Efe'nin kendisi de demircidir. Asker iken, yaptığı bir demir işinin başarısız olması sonrası, komutanı tarafından azar işitmesi sebebiyle askerden kaçar, dağa çıkıp eşkıya olur. Aydın-Denizli-Ödemiş çevresinde nam salan efe, kumandanlar ve devlet adamlarının isteği, bölge halkının teşviki ile 1919'da Kuva-yı Milliye'ye katılır. Eylül 1919'da Aydın ve çevresine komutan tayin edilir (Köstüklü, 1999: 106-108). İşgalcilere karşı yapılan savunmalarda önemli ölçüde başarılı olur. Mustafa Kemal ve diğer yöneticiler onun bu başarılarından dolayı kendisine karşı olumlu düşüncelere sahip olur. Fakat, Aralık 1920'den itibaren düzenli orduya geçilmesi görüşünün uygulanmaya başlanması, Demirci Mehmet Efe'nin birliğinin de içinde bulunduğu kuvvetlerin düzenli orduya katılması için ikna edilmeye çalışılması, bölgede bir başka Kuva-yı Milliye lideri olan ve düzenli orduya katılmak istemeyen Çerkez Ethem'den destek alması Mehmet Efe'nin milli kuvvetlerle anlaşmazlığa düşmesine sebep olur. Bunun sonucunda direniş gösteren Demirci Efe, askeri kuvvetlerle yaptığı mücadelede yenik düşer ve 30 Aralık 1920'de teslim olur (Komisyon, 1966: 59-65). Demirci Mehmet Efe'nin yakalandıktan sonra tekrar eşkıya olduğuna dair söylentiler olmakla birlikte, Mustafa Kemal ve diğer liderler tarafından, yaptığı hatalı davranışların varlığı kabul edilmekle birlikte, Kuva-yı Milliye'ye katkılarından dolayı kendisine müsamaha gösterildiği, ilerleyen yıllarda bir köye yerleştiği, yaşlanınca devlet tarafından maaşa bağlandığı bilgisi mevcuttur (Köstüklü, 1999: 108).

Çalışmada Demirci Mehmet Efe ile ilgili olarak "İsparta'dan çıktım başım selamet" ve "Tencerem dolu ayran" dizeleriyle başlayan iki türkü metni mevcuttur. İlk metin, Demirci Efe'den yardım isteyen bir kişi ağzından yakılmış olup efe ve zeybekleri anlatan türkü metinleriyle benzer dizelere sahiptir. "... başım selamet/koptu kıyamet" (Komisyon, 2000: 474). İkinci metin, ilkinde nazaran daha fazla ipucu ve bilgi içermektedir, ayrıca ilk metinden daha hacimlidir. "Tencerem dolu ayran" dizesiyle

başlayan ikinci metin, Demirci Mehmet Efe'nin cesur, kavgadan kaçmayan, “dinsiz imansız” sözünden anlaşıldığı kadarıyla da sert bir efedir. Metinde işgalci Yunan kuvvetlerinin Demirci Efe'den korkup kaçtığı, efenin ününün Avrupa'ya ulaştığı belirtilmektedir. Türküde, Kostak Adile adı anılmaktadır. Bu kişi hakkında bilgi bulunmamakta, “kostak” lakabından ötürü gösterişli bir kadın olduğu tahmin edilmektedir (Acun, 2016: 106). Metinde, efenin Kör Bayram adlı arkadaşına da yer verilmektedir. Ödemişli (Bademlili) Kör Bayram Efe, Kuva-yı Milliye'ye katılan efelerdendir. Kendisi ile ilgili detaylı bilgi elde edilememekle birlikte, adına yakıldığını tahmin ettiğimiz bir türkü tespit edilmiş olup “Muhabetler kuruldu” dizesiyle başlayan söz konusu metin, çalışmamızın *Ek-1. Türküler* bölümünde yer almaktadır. Kör Bayram Efe'nin, Kurtuluş Savaşı esnasındaki bir çatışmada gözünü kaybettiği bilgisi, türkünün icrasının bulunduğu bir videonun altında yer almaktadır (URL-6). Bu bilgi tarafımızca teyit edilememiştir. Demirci Mehmet Efe'ye seslenilen (Mirzaoğlu, 2000: 454), bir başka efeyi anlatan türkü metnimiz de mevcuttur. “Nazilli'den çıktım başım selâmet” türküsü, Demirci Efe'ye çocuklarını emanet eden Takmaklı Efe'nin ağzından yakılmıştır. Metinde Nazilli'den Gireniz'e (bugünkü Ocaklı mahallesi) giden efenin mavzer tüfeğinden çıkan kurşunlarla yaralandığı, (muhtemelen) Hayıtlık mevkiinde kaldığı anlatılmaktadır. Ölmek üzere olan Takmaklı Efe, çocuklarını Demirci Mehmet Efe'ye emanet etmektedir. Takmaklı Efe ile ilgili detaylı bilgiye ulaşamamıştır.

Kuva-yı Milliye'ye katılan efelerden bir diğeri Yörük Ali Efe'dir. Yörük Ali Efe, cesareti, keskin nişancılığı, zekâsı ve heybetiyle dikkat çeken, genç bir efedir (Komisyon, 1963:126). Aydın ve çevresinde etkili olan Yörük Ali Efe, Aydın/Sultanhisar ilçesine bağlı Kavaklı köyünde doğmuştur. Köyünde büyüyen, evlenen Ali, askere gider. Cepheye gönderilip çaresizlikten öleceği düşüncesiyle askerden firar eder. “Yörük Ali” adıyla, Alanyalı Molla Ahmet Efe'ye kızanlık yapar, onun ölümüyle de çetenin başına geçer (Mirzaoğlu, 2000: 126-129). İzmir'in işgali ve çevre illerin işgaliyle ilgili olarak Kuva-yı Milliye yanlısı subayların iknası sonucu Mayıs 1919 itibarıyla çetesiyile birlikte Milli Mücadele'ye katılmıştır. Bulunduğu müfrezeyle lider seçilmiş, böylece Batı Cephesinin güney bölümünde Yörük Ali Efe Müfrezesi oluşturulmuştur (Akça, 2000: 26). Bu müfrezenin yaptığı, Malgaç Baskını'nda Yunan ordusundan silah cephane, elbise gibi eşyalar ele geçirmesi, bölgede gerçekleşen, “gerilla” tarzı savaşın ilk ve başarılı örneklerinden olması açısından

önemlidir (Aydinel, 1993: 155-158). İlerleyen zamanlarda bölgede söz sahibi olmak isteyen Demirci Mehmet Efe ile Yörük Ali Efe arasında, bölgeye hâkim olma konusunda sürtüşmeler olmuştur, zaman içinde sorunlar sonuçlandırılmıştır. Yörük Ali Efe'nin grubu 37. Alay adıyla düzenli orduya da dâhil olmuş, mücadeleye ordu çatısı altında devam etmiştir. Yörük Ali Efe, Türkiye Cumhuriyeti kurulunca İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiş, hayatının kalanını şehirde ve memleketinde geçirmiştir (URL-7).

Çalışmada, Yörük Ali Efe ile ilgili çeşitli türkü metinlerine yer verilmiştir. “Ödemiş’i bastılar” türküsü, Demirci Mehmet Efe ile ilgili bölümde yer verdiğimiz “Tencerem dolu ayran” dizesiyle başlayan metinle önemli benzerlikler göstermektedir. Dizelerde isim değişikliği yapılmış gibi görünmektedir. Yörük Ali Efe'nin kurşununun korkusuyla kaçan Yunan askeri anlatılmakta, efenin kuvvetlerinin çam dibine konuşturıldığı dinleyiciye aktarılmaktadır. Metnin yaratıcısı, ölümü kabullenmekte, teslim olmayı reddetmektedir. “Şu Dalma’dan geçdin mi” türküsünde, efeliği övülen Yörük Ali Efe Hz. Ali ile ilişkilendirilmektedir. Burada “portakalı oydular içine güller koydular” dizesi, başlangıç amaçlı görünmekle beraber, ardından gelen “Yörük Ali’nin adını Hazret-i Ali koydular” dizesi, ilk dizenin sadece bir girizgâh olmadığını göstermektedir. Aydın’a ve Ege Bölgesine ait portakal meyvesi, Yörük Ali Efe gibi Ege Bölgesi’nin kahramanlık simgelerinden bir kişiyle özdeşleştirilmektedir. Portakal burada bir simgedir, tıpkı içine konulan gül gibi. Gül, Hz. Muhammed için kullanılan bir simge olmakla birlikte, din büyüğü olması, Hz. Muhammed ile akraba olmasının sebebiyle Hz. Ali için de kullanılmış olabilir. Burada gülün hem ehl-i beyt için hem de zarafeti, güzel kokusu için kullanılmış olma ihtimali vardır. Portakalın içindeki gül, Yörük Ali Efe’nin içindeki Hz. Ali gücü, kahramanlığı, inancı ile benzerdir. “Karşiki dağı oydular” türküsünde de benzer ifadeler yer almaktadır. Burada dağın oyulduğu, içine çete koyulduğu anlatılmakta, Yörük Ali’nin adının Hz. Ali koyulduğu söylenmektedir. Metinde kayanın oyulması ve Yörük Ali Efe’nin Hz. Ali’ye benzetilmesi portakal ve gül örneğiyle benzerdir. Hz. Ali ve bazı din büyükleri için anlatılan, kılıçla taş yarma yahut dağ yarma motifi burada varlığını göstermektedir. Hz. Ali’nin kılıcı Zülfikar’ı ile yardıma inanılan dağ/kaya menkıbeleri ülkemiz topraklarında anlatılmaya devam edilmektedir. Hatay’da bulunan Şakkıt Ali (Ali Yarığı), Samsun’da bulunan Kesikkaya ile ilgili anlatılar buna örnek olarak verilebilir. Kısacası, türkünün yaratıldığı çevrede

Yörük Ali Efe ve Hz. Ali benzer özelliklere sahip kabul edilmektedir. Bu benzetmeler de bu kabulün sonucudur. Konuyla ilgili olarak Yörük Ali Efe türkülerine de yer verdiği bir makalesinde Fatma Acun farklı bir tespitte bulunmaktadır. Yörük Ali Efe'nin Alevi olduğuna dair bilgi elde edilmediğini belirten yazar, benzer bir metinde kullanılan "hazret" ifadesinin, efenin mertebesini yükseltmek maksadıyla da kullanmış olunabileceğini ifade etmektedir (2016:100).

Milli Mücadele'ye katkısı olan bir başka isim Gökçen Efe'dir. Kuva-yı Milliye öncesi Çakırcalı Mehmet Efe'nin kızanlarından olan Gökçen Hüseyin Efe, Çakırcalı'nın ölümü sonrası kendi çetesini kurmuş, dağda yaşamaya devam etmiştir (Ceylan, 2017: 106). Ödemişli olan Hüseyin Gökçen Efe, otuz beş yaşındayken Kuva-yı Milliye'ye katılır. Ağustos 1919'da Demirci Mehmet Efe ve çeşitli subaylarla yaptığı görüşmeler sonrasında, orduyla birlikte hareket etme kararı almıştır. Fata köyü (şimdiki adı Gökçen) bölgesinde bulunan Yunan işgalcilere yapılan baskınlarla önemli kayıplar verdirmiştir. Eşkivalık yapmayan, dürüst bir efe olarak tanınmıştır (Aydinel, 1993: 256-257). Milli Mücadeleye önemli yararlar sağlayan Gökçen Hüseyin Efe, Yunanlılarla Boz Sivri tepesi eteklerinde yaşanan muharebede şehit olmuştur. Çatışma sonrasında açıkta kalan cesedi, başka bir efe tarafından farklı bir yere taşınmış fakat gömülmemiştir. Beş aylık bir sürenin ardından Gökçen Efe'nin cenazesi, ailesi tarafından toprağa verilmiş, 1971'de de abidesinin yapıldığı mezara taşınmıştır (Burhan, 2014: 484).

Kuva-yı Milliye için önemli isimlerden olan Gökçen Efe adına yakılmış türkü metinleri mevcuttur. Bunlar birbirine çok yakın çeşitlemeler olduğu için, çalışmamızda yalnız "Gökçen efem iner gelir inişten" türküsüne yer verilmiştir. Efe türküleriyle benzer olarak; heybetli görüntüsü, gümüş işlemeli kıyafeti, ceplerinin altın ve gümüş dolu olması yönüyle övülmektedir. Metinde Bozdağı'ndan gür sesinin geldiği ifade edilmektedir. Burada Ödemiş için önemli bir yer olan Bozdağ'ın, heybetli olması açısından kullanılması mümkündür; Efe'nin vurulduğu Boz Sivri ile bağlantısı olmadığı tahmin edilmektedir.

Kuva-yı Milliye içinde yer alan bir diğer kişi Bakırlı Efe'dir. Bakırlı Saçlı Mustafa Efe, Manisa/Kırkağaç'a bağlı Bakır köyü doğumludur. Akhisar bölgesindeki Yunan işgalcilerle mücadele etmiş, bölgedeki Rumların, işgal kuvvetleriyle birlikte hareket

etmesini önlemeye çalışmıştır (URL-9). Kuva-yı Milliye'ye katılan Bakırlı Efe, Gökçen Efe'nin şehit olduğu Kaymakçı Muharebesinde yer almıştır. Muharebe esnasında Bakırlı Efe'nin grubunun kaçmaya başlaması, Türk tarafı lehine olan çatışmanın düşman lehine dönmesine sebep olmuş, Gökçen Efe de bu esnada vefat etmiştir (Aydınel, 1993: 279). Düzenli orduya dâhil olan Bakırlı Saçlı Efe, savaş dönemi sonrası Mustafa Kemal Atatürk ile görüşmelerde bulunmuş, kendisinden hediye almış, İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiş, 1980 yılında vefat etmiş, askeri törenle defnedilmiştir (URL-9).

Çalışmada, Bakırlı Saçlı Mustafa Efe ile ilgili birkaç türkü metni mevcuttur. Bunlardan ilki “Uzun olur şu Bakır'ın ovası” dizesiyle başlamaktadır. Türküde “Saçlı efe” olarak anılan Mustafa Efe, kötülerin belalısı olarak anlatılmakta, kaması belinde mavzer tüfeği elinde olarak tarif edilmektedir. Çetesinde olduğunu tahmin ettiğimiz, kendisi hakkında bilgi bulamadığımız Müdemoğlu'na seslenen Bakırlı Efe, gelen geçeni ve etrafı kontrol etmesini istemektedir. Metnin bağlantı bölümünde yer alan “kadehler dolsun...şan olsun” gibi ifadeler, Bakırlı Efe'yi anlatan diğer metinlerde de mevcuttur. “Bakırlım da aman aman inüb gelir inişden” ve “Bakırlım gül istiyor mercandan” dizeleriyle başlayan bu metinlerde, alkollü bir eğlence ortamı anlatılmaktadır. Son metinde, Bakırlı'nın jandarmalar tarafından kovalanmasını anlatan ifadeler mevcuttur. Bu metnin, Kuva-yı Milliye birliklerine katılmasından önce oluşturulması kuvvetle muhtemeldir.

Milli Mücadele'ye destek veren bir diğer efe, Sökeli Cafer Efe'dir. Girit göçmeni olan Cafer Efe (Caferaki), Birinci Dünya Savaşı zamanında Girit'te Türklerin gördüğü zulme dayanamaz. Kendisine işkence yapan üç Yunan askerini öldürür, ailesiyle birlikte Anadolu'ya gelir, Söke'ye yerleşir. Bölgede Yunan işgalcilerin varlığından rahatsız olan Cafer Efe dağa çıkar, Germencik tarafındaki Yunan karakollarına baskınlar yaparak işgal kuvvetlerine zayıf verir (Mirzaoğlu, 2000: 151). Haziran 1919'da Söke'de kurulan Kuva-yı Milliye güçlerinin başına Cafer Efe getirilir, çeşitli baskınlarda görev alır. 3 Temmuz 1919'da, Germencik bölgesine taarruza hazırlanan Yunan kuvvetlerine baskın yapan Cafer Efe ve Binbaşı Saip Bey kuvvetleri, başlangıçta başarılı olmuştur. Fakat arazi şartları ve askeri hatalar sebebiyle Yunanlılar karşı taarruza geçmiş, Cafer Efe şehit olmuştur (Aydınel, 1993: 83,195). Öldürülen Efe'nin başının kesilerek Yunanistan'a götürüldüğü, cesedinin Yunan askerleri tarafından çiğnendiği yönünde

iddialar mevcuttur. Yine kendisinin, öldürdüğü Yunan askerlerin adını kaydettiği, 300 kadar kişinin adının yazılı olduğu bir defterinin de olduğu iddialar arasındadır (Mirzaoğlu, 2000: 151).

Milli Mücadele'ye katkısı olan, kısa bir dönem de olsa orduyla birlikte görev yapan Cafer Efe'nin ardından yakılan çok sayıda türkü bulunmaktadır. Bunlarda benzer ve farklı ifadeler mevcut olup, bazılarının ezgisinde de değişiklikler bulunmaktadır. Çalışmada üç metne yer verilmiştir. İlk metin "Alıverin sandığımdan kürkümü" dizesiyle başlamaktadır. Efe'nin ağzından söylenen sözler, kendisinin vatan uğruna öldüğünü, milletinin sağ olmasını dilediğini, bunun kader olduğunu anlatmaktadır. Efe'nin Germencik'te öğle sonu vurulduğu bilgisi, yer ve zaman belirterek türkünün hikâyesinin gerçekliği artırılmaya, yaşananlar yansıtılmaya çalışılmıştır. Cafer Efe'nin, mezarının derin kazılması, etrafının mor sümbüllü bağ olması şeklinde bir istek, türkülerde de çokça kullanılan kalıp bir ifade mevcuttur. Çalışmada yer alan bir diğer metin "Aydının içinde bir kapalı çarşı" dizesiyle başlamaktadır. İki bentten oluşan metin, "Çanakkale içinde Aynalı Çarşı" türküsüyle benzer ifadeler taşımaktadır. Cafer'in annesine seslendiği, muhtemelen annesinin de oğlunun ardından "Cafer'im Cafer'im yiğit Cafer'im" dizeleriyle seslenerek karşılık verdiği ifadeler mevcuttur. Bu metinde de Cafer Efe'nin Germencik'te, öğle sonu vurulduğu bilgisi bulunmaktadır. Konuyla ilgili son metin "Germenciynen Balatçığın arası" dizesiyle başlayan türküdür. Cafer Efe'nin Germencik ve Balatçık köyü arasında, kurşun yarasıyla öldüğünü anlatan metinde, diğer metindeki gibi etrafı çiçeklerle bezeli, derin bir mezar istedi bulunmaktadır. Metinlerin tamamı, Cafer Efe'nin ölümüne dair zaman, mekân, öldürülüş şekli ile ilgili bilgi vermekte, sözlü tarihe kaynaklık etmektedir.

Kuva-yı Milliye'ye katılarak Milli Mücadele'ye destek veren bir diğer efe Postlu (Poslu) Mestan Efe'dir. Mestan Efe, Hacı Hüseyin Efe'nin kızı olarak bir süre dağlarda dolaşır. Devletin eşkıyaları affıyla jandarma olarak dağdan inse de bir süre sonra suç işlemesi sebebiyle tekrar dağa çıkar. Yunan işgali sebebiyle eşkıyaların affedileceği, dağdan inip Kuva-yı Milliye'ye katılmaları gerektiği yönündeki karara uyarak, bölgede çok sayıda eşkıyayı da ikna ederek, onlarla birlikte Milli Mücadele'ye katılır (Mirzaoğlu, 2000: 138-142). Bozdağ Cephesi lideri seçilen Postlu Mestan Efe, zaman zaman askeri düzenden ve sistemden dolayı tereddütler yaşamakla birlikte, milli

birliklerle hareket etmenin önemini anlayıp Kuva-yı Milliye içerisinde hareket etmiştir (Aydınel, 1993: 238-239). Çeşitli muharebelerde ve baskınlarda başarılarıyla adından söz ettiren Mestan Efe, 31 Haziran 1920'ye kadar mücadelesini sürdürmüş, söz konusu tarihte Nazilli'de Yunanlılarla yapılan bir muharebede şehit olmuştur (URL-10).

Çalışmada Postlu (Poslu) Mestan Efe'nin çetesiyle ilgili bir metin mevcuttur. "Kıratımın nalı yoktur" türküsü, Poslu Efe'nin grubundan bir kişinin ağzıyla söylenmektedir. Başlarında amiri olmayan, düşmanla mücadeleden yorgun düşse de teslim olmayan, teslim olan efeleri "alçak" addeden, gümüş saplı martin tüfeğini Poslu Efe'si gelmeden teslim etmeyen bir efenin(muhtemelen kızanın) ifadeleri yer almaktadır. Bu efe, başında bulunan Postlu Mestan Efe'nin öğretisiyle, ondan öğrendiği bilgi ve görgüyle hareket ettiği için, metnin Postlu Efe'yi de tasvir ettiğini söylemek mümkündür.

Kuva-yı Milliye'de yer alan efelerden bir diğeri Abalı Zeybek'tir. Abalı Hasan Çavuş, Girit doğumlu olup Tire'de büyümüş, bir süre Osmanlı ordusunda yedek subaylık yapmış, karıştığı bir olay sonrası dağa çıkmış ve zeybek olmuş, Bozdağlar ve Beşparmak dağları bölgesinde uzun süre zeybeklik yapmış, Ödemiş ve çevresindeki köylüleri çetelerden korumuş, bölgenin güvenliğinin sağlanmasına katkıda bulunmuştur. Milli Mücadele'de bölgenin ünlü efeleriyle birlikte hareket eden Abalı Hasan Çavuş, savaş döneminin bitmesinin ardından Tire'ye yerleşmiş, 1986 yılında da vefat etmiştir (URL-8).

Çalışmada Abalı Zeybek ile ilgili iki türkü metni mevcuttur. "Abalımın cepkeni safi sırma ilikli" ve "Dağ arasının yolları darıcık irimdir" dizeleriyle başlayan her iki metinde de Abalı Zeybek'in öncelikle dış görünüşüne yer verilmektedir. Sırma yelekli yahut cepkenli, kamalı, elinde martin tüfeği olan, ela gözlü bir zeybek tasviri mevcuttur. Beşparmak dağlarının Abalı Zeybek'in yeri olduğu, bu dağların arasında kendisine pusu kurulduğu, on iki Giritli jandarmanın etrafını çevirdiği metinde yer alan bilgilerdendir. Kuva-yı Milliye'ye katılmadan önceki zeybeklik döneminde, on iki kişiden oluşan bir zaptiye kuvvetinin Abalı Zeybek'e saldırdığı, Zeybek'in yaşanan çatışmada yaralandığı, fakat üzerinde bulunan abanın kendisini daha fazla yaralanmaktan ve ölümden kurtardığına dair bir söylenti mevcuttur (URL-8). Türküde bu çatışmaya yer verilmiştir.

İlk türkünün, Abalı Zeybek'e âşık olmuş bir kimsenin ağzıyla söylenirken, ikinci metin hem Abalı'nın hem de bir başkasının ağzından söylenmektedir.

Kuva-yı Milliye'ye katılan efelerden bir diğeri Hesapçioğlu Şeyh Mehmet Efe'dir. Şeyh Mehmet Efe, Aydın/Köşk'e bağlı Başçayır köyünde doğmuş, İstanbul'da medrese tahsili görmüş, Birinci Dünya Savaşı'nda Sarıkamış, Çanakkale gibi cephelerde savaşmış, Mondros Antlaşmasının imzalanması sonrası köyüne dönmüş, Yunan işgali sebebiyle işgalcilerle savaşmak amacıyla çete kurmuştur. Hesapçioğlu Şeyh Mehmet Efe, Kuva-yı Milliye'ye de katılmış, Üçyol Savaşında kahramanlık göstermiştir (Mirzaoğlu, 2000: 455-456).

Çalışmada, Şeyh Mehmet Efe'yi anlatan bir adet türkü metni bulunmaktadır. "Hesapçioğlu'nun koyunu Başçayır'da yayılır" dizesiyle başlayan türkünün içinde çok sayıda yer adı geçmektedir. Metinde geçen "Başçayır, Avlan Buba/Avlan Baba, Üçyol" adlı yerler, bugün Aydın ili sınırları içerisinde. Metinde, Hesapçioğlu'nun kızanlarıyla, söz konusu bölgelerde bulunduğu, savaştığı bilgisi verilmekte, Üçyol Cephesine vurgu yapılmaktadır. Efe ve kızanlarının bulunduğu bölgeyi detaylı vermesi açısından metin dikkat çekicidir.

Milli Mücadele döneminde Batı Cephesinin yönetildiği yer olan Ankara, cephe açısından önemli bir merkezdir. Yunanlıların işgallerinin Ankara'ya çok yakın olan Eskişehir'e kadar ulaşması, bölge halkında tedirginlik yaratmıştır. Temmuz 1921'de cephedeki Türk kuvvetlerinin Sakarya gerisine çekilmiş, Yunan kuvvetleri Ankara'ya taarruz planı hazırlamış, 26 Ağustos 1921'de Ankara'daki Büyük Millet Meclisi'nin güvenlik gerekçesiyle daha uygun olduğu düşünülen Kayseri'ye taşınması gündeme gelmiştir (Komisyon, 1995: 341). 23 Ağustos'ta başlayan Sakarya Muharebeleri 13 Eylül 1921'de, Türk ordusunun zaferiyle sonuçlanmıştır. Bu dönemden sonra Türk ordusunun gücünün artması, Yunan ordusunda yaşanan olumsuzlukların düşmanın bulunduğu hattın daralmasını sağlamıştır. Yunan ordusunun Ankara'ya yaklaştığı çatışmalar, Türk topraklarında Yunanlıların istila ettiği alanın Anadolu içlerine kadar geldiğini, Türk halkına karşı Yunan tehdidinin boyutunu ortaya koymaktadır.

Çalışmada, Anadolu'nun pek çok yerinde farklı çeşitlemeleriyle söylenen ve "Atina Türküsü", "Gülnazik Türküsü", "Nazik Türküsü" gibi adlarla anılan, "Atinenin

hamamı” dizesiyle başlayan türküye de yer verilmiştir. Bu türkü, Yunan ordusunun Batı Anadolu’yu işgal ettiği, Eskişehir ve Ankara’ya saldırılarda bulunduğu Kurtuluş Savaşı döneminde yaratıldığı tahmin edilmektedir. Bu tahminde, türkünün söylendiği coğrafya ve Yunan askerinin türkü metninde anlatılması etkilidir. Halil İbrahim Şahin, söz konusu türküyü analiz ettiği bir makalesinde, türkünün Eskişehir, Balıkesir, Afyon, Manisa, İzmir, Muğla çeşitlemelerini karşılaştırmış, metinlerin ve türkü hikâyesinin benzer olduğunu tespit etmiştir (Şahin, 2004: 81). Ülkemizde geniş bir çevrede söylenen bu türkünün İç Anadolu’dan bir örneği olarak, Ankara çeşitlemesi de çalışmamızda yer bulmuştur. Türkünün hikâyesi bireysel olmakla birlikte, Türk-Yunan ilişkilerini ve Kurtuluş Savaşı döneminde yaşananları anlatması açısından tez çalışmasına dâhil edilmiştir. Çalışmada Ankara’da, Mehmet Tuğrul tarafından derlenen bir metin ile Bela Bartók tarafından Çukurova’da derlenmiş bir metin yer almaktadır. Metnin, Yunan askeri ile evlendirilen ya da esir olarak bir Yunan askeriyle evlenip Kurtuluş Savaşı’nda Yunan ordusunun çekilmesi sonucu Yunanistan’a götürülen “Nazik” adlı bir kadının hikâyesini anlattığı çeşitli kaynaklarda anlatılmıştır (Şahin, 2004; Gültekin, 2013; Mirzaoğlu, 2000). Yunan askeriyle evlenen ve birkaç çocuğu olan Nazik, Türkiye’ye dönmek ister. Eşi bunu kabul edince, çocuklarıyla birlikte gemiye biner. Türk ve Müslüman bir kadın olarak, Yunanlı bir eşten doğan çocuklarını “Yunan oldukları” düşüncesiyle baba evine, Anadolu’ya getirmek istemez. Bu nedenle çocuklarını denize atar ve ardından kendisi de denize atlayarak intihar eder döner (Şahin, 2004: 83), yahut çocukları denize attıktan sonra memleketine döner (Mirzaoğlu, 2000: 483). “Atinenin hamamı” türküsü oldukça hacimlidir. Metinde Gül Nazik adlı kadın, muhtemelen eşi ve çocukları ağzından söylenmiş dizeler mevcuttur. Gül Nazik, Atina’da bulunduğu süreci anlatmakta, burada bulunan Yunanlı ile evli kalamayacağını, ırkları ve dinlerinin farklı olduğunu belirtmektedir. “Yunan ben sana garı olmam” şeklinde tekrarlanan dizeler bu durumu vurgulamaktadır. On beş yaşına girmeden “Yunan karısı” olduğunu anlatan Nazik’e, “İstanbola top gurdum” dizesiyle başlayan bentte eşinin seslendiğini yahut Nazik’in kendi ile konuştuğunu söylemek mümkündür. Bu bendin, üç yavrusunun öldürülmesine razı olmayan bir baba olabileceği gibi, yaşadıklarının Allah’ın takdiri olduğunu söyleyen ve çocuklarına acıyan bir annenin söylemi olması da mümkündür. İlerleyen dizelerde çocukların, anneleri Nazik’e seslenip, kendilerini denize atmamasını, “Türk dede”lerine götürmesini istediği

görülmektedir. Sonraki dizelerde Türk kızlarının esir alındığı belirtilmektedir. Metnin bütünlüğünü bozan “Nazik gül memeler ezik” dizesinin tekrarlandığı görülmektedir. Bu dizenin ve metinde kadın güzelliğine, eğlenceye değinilen dizelerin ana metne sonradan eklenmesi kuvvetle muhtemeldir. Bu ifadeler, metnin anlam bütünlüğü ve yaşanan acıklı, belki “vahşice” diyebileceğimiz olayın tersi bir hava yaratmaktadır. Metnin müzikal açıdan taşıdığı özellikler de bu değişiklik, sonradan eklenme fikrimizi desteklemektedir. Bu bahse, türkülerin yapısal, ezgisel, tematik özelliklerinin anlatıldığı bölümde değinilmiştir. Béla Bartók tarafından yapılan derlemede yer alan metinde Ahmet Bey adı geçmekte, bu evlilik ve ölümlere onun sebep olduğu belirtilmektedir. Metinde, papazın çocukları sorması durumunda denizin gösterilmesinin istenmesi de çocukların Hıristiyan kimliğine vurgu yapılmasını sağlamaktadır.

Çalışmada, Ankara’ya yaklaşan Yunan işgal kuvvetleri ve Anadolu halkının bu durum karşısındaki çaresizliği “Ankara’nın taşına bak” dizesiyle başlayan, çeşitlemeleri olan metin ile yer bulmaktadır. Söz konusu metin günümüzde büyük ölçüde marş olarak söylenmektedir. Çalışmada aynı dizeyle başlayan iki çeşitleme bulunmaktadır. İlk metinde “Biz düşmanı esir ettik” şeklinde söylenen dize ikinci metinde “Biz Yunan’a esir olduk” şeklinde söylenmektedir. Bu iki ifade çelişkili durumdadır. Konuyla ilgili bir makalesinde Fatma Acun, dört adet metinde benzer çelişkiler ve örtüşen noktalar olduğunu tespit etmiştir. Acun’un çalışmasından hareketle, metinde Türk tarafından esir alınanlar olduğunu söylemek mümkündür. Aynı çalışmada, metinde geçen “uçan kuşlar”ın “Aydın yaylasında” kışlamasının Ankara-Aydın arasındaki istihbaratla, savaş alanındaki iletişimle ilgili bir bilgi olabileceği belirtilmiştir (Acun, 2016: 88-89). İlk metinde halkın “Artık Yetiş Kemâl Paşa/Kan ağlıyor Anadolu” sözleriyle merkezden ve Mustafa Kemâl Paşa’dan yardım istemesi, ikinci metinde Yunanlıların “sağı solu” aldığının belirtilmesi halkın Ankara’yı merkez, Mustafa Kemal’i lider olarak gördüğünün belgesidir.

SONUÇ

Coğrafi alanı Türkiye sahasıyla, süreç olarak 13. yüzyıl ile Cumhuriyet'in İlanı (1923) arası olan dönemle sınırlandırılmış olan, 220 metnin dâhil edildiği doktora tez çalışması kapsamında, yapılan araştırmalar ve analizler sonucunda aşağıdaki tespitlere ulaşılmıştır:

Doktora tez çalışması sonucunda, mevcut tarihî türkü metnlerinin en eski örneklerinin 13.-15. yüzyıllara ait olduğu tespit edilmiştir. Bu metinlerin, tarihî türkü olarak tanımlayabileceğimiz forma ulaşmış örnekleri 16. yüzyıla aittir. Türkiye'de tarihî türkü metinleri, Avrupa ve Rusya örneklerinden farklı olarak, daha geç zamanlarda yazılı kayıtlara geçmiştir. Tarihî türkülerin notaya alınması ise 17. yüzyılda Ali Ufkî tarafından, kendisinin geliştirdiği bir nota sistemi yoluyla gerçekleştirilmiştir.

Türkiye Sahası Tarihî Türküleri, mevcut en eski örneklerinden günümüz örneklerine, form ve söz yapısı açısından çok büyük değişikliklere uğramadan gelebilmiştir. Türkülerin dilinin halk dili olması sebebiyle sade yapısı, tarihî türkü metinlerinde de karşılığını bulmuştur. Bazı dönemlerde kullanılan zaman ekleri ve bunun gibi kullanımların günümüzde değişim göstermesiyle birlikte, yüzyıllar öncesine dayanan tarihî türkü metinleri bugün rahatlıkla anlaşılabilir bir yapıya sahiptir. Çalışmada yer alan ve kaynağını cönklerden alan, cönklerde "türkî" adıyla kaydedilmiş olan bazı manzum metinler bu durumun istisnasıdır. Bunların yaratıldığı devir, halk âşıklarının da sanatlı söyleyiş kaygısıyla daha süslü metinler yarattığı, Divan şiirini andıran eserler oluşturduğu bir zaman olduğu için türkü metinlerinde sadelikten uzak denilebilen bazı yenilikler görülmektedir. Bu metinlerin sade olmayışına ek olarak dize sayısı açısından hacimli bir yapıya sahip olması, anonim olan ve sözlü gelenekte söylenmeye devam edilen tarihî türkü metinlerinden ayrılmalarını sağlamaktadır.

Tarihî türkü metinleri, türkü türünün alt türüdür. Anlatı türküleri kapsamında çeşitli tasniflere konu olmuştur. Bu metinler genel olarak türkü şeklinde yaratılmakla birlikte, 93 Harbi, Sarıkamış Olayı, Kars'ın Kurtuluşu gibi konuları ele alan bazı örneklerin ağıtlardan ve destanlardan kaynağını aldığı tespit edilmiştir. Ağıtların ve destanların tipik özelliklerinin zaman içinde dönüşüm geçirmesiyle tarihî türküler, bu metinleri de bünyelerine almıştır.

Türkü türünün altında yer alan tarihî türküer, genellikle 2-5 bentten oluşan, hece ölçüsüyle kurulan, bağlantı bölümleri olan örnekleri kadar bu bölümün bulunmadığı örnekleri de mevcut olan bir yapıya sahiptir. Türküerlerin sade yapısı tarihî türküerlerde de varlığını sürdürmektedir.

Tarihî türküerlerin bazı örnekleri, Sözlü Kompozisyon Teorisi ile uyumlu olarak kalıp ifadeler taşımaktadır. Kahramanın tasviri, gerçekleşen olayın anlatımı aşamalarında kalıp ifadeler kullanılarak türkü yapılarının oluştuğu tespit edilmiştir. Kalıp ifadeler yoluyla türkü metnlerinin çeşitlemeleri oluşturulmuştur. Bazı metinlerde geçen bağlantı bölümlerinin, metinle bağlantısız şekilde başka eserlerde de kullanıldığı, bunların tek benzerliğinin bağlantı bölümü olduğu tespit edilmiştir.

Tarihî türküerlerin cönklerde ve yazılı kayıtlarda bulunan örneklerinin, zaman içinde unutulmaya başlandığı, sözlü kültürde bu metinlerin bulunmadığı tespit edilmiştir. Söz konusu örneklerin güncelliğini yitirmesi ve halk arasında yaşatılmamasından dolayı müzikal yapılarına dair mevcut tespit edilememiştir. Nota bilgisi bulunan tarihî türküerlerin, genel olarak Batı Anadolu, Güney Anadolu, Güneydoğu Anadolu, Doğu Anadolu, Kerkük ve Trakya-Rumeli bölgelerine ait olduğu tespit edilmiştir. İç Anadolu ve Karadeniz bölgelerinden derlenmiş, diğer bölgelerdeki mücadeleleri konu edinen tarihî türkü metinleri de mevcuttur. Türküer, bölgelere göre farklı makam, usül ve ses aralıklarına sahiptir. Bunları, ezgisel özellikler açısından tek bir çatı altında toplamak mümkün değildir. Her bölgenin tarihî türküsi, o bölgenin müzik kültüründen izler taşımaktadır.

Tarihî türküerlerin Osmanlı Devleti döneminde oluşturulan erken örnekleri, fetih, gaza, zafer, kahramanlık temaları üzerine kurulmuşken; Osmanlı'nın siyasî, askerî, ekonomik zorluklarla mücadele ettiği son dönemlerinde bu temaların toprak kaybı, yenilgi, savaş esirliği şeklinde değişim gösterdiği tespit edilmiştir. Bunların yanında eşkıyaların ve asilerin, yerli Türkmen aşiretlerinin devlet ile anlaşamaması nedeniyle oluşturulmuş tarihî türkü metinleri de devlet-eşkıya çatışması, devlet-halk çatışması olarak değerlendirilmiştir.

Tarihî türküerlerin bireysel ve toplumsal çeşitli işlevleri olduğu tespit edilmiştir. Bu tespitlerde, daha önceki çalışmalarda türküere ve tarihî türküerlerden olan zeybek

türkülerine dair, işlevsel kuram kullanılarak yapılan çalışmalardan yararlanılmıştır. Tez yazarının, Türk kültürüne dair gözlemlerinden de tarihî türkülerin işlevlerinin tespitinde yararlanılmıştır. Bunun sonucu olarak tarihî türkülerin, âşığın ya da türkü yakıcısının, yaşadıklarını söze dökerek psikolojik olarak rahatlamasını sağladığı tespit edilmiştir. Tarihî türküler, âşığın sanatsal bir ürün vermeye, halkın ise estetik duygularını geliştirmeye olan ihtiyacını karşılar. Bu türküler, sözlü tarih ürünü olması sebebiyle toplumsal eğitim işlevine sahiptir. Tarihî türküler, geçmiş zamanlarda yaşayan atalarla günümüz nesillerinin iletişimini sağlayan bir köprü işlevi taşırlar. Aynı zamanda, ortak tarihî geçmişi yaşayan halklar, ülkeler arasında uluslararası iletişimin sağlanmasına katkıda bulunurlar. Bu türküler, aynı kültürdeki bireylerin kültürel benliklerin şekillenmesine katkıda bulunurlar. Tarihî türkülerin kahramanlık konulu olanları askerin, savaşçının cesaretlendirilmesine, savaş motivasyonunun pekiştirilmesine katkıda bulunur. Söz konusu türküler, aynı zamanda yaşayan farklı kuşaklar arasında duygusal, düşünsel bir bağ kurma işlevine de sahiptir.

Türkiye Sahası Tarihî Türküleri'nin tarihî arka planı, resmî tarih kaynaklarıyla karşılaştırılarak incelenmiştir. Metinlerde anlatılanların büyük ölçüde resmi tarih kaynaklarıyla uyduğu, bazı durumlarda isim ve yerler değişse de olay ve olguların değişmediği tespit edilmiştir. Tarihî türkü metinlerinin 16. yüzyıl öncesi olayları anlatan örnekleri kısıtlı kalmış, bu yüzyılla birlikte metin sayısı artmış, metinlerin tarihî olayları detaylı olarak anlattığı tespit edilmiştir. Tarihî türkülerin; padişahlar, şehzadeler, devlet adamları, komutanları anlattığı örnekler kadar halktan kahramanları da anlattığı örneklerin mevcut olduğu tespit edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki fetihlerinin, Orta Doğu'daki seferlerinin, Anadolu'da yaşanan ayaklanmaların, kazanılan savaşların ve kaybedilen toprakların resmi tarih kaynaklarıyla benzer şekilde tarihî türkülerde yer aldığı tespit edilmiştir. Osmanlı Dönemi, I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele Dönemi, Türkiye Sahası Tarihî Türkülerinin ana çerçevesini oluşturmaktadır.

Tarihî türküler; halkbilimsel, tarihsel ve müzikal açıdan birlikte incelenmesi gereken, bünyesinde çok farklı alanlardan unsurları barındıran, Türk kültür tarihinin zengin kaynaklarıdır. Tarihsel arka planlarına bakıldığında, resmi tarih kaynaklarında anlatılmayan halk hayatından, bireyin duygusal ve düşünsel dünyasından izler taşıdığı görülür. Tarihî türküler, halk kültüründen çeşitli unsurlar ve yazılı tarih kaynaklarından

elde edilen veriler ışığında, analiz edilebilir. Tez çalışmasıyla, tarihî türkülerin, resmi tarih kaynaklarının ışık tutmadığı ya da hakkında az bilgi verdiği, sosyal tarih için birer sözlü tarih kaynağı olduğu sonucuna varılmıştır.

Tarihî türkü metinlerinin, toplumun geçmişte yaşadığı olayları anlatması, yeni nesillere hem bilgi hem de millî birlik, beraberlik ruhu aktarımı görevi üstlenmesini beraberinde getirmektedir. Sade ve öz yapısıyla halk geleneğini, düşünce dünyasını, değerlerini taşıması kültürel devamlılığı sağlamada yüklendiği görev, bu türün daha fazla ilgiyi hak ettiğini göstermektedir. Bu tez çalışmasının, ileride yapılacak çalışmalar için bir motivasyon kaynağı olması, literatüre faydalı olması temennimizdir.

KAYNAKÇA

- 1897 Türk-Yunan Savaşı (Tesalya Tarihi)*. (B. Kodaman, Haz.) (1993). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Acun, F. (2010). Tarihin İnşası Sürecinde Belge ve Kullanımı. *Cumhuriyet Döneminde Tarihçilik Sempozyumu*, Ankara.
- Acun, F. (2016). Milli Mücadele Dönemi Türküleri Üzerine Örnek Bir Çalışma. *Folklor/Edebiyat*, 22 (87), 85-114.
- Acun, F. (2017). *Yakın Dönem Tarihi Metodolojisi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Aça, M. (2013). Halk Şiirinde Tür ve Şekil. *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı* (M. Ö. Oğuz, Ed.) (10. Baskı). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Adalı, O. (1973). *Dadaloğlu*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ahmad, F. (1988). War and Society Under the Young Turks, 1908-1918. *Review*, 11(2), 265-286.
- Akbıyık, Y. (1999). *Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Akça, B. (2000). Milli Mücadele Döneminde Yörük Ali Efe'nin Muğla ve Havalisindeki Faaliyetleri. *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, 1(2), 25-32.
- Akçın, F. (1960). Ege Türkülerinin Ayırmaç ve Nitelikleri. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 6 (136), 2262-2263.
- Aktepe, M. M. (1993). Damad İbrâhim Paşa, Nevşehirli. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 8, s.s. 441-443) içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/damad-ibrahim-pasa-nevsehirli>
- Ali-Şîr Nevâyî (1996). *Mizânü'l-Evzân* (Vezeinlerin Terazisi) (K. Erslan, Haz.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Ali Ufkî (1976). *Hayatı, Eserleri ve Mecmûa-i Sâz ü Söz (Tıpkıbasım)* (Ş. Elçin, Haz.). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Ali Ufkî. (t.y.). *Mecmuâ-i Saz ü Söz Türküler* (M. Uludemir, Çev.).
- Alparslan, Y. ve Yakar, S. (2012). *Maraş-Fransız Harbi/Belgeler-Hatıralar*. Ankara: Öncü Basımevi.
- Alptekin, A. B. (2013). Tameşvarlı Hasan. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hasan-tamesvarli> [Erişim Tarihi: 08.11.2022]
- Alptekin, A. B. ve Güzel, A. (2015). *Geçmişten Günümüze Âşıkların Dilinden Sarıkamış* (B. Sönmez, Haz.). İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.
- Arel, H. S. (2014). Türk Mûsikîsi Kimindir?. *Yeni Türkiye*, (57/Türk Mûsikîsi Özel Sayısı), 37-57.
- Arsunar, F. (1962). *Gaziantep Folkloru*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Atılgan, H. (1998). *Çukurova Türküleri I*. Ankara: Adana Valiliği Yayınları.
- Atıllâ, O. (1957). *Afyon Karahisar Türküleri/Birinci Kitap*. Ankara: Karınca Matbaası.
- Avcı, A. H. (2004). *Atçalı Kel Mehmet İsyanı/Aydın İhtilali (1829-1830)*. İstanbul: E Yayınları.
- Aydemir, O. (1964). Avşar Ağıtları. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 8(177), 3375-3377.
- Aydınel, S. (1993). *Güneybatı Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye Harekâtı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Aydınlı, N. (2008). *Urfa Türküleri ve Öyküleri*. İstanbul: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Aydoğdu, B. (2010). Bayburtlu Zihnî'nin Akkâ Destanı'nın Tahlili. *III. Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu (5-6 Mart 200)*, Kayseri.
- Aydın, F. (1994). *Tanzimat'tan Sonra Askeralma Kanunları (1839-1914)*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.

- Aysal, N. ve Tepe, C. (2021). *Osmanlı-Yunan Seferi Dömeke Meydan Muharebesi/3. Cilt*. Ankara: İKSAD Yayınevi.
- Babaoğlu, G. (2021). *Mum Plaklardaki Anadolu Türküleri* [03.07.2021 Tarihli Program], TRT Türkü Radyo.
- Bağcı, A. (2018). *Rus Bilinaları ve Türk Kültür Ekolojisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Baltacı, C. (1995). Fahreddin, Ma'noğlu. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 12, s.s. 80-82) içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/fahreddin-manoglu>
- Bardakçı, M. (2016). *Hafız Hakkı Paşa'nın Sarıkamış Günlüğü* (2. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Bartók, B. (2014). *Küçük Asya'dan Türk Halk Müzikisi* (B. Aksoy, Çev.). İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Bascom, W. R. (2019). "Folklorun Dört İşlevi" (F. Çalış, Çev. - S. Gürçayır, Red.). *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2* (M. Ö. Oğuz-S. Gürçayır Teke, Ed.) (4. Baskı). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Başak, Ü. (2015). Yunanca Kaynaklarda Çanakkale Savaşı. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (56), 1-10.
- Başdemir, B. (2015). *Osmanlı Vergi Sisteminde Öşür* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çağ Üniversitesi, Mersin.
- Başgöz, İ. (1968). *İzahlı Türk Edebiyatı Antolojisi I*. İstanbul: Başaran Matbaası.
- Bayrak, M. (2014). *Eşkıyalık ve Eşkıya Türküleri*. Ankara: Özge Yayınları.
- Behar, C. (1990). *Ali Ufkî ve Mezmurlar*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Bektaş, S. (2017). *Birinci Dünya Harbi'nde Suriye Filistin Cephesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karabük Üniversitesi, Karabük.
- Bennett, J. (2018). The Aynalı Martini: The Ottoman Army's First Modern Rifle. *Anatolica*, XLIV, 229-255.

- Beşikçi, M. (2015). *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Beydilli, K. (2007a). Paris Antlaşması. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 34, s.s. 169-172) içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/paris-antlasmasi>
- Beydilli, K. (2007b). Pazvandoğlu Osman. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 34, s.s. 208-210) içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/pazvandoglu-osman>
- Beydilli, K. (2011). Tepedelenli Ali Paşa. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 40, s.s.476-479) içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tepedelenli-ali-pasa>
- Bolat Bozaslan, N. (2016). *Birinci Dünya Savaşı'nda Yemen Cephesinde Lojistik Faaliyetler* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Bolat, Z. (2006). *Niğde-Bor Kaynaklı 176 ve 177 Numaralı Cönkler Üzerine Tetkik* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Niğde Üniversitesi, Niğde.
- Boratav, P. N. (1969). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Boratav, P. N. (1982). *Folklor ve Edebiyat I*. İstanbul: Adam Yayıncılık.
- Boratav, P. N. (2016). *Halk Edebiyatı Dersleri*. 1. Baskı. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Boz, D. ve Derebent, H. F. (2012). *Kahramanmaraş Türküleri ve Oyun Havaları*. Ankara: Öncü Basımevi.
- Börekci, A. (2020). *Türk Halk Müziğinde Uzun Havaların Müzikal Analizi ve Öğretimine Yönelik Analitik Bir Yaklaşım* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Burdur Mehmet Âkif Ersoy Üniversitesi, Burdur.
- Bulgaristan Konsolosluğu* (2021). Bulgaristan, ulusal kurtuluş gününü kutladı. Erişim Adresi: <https://www.bulgaristankonsoloslugu.com/duyurular/bulgaristan-ulusal-kurtulus-gununu-kutladi> [Erişim Tarihi 28.03.2022].
- Burhan, S. (2014). *Kurtuluş Savaşı'nda Gökçen Efe Destanı*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

- Burke, P. (2006). *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu* (M. Küçük, Çev.) (2. Baskı). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Burke, P. (2011). *Tarih ve Toplumsal Kuram* (M. Tunçay, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Büyükoğlu, R. Y. (1993). *Gaziantep Savunmasında Karayılanın Yeri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Büyükkaya, Nç (2021). Anadolu'da Bir Tarihî Türkü: Gülnazik Türküsü ve Çeşitlemeleri, *HÜGEM Geleneksel Müzik Kültürü Konferansları 2021/10*. <https://www.youtube.com/watch?v=2fu1DeVVq5k>
- Büyükyıldız, H. Z. (2015). *Türk Halk Müziği: Ulusal Türk Müziği*. İstanbul: Arı Sanat Yayınları.
- Can, T. ve Palazoğlu, S. (2008). *Benden Selam Olsun: Bolu Türküleri*. Bolu: Bolu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Cantekin, A. (2019). *İsyân ve Hasım Devlet Desteği: Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkasya Cephesinde Ermeni İsyanı Örneği*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Cemal Reşid Bey (1927). *Dârü'l-elhân/Defter: 3. Şehzâdebaşı: Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası*.
- Cevher, M. H. (1995). *Ali Ufkî Bey ve Hâzâ Mecmû'a-i Sâz ü Söz (Transkripsiyon, İnceleme)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Ceylan, O. (2017). Ödemiş ve Beydağ Yöresindeki Milli Mücadele Özelinde Zeybekler: Gökçen Hüseyin Efe. *İzmir Araştırmaları Dergisi*, (5), 93-114.
- Chernichenkina, N. (2015). *Rus İmparatorluk Kayıtlarında Ermeni Sorunu (1912-1917)*. Erzincan: Erzincan Üniversitesi.
- Çakaloğlu, C. (2011). *Yemen'den Dönemeyen Bir Karapapak: 40. Hamidiye Süvari Alayı Komutanı Mihrali Bey*. İstanbul: Kitabevi.

- Çalışkan, Ü. (2003). *Kurtuluş Savaşı'nda Doğu Cephesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Çankırlılı Hacı Şeyhoğlu Hasan (1932). *Çankırı Tarih ve Halkiyatı*. Çankırı.
- Çelen, G. (2013). *Atatürk'ün Düşünce Dünyasında Halkın Yeri*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Çelik, H. (2005). *Görenlerin Gözü ile Van'da Ermeni Mezâlimi* (2. Baskı). Ankara: Cedit Neşriyat.
- Çelik, K. (1999). *Millî Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Çetinkaya, Y. (2014). Müzik ve Kimlik: Türk Müziği Türk Kimliği. *Yeni Türkiye*, (57/Türk Mûsikîsi Özel Sayısı), 21-31.
- Çiçek, K. (2012). *Ermenilerin Zorunlu Göçü (1915-1917)* (2. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Çiçek, R. (2014). İzmir'in Kurtuluşunun Anadolu Basınındaki Yansımaları. *Turkish Studies*, 9(4), 315-328.
- Çobanoğlu, Ö. (2010). Türkü Olgusu Bağlamında “Türkü” ve Şarkı” Terimlerinin Etimolojisini Yeniden Tanımlama Denemesi. *Türk Yurdu*, (269), 46-49.
- Çobanoğlu, Ö. (2015). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş* (7. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu, Özkul (1992). *The Relationships Between Oral Forms of Folklore and Mediated Performances in the Cult of Çakıcı Mehmet Efe* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Indiana University, Bloomington.
- David, G. (1992). Budin. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (Cilt 6, s.s. 344-348) içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/budin#1>
- David, G. (1995). Estergon. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 11, s.s. 438-440) içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/estergon>

- Demirci, Y. Z. (1938). *Anadolu Köylerinin Türküleri*. İstanbul: Burhaneddin Matbaası.
- Demirden, N. (2021). The Song of the First World War and Its Reflection in Laments: Examples of Hey Onbeşli, On Altılı, On Yedili (F. G. Mirzaoğlu- K. Gülbeyaz, Ed.). *Traditional Music Culture Studies-1*. Sakarya: Sakarya University Publications.
- Demirden, N. (2022). Sultan Abdülaziz'in Vefatının Türkülere Yansıması (M. Göleç-S. Çakmak-H. Ürkmez-B. Ay Açar, Ed.). *Sözün Tarihi-Tarihin Sözü: Edebiyat ve Tarih İlişkisi*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları.
- Demiroğlu, F. (1985). *Van'da Ermeni Mezâlimi (1895-1920)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Deniz, Ü. (2019). *Dârü'l-Elhân/ Türk Halk Müziği Derleme Faaliyetleri ve Derleme Defteri*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Devellioğlu, F. (1970). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dilçin, C. (2016). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi (2. Baskı)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dizdaroğlu, H. (1970). Tür mü, Biçim mi? *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 12(246), 5000-5003.
- Djuric-Zamolo, D. (1992). Belgrad. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 5, s.s. 407-409) içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/belgrad>
- Dorson, R. M. (2011). *Günümüz Folklor Kuramları* (S. Gürçayır-Y. Özay, Çev.) (2. Baskı). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Dural, H. (1999). *Bize Derler Çakırca/ 19. ve 20. Yüzyılda Ege'de Eşkıyalar* (2. Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Duran, H. (2020). Temür Ağa Adlı Halk Oyunu ve İşlevsel Açından Değerlendirilmesi. *Halk Kültüründe Oyun Müzik Dans Sempozyumu (17-19 Ekim 2019)*. İstanbul: Motif Vakfı Yayınları.

- Duygulu, M. (2014). *Türk Halk Müziği Sözlüğü*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Duygulu, M. (2018). *Türkiye'nin Halk Müziği Makamları*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Duysak, C. (2014). Birinci Dünya Savaşı'nda Yemen Cephesi (A. Arslan-M. Selçuk, Ed.). *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti*. İstanbul: Kitabevi.
- Ekinci, A. (2018). İki Tepeli Şehir: Urfa Mahalleleri (A. Ekinci, Ed.). *Osmanlı Urfası Cilt 1*. Şanlıurfa: Urfa Okulu Yayınları.
- Ekinci, E. B. (2016). Anadolu'da Türkçe Konuşan Rumlar. Erişim Adresi: <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/prof-dr-ekrem-bugra-ekinci/594552.aspx> [Erişim Tarihi: 13.08.2022]
- Ekrem Besim Bey (1927). *Dârü'l-elhân/Defter: 5. Şehzâdebaşı: Evkâf Matbaası*.
- Eksik, B. (2018). *Siyasi ve Sosyal Açından Kafkas Cephesi (1014-1918)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Elçin, Ş. (1977). *Halk Edebiyatı Araştırmaları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- Elçin, Ş. (1981a). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Elçin, Ş. (1981b). Kul Pîrî ve Şehzâde Bayazıt Ağıtı, *Türk Kültürü*, (222).
- Elçin, Ş. (1988). *Akdeniz'de ve Cezâyir'de Türk Halk Şâirleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Elçin, Ş. (1990). *Türkiye Türkçesinde Ağıtlar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Emecen, F. (1992). Bana-Luka. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 5, s.s. 49-51) içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/banaluka>
- Emecen, F. (2000). İbrâhim. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 21, s.s.274-281) içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibrahim--padişah>
- Emnalar, A. (1998). *Tüm Yönleriyle Türk Halk Müziği ve Nazariyatı*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

- Ener, K. (1996). *Çukurova Kurtuluş Savaşı'nda Adana Cephesi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Engin, V. ve Albayrak, M. (2019). *Tarihin Akışını Değiştiren Savaş Çanakkale 1915* (4. Baskı). Çanakkale: Çanakkale Savaşları Gelibolu Alan Tarihi Alan Başkanlığı Yayınları.
- Er, S. (2012). *Osmanlı Ordusu'nda Seferberlik Planı: Balkan Harbi Örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü, Ankara.
- Erbilek, İ. N. (1961). İstanbul Türküleri. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 6(143), 2425-2427.
- Erdal, G. G. (2007). Müziğin Kişisel-Toplumsal-Ulusal-Uluslararası İşlevleri Üzerine. 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi* (12 Eylül), Ankara.
- Erdaş, N. (2013a). Doğu Cephesi (F. Acun, Ed.). *Atatürk ve Türk İnkılâp Tarihi* (12. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Erdaş, S. (2013b). Güney Cephesi (F. Acun, Ed.). *Atatürk ve Türk İnkılâp Tarihi* (12. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Erdaş, S. (2013c). İmparatorluğun Dağılması: Kaybedilen Savaşlar, Kaybedilen Topraklar ve Göçler (F. Acun, Ed.). *Atatürk ve Türk İnkılâp Tarihi* (12. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Erdoğan, Ç. (2016). *Osmanlı Son Döneminde Yemen İsyanlarının Türkü Metinleri Üzerine Etkileri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara.
- Erdoğru, M. A. (2014). Kanuni Sultan Süleyman'ın 1532 Tarihli Alman Seferi Ruznâmesi. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIX(1), 167-187.
- Erendil, M. (1992). *Düinden Bu Güne Mehter*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Erickson, J. E. (2015). *Osmanlılar ve Ermeniler: Bir İsyanın ve Karşı Harekâtın Tarihi* (İ. Türkmen, Çev.). İstanbul: Timaş Yayınları.

- Erkoçak, M. (1998). *Osmaniye Yöresinde Ağutlar ve Türküler*. Osmaniye: Osmaniye Belediyesi Kültür Yayınları.
- Eroğlu, T. (2017). Türk Halk Müziğinin Türkiye'deki Coğrafi Bölgelere Göre Temel Özellikleri Bakımından İncelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (41), 513-527.
- Es, S. (1978). Konyalı Koç Bekir Ağa İçin Yakılan Destan ve Türküler. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 18 (345), 8300-8302.
- Esen, A. Ş. (1982). *Anadolu Ağutları* (P. N. Boratav-R. Dor, Haz.). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Esenkaya, A. (2016). Çanakkale Cephesi'nde 5'nci Ordu Kuruluncaya Kadar Kara Birlikleri. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, (21), 181-212.
- Espinosa, A. M. (1972). Spanish Ballad. *Funk & Wagnalls Standard Dictionary of Folklor, Mythology and Legend* (3rd Ed) (p.p.1058-1061) in. New York: Funk & Wagnalls Publishing Company.
- Evliya Çelebi. (2011). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi: 7.Kitap 1.Cilt* (S. A. Kahraman, Haz.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Eyice, S. (1992a). Bender Kalesi. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 5, s.s.431-432) içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/bender-kalesi>
- Eyice, S. (1992b). Budin'de Türk Eserleri. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 6, s.s. 348-352) içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/budin#2-budinde-turk-eserleri>
- Faroqhi, S. (2016). *Devletle Başa Çıkmak* (H. Koyukan Bejsovec, Çev.). İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Fedakâr, C. (2020). Anapa. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt Ek-1, s.s. 92-94) içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/anapa>
- Ferris, W. J. (1997). Halk Şarkıları ve Kültür: Charles Seeger ve Alan Lomax (F. G. Mirzaoğlu, Çev.). *Millî Folklor*, (34), 87-93.

- Fidan, S. (2011). Sözlü Kültür-Sözlü Tarih İlişkisi Bağlamında Niş Türküleri. *Turkish Studies*, 6(4), 139-148.
- Finnegan, R. (2017). *Oral Poetry: Its Nature, Significance and Social Context*. Eugene-Oregon: Wirf and Stock Publishers.
- Fraylıç-Raulig (1334). *Türkmen Aşiretleri*. İstanbul: Kitabhâne-i Sudi-Matbaa-i Orhaniyye.
- Frolova, M. M. (2019). Şipka (İyul-Avgust 1877 G.): Ruskiye i Bolgarı po Vospominaniyam Uçastnikov Russko-Turetskoy Voynı. *Slavinsky Almanah* (3-4), 134-156.
- Gazimihal, M. R. (2017). *Anadolu Türküleri ve Musıkî İstikbâlimiz* (M. Özarlan, Haz.) (2. Baskı). İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Gedikli, F. (2017). Safvet'in 1897 Tarihli Türk-Yunan Harbine Dair Destanı. *İstanbul Hukuk Mecmuası, Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal'a Armağan Özel Sayısı (60. Ölüm Yıldönümü Vesilesiyle)*, 75, 369-388.
- Giese, F. (1907). *Materialien zur Kenntnis des Anatolischen Türkisch*. Halle: Verlag von Rudolf Haupt.
- Gökçe, E. (1974). 1897 Türk-Yunan Savaşında Yakılan Türküler. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 15(303), 7119-7121.
- Gökçeoğlu, S. (1951). Yakın Tarihimize Aid Folklor Araştırmaları Yapılırken. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 1(24), 370.
- Gökkaya, İ. (2019). *TRT Türk Halk Müziği Repertuarında Bulunan, Eserlerin Sesle İcra Bakımından İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Gömeç, S. (1987). *Milli Mücadelede Gaziantep* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Görkem, B. (2014). *Fahri Bilge Derlemeleri/ Kayseri ve Yöresi Halk Bilimi Çalışmaları II.Cilt*. Kayseri: Talas Belediyesi Kültür Yayınları.

- Görkem, İ. (1990). *Yukarıova (Çukurova) Ağıtları Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma (İnceleme-Metinler)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Görkem, İ. (2001). *Türk Edebiyatında Ağıtlar/Çukurova Ağıtları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gulbenkian Komisyonu (2003). *Sosyal Bilimleri Açın: Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor* (Ş. Tekeli, Çev.) (4. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Gül, A. (2013). Erzincan Kazasının Yerleşme Özellikleri (XVI-XX Yüzyıllar Arası). *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 57-94.
- Gülsoy, E. (2007). Resmo. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 34, s.s. 585-587) içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/resmo>
- Gültekin, M. (2013). Halk Anlatılarının Teşekkülünde Geleneğin Rolü: Naziğim Destanı ve Gülnazik Türküsü Örneği. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 15-24.
- Günay, U. (1993). XVII. Yüzyıl Saz Şairi Çukurovalı Karacaoğlan ile İlgili Bir Değerlendirme. II. *Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri* (19-23 Kasım 1991), Adana.
- Güney, E. C. (1959). *Halk Türküleri (Birinci Cilt)* (3. Baskı). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Gürkan, E. S. (2020). *Sultanın Korsanları* (6. Baskı). İstanbul: Kronik Kitap.
- Gürsel, A. (1993). *Gaziantep Savunmasında Şahinbey'in Yeri (1919-1920)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Güven, M. (2012). *On Bin Yılın Türküsü*. Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Güzel, A. (2020). *Kırım Türkleri'nin Esaret Türküleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Hacılı, A. ve Poladoğlu, A. (2001). *Ahıska Türk Folkloru*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

- Hadank, K. (2017). *Jön Türk Asker ve Halk Türküleri* (A. O. Öztürk, Haz.). İstanbul: Hiper yayım.
- Hafız, N. (1990). *Bulgaristan Türk Halk Edebiyatı Metinleri I*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Halaçoğlu, Y. (1996). Fırka-i Islâhiyye. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 13, s.s. 35-37) içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/firka-i-islahiyye>
- Halaçoğlu, Y. (2011). *Ermeni Tehciri*. 20. Baskı. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.
- Hasan, H. (1987). *Saray-Bosna Kütüphanelerindeki Türkçe Yazmalarda Türküler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Hasan, H. (2008). *Makedonya Türklerince Söylenen Türküler*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Haşhaş, S. (2017). “Geleneksel Türk Müziğinde Yörelere Özgü Müzikal Kimlik Saptamaları ‘Doğu Anadolu Bölgesi Örneği’ ”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Henderson, T.F. (1912). *The Ballad in Literature*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hülâgü, M. M. (1996a). Gazi Edhem Paşa. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 13, s.s. 44) içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/gazi-edhem-pasa>
- Hülâgü, M. M. (1996b). Gazi Osman Paşa. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 13, s.s. 464-465) içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/gazi-osman-pasa>
- Hülâgü, M. M. (2007). Plevne Muharebeleri. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 34, s.s. 304-305) içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/plevne-muharebeleri>
- Işık, N. (2021). Tarihî Türküler Bağlamında 16. Yüzyıl Türk Denizciliği: Turgut ve Murat Reis Örnekleri. *VII. Uluslararası Müzik ve Dans Kongresi Bildiriler Kitabı*, 28-30 Mayıs 2021, Çeşme.
- İlgürel, M. (1993). Celâlî İsyanları. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 7, s.s. 252-257) içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/celali-isyanlari>

- İlgürel, M. (1999). Hüseyin Paşa, Deli. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 19, s.s. 4-6) içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/huseyin-pasa-deli>
- İlgürel, M. (2001). Kalenderoğlu Mehmed. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 24, s.s. 256-257) içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kalenderoglu-mehmed>
- İnalcık, H. (2018a). *Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi* (3.Baskı). İstanbul: İSAM Yayınları.
- İnalcık, H. (2018b). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi-I* (H. Berktaş, Çev.) (2. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnbaşı, M., Gülsoy E. ve Güneş Yağcı, Z. (2018). Güçlü Sultanlar Dönemi. *Osmanlı Tarihi El Kitabı* (T.Gündüz, Ed.) (7. Baskı). Ankara: Grafiker Yayınları.
- İpcioğlu, M. (1989). *Kanuni Sultan Süleyman'ın Estergon Seferi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- İpek, N. (1999). Birinci Dünya Savaşı Etnasında Karadeniz ve Doğu Anadolu'da Cereyan Eden Göçler. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 161-224.
- İvgin, H. (1998). Gizik Duran Ağıtları. *III. Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni* (30 Kasım-2 Aralık 1998), Adana.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). *Kültürel Psikoloji: Kültür Bağlamında İnsan ve Aile* (2. Baskı). İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kağıtçıbaşı, Ç. ve Cemalcılar, Z. (2021). *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş* (24. Baskı). İstanbul: Evrim Kitap.
- Kahraman, K. (1993). Cezâyir/Osmanlı Dönemi. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 7, s.s. 494-497) içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/cezayir#3-osmanli-donemi>
- Kakuk, Z. (1993). *Kırım Tatar Şarkıları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karagöz, H. (2008). *1737-1739 Osmanlı-Avusturya Harbi ve Belgrad'ın Geri Alınması* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

- Karataş, A., Yurtsever, C., Delikoca, Y. (2022). *Kurtuluşunun 100. Yılı Anısına Adana'da Milli Mücadele Belgeler* (M. Kütükçü, Ed.). Adana: ATÜ.
- Karataş, H. (2013). Bosna Hersek'te Türk Varlığının Sözlü Kültür Ortamındaki İzleri. *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi Bildiri Kitabı/I* (Saraybosna, 17-19 Mayıs 2013). Sarajevo: International Burch University .
- Karatay, O. (2008). Tuna Boylarında Alacalı Bir Savaşçı: Yeğen Osman Paşa. *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çorum Sempozyumu/I* (23-25 Kasım 2007), Çorum.
- Kaya, D. (1999). *Anonim Halk Şiiri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Keleş, E. (2009). Osmanlı, İngiltere ve Fransa İlişkileri Bağlamında Kırım Savaşı (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kemal, C. (2014). Birinci Dünya Savaşı'nda Gazze'yi Nasıl Kaybettik? *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 55, 125-176.
- Kemal, Y. (2019). *Sarı Defterdekiler/Folklor Derlemeleri* (A. Kabacalı, Haz.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kılıç, R. (2003). Millî Mücadele'de Gizik Duran ve Faaliyetleri. *IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu (10-11 Nisan 2003)*, Kayseri.
- Kırzioğlu, F. (1958). *Edebiyatımızda Kars (II.Kitap)*. İstanbul: Işıl Matbaası.
- Kırzioğlu, M. F. (1953). *Kars Tarihi/I. Cilt*. İstanbul: Işıl Matbaası.
- Kırzioğlu, M. F. (1955). *100.Yıldönümü Dolayısıyla 1855 Kars Zaferi*. İstanbul: Işıl Matbaası.
- Kırzioğlu, M. F. (1956). 1205 (1791) Anapa Ağıtı. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 4(87), 1380.
- Kiel, M. (2007). Niş. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 33, s.s. 1347-149) içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nis>

- Kiel, M. (2009). Selânik. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 36, s.s. 352-357) içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/selanik>
- Kiel, M. (2013). Vidin. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (Cilt 43. s.s. 103-106) içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/vidin>
- Kiel, M. ve Alexander, J. (2020). Mora. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 30, s.s. 278-283) içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mora>
- Kiremit, M. (1990). *Mir'ât-ül-Memâlik (Seydi Ali Reis)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Koçu, R. E. (2015). *Osmanlı Padişahları* (6. Baskı). İstanbul: Doğan Kitap.
- Kolektif (1975). *Türkten Türküler [No 3]*. İstanbul: Şemsi Yastıman Sazevi.
- Kolektif (1977). *Türkten Türküler [No 4]*. İstanbul: Şemsi Yastıman Sazevi.
- Kolektif (2000). *Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi-II*. Ankara: TRT Müzik Dairesi Yayınları.
- Kolektif (2006). *Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi-I*. Ankara: TRT Müzik Dairesi Yayınları.
- Kolektif (2009). *Konularına Göre Notalarıyla Türküler 3/ Kahramanlık Yemen ve Askerlik Türküleri* (A. Demirel, Haz.) (2.Baskı). Ankara: Müzik Dairesi Başkanlığı Yayınları.
- Komisyon (1963). *Türk İstiklâl Harbi/ Batı Cephesi (II. Cilt, I. Kısım)*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Komisyon (1966). *Türk İstiklâl Harbi/ Batı Cephesi (II. Cilt, III. Kısım)*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Komisyon (1974). *Türk İstiklâl Harbi/ Batı Cephesi (II. Cilt, IV. Kısım)*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Komisyon (1992). *Türk Millî Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu*. Ankara: Boğaziçi Yayınları.

- Komisyon (1994). *Türk İstiklâl Harbi/ Batı Cephesi (II. Cilt, VI. Kısım, I. Kitap)*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Komisyon (1995). *Türk İstiklâl Harbi/ Batı Cephesi (II. Cilt, V. Kısım, I. Kitap)*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Komisyon (2008). *Afşin'in Ağıtları*. Malatya: Afşin İlçe Milli Eğitim Kültür Yayınları.
- Komisyon (2009). *Konularına Göre Notalarıyla Türküler 3/Kahramanlık Yemen ve Askerlik Türküleri (A. Demirel, Haz.) (2. Baskı)*. Ankara: Müzik Dairesi Başkanlığı Yayınları.
- Komisyon (2012). *11 Aralık 1915 Tarihli Resmi Ermeni Raporu (M. Perinçek, Haz.) (4.Baskı)*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Kononenko, N. (1998). *Ukrainian Minstrels: And the Blind Shall Sing*. New York: M. E. Sharpe.
- Kononenko, N. (2019). *Ukrainian Epic and Historical Song: Folklore in Context*. Toronto Buffalo London: University of Toronto Press.
- Konukçu, E. (1999). *Ardahan Tarihi*. Ankara: Ardahan Valiliği Kültür Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1940). *Türk Sazşairleri/II*. İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- Köprülü, M. F. (1980). *Türk Edebiyatı Tarihi (O. F. Köprülü-N. Pekin, Haz.) (2. Baskı)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A. Ş.
- Köprülü, M. F. (2004). *Edebiyat Araştırmaları 2 (2. Baskı)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Köstüklü, N. (1999). *Millî Mücâdele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Krohn, J. ve Krohn, K. (1996). *Halk Bilimi Yöntemi (G. İçöz, Çev.) (F. Türkmen, Haz.)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kúnos, İ. (1906). *Ada-Kálei Török Népdalok*. Budapest.
- Kúnos, İ. (1978). *Türk Halk Edebiyatı (T. Gülensoy, Haz.)*. İstanbul: Tercüman Gazetesi yayını. Kervan Kitapçılık.

- Kurtbilal, N. (2020). Birinci Dünya Savaşı Dönemi Kırım Tatar Türküleri. *Folklor Akademi Dergisi*, 3(1), 1-15.
- Kuyucuklu, N. (1992). Bulgaristan/ Bağımsızlı Dönemi. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 6, s.s. 391-396) içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/bulgaristan#3-bagimsizlik-donemi>
- Küçük, C. (1988). Abdülaziz. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 1, s.s. 179-185) içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdulaziz>
- Küçük, C. (1992). Balkan Savaşı. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 5, s.s. 23-25) içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/balkan-savasi>
- Leach, M. E. (1972). Ballad. *Funk & Wagnalls Standard Dictionary of Folklor, Mythology and Legend* (3rd Edt.) (p.p. 106-111) in. New York: Funk & Wagnalls Publishing Company.
- Liliencron, R. V. (1865). *Die Historischen Volkslieder der Deutschen vom 13. Bis 16. Jahrhundert/I*. Leipzig: Verlag von F. C. W. Vogel.
- Lord, A. B. (2015). Yugoslav Epik Halk Şiiri (F. Karaboğa, Çev.). *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 3* (M. Ö. Oğuz-S. Gürçayır Teke-S. Akkaya, Ed.). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Maden, F. (2015). Yeniçerilik-Bektaşilik İlişkileri ve Yeniçeri İsyanlarında Bektaşiler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (73), 173-202.
- Malinowski, B. (2016). *Bilimsel Bir Kültür Teorisi* (D. Uludağ, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Mantran, R. (1997). Hama. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 15, s.s. 396-398) içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hama>
- Maxim, M. (2012). Tımsıvar. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 41, s.s. 94-95) içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/timisvar>
- Miroğlu, İ. (1995). Erzincan. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 11, s.s. 318-321) içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/erzincan>

- Mirzaoğlu, F. G. (2000). *Zeybek Türküleri ve Dansları* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Mirzaoğlu, F. G. (2003). *Çukurova Bozlağı*. Ankara: Binboğa Yayınları.
- Mirzaoğlu, F. G. (2015). *Halk Türküleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mirzaoğlu, F. G. (2016). The Turkish Poetry and Narrative Songs. *Studia Folkloristica et Ethnographica*, (65), 430-530.
- Mirzaoğlu, F. G. (2018). Kültürel Sembol ve Süreklilik: Tokat Yazmaları ve Halk Türkülerinde Ortak Motifler ve Semboller. *Geçmişten Günümüze Tokat'ta İlmî ve Kültürel Hayat Sempozyumu*, Tokat.
- Mirzaoğlu, F. G. (2019). Anadolu Kültüründe ve Halk Türkülerinde Turnalar (U. Özdağ-G.Gökalp Alpaslan, Ed.). *Anadolu Turnaları/Biyoloji, Kültür, Koruma*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Neméth, G. (1996). *Vidin Türkleri* (A. Güzel, Çev.). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Nuş, A. (1996). *Rumeli Türküleri*. İstanbul: Say Yayınları.
- Odarchenko, P. (1984). Duma. *Encyclopedia of Ukraine: Volume I*, University of Toronto Press, Toronto Buffalo London.
- Odarchenko, P.- Struk, D.H. (1988). Historical Songs. *Encyclopedia of Ukraine. Volume II*, University of Toronto Press, Toronto Buffalo London.
- Oğuz, M. Ö. (2001). *Halk Şiirinde Tür, Şekil ve Makam*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Onar, M. (1987) *Kuruluşundan Kurtuluşuna, Bağlantıları İle Saimbeyli*. Adana: Ekin Yayıncılık.
- Onay, A. T. (1996). *Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2019). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Kronik Kitap.

- Oy, A. (t.y.). Karacaoğlan Şiirlerinde Yer Adları Üzerine Görüşler/2. *Çukurova Üniversitesi Uluslar arası Karacaoğlan-Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu (20-24 Kasım 1991)*, Adana.
- Ögel, B. (2000). *Türk Kültür Tarihine Giriş/Cilt VIII* (3. Baskı). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Öğün, T. (1999). *Kafkas Cephesinin I. Dünya Savaşındaki Lojistik Desteği*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Ömer Bosnavî (1979). *Tarih-i Bosna Der Zaman-ı Hekimoğlu Ali Paşa (Bosna Tarihi)* (K. Su, Haz.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Önal, M. N. (2011). *Plevne Türküleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Öz, M. A. (2002). *Bütün Yönleriyle Ulaş İlçesi Tarihi ve Coğrafyası*. Sivas.
- Özbek, M. (1981). *Folklor ve Türkülerimiz* (2.Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Özbek, M. (2014). *Türk Halk Müziği El Kitabı I/ Terim Sözlüğü* (2. Baskı). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Özcan, A. (1994). Deli. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 9, s.s. 132-135) içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/deli--asker>
- Özcan, A. (2002). Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 26, s.s. 260-263) içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kopruluzade-fazil-ahmed-pasa>
- Özcan, A. (2019). Süleyman Paşa, Sarı. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 21, s.s. 535-538) içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/suleyman-pasa-sari>
- Özcan, N. (2020). Murad IV/ Mûsiki. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 31, s.s. 183) içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/murad-iv#2-musiki>
- Özçelik, İ. (1992). *Milli Mücadele'de Güney Cephesi (Urfa)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özdemir, A. (2014). *Sarıkamış Destanı*. İstanbul: Kağıthane Belediyesi.

- Özdemir, A. Z. (1994). *Öyküleriyle Ağıtlar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özdemir, N. (2017). *Kültür Bilimi ve Yönetimi*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Özdemir, N. (2019). Kuşaklararasılık ve Kültürel Değişme. *Çocuk ve Medeniyet*, 4(7), 125-149.
- Özkan, İ. (2015). *Deli Halid Paşa/Unutulan Yıllar, Unutturulan Kahraman*. Ankara: Ötüken Neşriyat A. Ş.
- Öztelli, C. (1958). *Halk Türküleri*. İstanbul: Varlık Yayınevi.
- Öztelli, C. (1959). Tarih ve Halk Edebiyatı. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 6(125), 2039-2040.
- Öztelli, C. (1960). Üçyüz Yıllık Bir Savaş Türküsü. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 6(129), 2126-2127.
- Öztelli, C. (1961). 250 Yıllık Bir Savaş Türküsü. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 7(148), 2559-2564.
- Öztelli, C. (1965). Cönklerden Derlemeler: I. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 9(186), 3625-3627.
- Öztelli, C. (1968). Damat İbrahim Paşa Türküsü. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 11(227), 4767-4768.
- Öztelli, C. (1976). *Uyan Padişahım*. Milliyet Yayınları.
- Öztelli, C. (2002). *Evlerinin Önü/Türküler* (3.Baskı). İstanbul: Özgür Yayınları.
- Öztuna, Y. (2018). *Bir Darbenin Anatomisi* (20. Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat A. Ş.
- Öztürk, A. O. (2009). 1909 Adana-Ermeni Olaylarına Bir Tanık: Kibarogullarının Ağıtı. *Milli Folklor*, 81, 6-17.
- Öztürk, O. M. (2014). *Makam Müziğinde Ezgi ve Makam İlişkisinin Analizi ve Yorumlanması Açısından Yeni Bir Yaklaşım: Perde Düzenleri ve Makamsal Ezgi Çekirdekleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

- Öztürk, T. (2007). Özü. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 34, s.s. 133-134) içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ozu>
- Peçevi İbrahim Efendi (1982). *Peçevi Tarihi II* (B. S. Baykal, Haz.). Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Percy, T. (1887). *Reliques of Ancient English Poetry* (E. Walford, Ed.) (4th Edt.). London and New York: Frederick Warne And Co.
- Prokhorov, V. (2002). *Russian Folk Songs/Musical Genres and History*. Lonham-Maryland-London: The Scarecrow Press.
- Propp, V. (1998). *Folklor/ Teori ve Tarih* (N. Hasgül-T. Tanyel, Çev.). İstanbul: Avesta Basın Yayın.
- Pul, A. (2007). Osmanlı-Fransız Diplomasisinin İki Mühim Evresi: Girit ve Mısır Seferleri. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 22 (22), 159-176.
- Putilov, B. (1984). *Russkaya Narodnaya Poeziya/Epiçeskaya Poeziya*. Leningrad: Hudojestvennaya Literatura, Leningradskoe Otdelenie.
- Raykoviç, L. (1974). Adakale İle İlgili Bir Türk Halk Şiiri. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 15(298), 6975-6976.
- Reinhard, K. ve Reinhard, U. (2007). *Türkiye'nin Müziği/Cilt 2* (S. Sun, Çev.). Ankara: Sun Yayınevi.
- Rogatchevskaia, E. (2004). Love Story or Heroic Deed? *The Singer and the Scribe*. Amsterdam-New York: Rodopi B.V.
- Root, D. L. (2005). Music is a Cultural Mirror. *OAH Magazine of History*, 19 (4), 7-8.
- Saatçi, S. (2019). *Kerkük'ten Derlenen Olay Türküleri* (2. Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Sakaoğlu, S. (1989). Türk Saz Şiiri. *Türk Dili Özel Sayısı III* (Halk Şiiri), (445-450),132-133.

- Sanal, H. (1964). *Mehter Musikisi: Bestekâr Mehterler-Mehter Havaları*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Sannav, S. C. ve Turan, C. (2019). Askeri Zaferden Diplomatik Yenilgiye Bir Örnek: 1897 Dömeke Meydan Muharebesi ve Sonrasında Meydana Gelen Gelişmeler. *Turkish Studies-Historical Analysis*, 14(4), 989-1000.
- Saral, A. H. (1970). *Vatan Nasıl Kurtarıldı*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Saral, İ. T. (2020). Budin Gözcüsü Gül Baba, Viyana Gözcüsü Çerkez Dayı. *Düşünce ve Tarih Dergisi*, (75), 16-24.
- Sarı, A.ve Altınova Şahin, A. (2018). Zor Yılların Başlaması (T. Gündüz, Ed.). *Osmanlı Tarihi El Kitabı* (7. Baskı). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Selçuk, M. (2008). Rus Donanmasının İstanbul Boğazı Önündeki Faaliyetleri (1915). *Tarih Dergisi*, (47), 121-140.
- Serdar, M. T. (1996). *Bitlis'te Ermeniler ve Ermeni Mezalimi*. Bitlis: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları.
- Sertoğlu, M. (1947). Tüği Tarihi. *Belleten*, 11(43), 489-514.
- Sertoğlu, M. (1965). Estergon Kalesi. *Hayat Tarih Mecmuası*. 1(6), 61-64.
- Sharp, C. J. (1907). *English Folk-Song: Some Conclusions*. London: Simpkin Co.-Novello Co.
- Shaw, S. J. (2008). *Eski ve Yeni Arasında: Sultan III. Selim'in Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu (1789-1807)* (H. Güldü, Çev.). İstanbul: Kapı Yayınları.
- Shepherd, W. (1923). *Historical Atlas* (3.Edt.). New York: Henry Holt and Company.
- Sokolov, Y. M. (1941). *Ruskiy Folklor*. Moskva: Gasuderstvennoe Uçebno-Pedagogičeskoe İzdatelstvo Narkomprosa RSFSR.
- Sonyel, S. (2014). *İngiliz Gizli Belgelerine Göre Adana'da Vuku Bulan Türk-Ermeni Olayları (Temmuz 1908-Aralık 1909)* (2. Baskı). Ankara: TTK.

- Sonyel, S. R. (1998). Yunan Ayaklanması Günlerinde Mora'daki Türkler Nasıl Yok Edildiler? *Belleten*, 62(233), 107-120.
- Subaşı, T. (2002). Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz. *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt 12, s.s. 753-781) içinde. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Sümer, F. (1980). *Oğuzlar (Türkmenler)* (3. Baskı). İstanbul: Elif Ofset.
- Süreyya, M. (1996). *Sicill-i Osmanî 4* (N. Akbayar, Haz.; S. A. Kahraman, Akt.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Svazlian, V. (2005). Anılarda Ermeni Soykırımı ve Yaşayan Görgü Tanıklarının Türkçe Şarkıları. *Tehcir Türküleri/Anılarda Ermeni Soykırımı* (H. Orman, Haz.). İstanbul: Kolektif Yapım Yayın.
- Şahin, D. (2019a). 17. Yüzyıl Yeniçeri Âşıklarından Kâtibî ve Bestelenmiş Eserlerinin Müzikal Analizi. *Akademik Sanat*, 4(7), 82-101.
- Şahin, D. (2019b). *Yeniçeri Âşıklar ve Bestelenmiş Şiirlerinin Müzikal Analizi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Şahin, H. İ. (2004). Türk-Yunan İlişkilerinin Sözlü Geleneğe Yansımaya Bir Örnek: Atina Türküsü. *Milli Folklor*, (62), 80-88.
- Şahin, N. ve Yılmaz, A. (2015). *Milli Mücadele Stratejisinin Mali ve İktisat Boyutu ve Sosyo-Ekonomik Dinamikleri* (N. Şahin, Ed.). Ankara: Vergi Müfettişleri Derneği Yayını.
- Şakul, K. (2012). Altı Kaval Üstü Şeşhane Osmanlı Silahları. *Derin Tarih*, Ağustos 2012.
- Şeker, K. (2014). Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kurulması ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Gelişmelere Bakışı. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (32), 1-14.
- Şimşek, E. (2017). Ermeni Mezalimini Konu Alan Çukurova Ağıtları Üzerine Bir Değerlendirme. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 6(16), 19-40.

- Şimşek, İ. (1965). Gizzik Duran'ın Ağıdı. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 9(189), 3703-3704.
- Şimşir, B. N. (2017). *Balkan Savaşlarında Rumeli Türkleri*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Taçalan, N. (2007). *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Tan, N. ve Turhan, S. (2008). *Ankara Türküleri ve Oyun Havaları*. Ankara: Etimesgut Belediyesi Kültür Yayını.
- Tanrıkorur, C. (2019). *Osmanlı Dönemi Türk Müsikisi* (5. Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tanses, H. (1997). *Zeybekler ve Ege-Akdeniz Türküleri*. İstanbul: Say Yayınları.
- Tanses, H. (2006). *Kurtuluş Savaşı Türküleri*. İstanbul: Say Yayınları.
- TBMM Albümü (1920-2010)/ 1.Cilt.* (2010) (S. Yıldırım-B. K. Zeynel, Ed.). Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları.
- Terzibaşı, A. (1989-1991). *Kerkük Havaları/2 Cilt* (3.Baskı). Bağdat: Zaman Basımevi.
- Thompson, P. (1999). *Geçmişin Sesi Sözlü Tarih* (Ş. Layikel, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Togan, A. Z. V. (1985). *Tarihte Usûl* (4. Baskı). İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Tolu, M. ve İşlek, B. (2018). *Çukurova Folkloru Üzerine Mektuplar/Ağıdı Paylaşmak 3*. Ankara: Adana Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Yayını.
- Tuğrul, M. (1945). *Ankara Örencik ve Ahi Köylerinin Türküleri*. Ankara: Recep Ulusoglu Basımevi.
- Tunakan, M. B. (2001). Dede Korkut'ta Müziğin Yeri. *Folklor/Edebiyat*, 7(28), 93-98.
- Tuncel, M. (2020). Muş. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 31, s.s.386-371) içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mus>
- Turan, Ş. (1961). *Kanunî'nin Oğlu Şehzâde Bayezid Vak'ası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Turhan, S., Dökmetaş, K. ve Çelik, L. (1996). *Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri*. Ankara.
- Türk, İ. C. (2000). *1853-56 Kırım Harbi Sırasında Osmanlı-İran İlişkileri, Osmanlı Devletine Karşı Rus-İran Gizli Antlaşması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Türkdoğan, O. (1998). *Ziya Gökalp Sosyolojisinin Temel İlkeleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Türker, O. (2012). *Selânik'ten Thessaloniki'ye/Unutulan Bir Kentin Hikâyesi 1912-2012*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Türkeş-Günay, U. (2009). *Türk Kültürüne Eleştiri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Türkmen, F. (2005). Osmanlı Dönemindeki Önemli Olayların Âşık Şiirindeki Akisleri. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, V(2), 293-298.
- Türkmen, U. (2021). *Müziğin Sosyal Psikolojisi*. Ankara: İzge Yayıncılık.
- Uçarol, R. (1996). Gazi Ahmed Muhtar Paşa. *TDV İslam Ansiklopedisi* (13. Cilt, s.s.445-448) içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-muhtar-pasa-gazi>
- Uluçay, Ç. (1958). Üç Eşkiya Türküsü. *Türkiyat Mecmuası*, 13(0), 85-100.
- Uluoğlu, S. (2009). *Rus Bilinalarının Şiirsel Dil Özellikleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Ural, S., Akyüz Orat, J., Oran Arslan, N., Bingöl, A. ve Tuysuz, C. (2011). *Kars Tarihi/Geçmişten Cumhuriyete*. Kars: Kafkas Üniversitesi Yayınları.
- Usta, B. (2020). *Mehter Musikisi, Bestekar Mehterler ve Türk Müziğine Katkıları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2009). *Osmanlı Tarihi/ III. Cilt I. Kısım*. (7. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2019a). *Osmanlı Tarihi II. Cilt*. (12. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Uzunçarşılı, İ. H. (2019b). *Osmanlı Tarihi/III. Cilt 2. Kısım*. (8. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ülger, E. (2019). *Muş Yöresi Dinî Mûsikîsi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Ülkü, O. (2005). *Kars ve Ardahan Tabyaları* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Ünal, N. (1951). Bozan Bey İçin Yakılan Yiğitlik Türküleri. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 1 (18), 284.
- Ünalp, F. R. (2014). *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'ya Yönelik Askerî Faaliyetleri*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Üngör, E. (1966). *Türk Marşları*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Üzen, İ. (2014). Kanal Harekâtı (A. Arslan-M. Selçuk, Ed.). *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti*. İstanbul: Kitabevi.
- White, S. (2013). *Osmanlı'da İsyân İklimi* (N. Elhüseyni, Çev.). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Yakıcı, A. (2013). *Halk Şiirinde Türkü* (2. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yalçinkaya, M. A. (2018). Uyanış ve Toparlanma Çabaları (T. Gündüz Ed.). *Osmanlı Tarihi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Yalçinkaya, M. A. ve Yılmazçelik, İ. (2018). Yeniden Yapılanma (T. Gündüz Ed.). *Osmanlı Tarihi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Yalman (Yalkın), A. R. (1977a). *Cenupta Türkmen Oymakları I* (S. Emir, Haz.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yalman (Yalkın), A. R. (1977b). *Cenupta Türkmen Oymakları II* (S. Emir, Haz.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yaman, E. (2011). *İletişimin Türkçesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Yaşar Kemal (2019). *Sarı Defterdekiler/Folklor Derlemeleri* (A. Kabacalı, Haz.) (4.Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yener, T. (2015). *Birinci Dünya Savaşı ve Osmanlı İmparatorluğu*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Yetkin, S. (1996). *Ege'de Eşkıyalar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yıldırım, D. (2003). Balkan Üçlemesi ve Tarih. *Türkbilig*, (6), 144-160.
- Yıldırım, D. (2004). Sözel Tarih Belgesi: Sözel Tarih Metinleri. *Türkbilig*, (8), 131-154.
- Yılmazçelik, İ. (2018). Çöküş (T. Gündüz, Ed.). *Osmanlı Tarihi El Kitabı* (7. Baskı). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Yiğit, G. A. (1999). *Anamın Acer Gelini* [Albüm]. Deka Müzik.
- Yönetken, H. B. (2017). *Folklor Dersleri/Türkiye'de Musiki Folkloru* (Y. Daloğlu, Haz.). İstanbul: Opus Kitap.
- Yurtsever, C. (1995). *Kalekilise/ "Haçin (Saimbeyli) Soykırımının Dehşet Yeri..."*. Ankara: Kamu Hizmetleri Araştırma Vakfı.
- Yurtsever, C. (1999). *Zeytinlu'nun 311 Mirası...* Ankara: Köksav Yayınları.
- Zeyrek, S. (2015). I. Dünya Savaşı'nda Alman Propagandası ve 1914-1915 Harp Raporu (A. Arslan-M. Selçuk, Ed.). *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti*. İstanbul: Kitabevi.

Elektronik Kaynaklar

URL-1: <https://www.repertukul.com/ADINI-SEVDIGIM-AVSAR-BEYLARI-6> [Erişim Tarihi: 8.1.2021]

URL-2:

https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=kTbXqHDNDC0&ab_channel=TarihiCedit

[Erişim Tarihi: 22. 01. 2021]

URL-4: <https://www.ermenihaber.am/tr/news/2019/05/03/Soyk%C4%B1r%C4%B1m-Yeni-Ha%C3%A7%C4%B1n/154114> [Erişim Tarihi: 12.08.2022]

URL-5 : <https://www.youtube.com/watch?v=Y4TGJYOnuK4> [Erişim Tarihi: 10.11.2021]

URL-6:

https://www.youtube.com/watch?v=4qU9cC6jXnl&ab_channel=MehmetY%C4%B0%C4%9E%C4%B0T [Erişim Tarihi: 18.10.2022]

URL-7: <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/yoruk-ali-efe-1896-1951/> [Erişim Tarihi: 19.10.2022]

URL-8: <http://ankaenstitusu.com/abali-zeybek/> [Erişim Tarihi: 20.10.2022]

URL-9: <http://ankaenstitusu.com/bakirli-mustafa-efe-saccli-efe/> [Erişim Tarihi: 19.10.2022]

URL-10: <http://ankaenstitusu.com/sehit-yoruk-poslu-mestan-efe/> [Erişim Tarihi: 19.10.2022]

URL-11: <https://www.harita.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 15.04.2023]

URL-12: <https://kbutam.aku.edu.tr/haritalarla-buyuk-taarruz/harita13t/> [Erişim Tarihi: 15.04.2023]

URL-13: <https://www.ukr-ayna.com/ukrayna-halk-muziginin-buyuleyici-enstrumani-bandura/> [Erişim Tarihi: 15.04.2023]

URL-14: <https://www.lvivhaber.com/ukrayna-muzik-aletleri/> [Erişim Tarihi: 15.04.2023]

URL-15: <https://www.lvivhaber.com/ukrayna-muzik-aletleri/> [Erişim Tarihi: 15.04.2023]

EK-1. TÜRKÜLER

.....**vardır diyecek**

.....vardır diyecek

Adaleti denilecek

Anın vasfi söylenecek

Ne gelmiştir, ne gelecek

Âlem desin dil-i pezir

Hiç olmaz ana nazir

Bu devlete öyle vezir

Ne gelmiştir, ne gelecek

Etti âlemi âbâdan

Ne kûh kaldı, ne şehristan

Keremin vasfeder insan

Ne gelmiştir, ne gelecek

Ol vezirin adaleti

Fukaraya merhameti

Cümle nâsa sahaveti

Ne gelmiştir, ne gelecek

YAKUB ZÂDE, ol demleri

Def ederdik ol gamları

İbrahim Paşa'nın günleri

Ne gelmiştir, ne gelecek (Öztelli, 1976: 512; Öztelli, 1965: 3625-3627)

Abalımın cepkeni safi sırma ilikli

Yöre: Aydın. Nazmi İlyas-Ahmet Yamacı. Derleyen: Muzaffer Sarısözen, Rep.No:941.

Abalımın cepkeni safi sırma ilikli,

Abalımı vuranlar onikide Giritli.

Abalım abalım, başı aman belâlım,
 Abalım abalım, gözleri elâlım,
 Yandım da efeler yandım, abalı da zeybeğe,
 Yandım da dostlar yandım, abalı da zeybeğe.

Beşparmak dağından gece aman ben geçtim, geçtim,
 Anadan, babadan, yârdan aman, ben vazgeçtim.

Abalım abalım, başı aman belâlım,
 Abalım abalım, gözleri elâlım,
 Yandım da efeler yandım, abalı da zeybeğe,
 Yandım da dostlar yandım, abalı da zeybeğe.

[(Mirzaoğlu, 2000)'de bu metne ek olarak şu dizeler verilmiştir]:

Yöre: Aydın. Kaynak kişi: Emin Tenekeci. Derleyen: Fatma Gülay Mirzaoğlu.

Bağarası'nın yolları darcik irimdir
 Beşparmak dağları benim eski yerimdir
 Martinimle yeleşim kendi de malimdir

Abalım Abalım elleri gamalım
 Alaylarla geliyor ördek simalım (Mirzaoğlu, 2000: 462)

Abdalın geydiği hırka

Yöre: Çankırı. Kaynak kişi: Tahsin Nahit.

Abdalın geydiği hırka
 Asker olmuş fırka fırka
 Kelle gider, gitmez Şıpka

Oynaşır suda balıklar

Karadeniz dalgalı
 Koç yiğitler askere gidiyor
 Nişanlıların başı sevdalı

Atları saldı ormana
 Yiğitler döndü aslana
 Sılda ağlıyor ana

Oynaşır suda balıklar
 Karadeniz dalgalı
 Koç yiğitler askere gidiyor
 Nişanlıların başı sevdalı (Öztelli, 2002: 698)

Açıldı bayraklar, yürüdü tuğlar

Açıldı bayraklar, yürüdü tuğlar
 Bize imdat eyler ağalar, beyler
 Buna kavga derler, analar ağlar
 Evliyalar imdat eylen Mora'ya

Altın tas içinde kınam ezildi
 Gümüş tarak ile zülfüm düzüldü
 Şu kâfir yanında bağrım üzüldü
 Evliyalar imdat eylen Mora'a

Mora'nın içinde altundan direk
 Ağlayan kızlarda kalmadı yürek
 Ali Paşa gibi kahraman gerek
 Evliyalar imdat eylen Mora'ya

Ak kâğıt üstünde kara yazıyım
 Gölgede beslenmiş körpe kuzuyum

Mora'nın içinde müftü kızırım
Evliyalar imdat eylen Mora'ya

Üç kız idik bir kalede basdılar
Elmas küpelerimizi kesdiler
Bizi şu kâfire peşkeş çektiler
Evliyalar imdat eylen Mora'a

Kâfir geldi cümle alayın basdı
Câmiler kapandı, çokların asdı
Mora'nın askerinin haraca kesdi
Evliyalar imdat eylen Mora'ya

Mora da dediğim bir düz ovada
Sabîler beşikte, eller duâda
Mora'yı aldı derler, ermen murada
Evliyalar imdat eylen Mora'ya

Uyan Sultan Mahmud, kâfir uyandı
Eğri kılıç al kanlara boyandı
Nice din-İslâm canına dayandı
Evliyalar imdat eylen Mora'ya

Şu kâfirin gemileri gelecek
Bize noldu ise Hak'tan olacak
Mora'nın askeri yesir olacak
Evliyalar imdat eylen Mora'ya

Şu kâfirin gemileri bağlandı
Ciğerciğim aşk oduna dağlandı
Gökte melek, yerde insan ağladı

Evliyalar imdat eylen Mora'ya (Öztelli, 1976: 430-431)

Adımı sorarsan Benli Alime

Adımı sorarsan Benli Alime
Saçımı sorarsan dört dolandır belime
Gören ağlar, bakan ağlar benim halime
Aman padişahım sorusun sen ver.

Ben de bir beyin kızırım
Gölgede beslenmiş emlik kuzuyum
Medine şehrinde müftü kızırım
Aman padişahım sorusun sen ver.

Altın tabakta kınam ezildi
Gümüş tarakda zülfüm düzüldü
Benim yazım bir kâfire yazıldı
Aman padişahım sorusun sen ver.

Gidi kâfir sardı beni tenime
Asla kanım kaynamaz kanına
Günde bir kere teklif eder dinine
Aman padişahım sorusun sen ver.

Dövüşürüz geceli gündüzlü biz
Allah Allah eder ay ile yıldız
Defteriyle gitti on altı bin kız
Aman padişahım sorusun sen ver.

Budin'in kalesinden top atılır
Gelinler, kızlar sırayla satılır
Heybetinden aylar, günler tutulur

Aman padişahım sorusun sen ver.

Odalar yaptırdım altın eşikli

Sofralar döşedim sedef kaşıklı

İçinde yatmadım iki yanı beşikli

Aman padişahım sorusun sen ver. (Öztelli, 1976: 480-481)

Adını sevdiğim Avşar aman of beyleri

Yöre: Antalya/Zeytin Köyü. Kaynak kişi: Ali Dikme. Derleyen: Kültür Bakanlığı Ankara Konservatuarı.

Adını sevdiğim Avşar aman of beyleri

Size de bir vezirlik yakışıp durur

Topla dizginini de tanı aman of kendini

Garşında düşmanlar bakışıp durur efendim

Gar mı da yağmış şu Avşar'ın aman of düzüne

Sızılar mı da girmiş gır atımın of of dizine efendim

Selam da söylen aman of şu Avşar'ın kızına

Kendi de gülüp bizi ağladıp durmasın aman durmasın efendim (URL-1)

Adını sevdiğim Avşar Beyleri

Yöre: Burdur/Aziziye Köyü.

Adını sevdiğim Avşar Beyleri,

Size bir vezirlik yakışıp duru...

Topla dizginini, gözet kendini,

Karşıda Germiyan bakışıp duru...

Avşar beyleri derler bize ezelden,

Bülbül yuva yapmış gülden, gazelden,

Dosta yollayacak güller kalmamış,

Bahçemizde zalım düşman gezelden.

Avşar Beyi der ki: Gelsin göreyim,
 O nasıl yiğitmiş, ben de bileyim,
 Armağan isterse canlar vereyim,
 Candan başka armağanım yok benim.

Aşağıdan çıktı Avşar Bey'in kervanı,
 Aşk ile savrulur güzellerin harmanı,
 Gençlik elde iken sürün demi-devranı
 Kocalıkta dem-devran sürülmez Avşar Beyleri. (Tanses, 1997:161)

Ağlama a(nam) ağlama téz geliyorum

Yöre: Kerkük. Kaynak kişi: İzzettin Nimet. Derleyen: Suphi Saatçi.
 Ağlama a(nam) ağlama téz geliyorum
 Seni görmeden hay havar sızlanıyorum
 Of gençliğim ayvah

Çana(k)kale içinde mermerden direk
 Arkadaşlar şehid olu(r) dayanmaz ürek
 Ah gençliğim ayvah

Çana(k)kale içinde ongün oturdum
 Onbirinci günü harbe tutuştum
 Ah gençliğim ayvah

Çana(k)kale içinde aynalı çarşı
 Ana ben gediyorum düşmana karşı
 Ah gençliğim ayvah

Çana(k)kale içinde oldum onbaşı
 Sineme vurdular süngünün başı
 Ah gençliğim ayvah

Çana(k)kala içinde sıra sıra söğütler
 Oturmuş onbaşılar asker öğütler
 Ah gençliğim ayvah (Saatçi, 2019: 67)

Ak kâğıda kara yazı yazdılar

Kaynak kişi: Meçgin Mehmet.

Ak kâğıda kara yazı yazdılar
 Tabur edüp askerleri dizdiler
 Türkük diyenlerin başın ezdiler
 Yesir kaldı vatanımız köyümüz

Şimarik'ten çıktı askerinin ucu
 Kefergani Türk'tür affolmaz suçu
 Ağlaşır analar ne yapak bacı
 Harap oldu vatanımız ilimiz

Toplanın da bir araya gelelim
 Osmanlı'dan doğru haber alalım
 Derdimizi Kemallar'a yanalım
 Harap oldu vatanımız ilimiz

Sensin sâhibimiz biz neyleyek
 Toplanak da bir araya yürüyek
 Hükümet yoktur ki haber eyleyek
 Yesir oldu vatanımız köyümüz

Vuruldu göğüsten akıyor kanı
 Aldılar vatani yoktur günahı
 Yetiş Mustafa Kemal'im imdad'ın hani
 Yesir oldu vatanımız elimiz (Elçin, 1990: 216)

Aksaray'dan kar geliyor/I

Aksaray'dan kar geliyor
 Ben sandım ki yâr geliyor
 Çıktım baktım pencereye
 Çerkez Hasan can veriyor

Olur mu , böyle olur mu
 Evlât babayı vurur mu
 Mithat Paşa, Mithat Paşa
 Bu dünya sana kalır mı?

Beyazıt'da dut dalında
 İp taktılar gerdanına
 Siyah siyah urubalar
 Dizilmiştir dört yanına

Olur mu, böyle olur mu
 Evlât babayı vurur mu
 Mithat Paşa, Mithat Paşa
 Bu dünya sana kalır mı?

Bayezit'tir meydan yeri
 Hanımların seyran yeri
 Çerkez Hasan'ı astılar
 Sol yanında ferman yeri

Olur mu, böyle olur mu
 Evlât babayı vurur mu
 Mithat Paşa, Mithat Paşa
 Bu dünya sana kalır mı? (Öztelli, 1976: 140-141)

Aksaray'dan kar geliyor/II

Aksaraydan kar geliyor,
 Ben sandım ki yâr geliyor
 Çıktım baktım pencereye
 Çerkes Hasan can veriyor.

Olur mu böyle olur mu
 Evlât babayı vurur mu
 Mithat paşa Mithat paşa
 Bu dünya sana kalır mı?

Aksarayda dut dalına
 İp taktılar gerdanına
 Siyah siyah Avrupalar
 Dizilmişti bir yanına

Olur mu böyle olur mu
 Evlât babayı vurur mu
 Mithat paşa Mithat paşa
 Bu dünya sana kalır mı?

Bayeziddir meydan yeri
 Hanımların seyran yeri
 Çerkes Hasanı astılar
 Sol yanında ferman yeri.

Olur mu böyle olur mu
 Evlât babayı vurur mu
 Mithat paşa Mithat paşa
 Bu dünya sana kalır mı? (Erbilek, 1961: 2425)

Al abdest ibadet eyle (Allah'a)

Al abdest, ibadet eyle (Allaha)
 Mevlâm sana yardım eylesin Yeğen
 Bir zaman dâsitan oldun, söylendin
 Nâmın âlem içre kalıyor Yeğen

Bir sabah namazı cenge başladı
 Çadırlar yıkıldı, ordular geçti
 Geldi küffâr, din İslâma karıştı
 Hızır sana yardım eylesin Yeğen

Yeniçeri de metriste kalmadı
 Paşa kardaşlar imdada gelmedi
 Etraf-u eknaftan imdat olmadı
 Âh edip, ağlayıp cenk eder Yeğen

Eli mızraklı yiğitleri vardır
 Var, yedi kırala erliğin bildir
 Elinde Zülfikar, altında Döldül
 Al kana bulanmış cenk eder Yeğen

Urumeli bize mansıp verildi
 Bir at yetiştirin, atım yoruldu
 Yanımda kardaşım bile bulundu
 Deyip derelerde, inlerde eğlendi (Öztelli, 1976: 164; Öztelli, 1959: 2040)

Alaman dağından üç top atıldı

Alaman dağından üç top atıldı
 Topların sesinden güneş tutuldu
 Malımız mülkümüz mezat oldu satıldı
 Tunus, Trablus kahpem Cezâir

Dört tarafı helâk olmuş Sultan Cezâir

Şahin der ki ben ovadan çöverim

Çöverim de kendi kendim döğerim

Kendim küçük isem kantar döğerim

Tunus, Trablus kaħpem Cezâir

Dört tarafı helâk olmuş Sultan Cezâir (Yönetken, 2017: 127)

Alaylar bağlandı Murad Paşa'ya

Alaylar bağlandı Murad Paşa'ya

Bayraklar açtığın seyran eyledim

Geldi çarkalandı Kalenderoğlu

Bozulup kaçtığın seyran eyledim

Cebesini geyip, kılıç kuşanıp

Alem dibinde durur ricâl-i gayb

Dağların ardına karavul koyup

Çarkacı seçtiğin seyran eyledim

Kalenderoğlu'nun beli büküldü

Bayrakları baş aşağı dikildi

Yuvarlandı başı, gövde yıkıldı

Al kan saçıldığın seyran eyledim

Ezelden ederdin ellere acı

Darben alır idin bacı, haracı

Kırkıdıp sakalı geydiğin tacı

Rafizî geçtiğin seyran eyledim

Kul Deveci, söyler sözün yerinde

Nâmerdin tuz ekmek dursun dizinde

Gazi Murad Paşa ol cenk yüzünde

Haykırıp coştuğun seyran eyledim (Bayrak, 2014: 687).

Aliverin sandığımdan kürkümü

Aliverin sandığımdan kürkümü

Ben ölürsem söylesinler türkümü

Ana benim al mintanım soldu mu

Ben vuruldum düşmanlarım duydu mu

Mezarımı derin kazın dar olsun

Etrafında mor sümbüllü bağ olsun

Cafer öldü vatan millet sağ olsun

Kader kısmet böyle imiş ağalar hey

Germencik ortasında toplar kuruldu

Cafer zeybek öğle sonu vuruldu

Anasına akşam üstü duyuldu

Kader kısmet böyle imiş efeler hey (Öztelli, 1958: 68-69; Cemal Reşid Bey, 1927: 19)

Ali Ağa Mehmed Ağa

Ali Ağa Mehmed Ağa

Cemalin benzettim (doğan) aya

Kaçan kandan kurtuluyor

Bin atına çekil dağa.

Astılar kendir kırıldı

Ağanın konağı yıkıldı

Kör olası müstebidler (?)

Gelin boynuma sarıldı.

Adana'dan aldım keçe

Saraçlardan seçe seçe
 Darağacı kuruluyor
 Kaç a Mehmed Ağam kaç a.

Fermanları yazılıyor
 Bacıları sızılıyor
 Darağacına asmışlar
 Kara bıyık süzülüyor.

Devesi yurtlar (?) köşeği
 Koyun kuzular şişeği
 Şurda on adam asmışlar
 Üçü Kibarın uşağı.

Gömlek giyerdi oyalı
 Konağı yeşil boyalı
 Beyler yemek yemez oldu
 Asılacağım diye .

Al atım örk ile çıkar
 Çifte kazanlarım kaynar
 Çıkmiş konağın başına
 Düldül ile ırağa bakar.

Musluğa camuz düzdürür
 Sarrafa lira bozdurur
 Mehmed Beyim olsa idi
 Oğlunu yanında gezdirir.

Darağaca koşal koşal
 Görenlerin aklı şaşar

Beyler asılmaya gitmiş
Bebekler ardına düşer.

Biri Mehmed biri Ali
Veyli çiftçelerim veyli
Meclisinde şor verilir
Sanırsın istekli tülü.

Darağacını yaktılar
Dört yanna siyah çektiler
Malûm olsun Mehmed Beyim
Kâfirler geldi baktılar.

Adana'dan Vali biner
Yürür konağına iner
Yalan isem kör olayım
Beş yerde kandili(m) yanar.

Gelininin adı Döndü
Cümle âlem sana yandı
Beyler asılmaya gider
Bebeklerin yüzü döndü.

Adana'dan heber geldi
Yatamıyom uzun gece
Her gelen delikten bakar
Evliya yapılı Hoca.

Abaniyesi başında
Fermanı bağlı döşünde
Dört oğlumun birin asman

Yazık olur genç yaşında.

Asıyorlar sıra sıra
Can veriyor söne söne
Dört oğlumun birin asman
Aşiretin hali fena.

Dut ağacın budamışlar
Yenisinden bitsin diye
Dördünü birden asmışlar
Ocakları batsın diye.

Yusuf'un giydiği cizme
Güzellik Yusuf'u yakar
Hükümete varıncağaz
Kaymakam ayağa kalkar.

Her gelen delikten bakar
Güzellik Yusuf'u yakar
Asman Müftüyü Müftüyü
Korkarım gelinler (?) çıkar.

Altın zarfta gümüş tabak
Geri ardında kaldı bebek
Kızlar Adana'ya inmiş
Dördünün de başı kabak.

Yaşa Padişahım yaşa
Yazılanlar gelir başa
Biz Müftüyü vermek diye
Mahpuslar düşmüş talaşa.

Ta ezel ezelden böyle
 Bozuk Osmanlının fendi
 Eğer bunu kim derlerse
 Aziz'li Mehmed Efendi. (Esen, 1982: 109-112)

Amanın uşak kalmadı

Kaynak kişi: Anber Ağa.
 Amanın uşak kalmadı
 Lâdif gitti sürüyünen
 Sabahaca yatılmıyor
 Gelinlerin zarıyınan

Uşaklar gitti gelmedi
 Kumarlı'da hocayınan
 Issız kaldı büyük evler
 Karı kaldı kocayınan

Omar Osman, Ali'yinen
 Kavuz Bekir deliyinen
 Acep Allah kavuştu mu
 Benli Fakı Sarı'yınan

Sarı'nın yüzü gülgülü
 Fakı caminin bülbülü
 Yaylaların mor sünbülü
 Koç Dağı'nın karıyınan

Kars'ta kavğa kuruluyor
 Uşak ora deriliyor
 Davulbazlar vuruluyor

Muzikalar boruyunan

Lâdifler [de] mağta kazar

Binbaşılar tabur düzer

İnşallah Moskof'u bozar

Peyğamber'in zoruyunan

Uşaklar da ezen alsa

Müjdecisi eve gelse

Süleyman (...) kır at binse

Halil Kâhya dorusuyunan

Cingöz Oğlu'm der ki aman

Aralıktan kalksın duman

Bizim mekânımız Kaman

Çiçek bağlar moruyunan (Görkem, 2014: 266-268)

Ana meni oyat géderem talime

Ana meni oyat géderem talime

Aynalı tifengim allam elime

Ecelim gelmişse géderem ölime

Aman da Padişahım izin vér bize

İzin vérmiyorsav doldur dengize

Kalenin dibinde sıra sıra söğütler

Binbaşı geçiri asker öğütler

Talime gédiri baba igitler

Aman da Padişahım izin vér bize

İzin vérmiyorsav doldur dengize

Kalenin duvarı bize daldadı
 Nişanlı kızların gözi yoldadı
 Padişah izin vermez bizi aldadı

Aman da Padişahım izin vér bize
 İzin vérmiyorsav doldur dengize (Saatçi, 2019: 97-98)

Ana meni oyat giderem talime/I

Yöre: Kerkük. Kaynak kişi: Reşit Küle Rıza.

Ana meni oyat giderem talime
 Aynalı tifengi allam elime
 Ecelim gelibse giderem ölüme

Aman da Padişahım izin vér bize
 İzin vérmiyorsav doldur dengize

Kalanın dibinde men gördüm onu
 Mavıdı şarvalı bayazdı donu
 Nereden gelisen canımın canı

Aman da Padişahım izin vér bize
 İzin vérmiyorsav doldur dengize (Saatçi, 2019: 98)

Ana meni oyat giderem talime/II

Ana meni oyat giderem talime,
 Aynalı tifengimi allam elime,
 Ecelim gelipse giderem ölüme.

Aman da padişahım izin ver bize,
 İzin vermiyorsan doldur dengize.

Hamma'nın pazarı böyüktü çarşı,
 Redifler oturup karşı ba karşı,
 Muayene ediri doktor binbaşı.

Aman da padişahım izin ver bize,
 İzin vermiyorsan doldur dengize.

Hamma'nın içinde sıra söğütler,
 Binbaşılar geçiri asker öğütler,
 Talime gidiri baba-igitletler.

Aman da padişahım izin ver bize,
 İzin vermiyorsan doldur dengize.

Hammanın divarı bize daldadı
 Nişanlı kızların gözü yoldadı,
 Padişah izin vermez bizi aldadı.

Aman da padişahım izin ver bize,
 İzin vermiyorsan doldur dengize. (Özbek, 1981: 378)

Ankara'nın taşına bak/I

Yöre: Ankara. Kaynak kişi: Musiki Konservatuvarı İcra Heyeti. Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

Ankara'nın taşına bak
 Gözlerimin yaşına bak
 Biz düşmanı esir ettik
 Şu feleğin işine bak
 Pek şanlıyız

Ankara'nın taştır yolu

Her tarafı asker dolu
 Artık yetiş Kemâl Paşa
 Kan ağlıyor Anadolu
 Pek şanlıyız

Ankara'da şanlı ordu
 Her tarafa çadır kurdu
 Türk ordusu karşısında
 Zalim düşman kaçıyordu
 Pek şanlıyız

Ankara'dan uçan kuşlar
 Aydın yaylasında kışlar
 Düşman bize teslim oldu
 Kolu nişanlı çavuşlar
 Pek şanlıyız (Tan ve Turhan, 2008: 42)

Ankara'nın taşına bak/II

Yöre: Yunanistan. Kaynak kişi: Hacı Ana Kadinko.

Ankara'nın taşına bak
 Gözlerimin yaşına bak
 Biz Yunan'a esir olduk
 Şu feleğin işine bak

Ankara'da tren yolu
 Yunan aldı sağı solu
 Ankara'nın taşına bak
 Gözlerimin yaşına bak

Ankara'da uçan kuşlar
 Ayid yaylasında kışlar

Biz Yunan'a esir olduk
Kolu nişanlı çavuşlar (URL-5)

Araban düzünden atlayamadım

Araban düzünden atlayamadım.
Fişengim töküldü toplayamadım.
Kemal Beyin elinden kurtulamadım.

Di yeri yeri, Bozanım yeri, (yürü)
Askering dağılmış uğrı sıra yeri!

Sarıların üstü bir yüce dağdır.
Bozan ölmemiştir, yaralı sağdır.
Bozan vurulmuşsa, kardaşı sağdır.

Di yeri yeri, Bozanım yeri, (yürü)
Askering dağılmış uğrı sıra yeri!

Şambayat üstünde kaldı mezarım
Kardaşlar getdi sersem gezerim
Kemal Beyi görsem başın ezerim

Di yeri yeri, Bozanım yeri, (yürü)
Askering dağılmış uğrı sıra yeri! (Gökçeoğlu, 1951: 370)

Asker ettiler beni de

Yöre: Rize-Çayeli. Kaynak kişi: Dursun Tanyaş. Derleyen: İbrahim Can.

Asker ettiler beni de
Kuram çıktı yemene
Vuruldum sol taraftan

Kanım akar çöllere

Askerim gideyirum da

Uğradım handan hana

Ateş oldi yanayı da

Bizi doğuran ana

Ay vuruyi vuruyi de

Vuruyi de duruyi

Konuştığımız yerin de

Çimenleri kuruyi (Kolektif, 2009: 55)

Askerin üstünde bir seyir gördüm

Askerin üstünde bir seyir gördüm

İnşallah gaziler Bağdad alınur

İmam Azam Türbesinin üstünde

Ezanlar okunur, namaz kılınur

Rum gaziler cenge şarkı çekerler

İmam Azam gayretini çekerler

Riffazların ciğerini sökerler

Melûn şaha pek tabanca çalınur

Kahraman beyleri askerin derer

Kimi şehid olur murada erer

Osmanlı şahindir, üstüne konar

Şahin pençesine giren yolunur

Eğer göndermezsen ipeğin bacın

Kesüten, söküben alurlar tacın

Komazlar, yakarlar sahanın ucun

Al Osman'da ne fetvazlar bulunur

Alioğlu dua it Sultan Murad'a

Bir günü bin eylesün hem ömrü ziyade

Şahna kuvvet eyle geldik Bağdad'a

Eksiklig kimdedir şimdi bilünür. (Ali Ufkî, t.y. :68; Cevher, 1995: 372)

Askerin üstünde bir seyir gördüm

Askerin üstünde bir seyir gördüm

İnşallah gaziler Bağdad alınur

İmam Azam Türbesinin üstünde

Ezanlar okunur, namaz kılınur

Rum gaziler cenge şarkı çekerler

İmam Azam gayretini çekerler

Riffazların ciğerini sökerler

Melün şaha pek tabanca çalınur

Kahraman beyleri askerin derer

Kimi şehid olur murada erer

Osmanlı şahindir, üstüne konar

Şahin pençesine giren yolunur

Eğer göndermezsen ipeğin bacın

Kesüten, söküben alurlar tacın

Komazlar, yakarlar sahanın ucun

Al Osman'da ne fetvazlar bulunur

Alioğlu dua it Sultan Murad'a

Bir günü bin eylesün hem ömrü ziyade

Şahna kuvvet eyle geldik Bağdad'a

Eksiklig kimdedir Şimdi bilünür. (Ali Ufkî, t.y.:68)

AŞamadım Belirgadin dağların

[AŞağıdaki türkü metninde; aktarım yapılan kaynak eserde yer alan “Ő” harfi “Ő”, “y” harfi “ğ”, “j” harfi “y”, “ç” harfi “ç”, “y” harfi “i”, “ñ” harfi “n” Şekline dönüŐtürölerek Türkiye Türkçesi kullanımına uygun hale getirilmiştir.]

AŞamadım Belirgadin dağların,
Yağlığım yüzüme dutdum ağlarını.
Yisir virdik Belirgadin beğlerin.
“Aman imdad!” dirde ağlar Belirgad.

Gine doğdu ayınan yıldız.
Gırk gün gavga itdik giceli gündüz,
Yisir virdik gırk elli biñ gız,
Gözelleri yisir giden Belirgad!

ÇeŐmesinde aptas alınmaz oldu,
Mescidinde namaz kılınmaz oldu,
Yidi gıral geldi bilinmez oldu.
“Aman imdad!” dirde ağlar Belirgad.

Yisir virdik Belirgadiñ galeyi
Göz yaŐınan doldurdular tunayı –
Ağlar uşaklar bulmaz anayı
“Aman imdad!” dirde ağlar Belirgad. (Giese, 1907: 52)

Atana’da Kara Vezir yaslanır

Atana’da Kara Vezir yaslanır
Urum’dan Şam’a da ünü seslenir
Havlısında tor küheylân beslenir
Çıkmış yuğseğine hay eyler Yegen

Meteris kazıldı kavğa kuruldu
 Yegen Osman Paşa orda vuruldu
 Kitirigi al at yoruldu
 Yavru şahan gibi dalıyor Yegen

Kavğa kuruldu da tühekler öttü
 Osman Paşa'm vuruldu ordular battı
 Geldi düşmanları Bağdad'a yetti
 İspir doğan gibi varıyor Yegen (Görkem, 2014: 265)

Atinenin hamamı (Nazik Türküsü)

Yöre: Ankara.
 Atinenin hamamı
 Yandan çıkar dumanı
 Kimselerden şüphem yok
 Öldürsünler imamı
 Yunan ben sana garı olmam

Atinede pul buldum
 Aldım goynuma guydum
 Gül Naziği yütürdüm (yitirdim)
 Çifte tellere vurdum
 Nazik gül memeler ezik

Bazardan üzüm geldi
 Mevlâdan izin geldi
 Aç kapıyı annecik
 Yunandan gızın geldi
 Yunan ben sana garı olmam

Çiğ fasille (fasulye) bişer mi
 Bişer mi de şişer mi
 Sen yunan ben müslüman
 Bize nikâh düşer mi
 Yunan ben sana garı olmam

Yımirtanın sarısı
 Yere düştü yarısı
 On beşine girmeden
 Oldum yunan garısı
 Yunan ben sana garı olmam

İstanbola top gurdum
 Atineye tel vurdum
 Ne darılın hey Nazik
 Allah yazdı ben buldum
 Nazik üç yavrum var yazık

Otomafiller geliyor
 Şu dağları deliyor
 Sür gayıkçı gayığı
 Kâfir yunan geliyor
 Yunan ben sana garı olmam

Elma attım denize
 Geliyor yüze yüze
 Anne atma denize
 Götür türk dedemize
 Nazik gül memeler ezik

Gidin bulutlar gidin

Yunana selâm edin
 Çocukları sorarsa
 Denizi tarif edin
 Yunan ben sana garı olmam

Otobostan hopladım
 Mor fistanı topladım
 Gül Naziği yütürdüm
 Çarşı çarşı yokladım
 Nazik gül memeler ezik

Nazik gider bostana
 Gül topluyor fistanana
 İşallah yağmur yağar
 Sırtındaki fistanana
 Nazik gül memeler ezik

Atinenin kazları
 Çalınıyor sazları
 Yesir gelmiş topluyor
 Gelinneri kızları
 Nazik üç yavrum var yazık

Atinenin urganı
 Tel olur yorganı
 Kimselerden şüphem yok
 Öldürsünler imamı
 Nazik gül memeler ezik

Atinenin üzümü
 Dutturamadım sözümü

Üç yavıyı atarken

Yumuverdim gözümü

Nazik üç yavrum var yazık (Tuğrul, 1945: 88-90)

Avan tepesinde bir top atıldı

Yöre: Erzincan. Kaynak kişi: Naciye Öz. Derleyen: Erdem İlkaz. TRT Türk Halk Müziği, Kırık Havalar, Rep.No: 4833.

Avan tepesinde bir top atıldı

O topun sesine ay gün tutuldu

Zengin olan bedel verdi kurtuldu

Fukaranın iyce beli büküldü

Aşşagdan geliyor köyün ağası

Yanıyor elinde tel sigarası

Küçücüktür Mehmet Arduç Ağası

Yanıyor elinde tel sigarası

Yine güneş vurmuş karşı dağlara

Sarılık çökmüştür gül ağaçlara

Sanma seni yârim unutmuş muyum

Soruyorum gökte uçan kuşlara

Ayağında sarı mesti

Ayağında sarı mesti

Otamıza kadem basdı

Süleyman'un yokdur dostı

Bana küçük vezir dirler aman Süleyman dirler

Süleyman'un yokdur eşi

Samurdan sekilmez kaşı

Kızlar aga anun başı

Bana küçük vezir dirler aman Süleyman dirler

Samur kürki geydürdiler
 Üç çifteye bindürdiler
 Süleyman'ı öldürdiler
 Bana küçük vezir dirler aman Süleyman dirler

Seray altındadır leşüm
 Koltugum altındadır başum
 Padişahum nedür suçum
 Bana küçük vezir dirler aman Süleyman dirler (Hasan, 1987: 161)

Aydın dağlarında gezerim gayri

Aydın dağlarında gezerim gayri
 Yazıldı fermanım okundu gayri
 Aldım martinimi çıktım dağlara
 Dünya bir olsa tutulmam gayri

Atçalı Memet'im bilsinler beni
 Yoksulun yanında görsünler beni
 Koyarım bu yola bu tatlı canımı
 Dünya bir olsa tutulmam gayri

On iki yaşında binerim taya
 Minnet etmezdim paşaya beye
 Bizi yaman bildirmişler devlete
 Dünya bir olsa tutulmam gayri (Tanses, 2006: 71)

Aydın'ın içinde bir kapalı çarşı

Yöre: Aydın.
 Aydın'ın içinde bir kapalı çarşı
 Anne ben gidiyorum düşmana karşı

Düşmanlar kaçıyor denize karşı
Cafer'im Cafer'im yiğit Cafer'im

Germencik içinde toplar kuruldu
Cafer Efe öğle sonu vuruldu
Annesine kara haber duyuldu
Cafer'im Cafer'im yiğit Cafer'im (Cemal Reşid Bey, 1927: 12)

Aydayım dinleyin hakkaniyetler/hakikatler Belgrad'ın üstüne

Aydayım dinleyin hakkaniyetler/hakikatler Belgrad'ın üstüne
[...] gördüm kıyametler Belgrad'ın üstüne
[...] tedbiri olanlar neylesün
[...] felaketler Belgrad'ın üstüne

[...] gibi şehid meskeni cennet-i has
[...] küffar elinde çekmede matemle yası
Bin bir ismin hürmet [...] ile düşmana iflası
[...] selametler Belgrad üstüne

[...] anlar [...] idüb hem oldılar dürr-i mekân
Yine her an dide giryân etmede ah u figân
Ya layıkı bir baş değildir nice bin ehl-i imân
[...] Belgrad üstüne

Der ki Hasan [...] var iken
[...] bize gülmek kalbimiz efkâr iken
[...] derdiyle ah idüb ağlar iken
[...] hararetlü Belgrad üstüne (06 Mil Yz Cönk 144: 15a)

Azmedip üstüne geldi Padişah

Azmedip üstüne geldi Padişah

Vücudu şem'ini yaktı Bağdad'ın
 Feth-i Nusret nasip eyledi İlâh
 Kulları gayretin çekti Bağdad'ın

Ali Zülfikâr'ın aldı destine
 Râfiz olanları kırmak kâdına
 Balyemez topların saldı üstüne
 Yıktı, viran etti burcu Bağdad'ın

Bezdireyim kâfirleri canından
 Atlar geçmediler adam kanından
 Atılan top ile tüfenk ününden
 İniler, dağı, kayası Bağdad'ın

Görmedi gazilerin yüzü ağın
 Yârab sen nasip et firdevsin bağın
 Din aşkına da çekti gaza tîgin
 Sel sel etti de kanını Bağdad'ın

Gel ziyaret eyle bâki kalanı
 Hakk'a teslim ettik şehit olanı
 Uyandı mı Şeyh Abdülkadir Geylânî
 Yaptı, mâmur etti burcu Bağdad'ın (Öztelli, 1976: 54)

Bağdad kal'asına yürüyüş oldu/I

Bağdad kal'asına yürüyüş oldu
 Sıçradı hendeği geçdi Genç Osman
 Bayraklar yıkıldı bayrağı kapdı
 Söküb meydana dikdi Genç Osman

Çok imdad istedi imdad gelmedi

Şehid oldu girüsine dönmedi
 Gördü kurtulmadı çare olmadı
 Dalkılıç kâfire daldı Genç Osman

Hak saklasın şâhım böyle merdleri
 Issız kalmaz koç yiğidin yurtları
 Ürküb ürküb gider şâhın kurtları
 Arasında aslan gibi Genç Osman

Ayırdılar kardaşının ikisin
 Döndürdiler düşmanların hepsin
 Sabah namazında Bağdad kapusın
 Hakk'ın emriyle açdı Genç Osman

Dir Mustafa bu söz bizde[...]
 Her diyarda çok zamanlar söylensün
 Gaziler al kanlara boyansın
 Şehidler serdarı oldu Genç Osman(06 Mil Yz Cönk 16: 17a)

Bağdad kal'asına yürüyüş oldu/II

Bağdad kal'asına yürüyüş oldu
 Dalkılıç yazıldı çıkdı Genç Osman
 Yıkıldı bayrakdar kabdı bayrağı
 Kendi eliyle ilettdi bedene/ dutdı Genç Osman

[Çanı] demürdendir Bağdat kapısı
 [...] göstermez ölüm korkusu
 Sabah namazında Bağdad kapısı
 Kendi eliyle [Hakk'dan ...] açdı Genç Osman

Kara [kurşun] yağmur gibi yağarken

Topun[inletdi göğü ağarken]
 Yıkılası Bağdad seni döğerken
 Şehidlere serdâr oldu Genç Osman

Kara [kurşun] ciğerciğim dağladı
 Kanım göl göl olup anda [çağladı]
 Gökde melek yerde insan ağladı
 Yiğitlere serdâr oldu [Genç Osman]

Sabah namazında ezan okunur
 Ezan sesi kulağıma dokunur
 Kurşun değmiş dört yanına bakınır
 Yiğitlere serdar [oldu Genç Osman]

Sultan Murad dir ki gelsün göreyim
 Bu ne [şekil] kuldur ben de bileyim
 Tahtıma [mehil/mâhil] gördüm üç tuğ vereyim
 [...] oldu Genç Osman (06 Mil Yz Cönk 47: 22.)

Bakdılar feryadcı geldi Bana Luka kal'adan

Bakdılar feryadcı geldi Bana Luka kal'adan
 Ehl-kal'a hem kadı ve hem müftiden
 Muhzır ilamı getürdi geldi asker Nemçe'den
 Nakz-ı ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur

Hem getürdi adı belli altı bin baş olan
 Lebuçe sahrasında birkaç bin melain olan
 Adı melun bin melun bellüdür melun olan
 Nakz-ı ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur

Taburun konakçısı hem çarkçısı olmuş ol

Etdügi hayınlıgı bildi bu demle bulmuş ol
 Geçdi tabur Sava nehrin köprü ile bilmış ol
 Nakz-ı ahd eyledi Nemçe gör nic itdi gurur

Bunca top cephanesiyle bunca gülle kunbara
 Bunca asker alay alay sanki yollar kapkara
 Geldi yap yap şehre kondı/Bana Luka/kalaya
 Nakz-ı ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur

Kurdu tonbas üzre köprü geçdi Virbas suyunu
 Aldılar tabur içine kalanın dört yanını
 Ehl-i İslam oldu hayran n'itdi Nemçe hayını
 Nakz-ı ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur

Saçdı ateş verdi sanki olmuş/idi/zelzele
 Alla/h/ diyen yâ Muhammed daima güle güle
 Mucizati hiç sayılmaz Ahmed'in bir vech ile
 Nakz-ı ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur

Muhzır okundukda bildi anladı çün nikbaht
 Nusreti Hakk'dan dileyüp olmadı hiç gönlü saht
 Ayetiyle cahid ü e'amil olup uydurdu raht
 Nakz-ı ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur

Her tarafa buyuruldular saldı vü ferman eyledi
 Herkese farz oldu gide zira hücum eyledi
 Harb ü darba kadir olan kimse kalmasın dedi
 Nakz-ı ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur

Bana Luka kal'anın imdadına gitmek gerek
 Hakk'ın emrine itaat herkese itmek gerek

Bu gazada cümleye can ü baş feda itmek gerek
Nakz-ı ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur

Geçdi tuğlar sancağıyle kimseyi hiç sormadan
İki günde hazır oldu binde tehir itmeden
Anın ardınca guzat-ı müslimin hiç turmadan
Nakz-ı ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur

Severdi evvelki konağın Karaul'a geldi ol
Ta gelince birkaç asker sonra andan aldı yol
Geçdi Yayçe kal'asının Gü-hisar'ı aldı yol
Nakz-ı ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur

Gece gündüz okuyup innâ fetahnâ suresin
Tâ gelüben yaptı inüp Bodraşnice'de ordusun
Her vakit Hakk'a tazarru itdi andı Rabbi'sin
Nakz-ı ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur

Yâ ilâhi Al-i Osman devleti dâim ola
Mustafa'nın himmetine düşmene galib ola
Düşmeni hor idüp makhur idüp mağlub ola
Nakz-ı ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur

Yâ İlâhi bu diyar-ı Bosna'yı sen saklagil
Bunların sıbyanını kâfirlere çinletmegil
Camii vü mescidi büthaneler etdirmegil
Nakz-ı ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur

Müstecab eyle duasın yâ İlâhi cennetan
Müstecab olmaz mı zira Hak yoluna sürdü at
Fırsat ü nusret anın her okur vezzâriyat

Nakz-1 ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur

Nasr u nusret Hak'dan olup düşmeni makhurdur

Şübhe yok gönlü anın imanla mamurdur

Her kimin imanı var ol kimse gerçek erdür

Nakz-1 ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur

Al-i Osman padişahı virdi ana tug ü sürh

Hem nizam-1 alem ü ali-veziri sertapa

Bu diyar-1 Bosna'da yıldız arasında çömse

Nakz-1 ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur

Geldi asker dört yanadan kapladı bayırları

Okıyup nusret-i mina'llah kaldurup bayrakları

Her birisi din yolında kodı can ü başları

Nakz-1 ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur

Kıkdı asker ol mahalden cem olup alay ile

Bile kalkdı Ali Paşa hamd ile dua ile

Hak teala bizi avdet itdüre nusret ile

Nakz-1 ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur

Sitniçe'yi geçdi andan İzmiyan'a kondılar

Şehr-i Seray yeniçerisi yarın anda geldiler

Aklusıyle payesiyle alayın gösterdiler

Nakz-1 ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur

Geldi şehrin hem kazan ü hem hacısı/n hoş sesi

Din-i Muhammed aşkınadır atlusı hem yayası

Her biri el kaldurup Hakk'a dua ider sesi

Nakz-1 ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur

Kal'adan feryadcı geldi siriştiyle hep koşup
 Tâ gelüp ali-vezirin ayagina yüz sürüp
 Üç güne dek gitdi kal'a gelmez isen irişüp
 Nakz-ı ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur

Kâfir atar günde bin top gice ile kunbara
 Göster/ir/ kal'aya her gün alayını kapkara
 Kal'aya pek dar olupdur kâdir Allah kurtara
 Nakz-ı ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur

Kal'anın içinde olan müslimin cenk idüben
 Rabbenâ efrig aleynâ ayetin yâd idüben
 Her sabah Debruçe'den çıkar mı güneş yakuban
 Nakz-ı ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur

İzmiyan'dan kopdı asker Bana Luka üstüne
 İş bu menzil dür olupdur süratiyle yürüne
 Alay alay öyle vaktı geldi Virbas suyına
 Nakz-ı ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur

Öyle vaktı cümle asker geçdi Virbas suyunu
 Tâ gelüp kapladı kondı sürüben atlarını
 Atlarına buldı ana suyunu hem okunu
 Nakz-ı ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur

Kopdı andan asker-i İslam zahir oldı çün sabah
 Yaya asker süratiyle atlı olan çün riyah
 Cümle asker alay alay yürüdi itdi revah
 Nakz-ı ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur

Subhı kıldı vaktiyle kim ol vezir-i namdar
 Kullara giydirdi zırhlar yürüdi ol bahtiyar
 Sığınup Allah'a doğru tabur üzre şahvar
 Nakz-ı ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur

İrişüp Debruçe'den çün çıkdı İslâm askeri
 Ehl-i kal'a gördü çün müminlerin bayrakları
 Cümlesi şad oluban okur işbu beyitleri
 Nakz-ı ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur (Hasan, 1987:114-118)

Bakırlım inüb gelir inişden

Yöre: Manisa.

Bakırlım da aman aman inüb gelir inişden
 Ah silahları görünmüyor gümüşden

Şimdi gelir aman aman nazlı yarım cümbüşden
 Ah Bakırlım da zeybeklerin efesi (Cemal Reşid Bey, 1927: 2)

Bakırlım gül istiyor mercandan

Yöre: Manisa-Soma/Tarhala Köyü. Kaynak kişi: Yöre ekibi. Derleyen: Nihat Kaya-Sait
 Özdemir-Mustafa Yazıcıoğulları. TRT Türk Halk Müziği, Kırık Havalalar, Rep.No:4738.

Bakırlım gül istiyor mercandan
 Balı şeker mastika süzer fincandan
 Bakırlım usanmıştı bu candan
 Candarmalar kovalayıp gider Bakır'lım

Bakırlım şu dağlarda yaslanır
 Yağmur yağar silahları ıslanır
 Bakırlım kuz'etinlen beslenir
 Candarmalar kovalayıp gider Bakır'lım

Be gaziler vezir geçdi Girid'e

Be gaziler vezir geçdi Girid'e
 Neler gördü görün, ne görür Girid
 Yarar yiğitleri vardır kendide
 Taş tuç olsa su olur erir Girid

Hünkarımız İskender'e zamandır
 Düşmana kılıcı gayet yamandır
 Nare düşmüş çevre yanı dumandır
 Sanki bir astadır, bağırır Girid

Ne sarp imiş ol kâfirin binası
 Yaman imiş güya o yıkılası
 Asumanda toplarının sadası
 Uhud gazasından dem urur Girid

Muhammed'in mucizatu biledür
 Evliyalar serri İslam iledir
 Beylerin dahi himmeti böyledir
 Alınmaz mı, daha ne durur Girid

Ali der, derun-i dilden ya Allah
 Umarız fazlını senden ya Allah
 Bundan sonra görelim ki inşallah
 Aman aman deyu çağırır Girid. (Ali Ufkî, t.y. : 73)

Belgrad'da neylediler nettiler

Belgrad'da neylediler nettiler
 Top attılar kalelerin yıktılar
 Sağ bedene yeşil bayrak diktiler
 Aman imdat diye ağlar Belgrad

Gidi küffar senin işin hiledir
 Evliyalar içimizde biledir
 Aman imdat diye ağlar Belgrad

Belgrad'ın etrafının bârusu
 İçine ekerler mısır darısı
 Onun ağlaşıyor kızı, karısı
 Aman imdat diye ağlar Belgrad

Hazreti Ali de Düldül'e bindi
 Şol dolu hendekler kan ile doldu
 Aman imdat diye ağlar Belgrad

Yedi kiral Şah Acem'e dizildi
 Yüreğimde can kalmadı üzüldü
 Urum'dan, Acem'den imdatçı geldi
 Aman imdat diye ağlar Belgrad (Öztelli, 1976: 463).

Belgrat yolu uzun urgan

Yöre: Rumeli/Üsküp. Kaynak kişi: Sabri Gencer. Derleyen Nihat Kaya. TRT Türk Halk Müziği, Kırık Havalara, Rep. No: 3278

Belgrat yolu uzun urgan
 Üstümüzde yoktur yorgan
 Ağla benim anneciğim
 Ben Belgrat'ta kaldım kurban

Çıktım Belgrat'ın düzüne
 Çizmemi çektim dizime
 Açan baktım düşman geldi
 Ben ölümü aldım göze

Bütün asker nöbet tutar
 Tabutumdan kanlar akar
 Ağla benim anneciğim
 Üç evladım yola bakar

Bell'oldu gittiğin benim efendim

Bell'oldu gittiğin benim efendim
 İndelhan olanlar seni arıyor
 Yıkıldı bir yanı koca Sivas'ın
 Dervişan olanlar seni arıyor

Yükledi göçünü can Mehmet Ali
 Bir zaman dillerde söylensin hali
 Mahir Bey kızının kırıldı kolu
 Akıttı al kanlar seni arıyor

Ne muhalif değdi feleğin taşı
 Yaktı naşı ayrılığın ateşi
 Yine eşkıyalar kaldırdı başı
 Bezirgan olanlar seni arıyor

Boznuldu elvanı yuca binanın
 Gamı arttı içindeki çobanın
 Kesildi kısmeti hane viranın
 Cennette gılmanlar seni arıyor

Gayri Şahin uçtu dalda yâr kaldı
 Vefasız dünyanın ömrü az kaldı
 Bağlar çiçek açmış güllü yâr geldi
 Bahçavan olanlar seni arıyor

Hani senin gibi ellerde rehber
 Senden ziya umar günler geceler
 Çarşılarda esnaf köylerde rençber
 Dağlarda çobanlar seni arıyor

Olanca muradın mahşere kaldı
 Felek bu belayı bizlere saldı
 Âşık Ruhsati'de maddahın oldu
 Nice pehlivanlar seni arıyor (Tanses, 2006: 101)

Ben bir Gazoğlu'yum da kendi elimde

Yöre: Kahramanmaraş. Kaynak Kişi: Mehmet Temiz. Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı.

Ben bir Gazoğlu'yum da kendi elimde
 (aman aman aman ey)
 Gümüş kalkan kuşanırdım belimde
 (aman aman aman aman belimde yâr yâr aman)
 Adalar şehrinde cellat önünde
 (aman aman aman ey)
 Silini silini ağlar Gazoğlu
 (aman aman aman aman Gazoğlu yâr yâr aman)

Bineyidim kıratımın üstüne
 (aman aman aman ey)
 Alaydım martinimi de destime
 (aman aman aman aman destime yâr yâr aman)

Beşyüz atlı gelemezdi üstüme
 (aman aman aman ey)
 Alınan tuzağa düştü Gazoğlu
 (aman aman aman aman Gazoğlu yâr yâr aman) (Boz ve Derebent, 2012: 42)

Ben gidiyom Rüştü Bey'im ağlama

Yöre: Aksaray/ Baymış Köyü. Kaynak kişi: Bayram Çalışkan. Derleyenler: H. Bedi Yönetken-Muzaffer Sarısözen- Rıza Yetişen.

Ben gidiyom Rüştü Bey'im ağlama

Köz koyup da ciğerimi dağlama

Alay gitti beni burada eyleme

Yemen'e de benim ağam Yemen'e

Endi m'ola Mihrali Yemen'e

Kurdu m'ola çadırları çimene

Oğul köz düştüğü yeri yakar kime ne

Dert benim vallah kime ne

Ben gidiyom Rüştü Bey'im sana bir nişân

Susuzluktan alayları perişan

Hiç iflah mı olur Yemen'e düşen

Yemen'e de benim ağam Yemen'e

Endi m'ola Mihrali Yemen'e

Kurdu m'ola çadırları çimene

Oğul köz düştüğü yeri yakar kime ne

Dert benim vallah kime ne

Ta ezelden yaşlıyım yaşlı

Çifte al kılıcın uçları paslı

Mihrali'yi sorarsan ezelden yaşlı

Yemen'e de benim ağam Yemen'e

Endi m'ola Mihrali Yemen'e

Kurdu m'ola çadırları çimene

Oğul köz düştüğü yeri yakar kime ne

Dert benim vallah kime ne

Mihrali'yi sokaklarda tuttular

Ağamı da bir kurşuna sattılar

Mihrali'yi Yemen'e de attılar

Yemen'e de benim ağam Yemen'e

Endi m'ola Mihrali Yemen'e

Kurdu m'ola çadırları çimene

Oğul köz düştüğü yeri yakar kime ne

Dert benim vallah kime ne

Mihrali Bey Hamidiye Alayı

Düşmanlar çıkardı türlü belayı

Nedir Ali Bey'im bunun kolayı

Yemen'e de benim ağam Yemen'e

Endi m'ola Mihrali Yemen'e

Kurdu m'ola çadırları çimene

Oğul köz düştüğü yeri yakar kime ne

Dert benim vallah kime ne

Devlete bağlıdır şu senin başın

Cihanda aransa bulunmaz eşin

Elliyle altmışa yakındır yaşın

Yemen'e de benim ağam Yemen'e

Endi m'ola Mihrali Yemen'e

Kurdu m'ola çadırları çimene

Oğul köz düştüğü yeri yakar kime ne

Dert benim vallah kime ne

Kum tepesi oldu görenmez otlar
 Açlıktan ölüyor küheylan atlar
 Kardeş şehit düştü nice yiğitler

Yemen'e de benim ağam Yemen'e
 Endi m'ola Mihrali Yemen'e
 Kurdu m'ola çadırları çimene
 Oğul köz düştüğü yeri yakar kime ne
 Dert benim vallah kime ne

Arap atlar geldi bağlanmak ister
 Kömüşlerin geldi yağlanmak ister
 Rüştü Bey büyüdü evlenmek ister

Yemen'e de benim ağam Yemen'e
 Endi m'ola Mihrali Yemen'e
 Kurdu m'ola çadırları çimene
 Oğul köz düştüğü yeri yakar kime ne
 Dert benim vallah kime ne (Öz, 2002: 330-333, akt. Çakaloğlu, 2011: 227-228)

Bender de dersin bir küçük kasaba

Bender de dersin; bir küçük kasaba,
 Kelleler kesile kesile döndü kasaba.
 Dökülen kanları gelmez hesaba,
 Dini bütün vezir ister Bendere.

Bulundu lokmanı, kalktı tabudu,
 Yurda yara oldu kal'ası, burcu.
 Atları devrilmiş yığılmış hurcu,
 Zağlı kılınç vezir ister Bendere. (Yalman, 1977a: 101)

Bender'in çevresi çalkandı kandan

Bender'in çevresi çalkandı kandan
 On iki bin yiğit terk oldu candan
 Umudum kesmezem Bey Bender senden
 Ağlar Gazi Bender, Mevlâm kerimder hey

Bender'in çevresi tozdan dumandan
 Şehitlerin eri seçilmez kandan
 Geçtim bu canımdan, ayrılman senden
 Ağlar Gazi Bender, Mevlâm kerimdir hey (Öztelli, 1976: 324).

Beni tahttan endirdüler (Sultan Eziz Türküsü)

Beni tahttan endirdüler,
 Çift tahtaya bindürdüler.

Oyan, Sultan Eziz, oyan,
 Şimdi kan ağlıyer cahan.

Yeşil başlı kuş olaydım
 Uçub tahtıma konaydım,
 Ölmezden Yusufimi göreydim.

Oyan, Sultan Eziz, oyan,
 Şimdi kan ağlıyer cahan.

Kolumda hançar yarasi,
 Bulunmaz derdim çarasi
 Yusufim canlar parasi.

Oyan, Sultan Eziz, oyan,
 Şimdi kan ağlıyer cahan.

Kılıncımı vurdum daşa,
 Daşı kesdi başdan-başa,
 Kor olasın, demir paşa.

Oyan, Sultan Eziz, oyan,
 Şimdi kan ağlıyer cahan.

Penceresi asma perde,
 Ben düşmüşem yaman derde,
 Yusufimi bilmem nerde

Oyan, Sultan Eziz, oyan,
 Şimdi kan ağlıyer cahan.

Pencereden kar geliyor,
 Dünya bene dar geliyor,
 Yeşil daşdan kan geliyor.

Oyan, Sultan Eziz, oyan,
 Şimdi kan ağlıyer cahan.

Seher begim, sene noldi,
 Noldi ise, bene oldi,
 Saraya Moskovalar doldi.

Oyan, Sultan Eziz, oyan,
 Şimdi kan ağlıyer cahan.

Ağ minara meydanında,
 İp asılmış gördüm onda,

Çerkez Hasan can verende.

Oyan, Sultan Eziz, oyan,
Şimdi kan ağlıyer cahan.

Pencereden kan geliyor,
Ben zenn etdim can geliyor,
Pencereden bahdım gördüm,
Çerkez Hasan can veriyer.

Yengi cami minarasi,
Yıhıldı cihan kalasi,
Sağ yanımdan kurşun degdi,
Sol yanım süngi yarasi.

Olurmi, begler, olurmi
Övrad babayi vururmi,
Padişahın hainleri,
Bu cihan size kalurmi? (Hacılı ve Poladoğlu, 2001:103-104)

Beni tahttan indirdiler/I (Sultan Aziz Türküsü)

Beni tahttan indirdiler
Dört çifteye bindirdiler
Tersaneye gönderdiler

Uyan Sultan Aziz uyan
Bak ne hale girdi cihan

Kolumda makas yarası
Nedir bu derdin çaresi
Yusuf um ciğer paresi

Uyan Sultan Aziz uyan

Kan ağlıyor bütün cihan (Öztelli, 1976: 135-136)

Beni tahttan indirdiler/II (Sultan Aziz Türküsü)

Beni tahttan indirdiler

Dört çifteye bindirdiler

Tersaneye gönderdiler

Oyan Sultan Aziz oyan

Kan ağlıyor bütün cihan

Penciresi yeşil perde

Sen uğrattın beni derde

Al tavanlı yüksek evde

Gelin mi oldun gelin mi

Kolunda makas yaresi

Nedir bu derdin çaresi

Yusuf'um ciğer paresi

Oyan Sultan Aziz oyan

Kan ağlıyor bütün cihan (Çankırlı Hacı Şeyhoğlu Hasan, 1932: 66, akt. Saatçi, 2019: 50)

Benimle Girit'te olan gaziler

Benimle Girit'te olan gaziler

Elvedâ gaziler, unutman bizi

Bu imiş alnımda yazılan yazı

Elvedâ gaziler, unutman bizi

Cenk içinde uyanırım ben öyle

Şehitlik isterdim kendi dilimle
 Bin yedi yüz küffâr kestim elimle
 Elvedâ gaziler, unutman bizi

Ben gittim, Hünkârım sen binler yaşa
 Devlete hıyanet etmedim hâşâ
 Bir gün lâzım olur Hüseyin Paşa
 Elvedâ gaziler, unutman bizi

Uğrarsa kabrime eğer yolunuz
 Hüseyin Paşa'ya fâtiha kılınız
 Şehitler, gaziler kaldım yalnız
 Elvedâ gaziler, unutman bizi (Öztelli, 1976: 292)

Bergama'nın yolu tozlu yürünmez

Yöre: Manisa-Soma/Tarhala Köyü. Kaynak kişi: Yöre ekibi. Derleyen: Nihat Kaya-Sait
 Özdemir-Mustafa Yazıcıoğlu. TRT Türk Halk Müziği, Kırık Havalara, Rep. No: 4737.

Bergama'nın yolu tozlu yürünmez (efem)
 Dağlar taşlar candarmaylan görünmez
 Çerkezoğlu tedbir almış girilmez (efem)

Dalgın uykulardan uyanamadım Çakırım (aman)
 Ben bu ayrılığa dayanamadım (Kolektif, 2006: 139)

Beyler pâyedâr olun ben hayır-hâha

Beyler pâyedâr olun ben hayır-hâha
 İnhâ, ilâm edin Âlem penâha
 Asker halin anlatın Padişaha
 Nefsi nefse uyup düştü firkaya

Agriyâ, küberâ sığındı dâma
 Nefsine ceht edip nef'i yok âme

Gayret-keş kalmadı din-i İslâma
Hepisi öğrenmiş haram, sirkaya

Şeci' ve namdarlar bahren ve berrâ
İftiradan katl-oluyor ümerâ
Sadırını kıskanıp zâlim vüzerâ
Müsellimi ad ederler Marko'ya

Kanı Fazıl Paşa Bosna serdârı
Seyyid Ahmed serhaddin ciğerdârı
Deli Hüseyin Girit'in cenk kerrârı
Garazan maktulî düştü berkaya

Hüner-mentler mahrum oldu atâdan
Kıtâ' ziyade oldu vefk vitâdan
UFKÎ de gördü ki böyle hatâdan
Her dilir başını çekmiş hırkaya (Öztelli, 1976: 87-88)

Bir gemimiz var telli varaklı

Yöre: Balıkesir/Edremit. Kaynak kişi: İbrahim Salih, Muallim Remzi Bey. Derleyen: Sadi Yaver Ataman, Yusuf Demirci.

Bir gemimiz var telli varaklı
Yelkenleri kırmızı, yeşil direkli
Tayfamız da vardır aslan yürekli

Rabbim nasip eyle bize karayı
Evvelden karayı sonra sılayı

Bir gemimiz vardır, topa dayanmaz
Tayfaları gaflet almış uyur, uyanmaz
Derler ölüm gelmiş, gönül inanmaz

Rabbim nasip eyle bize karayı
Evvelden karayı sonra sılayı

Üsküdar ardında var idi bağlar
Murat Reis durmuş, dümende ağlar
On bir ay deyince göründü dağlar

Rabbim nasip eyle bize karayı
Evvelden karayı sonra sılayı

Geldi bir kuş kondu serene
Bizden selâm olsun dosta yarene
Bir Acem kölesi karayı görene

Rabbim nasip eyle bize karayı
Evvelden karayı sonra sılayı (Öztelli, 2002: 686-687; Özbek, 1981: 399-400)

Bir sandığım vardır sırmadan telden

Yöre: Erzurum-Bayburt. Kaynak kişi: Celal Kayalılar-Ali Atıcı. Derleyen: Nida Tüfekçi.

Bir sandığım vardır sırmadan telden
Bir çift yavrum vardır tomurcuk gül den
Nasıl ayrılalım gül yüzlü yârimden
İşde böyle böyle hal deli gönül
(İster ağla ister gül deli gönül)

Bir yanım Erzincan vermem Bayburt'u
Yıkılsın düşmanın tacı ile yurdu
Sağolası anam beni doğurdu
Vurun gardaş vurun gelen düşmandır

Akşamdan yükleri tay eylediler

Sabahdan öküze ho eylediler

Erzurum satıldı yap eylediler

Sene gardaş sene ille bu sene

(Gide de gelmiye bu kötü sene) (Kolektif, 2006: 159)

Bir şâh-ı âlişan iken

Bir şâh-ı âlişan iken

Şah-ı cihana kıydılar

Gayretli genç aslan iken

Şah-ı cihana kıydılar

Gazi bahadır han idi

Âli neseb sultan idi

Nâmı da Osman Han idi

Şah-ı cihana kıydılar

Niyet edip hac etmeye

Komadı kullar gitmeye

Kulak gerek işitmeye

Şah-ı cihana kıydılar

Hükm-etmeye kadir iken

Emr-i Hakk'a nâzır iken

Hac etmeye hazır iken

Şah-ı cihana kıydılar

Ol bir şeh-i âlâ iken

Hep cümleden evlâ iken

Şer'i şerif icra iken

Şah-ı cihana kıydılar

Eşrât-ı saattir bu dem
 Rûz-ı kıyamettir bu dem
 Kula nedamettir bu dem
 Şah-ı cihana kıydılar

TÛGÎ, ciğerim oldu hûn
 Derdim bir iken oldu on
 Kan ağladı ehl-i fûnûn
 Şah-ı cihana kıydılar (Öztelli, 1976: 28-29)

Bir zaman serhadd-ı mansur Belğırad oldu Niş

Bir zaman serhadd-ı mansur Belğırad oldu Niş
 Bir zaman İslâm ile mamur âbâdân oldu Niş
 Birkaç eyyam Nemçe murdarında berbad oldu Niş
 Hamdülillah kim gene düşmenden azad oldu Niş

Padişah-ı din-i İslâm çün emânet eyledi
 Geldi düşmen gafilen basdı hıyanet eyledi
 Nakz-ı ahd itdi o kâfir Hak melamet eyledi
 Asker-i İslam irince hurrem ü şad oldu Niş

Geldi düşmen hisar idüp bağladı etrafını
 Ol adu-yı bedfial fikretmedi encâmını
 Köprülizade irince aldı ağzı dadını
 Feth olundu çok şükür İslâm'a medâr oldu Niş

Ehl-i İslâm kal'adan çün zâr ü giryan çıkdılar
 Niceler ah eyleyüp feryad /ü/ uryan çıkdılar
 San kıyamet kopdı çün sıbyan /ü/ nisyân çıkdılar
 Hey meden İslâm elinden dûr olup yâd oldu Niş

Çünkü Niş halkı derun-ı milletden dûr oldılar
 Geldi düşmen zabt idüp her cânibine toldılar
 Ahdine durmadı çünkim âkıbet dûr oldılar
 Dâsitan oldu cihanda hayr ile yâd oldu Niş

Bosna Vidin hem Sofiya gazileri yaşasın
 Sedd-i İslâm oldu bunlar Hakk hatadan saklasın
 Üç kol olup gazileri aldılar Niş kal asın
 Hamdülillah kimi yeniden gene serhadd oldu Niş

Sanma Ey kâfir hemân senden Belğırad isteriz
 Hem Tamışvar hem Budin hem bunca serhadd isteriz
 Biz Muhammed ümmetiyiz hakk'dan imdad isteriz
 Der Halîf çok şükür kim gamdan azad oldu Niş (Hasan, 1987: 98-99)

Bir zaman söylendim Urum'da Şam'da

Bir zaman söylendim Urum'da, Şam'da
 Cengim Arap ile, ik'elim kanda
 Söylen kıymasınlar ben derdimende
 Kıydılar zalimler der, Osmanoğlu

Hak hüccâca verdi seni hidâyet
 Bunca zamandır ki geldin selâmet
 Bu dünyada böyledir, çünkü âdet
 Yerin dahi bulsun der, Osmanoğlu

Musahhar olmuştu Şam'ın çölleri
 Hoş selâmet idi Kâbe yolları
 Şimdi seni ister Aydın illeri
 Sılayı rahmeyle gel, Osmanoğlu

Neylesin yalnız bir Nasuh Paşa
 Nâmın, şanın inkâr olunmaz hâşa
 Cüml'âlem nefir âm, bu geldi başa
 Döğüşe döğüşe öl Osmanoğlu

Hey Yusuf Paşa, bu kalmasın sana
 Neylerim, askerim uymadı bana
 Hak'tan dilerim ki, kalmasın sana
 Ya bu da böyl'olsun der, Osmanoğlu

Bir zaman oldum hüccâcââmâde
 Cengim söylenirdi cümle âlemde
 Hor bakmasınlar ben bu derdimende
 Düşmanlarım gülsün der, Osmanoğlu

On sekiz yerimden vurdular yâre
 Ecelim gelince yok imiş çâre
 Götürün başımı Gazi Hünkâra
 Bilmeyenler bilsin der, Osmanoğlu

DERVİŞ ALİ, hazâ senin meddâhın
 Cennet-i âlâda uçmaktır yerin
 Bin yüz yirm'altıda kestiler serin
 Yafa çöllerinde kal, Osmanoğlu (Öztelli, 1976: 250-251)

Bozbeğe de bir fermân geldi

Bozbeğe de bir fermân geldi.
 Dost ağladı düşmanım güldü.
 Ağ odalar melil galdı.
 Bizide istetmiş vezir efendi.

Girdimde Gonyanıñ içine,
 Selam-mirdim bir kaçına.
 BozbeğİN bunda suçu ne?
 Bizide istetmiş vezir efendi.

Atımıñ guyruğu saçak.
 Sinema urdular bir gannı buçak
 Ele yalan baña gerçek.
 Bizide istetmiş vezir efendi.

Gonyada olur deli.
 Duşmana demezdim belli.
 Bizede fermân gelmiş, he gardaş Veli,
 Bizide istetmiş vezir efendi.

Bozbeğede “gessin” demiş,
 Ara yire bekçiler gomuş.
 Gâg gidelim, gardaş Memiş!
 Bizide istetmiş vezir efendi. (Giese, 1907: 62)

Bugün bizi kesiciler

Bugün bizi kesiciler,
 Çengellere asıcılar,
 Ayan olsun Doğan Beye,
 Urumluyu basıcılar.

Uyu osman oğlum, uyu,
 Hacın oldu kanlı kuyu,
 Hücüm ettik alamadık,
 Soyka kalsın Sultan suyu.

Mürsel Efendinin kızı,
Haktan kara inmiş yüzü,
Ara kurşunu mu değdi,
Anam kadan alsın kuzu.

Mert Gencoyu yüzüyorlar,
Hep etleri oda oda,
Başkâtibi öldürdüler,
Değenekle döve döve.

Yaşa Doğan Beyim yaşa,
Şanın gitti baştan başa,
Kaytancı Hüseyin Efendi,
Sarığın sallatmış taşa.

Başucunda geziyorlar,
İfadeler yazıyorlar,
Ayan olsun Doğan Beye,
Memurları yüzüyorlar,

Bebek pişmiş ye diyorlar,
Et yapışmış gömleğine.
Kıyma Aram Çavuş kıyma,
Yavrucaklar ölüyorlar.

Mahşer kazanı kurmuşlar,
Bebekleri kaynatırlar.
Gün görmedik hanımları,
Süngü ile oynatırlar. (Yalman, 1977b: 259-260)

Bunca zaman nimetlerin yediğim

Bunca zaman nimetlerin yediğim
 Felek, Gazi Sultan Murad nicoldu
 Belirsiz eyledin bizim gediğin
 Felek, Gazi Sultan Murad nicoldu

Düşmanlara vermez iken amanı
 Zir-zeber eyledin ol kahramanı
 Âhir bozdun ol heybetli dîvanı
 Felek, Gazi Sultan Murad nicoldu

Önünce yüz yetmiş bin asker yeden
 Geri dönmez imiş ileri giden
 Kırk gün olunca Bağdad'ı fetheden
 Felek, Gazi sultan Murad nicoldu

Ruhu Hak bâbında eyler huzuru
 Mâtem etti Irak, yakın hâzırı
 Karalar bağladı cümle veziri
 Felek, Gazi Sultan Murad nicoldu

MUSTAFA eydür, şol fenâ varına
 Bakmayalım şol dünyanın malına
 Medih edelim yârenler demine
 Felek, Gazi Sultan Murad nicoldu (Öztelli, 1976: 64-65)

Bülbüller ötüyor, seher vaktidir/I

Bülbüller ötüyor, seher vaktidir
 Gel, bâde içelim, bahar vaktidir
 Hazır olun erler, gaza vaktidir
 Saldıralım yine Macar iline

Gönülde Ali'nin aşk ateşiyle
 Dillerde o Şahın gümbengi ile
 Hak, Muhammed, Ali gayreti ile
 Uzanalım yine Macar iline (Öztelli, 2002: 703)

Bülbüller ötüyor seher vaktidir/II

Yöre: Rumeli. Kaynak kişi: Kemal Altinkaya. Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

Bülbüller ötüyor seher vaktidir (yandım amman aman)
 Gül bade içelim bahar vaktidir
 Hazır olun erler gaza vaktidir (yandım amman aman)
 Dökülelim yine düşman eline

Çadırlar toplansın tuğlar dikilsin (yandım amman aman)
 Tek bir sedaları arşa yükselsin
 Tuğlar başa geçsin tekbir çekilsin (yandım amman aman)
 Destur saldıralım düşman eline (Kolektif, 2006: 194)

Cezayir'in gemileri yağlanır (Cezayir Türküsü)

Yöre: Gaziantep. Kaynak kişi: Hasan Büyükoğlu. Derleyen: Ferruh Arsunar.

Cezayirin gemileri yağlanır
 Yağlanır da tersaneye bağlanır
 Cezayirde koç yiğitler eğlenir

Hama, Humus, Tarabulus, Cezayir.

Gemi gelir Cezayirden Mısırdan
 Yelkenleri vardır kumaş hasırdan
 Kadir mevlâm kurtar beni yesirden

Hama, Humus, Tarabulus, Cezayir.

Cezayiri dersen yolları taşlı
 Bunu söyleyenin gözleri yaşlı
 Güzelleri dersen hep eğri kaşlı

Hama, Humus, Tarabulus, Cezayir.

Cezayirin sağ tarafı sekili
 Sekisinde i-reyhanlar ekili
 Güzelleri dersen siyah kekilli

Hama, Humus, Tarabulus, Cezayir. (Arsunar, 1962: 35-36)

Cezayiriñ yüksek olur evleri (Cezayir Türküsü)

Yöre: Konya. Kaynak kişi: Kadınhanlı Mehmed. Derleyen: Friedrich Giese.

Cezayiriñ yüksek olur evleri.
 İçinde oturan ağa beyleri
 Türkçeği onutmuş arabce söğler,
 Sokakları mermerdaşlı Cezayir.

Cezayiriñ harmannarın (sic!) savrulur,
 Savrulurda sağ yanına devrilir.
 Çok yiğitler selam dirde çığrılır,
 Yiğitleri helal gaşlı Cezayir.

Cezayiriñ us yanı gara dağ dır, gaçılmaz;
 Ât yanında deñiz dire, geçilmez.
 Gadir mevlam ganat vermeyince uçulmaz,
 Gadir mevlam ganat virde uçalım.

Cezayiriñ çişmesiniñ başında

Balık sövreti vardır çişmesiniñ daşında.

Hanım gızda girmiş onüç on dört yaşına,

Gozelleri dökme donnu sultan Cezayir. (Giese, 1907: 76-77)

Çanakkale içinde aynalı çarşı (Çanakkale Türküsü)

Yöre: Kastamonu. Kaynak kişi: İhsan Ozanoğlu. Derleyen: Muzaffer Sarısözen

Çanakkale içinde aynalı çarşı

Ana ben gidiyom düşmana karşı

Çanakkale üstünü duman bürüdü

On üçüncü firka harbe yürüdü

Çanakkale içinde bir dolu testi

Analar babalar mektubu kesti (Kolektif, 2006: 209)

Çanakkale içinde vurdular beni

Yöre: Makedonya.

Çanakkale içinde vurdular beni

Kefensiz mezara koydular beni oof gençliğim eyvah (2)

Atma be kâfir Yunan atma aman pişman olursun

Kanımıza dokunmadan aman kurban olursun oof gençliğim eyvah (2)

Çanakkale deresini atlayamadım

Fişek önünde döküldü annem toplayamadım oof gençliğim eyvah (2)

İstikamdan çıktım yan basa basa

İngiliz'in tayaresi geliyor kan kusa kusa oof gençliğim eyvah (2)

Atma be kâfir Moskov atma pişman olursun

Kamamızı ya takmadan kurban olursun oof gençliğim eyvah (2)

İstikamın önünde bir demir kazık

Annamlen babama oldu ya yazık oof gençliğim eyvah (2)

Çanakkale içinde sıra sıra süğütler

Altında yatıyor arslan yiğitler oof gençliğim eyvah (2)

Manastır içinde bir ufak kasaba

Ordan olan askerler iç gelmiyor esaba oof gençliğim eyvah (2)

Kesin kellesini aman kanu damlasın

Örtün şapkasını sinekler konmasın oof gençliğim eyvah (2) (Hasan, 2008: 291)

Çizeydim askeri Cumra'dan Kaş'a

Çizeydim askeri Cumra'dan Kaş'a,

Yazılanlar gelir bu garib başa,

Yanına kalmasın Çarhacı Paşa,

Diyerek can verdi Koç Bekir Ağa,

Yetimler ağası Koç Bekir Ağa.

İstanbuldan çıkmış katlime ferman,

El ettim effaya kalmamış derman. (Es, 1978: 8302)

Dağ arasının yolları darıcık irimdir

Dağ arasının yolları darıcık irimdir

Beşparmak Dağları benim yerimdir

Martinimle tüfengim kendi malımdır

Abalı'm Abalı'm elleri kamalı

Alaylar bağlamış göksü kınalı

Abalı'mın işkiki sırma yelekli
 Dağ arasının dört tarafı asker kilitli
 Ahaliyi vuran jandarma Giritli

Abalı'm Abalı'm elleri kamalı
 Alaylar bağlamış göksü kınalı (Demirci, 1938: 306, akt. Bayrak, 2014: 510)

Denizin dibinde Enez

Denizin dibinde Enez
 Otluk Köy'ün topu kirez
 Elli adım yere sürmez

Vur imanım kana boyansın
 Sevdiğim ellere kalsın

Denizin yüzünde dalga
 Otluk köyde olur kavga
 En ilerde bizim manga

Vur imanım kana boyansın
 Sevdiğim ellere kalsın (Gökçe, 1974: 7121)

Der ki Sultan Murad Bağdad'ı basdı

Der ki, Sultan Murad Bağdad'ı basdı
 Kimse değil idi, Şah idi kasdı
 Muhammed Mustafa Tanrı'nın dostu
 Siz de yardım edin Sultan Murad'a

Hünkârın önünde gitti solaklar
 El kaldırın, kabul olsun dilekler
 Gökte feriştehler, yerde melekler

Siz de yardım edin Sultan Murad'a

Hünkârın önünde yürüsün vezir

Sağında, solunda kulları hazır

Denizler bekçisi Hazreti Hızır

Siz de yardım edin Sultan Murad'a

Ne yaman da düzmüş Bağdad'ın çölü

Ana varanların nic' olur hali

Tanrı'nın Aslanı Hazreti Ali

Siz de yardım edin Sultan Murad'a

Vardım camisine, mescidi minber

Gelse seyr eylese her lâli anber

Elli bin peygamber, yüz bin melekler

Siz de yardım edin Sultan Murad'a (Öztelli, 1976: 51)

Dömeke yandı gene

Yöre: Çanakkale/Yenice. Kaynak kişi: İbrahim Yenice. Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

Dömeke yandı gene

Yolunu döne döne

Arkadaşım ben vuruldum

Bir yudum su ver bana

Telgıraflar vuruldu

Her düvele duyuldu

Yetişin arkadaşlar

Muharebe kuruldu

Taburlarım yörüdü

Çöl ovayı bürüdü

Edirne ovasında

Beyaz tenim çürüdü (Kolektif, 2006: 286)

Dört kapısı vardır beklî

Dört kapısı vardır beklî

Yamaklar çatal yürekli

On iki bin Çek tüfekli

Beklerim Özü Kalesi

Ora bekârlar sılası

Bir mumcağız ver yakayım

Zindan dibine bakayım

Mevlâm izin ver çıkayım

Pek metin Özü Kalesi

Ora bekârlar sılası

Altımızda vardır hasır

İşimizde yoktur kusur

Düştük küffara da yesir

Pek metin Özü Kalesi

Ora bekârlar sılası

Zindancının adı Ahmet

Çoktan beri çekeriz zahmet

Bizi kurtarana rahmet

Pek metin Özü Kalesi

Ora bekârlar sılası

Özü'ye giren çıkamaz
 Acıdır suyu içemez
 Kanat bağlayıp uçamaz

Pek metin Özü Kalesi

Ora bekârlar sılası (Öztelli, 2002: 696-697; Özbek, 1981:388-389)

Duran gelir yele yele

Karısı:

Duran gelir yele yele
 Yırtlaz'da yanında bile
 Kadı da Mersinden gelir
 Duranımı sora sora.

Değirmenin şakırdağı

Döner fırlanı fırlanı
 Eğer eşim sağ gelirse
 Çifte keserim kurbanı.

Redif binbaşısı biner

Buyurur odana iner
 Portatırsam kör oluyum
 Beş yerde kandılı yanar.

Al at nenni dor at nenni

Döşünün arası enni
 Bana kurşun geçmez derdin
 Niçin geldin ala ganlı.

Bacısı:

Bir gonak dutturdum yüce
 Odasında çifte pece
 Duran ağamı vurdular
 Feke'den geldiği gece

Oğlu:

Çalıda mı galdı aban
 Gırıldı mı senin oban
 Altı gardaş böyüyoruk
 Hayıfını allık babam. (Şimşek, 1965: 3703-3704)

Düşmanlar elinde buldum elimi

Düşmanlar elinde buldum elimi
 Viran olmuş gülşen bağlar bulunmaz
 Felek kırdı yedi yerden belimi
 Mor sümbül marallı dağlar bulunmaz

Moskof dolmuş İslâm yâda çekilmiş
 Kalasına çaput-bayrak dikilmiş
 Âh ü zârdan Kars'ın beli bükülmüş
 Derindir yarası bağlar bulunmaz

Dağılmış medrese bozulmuş mescid
 Niçe câmi türbe olmuş nâ-bedid
 Ayaklar altında ezilmiş şehîd
 İntikam alacak sağlar bulunmaz

Hâr almış bağları bülbül kalmamış
 Sararmış gülzârı bir gül kalmamış
 Nâr almış dağları sünbül kalmamış
 Bozulmuş derneği ağlar bulunmaz

Esmânî der keşke olmaz olaydım

Diyâr-ı gurbetten gelmez olaydım

Âh evvelki vaktin bilmez olaydım

Yan gönül yan eski çağlar bulunmaz (Kırzioğlu, 1958, akt. Elçin, 1990: 195)

Edirne'den çıkdım başım selamet

Edirne'den çıkdım başım selamet.

Harbe dahil olmadan kopdu bu kıyamet,

Of! gençliyim eyvah!

Çanak kale içinde bir dolu testi.

Analar, babalar umudu kesdi.

Of! gençliyim eyvah!

Çanak kale içinde vurdular beni,

Ölmeden mezarıma koydular beni.

Of! gençliyim eyvah!

Çanak kale içinde bir uzun selvi.

kimimiz nişanlı, kimimiz evli?

Of! gençliyim eyvah!

Arı burnu yayılırken yan başa başa [basa basa]

Öli[y]orum din kardaşlar kan kusa kusa.

Of! gençliyim eyvah!

Tabancam duvarda asılı kaldı.

Cehizi sandıkda basılı kaldı.

Of! gençliyim eyvah!

Çanak kale içinde sıra sıra söyüdler

Atında yatarlar baba şehidler.

Of! gencliyim eyvah! (Hadank, 2017: 20)

Egriboz'dan indirdiler

Egriboz'dan indirdiler

Samur kürkün giydirdiler

Süleyman'ı öldürdüler

Bana bir Süleyman dirler

Bana küçük hünkâr dirler

Süleyman'ın hadimleri

Altundandır avdanları

Öksüz kaldı kadınları

Bana bir Süleyman dirler

Bana küçük hünkâr dirler

Süleyman'dan yokdur aga

Hükmü yürür kafdan kafa

Süleyman düşdi türaba

Bana bir Süleyman dirler

Bana küçük hünkâr dirler (Hasan, 1987: 160)

Eğildim bir su içmeye

Yöre: Kerkük. Kaynak kişi: İnaye Bayraktar. Derleyen: Suphi Saatçi.

Eğildim bir su içmeye

Atıma yollar biçmeye

Karşıdan Ruslar göründü

Utandım geri kaçmaya

Olur mı begler olur mı

Evlad babayı vurır mı

Size vatan hainner(i)

Şu vatan size kalur mı

Tüne-kal'a akmam diyur

Dört tarafım yıkmam diyur

Şirin güzel Şükrü Paşa

Çadırımnan çıkmam diyur (Saatçi, 2019: 60)

Ellik gâvuru yürüdü

Yöre: Osmaniye. Kaynak kişi: Elife Erkoçak.

Ellik gâvuru yürüdü,

Dağları duman bürüdü,

Allah'ın güneşi doğdu,

Dağların garı eridi.

Kilisede çan çalındı,

Millet uykudan uyandı.

Ne durursun Türk Milleti,

Bıçak kemiğe dayandı.

Papaz kiliseden kalktı,

Sağına soluna baktı,

Beşikte yatan kuzuyu,

Süngü uçlarına taktı.

Ermeniler sardı yolu,

Kimi sağı, kimi solu,

Gurban olam aslan babam,
Verme gardaşımın golu. (Erkoçak, 1998: 28-29)

Eski saraylarda kura çekilir

Eski saraylarda kura çekilir... Aman aman
Kurası çıkanın boynu bükülür
Anası, babası yola dökülür... Aman aman

Aman da padişahım izin ver bize
İzin de vermez isen dökün bizi denize.

Kışlanın önünde bir uzun selvi... Aman aman
Kimimiz nişanlı, kimimiz evli
Sılada bıraktık bir saçı telli... Aman aman

Aman da kaptan paşa izin ver bize
Sılada nişanlımız duacı size. (Kolektif, 1975: 40)

Estergon kalesi su başı durak/I (Estergon Türküsü)

Estergon kalesi su başı durak
Kemirir içimi bir sinsi firak
Gönül yâr peşinde, yâr ondan irak

Akma Tuna akma, ben bir dertliyim
Yâr peşinde koşar kara bahtlıyım

Estergon kalesi su başı kaya
Kemirir gönlümü aşk denen belâ
Çektiğimi hoş gör, gel etme cefa

Akma Tuna akma, ben bir dertliyim

Yâr peşinde koşar kara bahtlıyım

Estergon kalesi su başı hisar
 Baykuşlar çağrısır, bülbüller susar
 Kâfir bayrağını burcuna asar

Akma Tuna akma, ben bir dertliyim
 Yâr peşinde koşar kara bahtlıyım

Estergon kalesi su başı kale
 Göklere ser çekmiş burçları hele
 Biz böyle kaleyi vermezdik ele

Akma Tuna akma, ben bir dertliyim
 Yâr peşinde koşar kara bahtlıyım (Öztelli, 2002: 690)

Estergon kalesi su başı durak/II (Estergon Türküsü)

Estergon kalesi su başı durak
 Kemirir gönlümü bir sinsi firak
 Gönül yâr peşinde yâr ondan ırak

Akma Tuna akma ben bir dertliyim
 Yâr peşinde gezer kara bahtlıyım

Estergon kalesi papasla dolu
 Ay tutuldu güneş buluta girdi
 Neneler karadan yaslar bağladı

Akma Tuna akma ben bir dertliyim
 Yâr peşinde gezer kara bahtlıyım (Öztelli, 1958: 69)

Ethem Paşa'nın askeri

Yöre: Eger Esir Kampı. Kaynak kişi: Ussejn Assan Godosch (Hüseyin Hasan). Derleyen: Prof. Dr. Herbert Jansky.

Ethem Paşa'nın askeri

Dizilir baştan-başa

Yaşa devlet sen bin yaşa

Askerinnen bin yaşa

Hacet namazın kılayık

Şu Yunan'a varayık

On kolunda elmas kılıç

Din ışığına karayık

Bayrağında yazılmıştır

Lâ ilahe kelimesi

Hiç gam değil, Devlet Babam

Cenge varıp olması

İstanbul'da kalan halklar

Dua edip kaldılar

Gözün aydın, Devlet Babam

Damegözün aldılar

İstanbul'un hanımları

Giyer fistan, al balak

Şu Yunan'ın yaş kızları

Kiraz dudak, al yanak (Güzel, 2020: 231)

Evvel bahâr [...] ayları doğunca

Evvel bahâr [...] ayları doğunca

Açılır kırmızı gülü Tuna'nın

Öter garib bülbül leyl-i nehârı
Eser bâd-ı sabâ yeli Tuna'nın

Alaman dağından beri işitdi
[Engeyiz/İngiyiz] dağını deldi geçdi
Çok analar ağlatdın kanlar saçdı
Söylemeye dili varmaz Tuna'nın

Buna Tuna derler yerdedir yüzi
Cemre düşünce sökülür buzu
Arzulayıp gider Karadenüz'ü
[Eğnine] yolu [...a] uğrar Tuna'nın

Kul Mustafa'm bunu böyle dedi mi
Buna Tuna dirler akar kâdimi
Selam eylemiş Belgrad'ı Budim'i
Yolu serhadlere uğrar Tuna'nın/ Yolu [...e] uğrar Tuna'nın (06 Mil Yz Cönk 47: 21a)

Eyerlemiş kır atının ikisin

Eyerlemiş kır atının ikisin
Kahr eylemiş düşmanların hepsin
Sabah namazları Bağdad kapusın
Allah'ın izniylen açdı Genç Osman

Gülle kurşun yağmur gibi yağarken
Yalnuz başına dögüş iderken
Yıkıla Bağdad seni döğerken
Bağdad çöllerinde kaldı Genç Osman

Sultan Murad emr eylemiş ben de göreyim
Nasıl kul olduğun ben de bileyim

Tahta malikim üç tuğ vereyim

Şehidlere serdar gitdi Genç Osman (06 Mil Yz Cönk 1: 32a)

Ferah oldun görüp Debruçe'den nur

Ferah oldun görüp Debruçe'den nur

Ümid ver şimdiden zulmet ola dur

Bizi kaplamış idi gam sehabı

Tulu etdirdi Allah aftabı

Batarken nar-ı gamda leyl ü nehar

Ehl-i tugyan gördi çünkim ehl-i İslâm askerin

Çarh-ı felek vaz idüben bağladı alayların

Hem çevirdi alay ile kunbara vü topların

Nakz-ı ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur

Basdı top kunbarasiyle gözleri kör olacak

Sandı kimse yaklaşamaz anları hor eyle Hakk

Ehl-i İslâm gör ne ider çünkü oldı avn-ı Hakk

Nakz-ı ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur

Kimisi çıkardı seyfin kimisi aldı sünü

Allah allah yâd idüben hamle itdiler eyü

Kelle birkaç aldılar götürdüler küçücek havlu

Nakz-ı ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur

Çarkçısı kâfirlerin bozuldı kaçdı tabura

Ardlarınca gaziler sünülerini saldıra

Ala kâfir durmayup atar topı hem kunbara

Nakz-ı ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur

Çıkdı ol dem alay ile ulu vezir-i alişan

Hak hatadan saklasun oldur zamana kahraman
 Okıyup nusret-i minallah nem çeküp tig-i bürran
 Nekz-ı ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur

Etdiler şirane hamle cümlesi dua ile
 Çaldurıldı ceng-i harbi tanbul vü zurna ile
 Olsun Allah'a emanet girdi ceng-i nefse
 Nakz-ı ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur

Turdı kâfir misli divar girüye hiç tönmeüyüp
 Tâ gelince ehl-i İslâm önerine irişüp
 Saçdı ateş bir fitilden gülle vü kurşun saçup
 Nakz-ı ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur

Kapladı/sehap/ ateşden kâfirin zulmet yeri
 Hep kılıçlar şulesinden açıluban serseri
 Ehl-i İslâm çün girişdi çaldılar satırları
 Nakz-ı ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur

Kimisi nızrakla dutar kimi kılıç oynadır
 Düştü kâfir kâfir üzre Hak bizimle bile dir
 Görmeyen bu cengi bilmez kâfir ile cenk nedir
 Nakz-ı ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur

Nehr-i Vırbas'ın berü tarafdaki tabur ey yâr
 Kimisi geçdi kılıçdan kimisi bildi nâr
 Kâfirin kırıldığı kimse itmedi şümar
 Nakz-ı ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur

Kaldı toplarla havanlar ehl-i İslâm aldılar
 Bu gaza-yı ekber oldı ehl-i kal'a gördiler

Kal'anın toplarını şükran için doldurdılar
Nakz-ı ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur

Hamd ile toplar atıldı şükrü lillah gün bizim
Yanar iken nâr-ı gamda cism ü canımız bizim
Çün yetişdik işbu nura şimdiden nusret bizim
Nakz-ı ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur

Ahşam oldu kondı asker anda ol gice ey can
Ol taraftan kaçdı kâfir kara yüzle çıkdı can
Şadhezar olsun Hüdâ'ya şükr ü minnet her zaman
Nakz-ı ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur

Bu rebiülahirin yedincisi bazar günü
Oldı bazar nice nice atlar ü insan teni
Rabbena bize yetişdir böyle çok bazar günü
Nakz-ı ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur

Turdı anda iki üç gün ehl-i İslâm askeri
Sonra mansur ü muzaffer avdet itdi her biri
Şüphe yok mansur iden Allah'dır yok diğeri
Nakz-ı ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur

Ey Garîbî bu gazanın vasfına kasır dilin
Girifte çünkim senin aklın irişmez çek elin
Hin-i cenkde gerçi çok ah ü agazen/var/senin
Nakz-ı ahd eyledi Nemçe gör nice itdi gurur (Hasan, 1987:119-121)

Fıransız kıralı oğlun gönderdi

Fıransız kıralı oğlun gönderdi
Venediğe imdad idesin sandı

Cenge dayanamayup yüzün dönderdi

Bir andan Fıransız askeri sındı

Çevirdiler ilerisün gerisin

Tigden geçürdiler hele yarusun

Netice bozdular küffar çerisin

Katl olundu kıralzâdenin kendi (Elçin, 1988: 250)

Fürkati cümle âleme

Fürkati cümle âleme

Doldu Deli Bayazıd'un

Gül gibi güler cemali

Soldu Deli Bayazıd'un

Şimdi Osman beglerinde

Hakikat yog yanlarında

.....dağlarında

Kaldı Deli Bayazıd'un

Kâfirlerün bedtür işi

Cezâdur mü'mine işi

Turna telleriyle başı

Geldi Deli Bayazıd'un

Gelün öğüt alun öğüt

Kahrı çekmek gerek yiğit

Yoldaşları ile şehid

Oldu Deli Bayazıd'un

Şimdi gâziler önünde

Söylenur uc illerinde

Köçeği kâfir elinde
Kaldı Deli Bayazıd'un

Kul Piri söyledi sözün
Hakk'a tutupdurur yüzün
Melekler şehid namazın
Kıldı Deli Bayazıd'un (Elçin, 1981b akt. Elçin, 1990: 155)

Gaçgaça giderken yastığım galdı

Yöre: Adana. Kaynak Kişi: (Gelin) Emine Aktı. Derleyen: Erol Aktı. Derleme Tarihi: 1973.
Notalayan: Erol Aktı.

Gaçgaça giderken yastığım galdı
İğneden ipliğe Fransız aldı
Kurulu evlerimiz verane galdı

Yol verin muhacirlere hey garlı dağlar
Elleri goynunda gelinler ağlar

Gaçgaça gidene gelmez mi sandın
Gidipte dönmeyenleri öldü mü sandın
Kurulu evlerimiz verane galdı

Yol verin muhacirlere hey garlı dağlar
Elleri goynunda gelinler ağlar

Yunan'ın gemisinde kunduram galdı
İpeklimi mendilimi dalgalar aldı
Kurulu evlerimiz verane galdı

Yol verin muhacirlere hey garlı dağlar
Elleri goynunda gelinler ağlar (Atılğan, 1998: 236)

Gaziler şimdiki zaman içinde

Gaziler şimdiki zaman içinde
Bağdad-ı sâni de Budim değil mi
Âl-Osman oğlunun hükmü içinde
Bağdad-ı sâni de Budim değil mi

Anın Şat'ı var, bunun da Tuna'sı
Kudretten kurulmuş anın binası
Gül Baba Sultan anın evliyası
Bağdadı sâni de Budim değil mi

Ağalar, Budim'in şahbazı çoktur
Urum'da, Acem'de akranı yoktur
Kalesi Bağdat'tan ziyade pektir
Bağdad-ı sâni de Budim değil mi

Üzerine düşman seçilip gelse
Balyemez topları burçlara salsa
Ağalar cenk günü meydanı alsa
Bağdad-ı sâni de Budim değil mi

MUSTAFA der, gonca gülün bittiği
Bülbülleri de şakıyıp öttüğü
Hazret-i Ali'nin güreş tuttuğu
Bağdad-ı sâni de Budim değil mi (Öztelli, 1976: 479)

Geben'e konak tutturmuş

Geben'e konak tutturmuş
Ben içinde otur'rum deyi
İstanbul'a tel vurdurmuş
Ben asker getir'rim deyi

Yükte düzülü findığı
 Keril banka sandığı
 İstanbul'a tel vurdurmuş
 Hükümetin mustantığı

Gebenin de önü yazı
 Koyuna katarlar kuzu
 Çırpını çırpını ağlar
 Haçca Hatun, beyin kızı

Altın tartar vezne inen
 Kahat yazar imza inen
 Cenk ediyor kul olduğum
 Hazreti Hamza inen

Nediciğim nediciğim
 Başımı alıp gidiciyim
 Kardaşım' kuzusu altı olmuş
 Çoban olup güdücüyüm (Yaşar Kemal, 2019: 176)

Geldi kâfir bağladı cümle hisârım

Geldi kâfir bağladı cümle hisârım
 Ser çeküb eflâke çıkdı benim âh u zâr
 İmdâdım gelmeyen çeksün günâhım
 Al beni küffâr elinden pâdişâhım dir Budım

Dört kapusu vardır sahraya bakar
 Dört yanlar Tuna çağlayub akar
 Yedi yerde tabyası var seksen yere top atar
 Al beni küffâr elinden pâdişâhım dir Budım

Bir zaman olmuş idim sedd-i İslâm'a kilid
 Nice canlar canın idüb âkıbet oldu
 Tâ kıyâmet haşrolunca kesmezem Hakk'dan ümid
 Belki bir gün açılır baht-ı siyâhım dir Budim

Yâ İlâhî sen kerem kıl zahmima eyle tabib
 Gitdi varım göz göre düşmanlara oldu nasib
 Ey meded küffâr elinde yıkılıb oldu garib
 Mescid-i minber hem kiblegâhım dir Budim ağlar Budim

Komayın nâzenin şehrim benim küffâra mekân
 Eyleme Hakk kerimdir gam çeküb dide giryân
 Eyleme bu hususda suç buluban kimseye tân
 Eyleme böyle yazılmışdır ezelde emr-i İlâhî

Hasb-i hâlimi bilenler söylemiş efsanemiz
 Halk içinde Hakk tüketmiş şimdi [bizim tanımız]
 Sene bin doksan yedide zapt eyledi cephanemiz

Nasib oldu küffâra zırh-ı silâhım dir Budim ağlar Budim (06 Mil Yz Cönk 47: 15a;
 Köprülü, 1940: 127-128)

Genç Osman dediğin bir küçük uşak (Genç Osman Türküsü)

Yöre: Aydın. Kaynak kişi: Osman Şevki Uludağ. Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

(aman) Genç Osman dediğin bir küçük uşak
 Beline bağlamış ibrişim kuşak (of of)
 (of of) Askerin içinde birinci uşak
 Allah Allah deyip geçer Genç Osman (of of)

(aman) Bağdadın içine girilmez yastan
 Her ana doğurmaz böyle bir aslan (of of)
 (of of) Kelle koltuğunda geliyor Kars'tan

Allah Allah deyip geçer Genç Osman (of of)

(aman) Bağdad'ın kapısın Genç Osman açtı

Düşmanın cümlesi önünden kaçtı (of of)

(of of) Kelle koltuğunda üç gün savaştı

Allah Allah deyip geçer Genç Osman (of of)

(aman) Askerin bir ucu göründü Van'dan

Kılıncın kabzası görünmez kandan (of of)

(of of) Bağdad'ın içinde tozdan dumandan

Toz duman içinde kaldı Genç Osman (of of) (Kolektif, 2006: 390)

Germenciynen Balatçığın arası

Germenciynen Balatçığın arası (aman aman of)

Yaktı beni domdom kurşun yarası

Aman beyler yok mu bunun çaresi (aman aman of)

Gitti Cafer gitti efen ne çare

Kader kısmet böyle imiş ah ne çare

Mezarımı derin kazın dar olsun (aman aman oy)

Etrafımda lâle sümbül bol olsun

Ben ölürsem kardeşlerim sağ olsun (aman aman oy)

Gitti Cafer gitti efen biçare

Kader kısmet böyle imiş ne çare (Mirzaoğlu, 2000: 465)

Gine şahlanıyor kolbaşının kır atı

Yöre: Rumeli/Serhad. Kaynak kişi: Kemal Altinkaya. Derleyen: Muzaffer Sarısözen

Gine de şahlanıyor (aman) kolbaşının (yandım da) kır atı

Görünüyor (yandım aman) bize sefer yolları

Davullar çalsınlar (aman da) cengi (cengi de) harbiyi
Görünüyor (yandım aman) bize sefer yolları (Kolektif, 2006: 407)

Girid için emir geldi çünkü oldu yazılar

Girid için emir geldi çünkü oldu yazılar
Merd oğlu merd olan yiğit böyle günü özüler
Çünkü kurban için doğar anadan koç kuzular
Hazır olun din yoluna cenk idelim gaziler

Ol küffâr-ı bedfiâlin bu yıl yayı yasılır
Hak emriyle Kandiye'den kismetleri kesilür
Gâzi olan yiğitlerin tığı arşa asılır
Hazır olun din yoluna cenk edelim gaziler

Merd yiğidin settâresi açılır
Merd ile nâmerd olanlar o mahalde seçilür
Şehid olan gazilere hülle donlar biçilür
Hazır olun din yoluna cenk edelim gaziler

Merd olanlar terkeylemez gayret ile ârını
Din yoluna sebîl eder elde olan varını
Âsumane çıkaralım kâfirlerin zârını
Hazır olun din yoluna cenk edelim gaziler

Üsküdarî bu mahalde hatm idelüm sözümüz
İnşâallah dü cihanda dâima ak yüzümüz
Şehir olan hülle giyib tel kamsun gazimiz
Hazır olun din yoluna cenk edelim gâziler (Elçin,1988: 53)

Golumu salladım toplar oynadı

Yöre: Gaziantep. Kaynak kişi: Ökkeş Dehmenoğlu. Derleyen: Melih Duygulu.

Golumu salladım toplar oynadı
 Kara taş içinde (asker kaynadı)2
 Birinci gurşunda Şahin uyandı
 Vurun Antepçiler namus günüdür

Aynalı beşikte nenni eyledim
 Yetirdim büyüttüm (asker eyledim)2
 Antep'in uğruna kurban eyledim
 Analar da böyle Şahan beslesi

Sürerim sürerim gitmez kadana
 Fırsız kurşunu (değmez adama)2
 Beni bağışlayın şanlı Antep'e
 Vurun Antepçiler namus günüdür

Şahin'i sorarsan otuz yaşında
 Şahin'i vurmuşlar (köprü başında)2
 Çeteler birikmiş ağlar başında
 Vurun Antepçiler namus günüdür

Antep'in harbine on bir ay oldu
 Analar bacılar (saçını yoldu)2
 Uyan Şahin Antep düşmanla doldu
 Vurun Antepçiler namus günüdür (Tanses, 2006: 25)

Göç göç oldu göçler yola dizildi

Yöre: Erzurum. Kaynak kişi: Sebahattin Bulut. Derleyen: Merdan Güven.

Göç göç oldu göçler yola dizildi
 Uyku geldi ela gözler süzüldü
 Üç gün oldu elim yardan üzüldü

Ağam nerden aşar gelir yaylanın yolu.
Paşam nerden aşar gelir Bingöl'ün yolu.

Doldur doldur nargilemi tazele
Sarardı gül benzim döndü gazele
Tut elimden götür (indir) beni mezere
(At üstüme avuç avuç toprağı)

Ağam nerden aşar gelir yaylanın yolu.
Paşam nerden aşar gelir Bingöl'ün yolu.

Asker indi Ilıca'nın düzüne
Geri döndüm şehir çarptı gözüme
(Geri döndüm düşman çarptı gözüme)
Ben garibem kimse bakmaz yüzüme.

Ağam nerden aşar gelir yaylanın yolu.
Paşam nerden aşar gelir Bingöl'ün yolu. (Güven, 2012: 260)

Gökçen Efem iner gelir inişten

Yöre: İzmir/Ödemiş. Kaynak kişi: Avni Güler. Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

Gökçen Efem (aman aman) iner gelir inişten
(ah) her yanları görünmüyor da gümüşten (aman)
Gökçen Efem (aman aman) şimdi gelir döğüşten

(ah) Gökçen Efem efelerin (de) efesi (aman)
(ah) Altın gümüş para dolu da kesesi (aman)

Gökçen Efem (aman aman) efelerin efesi
(ah) Altın gümüş para dolu da kesesi (aman)
Bozdağından (aman aman) gelir onun gür sesi

(ah) Gökçen Efem efelerin (de) efesi (aman)

(ah) Altın gümüş para dolu da kesesi (aman) (Kolektif, 2006: 417)

Gördünüz mi bize hünkar n'eyledi

Gördünüz mi bize hünkar n'eyledi

Budim kullarını esir eyledi

Şadr-ı azim bize imdad virmedi

Yazık oldu aldı düşmen Budim'i

Budim kal'asın kıydı imdi

Kullarun kıymetin bilmedi

Gitdi elden Âli Osman kilidi

Yazık oldu aldı düşmen Budim'i

Yüzün göstermeyen ay ü güneşe

Gitdi güzel kızlar krala peşkeşe

Karga kuzgun doysun karadan leşe

Yazık oldu aldı düşmen Budim'i

Avret oğlan koyun gibi mileşür

Gitdi kâfir irzagi malı paylaşur

On bin avret esir olup halleşür

Yazık oldu aldı düşmen Budim'i

Ah Bidim'in büyük/büyük/ evleri

Dört tarafda bekler gerçek erleri

Görün başumuza gelen halleri

Yazık oldu aldı düşmen Budim'i

Ah Budim'in yassı yolları

İçinde gezerdi huri kızları
Görün başumızı gelen hâlleri
Yazık oldu aldı düşmen Budim'i

Toprak kulesinden yürüş idiler
Yügrük atlar ala kana batdılar
Nice canlar şehid olup yatdılar
Yazık oldu aldı düşmen Budim'i

Günde beş bin kunparası atıldı
Yidi kulesinin surları yıkıldı
Yüz bin adam niyâ ile basıldı
Yazık oldu aldı düşmen Budim'i

Ol şahbaz yiğitler elleri bağlu
Kâfırlar elinde dilleri dağlu
Alup götürdiler Esteroğon'a doğru
Yazık oldu aldı düşmen Budim'i

İmdada gelmeyen çeksün azabı
Kıyamet gününde virsün cevabı
Düşen şehidlerün yokdur hesabı
Yazık aldı düşmen Budim'i

sene-i ihdâ ve mi'ete ve elf (Hasan, 1987: 128-129)

Gördünüz mi Nemçe kralı neyledi

Gördünüz mi Nemçe kralı neyledi
Ahdin bozup cenge rağbet eyledi
Name ile kendi krala söyledi
Sürün asker Bana Luka/üstüne/

Tonbas ile köprüleri yaptılar
 Gradişka'da Sava suyn geçdiler
 Tabur ile toplar ile kalkdılar
 Geldi kâfir Bana Luka üstüne

Dört yanından muhasere itdiler
 Yire girüp metrise girdiler
 Günde bin top bedenine urdılar
 Duman düşdi Bana Luka üstüne

Ferhâdiye camisine girdiler
 Mihrabiyle minberini yıkdılar
 Minareden kal'asına bakdılar
 Geldi kâfir Bana Luka üstüne

Feryâd ider Bana Luka kal'ası
 Kal'a ile Ferhadiye camisi
 Harab oldı şehrimizin hepisi
 Yetiş paşa Bana Luka üstüne

Ali Paşa niyaz ider dostuna
 Sevkin koyup geçdi gayret postuna
 Seyf kuşandı kâfirin üstüne
 Tuğ çekilsün Bana Luka üstüne

Zabitleri hep götürdi araya
 Ferman itdi etrafıyle Seray'a
 Yeniçerler kullar çıksun alaya
 Tez yetişsün Bana Luka üstüne

Pazar günü gülbend dua okundı

Allah Allah diyüp kılıç çekildi
 Çarh-ı felek dayanmayup bozuldı
 Güneş toğdı Bana Luka üstüne

Kal'a halkı niyâz /ider/ Hüdâ`ya
 Nasib itme yâ-Rabb bâý ü gedâye
 Esir olmak bunun gibi adâye
 Şimdi gelen Bana Luka üstüne

Anın topı taburını bozdılar
 Tarihini bin yüz elli yazdılar
 Başsız Nemçe Virbas suyun yüzdılar
 Devlet kondı Bana Luka üstüne (Hasan, 1987: 103-106; Yıldırım, 2003: 158)

Gümüş cezvelerimiz kaynar ocakta

Gümüş cezvelerimiz kaynar ocakta
 Palaska belinde martin kucakta
 Dömeke Ovasında kaldım sıcakta
 Vurun gazilerim Allah aşkına
 Ölenler gidiyor cennet köşküne

Dömeke içinde bir sıra selvi
 Kimimiz nişanlı, kimimiz evli
 Sılada bıraktım bir saçı telli
 Vurun gazilerim Allah aşkına
 Ölenler gidiyor cennet köşküne (URL-2)

Hacın oldu ganlı guyu

Yöre: Adana-Saimbeyli. Kaynak kişi: Filiz Yavuz. Derleyen: Mustafa Onar.
 Hacın oldu ganlı guyu
 Uyu Osman Ağam uyu

Hücumunan almadılar
Yıkılası Sultan Suyu

Sekiz gâvur bir gelince
Osman'ımı şaşkırdılar
Baban çete başı diye
Ahmet'imi pişirdiler

Gadanı alayım gayın
Son görgü de bu muyudu
Çifte kurşun sıkılınca
Düşek yerin su muyudu

Hançer bıçak açıcılır
Gayrı bizi kesiciler
Ayan olsun Doğan Bey'im
Urumluyu basicılar (Atılğan, 1998: 351)

Hakk hatadan saklıya şöyle mertleri

Hakk hatadan saklıya şöyle mertleri
Issız kalmaz koç yiğidin yurtları
Aşub aşub gider Acem atları
Arkasında aslan gibi Genç Osman

Eğerleyin kır atımın ikisin
Kat ideyim düşmanımın [hepisin]
Sabah namazında Bağdad kapusın
Hüda'nın emriyle açdı Genç Osman

Benden selam olsun garib anaya
[...ler] bir dahi gelmez dünyaya sancağa

[...] Allah Allah

[...] Genç Osman

Allah Allah dedi çıkdı meydana
 Dört [yanı] bulandı kırmızı kana
 Bir dahi doğurmaz doğuran ana
 Zaman-ı kahraman oldu Genç Osman

Gece gündüz karakolda gezerken
 Yağlı kurşun yağmur gibi yağarken
 Yıkılası Bağdad seni döğerken
 [...] serdarı oldu Genç Osman

Sultan Murat der ki [...] varayım
 Bir yiğid var imiş anı göreyim
 Vezirlik istersen  tuğ vireyim
 [Layık] oldu Genç Osman Osman (06 Mil Yz Cönk 164: 9a-9b)

Havada bulut yok bu ne dumandır

Havada bulut yok bu ne dumandır
 Mahlede ölen yok bu ne figandır

Adı Yemen'dir gülü çemendir
 Giden gelmiyor acep nedendir
 Burası Muş'tur yolu yokuştur
 Giden gelmiyor acep nedendir

Kışlanın önünde redif sesi var
 Bakın çantasına acep nesi var
 Bir çift kundurayla bir de fesi var

Adı Yemen'dir gülü çemendir

Giden gelmiyor acep nedendir

Burası Muş'tur yolu yokuştur

Giden gelmiyor acep nedendir (Elçin, 1981a: 207; Öztelli, 1958: 70)

Haydar Oğlu aklın yok mu başında

Haydar Oğlu aklın yok mu başında

Niçün Âl-Osman'a âsî olursun

Her ne zulüm eyledinse dünyada

Ettiklerin bir bir bulursun

Hiç tapınma sakın kendi kendine

Sayd-ederler türlü fendile

İlyas Paşa gibi kayd-ı bendile

Hünkâr divanına bir gün gelürsün

Çün âsiyi cenklere dizdiler

Manoğlu'nun askerini bozdular

Hem Mehdî'nin derisini yüzdüler

Kınalı Oğlu berdâr oldu, bilürsün

Niçün oturmazsın kendi halinde

Şimdi sensin cümle halkın dilinde

Bilmiş ol ki, Kara Ali'nin elinde

Türlü türlü azabile ölürsün

KÂTİP ALİ eydür, var git işine

Dar ederler gen dünyayı başına

Karga, kuzgun konar bir gün leşine

Sanma böyle dâratla kalursun (Öztelli, 1976: 155; Ali Ufkî, t.y. : 23).

Hep paşalar tuğun çekti yürüdü

Hep paşalar tuğun çekti yürüdü
 Üstümüzü boz dumanlar bürüdü
 Kuruldu döğüş gaziler farıdı
 Boz duman içinde kalan Belgrad

Gine kavuşuyor ay ile yıldız
 Kuruldu döğüş, geceler de gündüz
 Defter ile gitti on yedi bin kız
 Güzelleri yesir olan Belgrad

Görebilsem Belgrad'ın dağların
 Yüreğime bir od düştü ağlarım
 Zabt-etmişler Belgrad'ın beylerin
 İslâma imdat der ağlar Belgrad

Hezeli de deli gönlüm hezeli
 Güz gelince döker bağlar gazeli
 Yesir gitti Belgrad'ın güzeli
 Güzelleri yesir giden Belgrad

Eyerlendi atlar, kabrler kazıldı
 Geldi düşman karşımıza dizildi
 Âl-i Osman orduları bozuldu
 İslâma imdat der ağlar Belgrad

Kuzular meleşir, bulmaz anayı
 Göz yaşıyla doldurdular Tuna'yı
 Gidi kâfir teslim aldı kaleyi

Camileri kilise olan Belgrad (Öztelli, 1976: 461-462; 06 Mil Yz Cönk 50: 29ab-28a; 06 Mil Yz Cönk 80: 9a)

Hesapçioğlu'nun koyunu Başçayır'da yayılır

Yöre: Ödemiş/Borçkaya. Kaynak kişi: Mehmet Ali Duran. Derleyen: Sabahattin Burhan.

Hesapçioğlu'nun koyunu Başçayır'da yayılır
 Hiç durmadan efem Avlan Buba'ya dayanır
 Hesapçioğlu'nun koyunu Uççayır'da yayılır
 Hiç durmadan efem Türkmen de Yurdu'na dayanır

Hesapçioğlu her nerelere varsa sandalyiler verilir
 Her nerelere varsa yine sayılır

Hesapçioğlu kızanlarını çekti Başçayır'dan yürüdü
 Hiç durmadan efem Türkmen de Yurdu'na dayanır
 Hiç durmadan efem Üçyol Cephesi'ne dayanır

Üçyol cephe değil mi
 Hesapçioğlu bizim efe değil mi (Mirzaoğlu, 2000: 455)

Hey onbeşli onbeşli

Yöre: Tokat. Kaynak kişi: Hamdi Tüfekçi. Derleyen: Nida Tüfekçi

Hey onbeşli onbeşli
 Tokat yolları taşlı
 Onbeşliler gidiyor
 Kızların gözü yaşlı

Aslan yârim kız senin adın Hediye
 Ben dolandım sen de dolan gel gediye
 Fistan aldım endazesini on yediye

Giderim elinizden
 Kurtulam dilinizden
 Yeşil baş ördek olsam

Su içmem gölünüzden

Aslan yârim kız senin adın Hediye
Ben dolandım sen de dolan gel gediye
Fistan aldım endazesini on yediye

Gidiyom gidemiyom
Sevdim terkedemiyom
Sevdiğim pek gönüllü
Gönlünü edemiyom

Aslan yârim kız senin adın Hediye
Ben dolandım sen de dolan gel gediye
Fistan aldım endazesini on yediye (Kolektif, 2000: 467)

Hücûm idüp Kâfir tabur bağladı

Hücûm idüp Kâfir tabur bağladı
Top sesinden yürekleri dağladı
Bunu gören Ehl-i İslâm ağladı
Gonca iken soldu gülün Ardahan

Müzeyyen çarşılar virâne kaldı
Dil bilmez kimseler içine doldu
Kalmadı şenliği târûmar oldu
Yağma oldu cümle malın Ardahan

Sultan Hamid bizzat gafletten uyan
Ortalıkta kaldı hep sabî sıbyan
Satıldı vilâyet ayan-be-ayan
Şikâyete yetmez dilin Ardahan

Biz de ol Hüdâ'ya çok ettik kusur
 Selâtin câmiler hep kaldı esir
 Haber olsun sana İstanbul Mısır
 Her yandan kesildi yolun Ardahan

Saat on ikide toplar atıldı
 Top dumanı birbirine katıldı
 Ne zaman ki imdat yolun tutuldu
 O zaman kırıldı belin Ardahan

Emiroğlu tabyası odlara yandı
 Kahraman Kaptan Bey pervâne döndü
 Seksen bin düşmanla yalnız kendi
 Duman sardı sağın solun Ardahan

Ağlayıp İsmail sen kılma zârî
 Ezel takdir etmiş Cenâb-ı Bârî
 Düşmanın canına Cehennem nârı
 Soldu al yeşil gülün Ardahan (Kırzioğlu, 1958, akt. Elçin, 1990: 206)

Isparta'dan çıktım başım selamet

Yöre: Aydın/Yenipazar/Dereköy. Kaynak kişi: İbrahim Çilingir. Derleyen: Muzaffer Sarısözen.

Isparta'dan çıktım başım selamet
 Çivril köprüsüne gelince koptu kıyamet
 Çoluğum da çocuğum Demirci Efem sana emanet

Güpegündüz artıyor benim kederim
 Ağlama annem ağlama yazım kaderim

Isparta'dan çıktım dalburuş kuşaklı
 Ülfet Beyin candarmaları süngülü bıçaklı

Demirci de efenin cepkeni sırma saçaklı

Güpegündüz artıyor benim kederim

Ağlama annem ağlama yazım kaderim (Kolektif, 2000: 474)

Istambul'dan çıhtım yola

Istambul'dan çıhtım yola

Salam verdim sağa sola

Kimsem yohtu halım sora

Oyan Sultan Eziz oyan

Elden gétti nısf-1 cihan

Istambul'dan çıhtı tatar

Kamçısını atar tutar

Mithat Paşa asker satar

Oyan Sultan Eziz oyan

Elden gétti nısf-1 cihan

Istambul'dan geli(r) kayığ

İçinde var sarhoş ayığ

Padişahlığ sene layığ

Oyan Sultan Eziz oyan

Elden gétti nısf-1 cihan

Istambul'dan çıhdım dama

Salam vérdim kayn u kavma

Asker oldum géttim Şam'a

Oyan Sultan Eziz oyan
Elden gétti nısf-ı cihan

Istambul'un minarası
Ezan véri zamparası
Cébinde yok bés parası

Oyan Sultan Eziz oyan
Elden gétti nısf-ı cihan (Terzibaşı, 1989-1991, akt. Saatçi, 2019: 52-53)

Istambul'un dört etrafı meteriz

Yöre: Kerkük. Kaynak kişi: Mustafa Nimet. Derleyen: Suphi Saatçi.
Istambul'un dört etrafı meteriz
Meterizden telli de kurşun atarız
Biz üç kardaş bir orduya yeteriz

Seferberlik şimdi de kırıyor béli
Evde koydum allı da pullu da gelini
Kâfir Mıskof bambarduman édiyor köyümü
Yaşım ondörd ben kabul édemem ölümü

Istambul'un dört etrafı Galata
Al kayıhçı bizi yetir Malat'a
Ne hoş olur duzlu ile zalata

Seferberlik şimdi de kırıyor béli
Evde koydum allı da pullu da gelini
Kâfir Mıskof bambarduman édiyor köyümü
Yaşım ondörd ben kabul édemem ölümü (Saatçi, 2019: 81)

İbtida Bağdat'a sefer olunca

İbtida Bağdat'a sefer olunca
 Atladı hendeği geçdi Genç Osman
 Kır atından düşünce şehid oldu
 Şehidlerin serdarısın sen Genç Osman

Sultan Murad aydır yüzün göreyim
 Almışım Bağdad'ı sana vereyim
 Vezirlik istersen üç tuğ vereyim
 Vezirlerin vezirisin Genç Osman

Eğerleyin kır atımın ikisin
 Haklayayın küffârların hepisin (06 Mil Yz Cönk 54: 53b)

İki üç beş kişiyle

Yöre: Makedonya.
 İki üç beş kişiyle
 Süri ordular koydum
 Dağlara revan olinces

Of yarelim yarelim

Daglar tepelerinde
 Saba borulari koydum
 Yunan buni top sanıyor

Of yarelim yarelim

İzmir ovalarında
 Büyük harpler başladı
 Denizler Yunan dolinces

Of yarelim yarelim

Kemâl'in ismi çikinces

İngiliz buna düşündür

Avrupa buna şaşıyor

Of yarelim yarelim

Büsbütün Türk milleti

El ee birlik oldi

Dünyayı ateşe virdi

Of yarelim yarelim (Hasan, 2008: 292-293)

İslâm askeriyiz gaza kasdına

İslâm askeriyiz, gaza kasdına

Hazretin sancağın çekip gideriz

Her birimiz seyfi alıp destine

Adûnun hatırın yıkıp gideriz

Atımız küheylân asıldır soyu

Şad ile Fırat'tan içeriz suyu

Kimse doğru yoldan şaşmasın deyü

Alâmet taşını dikip gideriz

Gaziler var tir-ü keman elinde

Tirkeşi sağında, seyfi solunda

Seri vermek için İslâm yolunda

Günahlarımızı silkip gideriz

Bir Gazi Hünkârın peşine düşüp
 Konup, göçüp, nice vâdiler aşıp
 Taşkın sular gibi kaynayıp coşup
 Acem iklimine akıp gideriz

KÂTİP de bu yolun geçti üstünden
 Ârifler kâmilî seçer sözünden
 Mâniler söyleyip bâtil yüzünden
 Ser ile eflâke çıkıp gideriz (Öztelli, 1976: 41)

İstihkâmın içinde

Yöre: Bulgaristan.
 İstihkâmın içinde
 Bir derin kuyu,
 Kuyudan çekerler
 Buz gibi suyu.

Of gençliğim, eyvah,
 Eyvah, yandı ya dünya.

İstihkâmın içinde
 Zincirli pınar,
 Soğuktur suları
 Yüreğim sızlar.

Of gençliğim, eyvah,
 Eyvah, yandı ya dünya. (Hâfız, 1990: 216)

İstihkâmın içinde aynalı çarşı

Yöre: Rodop.
 İstihkâmın içinde aynalı çarşı

Anne ben gidiyorum düşmana karşı

Of gençliğim eyvah

Eyvah, yandı ya dünya

İstihkâmın içinde bir uzun selvi

Kimimiz nişanlı, kimimiz evli

Of gençliğim eyvah

Eyvah, yandı ya dünya

İstihkâmın içinde vurdular beni

Ölmeden mezara koydular beni

Of gençliğim eyvah

Eyvah, yandı ya dünya

İstihkâmdam çıktım yan basa basa

Ciğerlerim çürüdü kan kusa kusa

Of gençliğim eyvah

Eyvah, yandı ya dünya

İstihkâmdan çıktım başım selâmet

Selânik'e ermeyince koptu kıyamet

Of gençliğim eyvah

Eyvah, yandı ya dünya

İstihkâmın içinde bir dolu testi

Analar babalar umudu kesti

Of gençliğim eyvah

Eyvah, yandı ya dünya (Öztelli, 2002: 834; Özbek, 1981: 369-370)

İşitmiş olun gaziler

İşitmiş olun gaziler

Varalım Bağdat üstüne

Ulu dağlar, sarp kayalar

Geçelim Bağdat üstüne

Sarptır Bağdad'ın eteği

İçi erenler yatağı

Sultan Murad'ın otağı

Kurulur Bağdat üstüne

İçelim Şad'ın suyunu

Bildik Şah'ının soyunu

Sultan Murad'ın tuğunu

Dikelim Bağdat üstüne

Alırlar, elde komazlar

Üstünde Han var demezler

Ulu toplar, balyemezler

Atılır Bağdat üstüne

Çalın vezirin borusun

Dostu gafil koman girsin

Koyverin asker yürüsün

Kırımlar Bağdat üstüne

DEMIROĞLU, sözün haktır

Hiç sözünde hilâf yoktur

Osmanî'de gayret çoktur

Kırılır Bağdat üstüne (Öztelli, 1976: 47)

İzmir ellerinde naneler biter

Yöre: Samsun/Vezirköprü. Kaynak kişi: Mustafa Beşer. Derleyen: M.Sarısözen-R.Yetişen.
TRT Türk Halk Müziği, Kırık Havalara,Rep. No: 5150.

İzmir ellerinde naneler biter (naneler biter)

Nanenin kokusu dünyayı tutar (dünyayı tutar)

Anne bu hasretlik ölümden beter (ölümden beter)

Dinibir uğruna giden aslanlar (giden yavrular)

Sabahtan kalktım da güneş parlıyor (güneş parlıyor)

Oturmuş çeteler tüfek yağıyor (tüfek yağıyor)

Anneler babalar yaman ağlıyor (yaman ağlıyor)

Dinibir uğruna giden aslanlar (giden yavrular)

Sabahtan kalktım da çantama baktım (çantama baktım)

Cephanem tükendi düşmana çattım (düşmana çattım)

Anne bu canımı millete sattım (millete sattım)

Dinibir uğruna giden aslanlar (giden yavrular)

İzmir'in içine aman aman

Yöre: Makedonya.

İzmir'in içine aman aman (2)

Bumba koydular (2)

Bumbanın adını Yunan koydular (2)

Yaşa Kemâl yaşa binlerlen yaşa

On iki kaymakam bir Kemâl Paşa

İzmir'in içinden aman ateş parlıyor (2)

Oturmuş Yunan askeri mavzer yaylıyor (2)

Yaşa Kemâl yaşa binlerlen yaşa
On iki kaymakam bir Kemâl Paşa

Dün sabah ben kalktım aman aman çantama baktım (2)

Ağlayıp sızlayıp boynuma baktım

Yaşa Kemâl yaşa binlerlen yaşa
On iki kaymakam bir Kemâl Paşa

Dün sabah (Sabahleyin) ben kalktım aman aman çadır kapalı (2)

Önüne kaplamış körü topalı

Yanında oturur eli sopalı

Yaşa Kemâl yaşa binlerlen yaşa
On iki kaymakam bir Kemâl Paşa (Hasan, 2008: 294)

İzmir'in dağlarında çiçekler açar

İzmirin dağlarında çiçekler açar
Altın gümüş ordu ateşler saçar
Bozulmuş Yunanlılar yel gibi kaçar
Kader böyle imiş ey şanlı Ata
Yaşa Mustafa Kemal paşa yaşa

Peygamber kucağı şehitler yeri
Çalındı borular haydi ileri
Bozuldu çadırlar kalmayın geri
Kader böyle imiş ey şanlı Ata
Yaşa Mustafa Kemal paşa yaşa

Türk oğluyum ben ölmek isterim
 Toprak diken olsa yatağım yerim
 Allahından utansın dönenler geri
 Kader böyle imiş ey şanlı Ata
 Yaşa Mustafa Kemal paşa yaşa (Üngör, 1966: 201)

Kabrimin başı Bozdağ'a karşı

Kabrimin başı Bozdağ'a karşı
 Üstümün toprağı gözümün yaşı
 Çakırcalıyı vurdular akşama karşı

Ağlarım anam ağlarım günler doğunca
 Leşimi kaldırma bacım gelmeyince

Çekiverin kır atımı binek taşına
 Kollarım erişmiyor eğer kaşına
 Karıncalıdağ başında bu hâl geldi başıma

Ağlarım anam ağlarım günler doğunca
 Leşimi kaldırma bacım gelmeyince (Elçin, 1990: 82)

Kaçça kaçça geçti ele çok şükür

Kaçça kaçça geçti ele çok şükür
 Şer Himmed mürd oldu, iller donansın
müyesser kıldı Hak şükür
 Şer Himmed mürd oldu, iller donansın

.....

.....

Ateşlerde yandı cümle silâhı
 Mürd oldu Şer Himmed, iller donansın

Tahtalı çok kıldı cengi, savaşı
 Şer Himmed yoluna kıstırdı başı
 Zift olsun İzmir'in taşı, toprağı
 Mürd oldu Şer Himmed, iller donansın

Gelmemiş cihana böyle bir âsi
 Tüttü mâtem ile fezâyâhı
 Kabul oldu müminlerin duası
 Mürd oldu Şer Himmed, iller donansın

FEVZÎ der, görüldü işte nâşları
 Saray altına cem'oldu başları
 Katl-olundu cümle ebâ kuşları
 Mürd oldu Şer Himmed, iller donansın
 Temmet sene 1131 (Uluçay, 1958: 99-100)

Kalenin başında ekerler darı

Kalenin başında ekerler darı
 Ekerler biçerler ederler kârı
 Yar bana yollamış ayvaynan nârı

Oy Temir Ağa yan Temir Ağa
 Bir ayak üstüne dön Temir Ağa

Kalenin başında ekerler küncü
 Ekerler biçerler severler genci
 Yâr bana göndermiş ayva turuncu

Oy Temir Ağa yan Temir Ağa
 Bir ayak üstüne dön Temir Ağa

Kalenin dibinde taş ben olaydım

Ale göz üstüne kaş ben olaydım

Bacısı güzele gardaş olaydım

Oy Temir Ağa yan Temir Ağa

Bir ayak üstüne dön Temir Ağa (Komisyon, 2000: 504)

Kalktı göç eyledi Avşar elleri

Kalktı göç eyledi Avşar elleri

Ağır ağır giden eller bizimdir

Arap atlar yakın eyler ırağı

Yüce dağdan aşan yollar bizimdir

Belimizde kılıcımız kirmâni

Taşı deler mızrağımın temreni

Hakkımızda devlet etmiş fermanı

Ferman padişahın dağlar bizimdir

Dadaloğlu'm yarın kavga kurulur

Öter tüfek davlumbazlar vurulur

Nice koç yiğitler yere serilir

Ölen ölür kalan sağlar bizimdir (Adalı, 1973: 63)

Kara çadır is mi tutar

İcracı: Adanalı Hakkı Efendi.

Kara çadır is mi tutar

Martin tüfek pas mı tutar

Ağlaşalım anam bacım

Elin kızı yas mı tutar

Kutlu kumaş kirlenirse
 Başta püskül pullanırsa
 Ya kimlere baba desin
 Küçük bebek dillenirse

Günden yana soldu m'ola
 Yerden yana oldu m'ola
 Mehmet'imın ala gözün
 Karıncalar oydu m'ola

Gitme Yemen'e Yemen'e
 Yemen sıcak dayanaman
 Tan borusu er vurulur
 Sen cahilsin uyanaman (Babaoğlu, 2021)

Kara imiş şu Antep'in yazısı

Kara imiş şu Antep'in yazısı
 Yaktı yandırdı bütün âlem nâsı
 Yürekten çıkmıyor kardaş acısı

Hanı benim mor sümbüllü bağlarım
 Antep diye hazin hazin ağlarım

Mağaralardan geliyor ağıtlar sesi
 Yaktı yandırdı âlem nâsı
 Pazarda satılır şehitler fesi

Hanı benim mor sümbüllü bağlarım
 Antep diye hazin hazin ağlarım

Kavaklığın şirazesı bozuldu

Hamanaz'a kara çadır kuruldu
Camilere şehit kabri kazıldı

Hanı benim mor sümbüllü bağlarım
Antep diye hazin hazin ağlarım

Fransızlar her taraftan yürüdü
Yağ kalmadı yüreklerde eridi
Nice yiğitler istihkâmda çürüdü

Hanı benim mor sümbüllü bağlarım
Antep diye hazin hazin ağlarım

Fransızlar dört taraftan geldiler
Top sesinden hep sabiler öldüler
Nice gelinler evde bakes kaldılar

Hanı benim mor sümbüllü bağlarım

Antep diye hazin hazin ağlarım (Öztelli, 2002: 702-703; Ekrem Besim Bey, 1927: 5; Gazimihal, 2017: 203-204; Özbek, 1981: 373)

Kara kazan çoştı derler

Kara kazan çoştı derler
Dalga dalga aştı derler
Osman Paşanın askeri
Gece burdan geçti derler

Moskof Tunayı atladı
Karakolları yokladı
Osman Paşanın kolunda
Yüz bir tane top patladı

Tuna nehri aşmam diyor
 Etrafıma taşmam diyor
 Kör olası kâfir Moskof
 Ben Tunadan çıkmam diyor (Öztelli, 1955: 68)

Karadağ'da düşman topu patlıyor

Yöre: Kars. Kaynak kişi: Âşık Şeref Taşlıova-Âşık M.Çobanoğlu. Derleyen: Nida Tüfekçi

Karadağ'da düşman topu patlıyor
 Asker hücum etmiş Kars'ı alıyor
 Hırsınan hasımımız çatlıyor

Vurun evlatlarım Allah aşkına
 Şehit olanımız cennet köşküne
 Atın aslanlarım Allah aşkına
 Şehit olanımız cennet köşküne

Kars'ın kalesinde Yahni Çölünde
 Asker ilerliyor gümrü yolunda
 Halit Paşa önde tüfek elinde

Vurun evlatlarım Allah aşkına
 Şehit olanımız cennet köşküne
 Atın aslanlarım Allah aşkına
 Şehit olanımız cennet köşküne

Halit Paşa der ki durmayın atın
 Düşmanın da kökü gelsin büsbütün
 Bozulmuş ordusu kaçıyor tutun

Vurun evlatlarım Allah aşkına
 Şehit olanımız cennet köşküne

Atın aslanlarım Allah aşkına

Şehit olanımız cennet köşküne (Kolektif, 2000: 518)

Karalı yazılmış bahtın ezeli

Karalı yazılmış bahtın ezeli

Çıktın elden gonca-dehan Ardahan

Kafkaz Petro Moskov gibi yüz elli

Birden degen serv-i revan Ardahan

Burcu bedenine toplar atılmış

Hânümanlar batmış siban çatılmış

Sokaklarda al kan sele katılmış

İssız ağlar oldu veran Ardahan

Hüseyin Paşa'ya meded olmadı

Hesapsız Küffar'a zafer kılmadı

Feryad figanına çâre bulmadı

İfritler elinden ceyran Ardahan

Moskof talan etti eldeki varı

Bağları hicranda vermedi bârı

Gülleri perişan bülbülü zârı

Dört yanı har bağlı güldan Ardahan

Gülşenine düşman eli değince

Menefşe sünbülü soldu yeğince

Sonalara yuvayı yâda çekince

Yavrusuz gezer sergerdan Ardahan

Yaylada dağının maralın n'oldu

Yerlerine şimdi hınzırlar doldu

Yosmaların sırma saçını yoldu
Yandın nârın nazlı civan Ardahan

Ağla cihan ağla kaldı kolumuz
Açıldı küffar'a gülşen yolumuz
Haber almaz oldu sağ ve solumuz
Meded ede bize Yaradan Ardahan

Osmanlı yurdunun namı kilidi
Ölkemize karşı Çamlıbel idi
Moskof'a geçince Kars çok lel idi
Çıkmaz acın kalbler yakan Ardahan

Nurânî câmiler zulmette kaldı
Hocası eşrâfi hasrette kaldı
Mescid ü medrese hayrette kaldı
Bağrı büryan gözü giryan Ardahan

Yıkılsın âsüman kalmadı direk
Hicr elinden ağlar çok arslan-yürek
Cümle Osmanlı'ya cehdetmek gerek
Başka yok derdine derman Ardahan

Meded ide rabb'im ehl-i İslâm'a
Biz girdâba düştük İstanbul dâma
Eski şan kalmadı vardık cüdâma
Hayr-encam yetire Sübhan Ardahan

Bütün ehl-i İslâm kara-bağladı
Melekler yas tuttu cihan ağladı
Hakkî bu hâle çok bağrın dağladı

Hak ide felâhı ferman Ardahan (Kırzioğlu, 1958, akt. Elçin, 1990: 196-197)

Karayılan derki gelin oturak

Yöre: Gaziantep. Kaynak kişi: Necla Akpınar. Derleyen: Merdan Güven.

Karayılan derki gelin oturak

Kilis yollarından kelle getirek vay beni beni

Nerde düşman varsa orda bitirek

Vurun Antepliler namus günüdür

Kolumu salladım toplar oynadı

Karataş içinde asker kaydadı

Birinci kurşunda şahin uyandı

Vurun Antepliler namus günüdür

Sürerim sürerimde gitmez kadama

Fransız kurşunu değmez adama

Beni bağışlayın şanlı Antebe

(Kara haberim verin babama)

Vurun Antepliler namus günüdür (Güven, 2012: 267)

Karşıdan karşıya Bozan'ın yurdu

Yöre: Gaziantep. Kaynak kişi: Ahmet Teke. Derleyen: Ferruh Arsunar.

Karşıdan karşıya Bozan'ın yurdu

Üstüme gelemez bir bölük ordu

Aslımı sorarsan çöllerin kurdu

Ölüm sana da lâyıık değil Deli Bozan.

Alamadım şu dünyanın dadını

Deli Bozan çağırınlar adımı

Kaldırırım Asker Beyin adını

Ölüm de sana lâyıık değil Deli Bozan.

Atımı bağladım bir dal tikene
 Ömrümü tükettim ömrün tükene
 Benden selâm söyleyin kefin dikene
 Ölüm de sana lâyük değil Deli Bozan.

Atımı bağladım Arban düzüne
 Zalım kurşun niye degdin dizime
 Benden selâm söylen emmim kızına
 Çıkarsın alları geysin karayı. (Arsunar, 1962: 149-150)

Kaymakçı'dan çıkdım başım da selamet

Yöre: İzmir/Ödemiş. Kaynak kişi: Işık Dede. Derleyen: TRT Müzik Dai. Başk. Thm Md.

Kaymakçı'dan çıkdım başım da selamet
 İki de mezar arasında koıtu kıyamet
 Beni vuranı sorarsan Çakırca Memet

Ağlama da Zeyneb'im ağlama ne gelir elden
 Benim de çektiklerim kendi dilimden

Kaymakçı'nın yolları demirden de sert
 Çıkınca yola da kişnedi kırat
 Çakırçalı'nın oğlu görmesin rahmet

Ağlama da Zeyneb'im ağlama ne gelir elden
 Benim de çektiklerim kendi dilimden (Kolektif, 2000: 538)

Kıratımın nalı yoktur

Yöre: İzmir/Ödemiş. Kaynak kişi: Hüseyin Fil. Derleyen: Hüseyin Yaltırık. TRT Türk Halk Müziği, Kırık Havalar Rep. No: 5087.

Kıratımın nalı yoktur
 Torbasında yemi çoktur

Bize derler Poslu Efesi
Başımızda amir yoktur

Kıratımın saçakları
Çamur olmuş bacakları
Düşmanlara teslim olmuş
Efelerin alçakları

Kıratımın nalı ince
Ölüyorum görmeyince
Teslim etmem gümüş de saplı martinimi
Postlu efem gelmeyince

Koca Balkan uzar boylu boyunca

Yöre: Rumeli/Plevne, Kaynak kişi: Hasan Rodoplu, Derleyen ve notaya alan: Nihat Kaya.
TRT Türk Halk Müziği, Kırık Havalara, Rep. No: 5422.

Koca Balkan uzar boylu boyunca
Çok kurbanlar aldı savaş olunca
Düşman kaçtı Osman Paşa gelince

Yaşa Osman Paşa yaşa
Askerlerinle bin yıl yaşa

Plevne'nin üstünü duman bürüdü
Ordumuz düşmana karşı yürüdü
Düşmanlar Tuna'dan öte sürüldü

Yaşa Osman Paşa yaşa
Askerlerinle bin yıl yaşa

Düşmanlar Tuna'yı erken atladı
Plevne'nin içinde toplar patladı

Osman (da) Paşa düşmanı hakladı

Yaşa Osman Paşa yaşa

Askerlerinle bin yıl yaşa

Koş koş oldu kösler yola dizildi

Koş koş oldu kösler yola dizildi

İndi indi yâr elimden üzildi

Yavrum üzildi, yavrum üzildi

Uyku geldi ela gözler süzildi

Kızlar nerden aşar yolu yaylanın

Anam, nevrurun anam, nevrurun

Doldur doldur nargilemi tazele

Sarardı soldu rengim döndü gazele

Anam gazele yavrum gazele

Dut kolumdan endir beni mezara oy mezara (Tanses, 2006: 87)

Kur'a kağıtları allı yeşilli

Yöre: Kocaeli-Kandıra. Kaynak kişi: Fatma Dinç (Koca Fatma). Derleyen: Yılmaz Pakalınlar.

Kur'a kağıtları allı yeşilli

Ben babama ısmarladım eşimi

Kim ayletmiş benim kız kardeşimi

Ağlar anam ağlar babam gelmez ölürüm

Devletin yoluna kurban olurum

Talim ettiğimiz bir kısık dere

Sallama kırbacımı her yanım yara

Sorun binbaşı'ya sızamız nere

Ağlar anam ağlar babam gelmez ölürüm
Devletin yoluna kurban olurum

Kur'a kağıtları Üsküdar aştı
Üç'lülerin dört'lülerin tebdili şaştı
Üç aylık gelini bıraktı kaçtı

Ağlar anam ağlar babam gelmez ölürüm
Devletin yoluna kurban olurum (Kolektif, 2009: 57)

Küffar sanır hüccet almış Eğri'ye

Küffar sanır hüccet almış Eğri'ye,
Hali benzer nefes çekmiş bengiye,
Bire sorun Nemçelü'ye Lehli'ye,

Ne de çabuk unuttular Muhaç'ı.
Seketvar'ı Tamaşvar'ı Uyvar'ı.
Haberler iletin Beç Çasarı'na,

Durmasın kılıcın sarsın donuna
Er ise buyursun er meydanına.
Ne de çabuk unuttular Tamaşvar'ı Uyvar'ı.

Ne de çabuk unuttular Muhaç'ı,
Seketvar'ı Tamaşvar'ı Uyvar'ı (Özbek, 1981:386)

Küffar sanur hüccet almış Eğri'ye

Yöre: Rumeli. Kaynak kişi: Kemal Altinkaya. Derleyen: Sadi Yaver Ataman
Küffar sanur hüccet almış Eğri'ye
Hali benzer nefes çekmiş bengiye
Bire sorun Nemçelüyle Lehliye

Ne de çabuk unuttular Muhaç Zigetvarı
Temişvarı Uyvarı

Yağız atın dikelince yelesi
Başımızdan esti gaza nefesi
Bre sorun nerde Nemçe kalesi
Dayanır mı zülfikare kellesi (Kolektif, 2000: 573)

Merhametsiz padişahlar askeri

Merhametsiz padişahlar, askeri
On senedir eğliyorlar Hicaz'da
Genç iken kocadım yitirdim yâri
Soyka Yemen yiğit koymadı bizde

Ne olur karlı dağlar ne olur
Asker yârim gelse yarelerim ey' olur

Padişaha söylen yâri göndersin
Bu kanunu bu zakkumu döndersin
On seneyi bir seneye indirsin
Hiç mi merhamet yok Sultan Aziz'de

Ne olur karlı dağlar ne olur
Asker yârim gelse yarelerim ey' olur (Yaşar Kemal, 2019: 158)

Mızıkâ çalındı düğün mü sandın

Mızıkâ çalındı, düğün mü sandın
Al yeşil bayrağı gelin mi sandın
Yemen'e gideni gelir mi sandın

Tez gel ağam tez gel dayanamirem

Uyku gaflet basmış uyanamirem
Ağam öldüğüne inanamirem

Koyun gelir kuzusunun adı yok
Sıralanmış küleklerin sütü yok
Ağamsız da bu yerlerin tadı yok

Tez gel ağam tez gel dayanamirem
Uyku gaflet basmış uyanamirem
Ağam öldüğüne inanamirem

Ağamı yolladılar Yemen eline
Çifte tabancalar takmış beline
Ayrılmak olur mu taze geline

Tez gel ağam tez gel dayanamirem
Uyku gaflet basmış uyanamirem
Ağam öldüğüne inanamirem (Özbek, 1981: 377; Elçin, 1990: 63)

Mızıklar çalıyor

Yöre: K.Maraş/Afşin. Kaynak kişi: Ahmet Duran Yılmaz. Derleyen: Abdülaziz Yılmaz.

Mızıklar çalıyor,
On altılı gelsin diye.
On beşliden asker mi olur!
Topluyorlar ölsün diye.

Askerler geldi derildi,
Söylerim dilim yoruldu.
Kurban olurum yüzbaşı,
Biri Gazze'de vuruldu.

Firarları topluyorlar,
 Onlar da kaçmak derdinde.
 Kurban olurum binbaşı,
 Biri vuruldu Mardin' de. (Komisyon, 2008: 32)

Molla oturmuş da yazı yazıyor

Molla oturmuş da yazı yazıyor
 Ah ince dillerden ince dillerden
 Hiç mi gelen yoktur bizim illerden
 Davran beyim davran kâfir zor geldi

Kara taş içinde toplar kuruldu
 Vura vura anam kolum yoruldu
 Yılan beyim koltuğundan vuruldu
 Davran beyim davran kâfir zor geldi

Yılan beyim der ki öldüm gaziler
 Kurşun değdi yaralarım sızılar
 Kime boyun eğsin emlik kuzular
 Davran beyim davran kâfir zor geldi

Yılan beyim der ki öldüm gaziler
 Kurşun değdi yaralarım sızılar
 Kime boyun eğsin emlik kuzular
 Davran beyim davran kâfir zor geldi

Mollanın hircunda bir top alaca
 Camiye getirin kanlı salaca
 Hiç kimsem yoktur gide Hallaca
 Davran beyim davran kâfir zor geldi

Kilis'in yoluna arpa ekildi
 Arpanın yoluna mermi dikildi
 Analar bacılar yola döküldü
 Davran beyim davran kâfir zor geldi

Maraş'tan çıkım da girdim bahçeye
 Vatan satılır mı altın akçaya
 Bizim çeteler de dönmüş Sökçe'ye
 Davran beyim davran kâfir zor geldi

Anama söyleyin damda yatması
 Taze meyvalardan yiyip tatmasın
 Mollam gelir deyü umud etmesin
 Davran beyim davran kâfir zor geldi (Güney, 1959: 65)

Muhabbetler kuruldu

Yöre: İzmir/Ödemiş. Kaynak kişi: Hüseyin Fil. Derleyen: Talip Özkan.

Muhabbetler kuruldu
 Desti dümbek vuruldu
 Kör Bayram'ı sorarsan
 Sol dizinden vuruldu

Olamaz gayri
 Damlardan çıkamaz gayri

Bugün mahkeme başı
 Sallanır köşe taşı
 Al yanağı yol etmiş
 Elâ gözünün yaşı
 Olamaz gayri
 Damlardan çıkamaz gayri (Kolektif, 2000: 607)

Murad Han'ım sefer kıldım ahrete

Murad Han'ım, sefer kıldım ahrete
 Hayır dua edin, ruhum şad edin
 Kadem basıp nidâ edin rahmete
 Hayır dua edin, ruhum şad edin

Kimlere eyledi vefâ bu zaman
 Bana verir mi-ya ecelden aman
 Ahret hakkın helâl eyleyin heman
 Hayır dua edin, ruhum şad edin

Ölüm fikri gelmez idi yâdıma
 Dört iklimde Gazi derler adıma
 Tevârihler yazılsın Bağdad'ıma
 Hayır dua edin, ruhum şad edin

Ömrüm kervanı ecel'le görüştü
 Düşmanlarım muradına kavuştu
 Ömrüm tamam oldu, vâdem erişti
 Hayır dua edin, ruhum şad edin

Her canipte bu haberi bildikte
 Kimisi ağlayıp kimi güldükte
 Hind'e elçim varıp yine geldikte
 Hayır dua edin, ruhum şad edin

Gayret-i din için gazâyâ gittim
 Sahib-kıran idim, ne cenkler ettim
 Padişah iken taşlar yasadırıp yattım
 Hayır dua edin, ruhum şad edin

Âhir işte ecel şarabına kandım
 Canım teslim edip tabuta kondum
 İşte kara yerin altına indim
 Hayır dua edin, ruhum şad edin

Vâdem erdi, bana neylesin tabib
 Ecelden kurtulmadı Hazret-i Habib
 Malta'da taht kurmak olmadı nasip
 Hayır dua edin, ruhum şad edin

İBRAHİM der, anın kulu olanlar
 Dua etsin devletinde gülenler
 En'amım, ihsanım, lütfum görenler
 Hayır dua edin, ruhum şad edin (Öztelli, 1976: 65-66)

Murad Reis eydür hey gaziler hazır olun vaktinize

Murad Reis eydür hey gaziler hazır olun vaktinize
 Hazreti Ali Döldül'e bindügi günlerdir bu gün
 El ayak hurdehâş olub şehid olur gaziler
 Analar oğul deyüb anduğı günlerdir bu gün

Gün doğmadın rast geldin ol yezidi pusıda
 Ümidimiz budur Hak'dan kılıç arşa asıla
 Döğüşelim ey gaziler nice başlar kesile
 Ulu kuşlar leşlere doydüğü günlerdir bu gün

Bu imiş korsan gemisi Mısır'ın yolunu kesen
 Kerbelâ'da şehid oldı İmam Huseyin Hasan
 Aldın kâfirin gemisin şükür geldin sag esen
 Cezâyirlü şen olub geldüğü günlerdir bu gün

Armutlu eydür ey gaziler boyanmış kızıl kana
 Kendüngüze magrur olmanıp dünya fenâdır-fenâ
 Derya yüzinde hûriler cenk ider bâd-ı sabâ
 Muhammed Mu'cizâtı induğı günlerdir bu gün (Elçin, 1981a: 192)

Muş'un etrafı dağdır meşedir

Yöre: Muş. Kaynak kişi: Kadri Kars. Derleyen: TRT Müzik Daire Başkanlığı

Muş'un etrafı dağdır meşedir
 İçinde oturan Veysi Paşa'dır
 Veysi emir verdi Muş'u boşaltın

Ağla vatan ağla gör neler oldu
 Muş'u işgal eden Moskoflar oldu

Muş'un etrafından atlı gezerim
 Vatan elden gitmiş yaşlı gezerim
 Elbisem kirlenmiş paslı gezerim

Ağla vatan ağla gör neler oldu
 Muş'u işgal eden Moskoflar oldu

Muş'un ovası da bahçeler bağlar
 Serindir suları durmadan çağlar
 Yârinden ayrılan ah çeker ağlar

Ağla vatan ağla gör neler oldu
 Muş'u işgal eden Moskoflar oldu (Tanses, 2006: 32)

Muş'un etrafında fesli gezerim

Yöre: Muş. Kaynak kişi: Kadri Kars. Derleyen: TRT Müzik Dai. Başk. Thm. Md.

Muş'un etrafında fesli gezerim

Elbisem kirlenmiş paslı gezerim
Vatan elden gitmiş yaşlı gezerim

Ağla gözüüm ağla gör neler oldu
Vatanı terk eden hainler oldu

Muş'un etrafında bahçeler bağlar
Havası serindir suları çağlar
Yuvadan ayrılan garipler ağlar

Ağla gözüüm ağla gör neler oldu
Vatanı terk eden hainler oldu (Kolektif, 2000: 608)

Namaz kılarken canım yasladılar

Namaz kılarken canım yasladılar
Atım oynadırken yolum kestiler
Suçum nedir benim bana kıydılar
Emir Hak'tan demiş Sultan İbrahim.

Varın söyleyin anam yasım yaslasın
İki kız kardaşım kara bağlasın
Telli Haseki yüreğin dağlasın
Emir Hak'tan demiş Sultan İbrahim

Kanı benim bunda kalan mallarım
Kılınc ile feth olundu illerim
Ağlayu ağlayu dudu kullarum
Emir Hak'tan demiş Sultan İbrahim

Mansur eydür bahar olsun yaz olsun
Bana kıyanların ömrü az olsun

Ben gittim Sultan Mehemmed şaz olsun
Emir Hak'tan demiş Sultan İbrahim (Elçin, 1990:172)

Nasıl methedelim Mihrali Bey'i

Nasıl methedelim Mihrali Bey'i
Eyvah Mihrali Bey gitti gelmedi
Düşman mı oldular kahraman sana
Eyvah Mihrali Bey gitti gelmedi

Sürmeler çekilir kirpiğe kaşa
Mihrali Bey o Yemen'e ulaşsın
Günler sıcak olur çıkamaz başa
Eyvah Mihrali Bey gitti gelmedi

Acıyurt iklimi Konak Köyü'nü
Ne bayramı belli ne düğünü
Gözlerim gelmedi Ali Bey'imi
Eyvah Mihrali Bey gitti gelmedi

Aştı çayır çimen güller nergizler
Bütün yasta kaldı gelinler kızlar
Sivas ahalisi yolunu gözler
Eyvah Mihrali Bey gitti gelmedi

Malın mülkün mirasçılar paylaşır
Rüştü Bey'in Konağı'nda eğleşir
Bacıların "Gardaş" deyi ağlaşır
Eyvah Mihrali Bey gitti gelmedi

Vasfedelim Mihrali bey halım
Yiğitliğin şerefini şanı

Çifter hamı bekliyorlar yolunu
Eyvah Mihrali Bey gitti gelmedi

İsa Bey'im O'nun büyük gardaşı
Yemen'e yapmaya gitti savaşı
Ağlar Sivas halkı döker göz yaşı
Eyvah Mihrali Bey gitti gelmedi

Yemen dedikleri gayet sıcaktır
Konak Mihrali Bey yalan ocaktır
Ahababın yarenin dostların çoktur
Eyvah Mihrali Bey gitti gelmedi

Mihrali Bey ünün duyanlar ağlar
Gam çeker dostları kara yas bağlar
Ulaş Nahyası'nda köyler kan ağlar
Eyvah Mihrali Bey gitti gelmedi

Kahraman Mihrali yiğit bir kişi
Ne yazı bellidir ne soğuk kışı
Topladı orduyu otuz bin kişi
Eyvah Mihrali Bey gitti gelmedi

Biter mi hiç Mihrali Bey davası
Aslanın boş kalmaz yurdu yuvası
Bir beş değil atmış köyün ağası
Eyvah Mihrali Bey gitti gelmedi

Ummazdım ki ol Yemen'le kalasın
Sıcağından böyle bir hoş olasın
Kars'ın kumandanı Acem balası

Eyvah Mihrali Bey gitti gelmedi

Ne diyelim senin yiğitliğine
Alem and içiyor hürmetliğine
Hak'tan inayet kuvvetliğine
Eyvah Mihrali Bey gitti gelmedi

Öyle bir kumandan öyle paşaydı
Biner ata yüce dağlar aşardı
Maiyetinde nice yiğit yaşardı
Eyvah Mihrali Bey gitti gelmedi

Bu Mihrali Bey'in bu hah böyle
Konuşurdu ağa paşa bey ile
Dinlen gel Püryani yeniden söyle
Eyvah Mihrali Bey gitti gelmedi (Turhan vd., 1996, akt.Tanses, 2008: 103)

Nasıl yanmam kime oldu olanlar Şah-ı devrâna

Nasıl yanmam, kime oldu olanlar Şah-ı devrâna
Bilinmez oldu malı, kıydılar ol zill-ı Yezdân'a
Saraya velvele saldı, cihanı koydu efgana

Cihan mâtem tutup kan ağlasın Abdülaziz Han'a
Medet Allah, mübarek cismi boyandı kızıl kana

Hilâfet mesnedinde olmuş iken bir muazzam padişah
Dayanıp Hakk'a din-ü milleti eyler idi âgâh
Hulûs ile öpenler pâyini yüz döndürüp nâgâh
Medet-kâr olmadı hiç kimseler ahvâline eyvah

Cihan mâtem tutup kan ağlasın Abdülaziz Han'a

Medet Allah, mübarek cismi boyandı kızıl kana

Buna kim yanmaz, etti terk-i can namus ve gayretle

Bilinmedi, yazıklar ola, kadri hakk-u nısfetle

Amânı bulmadı, zâlim elinde kaldı hayretle

Fedâ etti nihayet âlemi kasd-u irâdetle

Cihan mâtem tutup kan ağlasın Abdülaziz Han'a

Medet Allah, mübarek cismi boyandı kızıl kana

Duyup bu hâl-i cansûzı dedim "Yârab, muin ol sen"

Refiki hûr ayn olsun dahi cennet ana mesken

Edip hem nûr-ı Fahr-ı âlem ile kabrini rûşen

Firakı kaldı canlarda, cihanı etti pür-şiven

Cihan mâtem tutup kan ağlasın Abdülaziz Han'a

Medet Allah, mübarek cismi boyandı kızıl kana

Şeci' ve hem halim ve pâk niyyet şah idi, hayfâ

Muvaffak olmadı bir yâr-u sâdik bendeye zira

Figân-u âh çekmez mi sanırsın bî-vefâ dünya

Yerini âhir buldu hak, adalet eyledi amma

Cihan mâtem tutup kan ağlasın Abdülaziz Han'a

Medet Allah, mübarek cismi boyandı kızıl kana

Nasıl hemşiresi bu ÂDİLE, yanmaz o hakana

Ki kıydı bunca zâlimler karındaşı cihan-bâna

Rızâ vermezdi adl-ü şefkati zulm-i müşirâna

Bütün nâr-ı firakı saldı kalb-i ehl-i îmâna

Cihan mâtem tutup kan ağlasın Abdülaziz Han'a

Medet Allah, mübarek cismi boyandı kızıl kana (Öztelli, 1976:137-138)

Nazilli'den çıktım başım selâmet

Yöre: Aydın. Derleyen: Sabahattin Burhan.

Nazilli'den çıktım başım selâmet

Gireniz üstüne vardım koptu kıyamet

Demirci çocuklarım sana emanet

Bak mıstantik bey yaralarım mafizer yarası

Burası muhabbet yeri değil, hayıtlık arası

Gene akşamlar oldu lambalar yandı

Takmaklı'nın ölüleri hayıtlara dayandı

Pullu cepkenleri kanlara boyandı

Bak mıstantik bey yaralarım mafizer yarası

Burası muhabbet yeri değil, hayıtlık arası

Ben evimden çıktım üç gül yoldurdum

Beyaz mendilime portakal doldurdum

Ben Takmaklı Efe'ydim kendimi vurdurdum

Bak mıstantik bey yaralarım mafizer yarası

Burası muhabbet yeri değil, hayıtlık arası (Mirzaoğlu, 2000: 454).

Ne çeker kulların serhad ilinde

Ne çeker kulların serhad ilinde

Bilinmez Hünkârım görülmeyince

Bunca memleketin kâfir elinde

Kaldı, inanmadım ayrılmayınca

Kimi şehit oldu, kimi giriftar
 Kâfirin elinden inler zâr zâr
 Estergon'la Budin, Eğre'yle Uyvar
 Ele girmez şahım yorulmayınca

Gaziler başına takıp çelengi
 Kırardı Nemçe'yi, Macar firengi
 Neylesin kulların edemez cengi
 Hâl-ü hatırları sorulmayınca

Hasan der, göklere çıkmıştır âhım
 Hüdâ'm bağışlasın, çoktur günahım
 Tameşvar kal'asın bil Padişahım

Vermeyiz kâfire kırılmayınca (Öztelli, 1976: 459; Özbek, 1981: 389-390; Köprülü, 1940: 126).

Nice hanları da götürdü zaman

Nice hanları da götürdü zaman
 Felek, Gazi Sultan Murad nic'oldu
 Nâmı indi gitti Hind'e, Yemen'e
 Felek, Gazi Sultan Murad nic'oldu

Karalar geyüben tutayım yası
 Yetmiş idi erenlerin duası
 Tığinden korkardı olanlar âsi
 Felek, Gazi Sultan Murad nic'oldu

Vardıkları yer cennet bağı olsun
 Kardaşı Sultan İbrahim sağ olsun
 Gazidir, ahrette yüzü ağ olsun
 Felek, Gazi Sultan Murad nic'oldu

Elçi saldı, mutî oldu dört köşe
 Hüdâ ne kim yazdıysa gelir başa
 Ağlar Silâhdar ile Hüseyin Paşa
 Felek, Gazi Sultan Murad nic'oldu

KUL SAKİN'im çağırıyor pirini
 Kimse bilmez erenlerin sırrını
 İnşallah kardaşı tutar yerini
 Felek, Gazi Sultan Murad nic'oldu (Öztelli, 1976: 66-67)

Nicesin Venedik firengi

Nicesin Venedik firengi
 Edip Osmanlı'yla cengi
 Kırdırdın kaç yüz bin, sanki
 Sarhoş soldat küstahların

Teselli ederdin, derdin:
 "Kastur feth olunmaz" derdin.
 Sonra hayrına mı verdin?
 Aman, deyü miftahların.

Kullandın envâ fenler
 Lağam, kunbara, mahzenler,
 Hep imdadına gelenler,
 Bıraktılar silâhların.

Çün kabul oldun amana
 Hayırhah ol Âl-i Osman'a
 Tâbi olup müslihâne
 Din reâyana ferahların

TASBAZ eydür, indir tacı

Metâlardan gümrük bacı

Verip Hünkâra haracı

Dâyim et imtidahların (Öztelli, 1976:290; Cevher, 1995: 928)

On İki Şubat'tır kurtuluş günü

Yöre: Kahramanmaraş. Kaynak kişi: Âşık Mehmet Temiz. Derleyen: Muzaffer Sarısözen

On İki Şubat'tır kurtuluş günü

O gün muradına erdi Maraşlı

Her tarafta yaptık utma düğünü

O gün muradına erdi Maraşlı

İpdida savaşı Maraş bitirdi

Düşmanı şaşırtdı aklın yitirdi

Maraş düşmanını sürdü götürdü

Atatürk'e selam verdi Maraşlı

Dereelerde aktı düşmanın kanı

Toplu tüfekli bombalı düşmanı

Yumrukla sopayla kırdı Maraşlı

O gün muradına erdi Maraşlı (Kolektif, 2000: 630)

Ordumuz gitti Muş'a dayandı

Yöre: Şanlıurfa. Kaynak kişi:Yöre Ekibi. Derleyen: Mehmet Özbek.

Ordumuz gitti Muş'a dayandı

Daşı toprağı kana boyandı

Bitlisi gördüm yüreğim yandı

Ağlama aney belki gelirem

Ölüm olmazsa seni görürem

Hasan kalası bir uca kala
 Etrafi aney canlı kerbela
 Yüzbaşım gitti gelmedi hala

Ağlama aney belki gelirem
 Ölüm olmazsa seni görürem

Estere bindim oldum süvari
 Bir anam vardır başı belalı
 Bir çavuş düşmüş mavzer yaralı

Ağlama aney belki gelirem
 Ölüm olmazsa seni görürem (Aydınlı, 2008:246)

Ödemiş'i bastılar

Ödemiş'i bastılar,
 Çalıya mavzer astılar,
 Yörük Ali'nin kurşunundan,
 Yunanlılar kaçtılar;

Dabancamın demiri
 Teslim olmam ölüm Allah'ın emri.

Alçak yüksek tepeler,
 Kulağında elmas küpeler,
 Çam dibine oturmuş,
 Eli mavzerli efeler;

Dabancamın demiri
 Teslim olmam ölüm Allah'ın emri. (Akçın, 1960: 2263)

Ördeği goyverdim göle

Ördeği goyverdim göle
 Tüyünü yoldurdum ele
 Gad'osman Mersin'den gelmiş
 Duran seni sora sora

Kekile bakın kekile
 Kekil yüzüne döküle
 Seni vuran kel Gad'osman
 Evi başına yıkıla

Arkasını vermiş daşa
 Al ganları akmış döşe
 Senin öldüğünü duymuş
 Ankar'da Kemal Paşa

Feke'nin dağları yüce
 Ünün gitmiş uçtan uca
 Halep öldüğünü duymuş
 Dügün eder gündüz gece

Arkadaşım çok diyordun
 Hani ya biri gelmedi
 Baş güvencin Yırtlaz idi
 Ondan da imdat olmadı

Değirmenin çifte gözü
 Şirin aslanımın gızı
 Baban ala ganlı yatar

Uyansana körpe guzu (Onar, 1987: 123, akt. Atılğan, 1998: 250)

Ötme bülbül ötme, yaz bahar oldu/I (Budin Türküsü)

Ötme bülbül ötme, yaz bahar oldu
 Bülbülün figanı bağırimi deldi
 Çekilip gitmenin zamanı geldi
 Geldi küffâr aldı nazlı Budin’i

Sabah namazında doğdu bir yıldız
 Deftere alınmış on iki bin kız
 Aman Padişahım, din İslâmız biz
 Geldi küffâr aldı nazlı Budin’i

Budin’in çarşısı bir uzun çarşı
 Orta yerde Sultan Selim Camisi
 Kâbe suretine benzer yapısı
 Geldi küffâr aldı nazlı Budin’i

Budin’in çarşısı hep baştan başa
 İçinde oturan Süleyman Paşa
 Aman Padişahım sen binler yaşa
 Geldi küffâr aldı nazlı Budin’i

Cephane tutuştu, aklımız şaştı
 Selâtin camiler havada uçtu
 Bütün sabi-subyan şehâdet düştü
 Geldi küffâr aldı nazlı Budin’i

Yatsı namazında üç top atıldı
 Topun şiddetinden yer gök sarsıldı
 Gelin kızlar yesir olup satıldı
 Geldi küffâr aldı nazlı Budin’i (Öztelli, 1976: 483)

Ötme bülbül ötme, yaz bahar oldu/II (Budin Türküsü)

Ötme bülbül ötme, yaz bahar oldu
 Bülbülün figanı bağırimi deldi.
 Gül alıp satmanın zamanı geldi
 Aldı Nemse bizim nazlı Budin'i

Çeşmelerde abdest alınmaz oldu
 Câmilerde namaz kılınmaz oldu
 Mamur olan yerler hep harab oldu
 Aldı Nemse bizim nazlı Budin'i

Budin'in içinde uzun çarşısı
 Orta yerde Sultan Ahmed Câmisi
 Kâ'ba suretine benzer yapısı
 Aldı Nemse bizim nazlı Budin'i

Budin'in içinde serdan kızımı
 Anamın babamın iki gözüyüm
 Kafeste besli kınalı kuzuym
 Aldı Nemse bizim nazlı Budin'i

Cebhane tutuştu aklımız şaştı
 Selâtin câmiler yandı tutuştu
 Hep sabi sübyanlar ateşe düştü
 Aldı Nemse bizim nazlı Budin'i

Serhatler içinde Budin'dir başı
 Kan ile yoğrulmuş toprağı taşı
 Çerkes Alemdar'dır şehitler başı
 Aldı Nemse bizim nazlı Budin'i

Kible tarafından üç top atıldı

Perşembe günüydü güneş tutuldu

Cuma günüydü Budin alındı

Aldı Nemse bizim nazlı Budin'i (Kúnos, 1978: 24-25; Özbek, 1981: 383; Kúnos; 1906: 88-90)

Ötme bülbül ötme yaz bahar geldi/III (Budın Türküsü)

Ötme bülbül ötme yaz bahar geldi

Kâm alub satmanın zamanı geldi

Bülbülün ötücüğü cana kâr eyledi

Aldı düşman aldı kal'a-i Budin'i

Cephane tutuştu aklım şaştı

Selatin camiler havaya uçtu

Bunca yeni canlar hep şehid düştü

Aldı düman aldı kal'a-i Budin'i / Aldı kâfir nazlı Budin'i

Bir sabah namazı doğdu üç yıldız

Defteriyle aldı on iki bin kız

Aman padişahım aman dini İslamımız [...]

Bizi elden alalım dini İslam gitdi sen de bilmezsin

Bir sabah namazı toblar atıldı

Tobun sedasıyla ay gün tutuldu

Budin'in kızları suya atıldı

Aldı düşman aldı kal'a-i Budin'i/ Aldı kâfir nazlı Budin'i (06 Mil Yz Cönk 58: 180a)

Özi gibi kal'a yokdur

Özi gibi kal'a yokdur

İçinde timarlı çokdur

Kör vezirden imdad yokdur

Biz esiriz biz esiriz
A kardaşlar ferman kulıyız

Özi'nin kevresi taglar
Otu biter suyu çağlar
Bütün Osmanlı durmuş ağlar

Biz esiriz biz esiriz
A kardaşlar ferman kulıyız

Özi'nin kevresi yalı
Ötüşür turnası kazı
Esir oldu oğlı kızı

Biz esiriz biz esiriz
A kardaşlar ferman kulıyız

Kır-atum meydanda söndi
Elümnden paloşum düşdi
Başumuza Moskov üşdi

Biz esiriz biz esiriz
A kardaşlar ferman kulıyız

Özi'nin kevresi otdır
İçinde dolı mertdir
Bekir Paşa baş mertdir

Biz esiriz biz esiriz
A kardaşlar ferman kulıyız (Hasan, 1987: 134-135)

Pâdişâhım görsün rüyâ düşünde (Anapa Ağıtı)

Pâdişâhım görsün rüyâ, düşünde
 Hiç gayret kalmadı ednâ, başında
 Sene Binikiyüz dahi Beşinde
 Duyuldu tarihin senin Anapa.

Pâdişâh'a malûm olsun halimiz
 Eflâke (dek)çıkıdı âh ü zârımız
 Sabî subyân (ile) cümle varımız
 Gitti yoluna (hep) senin Anapa.

Gelmez Seraskerimiz hâyindir billâh
 Urun (ey) koçaklar hasbeten-Lillâh
 Takdîr böyle imiş el-hükmi-Lillâh
 Soldu güllerin (hep) senin Anapa.

Kılıçlar çalınır, kanlar dökülür
 Sineler delinür, zırhlar sökülür
 Niçe anaların beli bükülür
 İmdâdın gelmedi senin Anapa.

Kal'anın içi tozdan, dumandan
 Şehîdlerin tîği kandan revândan
 Mevlâm ayırmasın dinden, îmandan
 İmdâdın gelmedi senin Anapa.

İglioğlu dedikleri bir arslan paşa
 Melekler cengine kılar temâşa
 Zor geldi düşman(lar) çıkılmaz başa
 İmdâdın gelmedi senin Anapa.

Sokakları çamur, evleri kamış.
 Câna dermân desen bulunmazmış
 Böyle memleketi kimse görmemiş
 Bir dekile çıksam senden Anapa.

Okundu evle(ler), kılndi sünnet
 Anapa'dan çıkma cânıma minnet
 Anadolu dediğin yalancı-Cennet
 Bir dekile çıksam senden Anapa. (Kırzioğlu, 1956: 1380)

Pasvanoğlu biner küheylan ata

Pasvanoğlu biner küheylan ata
 Haracımı zabt iden bu hasm-ı mukâta
 Vidin kulcazları baban meteriz kazar
 Aman Padişah aman ne itdim sana

Üç yüz bin asker baba gönderdi bana
 Askerün/içinde/igirmi dört vezir
 Anlar yağmacıdır baba varmazlar kana
 Alu Padişah dedikleri baba sen vezir girdi oda

Gündüz top atar gice kumbare
 Yandı Ormanlı baban kurulmaz bazâr
 Aman Padişah aman vermem Vidin'i
 On iki bin subaşum var çift yürekli

Altı bin Arna`ut var beyaz gömleklî
 Beş bin Boşnak var tokmak tüfekli
 Nike bin Kırçalı`m var hem mercan tüfekli
 Nike bin delim var kara kalpaklı

Nike bin var sivri ğarğılı
 Nike bin tabuklarım var çift yürekli
 Yenikar kullarım var ateş taban
 Aman sultan esme aman eyle bir nazar

Yeniköy'de bir çeşme akar
 İğirmi dört vezir oraya bakar
 İstanbul bir kapısı akıldı
 Yürüdi çift tatarlar
 Sene olsun itlâf-ı ferman (Hasan, 1976, 101-102)

Pirliğinde düşman sözüne uydun

Pirliğinde düşman sözüne uydun
 Şah, ne akıl ettin, aldın Bağdad'ı
 Mâlum oldu kendi kendine kıydın
 Şah, ne akıl ettin, aldın Bağdad'ı

Tuğlar çıkıp sancağımız çekilir
 Bir od düştü, cihan yanar yakılır
 Yine ilin, vilâyetin yıkılır
 Şah, ne akıl ettin, aldın Bağdad'ı

Gaziler keskin tîg alıp eline
 Dökerler kanını Irak çölüne
 Ser veririz İmamların yoluna
 Şah, ne akıl ettin, aldın Bağdad'ı

Askerle doludur dağ ile taşlar
 Akar gözlerimden kan ile yaşlar
 Âl-i Osman serdârı Tebriz'de kışlar
 Şah, ne akıl ettin, aldın Bağdad'ı

Askerle doludur dağ ile taşlar
 Akar gözlerimden kan ile yaşlar
 Âl-i Osman serdârı Tebriz'de kışlar
 Şah, ne akıl ettin, aldın Bağdad'ı

MUSTAFA eydür, gel etme inadın
 Nice kerre kendi kendin sınıdın
 Sultan Murat kırar kolun, kanadın
 Şah, ne akıl ettin, aldın Bağdad'ı (Öztelli, 1976: 37)

Ruslar Tuna'yı atladı

Ruslar Tuna'yı atladı
 Karakolları yokladı
 Osman Paşa'nın kolundan
 Beş bin top patladı

Kanlı Tuna akar gider
 Etrafını yıkar gider
 Adlı şanlı Osman Paşa
 Boyun eğmiş, esir gider

İstanbul'dan gelir kadı
 Kalmadı dünyanın tadı
 Şaşkın oldu zalim kadı
 Deli oldu Deli Kadı

Kanlı Tuna akmam diyor
 Ben düşmandan korkman diyor
 Kılıcımı vermeyince
 Ben Pilevne'den çıkmam diyor

Olur mu böyle olur mu

Yaver, paşayı vurur mu

Padişahın zalimleri

Bu dünya size kalır mı (Öztelli, 1976: 401; Kúnos, 1978: 28-29)

Sabah namazında toblar atıldı

[Aktarım yapılan kaynakta metin, transkripsiyon alfabesi kullanılarak hazırlanmıştır].

Sabah namazında toblar atıldı

Şittetden aylar günler tutuldu

Özi'nin dilberleri mevte satıldı

Kadir Mevlâm imdâd eyle Özi'ye

Geldi kâfir dört yanımızı bağladı

Yahya Paşa siyim siyim ağladı

Kara Müslim imdâd eyle Özi'ye

Kadir Mevlâm imdâd eyle Özi'ye

Çeşmelerde abdest alınmaz oldu

Camilerde namaz kılınmaz oldu

Din-i İslâm askeri bilinmez oldu

Kadir Mevlâm imdâd eyle Özi'ye

Arasına gıtdim ordusunın

Selâm virdim anların ücine

Çekildi bayraklar hiç kimse kalmadı

Kadir Mevlâm imdâd eyle Özi'ye

Ne yaman belâlıdur Otabaşı

Kanile yoğrulmuş tobrağı taşı

Yahya Paşa efendim asker başı

Kadir Mevlâm imdâd eyle Özi'ye

Monla Süleyman Efendi tahrir ider sene 1276 (Bolat, 2006: 150)

Sabah namazında üç top atıldı

Sabah namazında üç top atıldı
Kars üstüne hücum etti, atıldı
İki mezhep birbirine katıldı
Tahmas'ın üstünde kırıldı Moskof.

Sultan Mecid gelir elinde fener
Deryalar bekçisi Hazreti Ömer
Nice bin askerler önünde döner
Bize imdad etti, yarıldı Moskof.

Erenler yatağı bu Kars alınmaz
Nice bin Velidir geldi, bilinmez
Çalarlar kılıncı, göze görünmez
Hasır gibi yere serildi Moskof. (Kırzioğlu, 1955: 218)

Sana derim ey Acem şahı

Yöre: Gaziantep. Kaynak kişi: Ahmet Teke. Derleyen: Ferruh Arsunar.

Sana derim ey Acem şahı
Hazır ol vaktine asker geliyor
Yıkırım başına taht-ınan tacı
Arslan yatağından kalkmış geliyor.

Sultan Murat halifesi kendidir
Edeceğimiz Hazreti Ali cengidir
Elli bin kara donlu hindidir
Altmış bini Tatar handan geliyor.

Elli bini sade postal giyici
 Altmış bini datlı cana kıyıcı
 Yetmiş bini Allah, Allah deyici
 Seksen bini Horasandan geliyor.

Hüseynim de der ki buna varılmaz
 İleri varılır geri durulmaz
 Gövdeki yıldızdan çoktur sayılmaz
 Hacı Bektaş köçegiynen geliyor. (Arsunar, 1962: 38)

Sarı yapracığım sarı

Sarı yapracığım sarı
 Girid'e gönderdim yâri
 Yıkılası Girit şarı
 Sefer döndü mü, döner mi

Girid'in taşı, kayası
 Atlıdan çoktur yayası
 Yeniçeriler ağası
 Sefer döndü mü, döner mi

Girit'ten gelen ulaklar
 Yeniçeriler, solaklar
 Kabul oldu mu dilekler
 Sefer döndü mü, döner mi

Destimal işledim ensiz
 Kararım kalmadı sensiz
 Girid'e giden uğraşır
 Sefer döndü mü, döner mi

Sular akar taşa taşa

Yiğitler girer savaşa

Haber eyle Hasan Paşa

Sefer döndü mü, döner mi (Öztelli, 1976: 298-299; Öztelli, 1960: 2126-2127)

Sarıkamış Altınbulak

Yöre: Çukurova. Kaynak kişi: Âşık İmami. Derleyen: Âşık İmami.

Sarıkamış Altınbulak

Soğanlı'yı biz ne bilek

Bizim uşak gökçek gezer

Ağca zıbın gara yelek

Yüzbaşılar binbaşılar

Tabur taburu karşılar

Yağmur yağıp gün değince

Yatan şehitler ışılar

Gadasın aldığım Eşe

Tekerim dayandı daşa

Seferberliği durdurun

Elini öpem Enver Paşa (Atılğan, 1998: 379)

Sarıkamış ne aralı/I (Sarıkamış Türküsü)

Sarıkamış ne aralı

Kimi ölmüş kimi yaralı

Bunu duyan var mı ola

Yalan dünya kurulalı

Kimini gülle götürdü

Kimini toplar yatırdı

Kör olasıca Moskoflar

Nice ocaklar batırdı.

Ayşe bekâr, Cennet bekâr

Acemi talime çıkar

Dört oğlum sefer ağzında

Topalım kahrımı çeker.

Uşak gitti sürüyünen

Asker kalkar boruyunan.

Hangi eve vardı isem

Bir gelin var karıynan

Sarıkamış altın bulak

Soğanlı'yı biz ne bilek

Bizim uşak böyle gezer

Ağca zubun kara yelek.

Battın Avşar kazalır

İbrişimin kozaları

Sarıkamış'ta kırıldı

Gonca gülün tazeleri.

Yüzbaşılar, yüzbaşılar

Tabur taburu karşılar

Yağmur yağıp, gün değince

Yatan şehitler ışılar. (Aydemir, 1964: 3376)

Sarıkamış ne aralı/II (Sarıkamış Türküsü)

Kaynak kişi: Zala Hatun. Söyleyen: Gül Ahmet Yiğit.

Sarıkamış ne aralı

Kimi ölmüş kimi yaralı

Bunu duyan var mıy(ı)dı
Yalan dünya kurulalı

Gene önü kış geliyor
Görmeyene hoş geliyor
Şarkışla'ya giden kağrı
Dolu gidip boş geliyor

Sarıkamış Altınbulak
Soğanlı'yı biz ne bilek
Bizim uşak sık giyinir
Ağ içlikle sırma yelek

Pınarbaşı baba yurdum
Kafkasya'ya cephe kurdum
Benim korkum Moskof değil
Kara kışa kurban verdim
Biz Moskof'a can vermedik
Kara kışa kurban verdim

Büyüttüm kaymak balınan
Şehitler gelir salınan
Dört yavrumu şehit verdim
Ben de kaldım topalınan
Dört kuzumu şehit verdim
Ben de kaldım topalınan

Gadasın aldığım Eşe
Tekerim dayandı taşa
Ne'm olur savaşı durdur
Elini öptüğüm paşa

Ne'm olur bu yıl harbi durdur

Elini öptüğüm paşa

Çay içliği döslerinde

İpek poşu başlarında

Bizim uşak av ediyor

Kafkasya'nın başlarında

Avşar oğlum ava gitmiş

Kafkasya'nın başlarında (Yiğit, 1999)

Sarıkamış pek aralı (Sarıkamış Türküsü)

Sarıkamış pek aralı

Kim ölmüş kimi yaralı

Bunu duymuş var mı ola

Yalan dünya kurulalı.

Canını alan savuştu

Hasiret olan kavuştu

Aman diyem arabacı

Oğluma hayf mı düştü.

Yine önu kış geliyor

Görmeyene düş geliyor

Sarı-Kışlaya vardıkta

Arabamız boş geliyor.

Sarı ipek kozaları

Yandı Avşar kazaları

Sarıkamışta kırıldı

Gonca gülün tazeleri.

Uşaklar öksüz nenleyor
 Memişim annı (.....)
 Sağ budundan kurşun değmiş
 Sol yerden kanı damlıyor.

Soğanlı'da bir harb oldu
 Nice yiğit orda kaldı
 Sarıkamış alınınca
 Sağ olanlar mektup saldı.

Sivas'a bir ölü it gelmiş
 Adam diye dalanıyor
 Hiç onludan asker m'olur
 Anam diye dolanıyor.

Kalktı ekin kaldı firez
 Cahiller almadı maraz
 Yenile de on başlı gitti
 Yüzü gül gül dudak kirez. (Esen, 1982: 146-147)

Sason Dağları'nda naneler biter

Sason Dağları'nda naneler biter
 Nananin kokusu cihana yeter
 Anne bu ayrılık ölümden beter

Of aman aman da hallerim yaman
 Sason Dağları'nda kaldık bir zaman

Sason Dağları'nda topları patlar
 Kesilmiş kelleler, gövdeler hoplar
 Anneler evinde oğlunu bekler

Of aman aman da hallerim yaman

Sason Dağları'nda kaldık bir zaman (Tanses, 2006: 106)

Selanik canım Selanik

Yöre: İzmir/Köprülü. Kaynak kişi: Süleyman Taş. Derleyen: Ankara Devlet Konservatuarı.
TRT Türk Halk Müziği, Kırık Havalara, Rep. No: 4456.

Selanik canım Selanik

Selanik malım Selanik

Suyunu içtim bulanık (a leylim aman)

Urumeli pek dolanık

Varalım gel gidelim aman

Sana yanarım aman

Pınarda su var ama

Ekmek katık hiç arama

Toz ektim kanlı yarama (a leylim aman)

Hasretin can yakar drama

Varalım gel gidelim aman

Sana yanarım aman

Dağıldık hep Samsun, Ünye

İzmir, Mersin, Bursa, Konya

İstanbul'a hayran dünya (a leylim aman)

Atlıkişla'n n'oldu Yanya

Varalım gel gidelim aman

Sana yanarım aman

Selânik kahpem Selânik

Selânik kahpem Selânik

Suyun içtim bulanık

Urumeli pek dolanık

Varalım gel gidelim aman

Ben sana pek yanarım aman (Yönetken, 2017: 127)

Ser verir düşmana yüzün döndürmez

Ser verir düşmana, yüzün döndürmez

Şehitler sancağın çekti Tos Paşa

Kâfirin alayın, taburun bozup

Sikkeyi mermerde kazdı Tos Paşa

Gazâda nûş edip ecel câmını

Din uğruna feda etti canını

Cennet bahçesinde mesken-gâhını

Hûri, gilman ile düzdü Tos Paşa

Belgırat altında alaylar söktüm

Kâfirin askerın Tuna'ya döktüm

Nemse Çesarı'nın kaddini büktüm

Kahraman misali aldı Tos Paşa

Tameşvar kalesin alayım, derdim

Budin'in altına varayım, derdim

Günahım yok iken kazaya erdim

Kabrin Belgırat'ta kazdı Tos Paşa

Rûz-ı kıyamette cürmümüz beyan

El vermedi bana bu devr-i zaman

Çağırıp Nemse'ye aman elamana

Bin yüz illi-kide gitti Tos Paşa (Öztelli, 1976: 467)

Serden geçti yazıldı

Serden geçti yazıldı
Bayrak altında dizildi
Bu yıl Moskov bozuldu

Ey kanlı Azak âl-i Osman'dan
İmdâdını istersen gidersin

Kal'anın çevresi dağlar
İçi mor sümbüllü bağlar
Bu yıl çok analar ağlar

Gazi hünkâr alındı Azak
İmdadın istersen gidersin
Kal'anın çevresi taşdır
İçi tolu kızılbaşdır
Hendekleri tolu leşdir

Gazi hünkâr alındı Azak
İmdadın istersin gidersin

Osman Paşa şehid oldu
Leşi meydanlarda kaldı
Kırkıncı kellesin aldı

Gazi hünkâr alındı Azak
İmdadın istersen gidersin (Hasan, 1987: 133)

Sivastopol önünde yatan gemiler/I

Beste: Rifat Bey.

Sivastopol önünde yatan gemiler
Atar nizam topunu, yer gök iniler
Yardımcıdır bize kırklar, yediler

Aman Kaptan Paşa izin ver bize
Sılada nişanlımız duâcı size

Sivastopol önünde yıkık minare
Düşman dedikleri gelemes imâne
Erenler geliyor bize imdâde

Aman Kaptan Paşa izin ver bize
Sılada nişanlımız duâcı size

Sivastopol önünde musalla taşı
Sırma kılıç kuşanmış Arap Binbaşı
Ölürsek şehit, kalırsak gazi

Aman Kaptan Paşa izin ver bize
Sılada nişanlımız duâcı size (Üngör, 1966, 169)

Sivastopol önünde yatan gemiler/II

Sivastopol önünde yatan gemiler
Atar da İslâm topunu yer gök iniler (Atar Mahmudiye...)
Vâdesi yetişmeden ölen yiğitler (Sılasına kavuşmaz aslan yiğitler)

Aman da Padişahım izin ver bize
İzin vermez isen dök bizi denize
Sılada nişanlım âheder size

Kışlanın önünde sıra söğütler
 Oturmuş binbaşı asker öğütler
 Askere gidiyor baba yiğitler

Aman da Padişahım izin ver bize
 İzin vermez isen dök bizi denize
 Sılada nişanlım âheder size

Kışlanın önünde bir dolu desti
 Destinın üstüne sam yeli esti
 Analar, babalar ümidi kesti

Aman da Padişahım izin ver bize
 İzin vermez isen dök bizi denize
 Sılada nişanlım âheder size (Üngör, 1966, 170).

Sivrisarını altı

[Aşağıdaki türkü metninde; aktarım yapılan kaynak eserde yer alan “ı” harfi “i”, “ê” harfi “e”, “ë” harfi “e”, “û” harfi “v”, “x” harfi “k”, “gy” harfleri “g”, “sy” harfleri “s” şekline dönüştürülerek Türkiye Türkçesi kullanımına uygun hale getirilmiştir.]

Sivrisarını altı,
 Gelinler esir aldı.
 Atineden gelmezdim,
 Ahmet bey sebep oldu, Nazık,

Nazık, gül memeler ezik,/ Nazığ, üç yavrıya yazık.

Gidin bulutlar, gidin,
 Papaza nazar edin.
 Çocukları sorarsa,

Denizi tarif edin, Nazık,

Nazık, gül memeler ezik,/ Nazık, üç yavrıya yazık.

Nazık, üç yavrıya yazık. (Bartók, 2014: 226)

Soğanlı da yastığın daş

Yöre: Kayseri. Kaynak Kişi: Erdoğan Altınkaynak.

Soğanlı da yastığın daş

Önün ayaz arkan ataş

Varıp ağanı buldun mu

Soğanlı'da kalan gardaş

Aziziye baba yurdum

Kafkasya'ya tabya kurdum

Benim korkum düşman değil

Kara kışa kurban verdim

Çadırlar dağa kuruldu

Hücum borusu vuruldu

Sarıkamış'ın uğruna

Doksan bin fidan kırıldı (Özdemir, 2014: 133)

Sultan İbrahim der ey felek sana

Sultan İbrahim der, ey felek, sana

Gelenler yanuban tütsün, ağlasın

İlâhî, zulm-edip kıyanlar bana

Dünyadan nâ-murat gitsin, ağlasın

Başıma kasetti yiyenler nânım

Hüdâ zalimlere komasın kanım

Oğlum, genç aslanım, Mehemed Han'ım

Hanı benim atam, desin ağlasın

Fermanım yürürken bahr ile berde

Devletimiz yâr kılmadı bu serde

Hâs-ı haremde olan perverde

Dert üstüne dertler katsın ağlasın

Elvedâ olsun benim geçen çağlarım

Genç yaşımda az ömrüme ağlarım

Girit ser-haddinde paşalarım, beylerim

Yas ile matemler kılınsın ağlasın

Der SEYYAHÎ, aklın başına diren

Böyle zulm edenin âhiri viran

Hünkârın nice ihsanın gören

Eğninden libasın satsın, ağlasın (Öztelli, 1976: 73)

Sultan Murad eydür işbu cihanda

Sultan Murad eydür işbu cihanda

Çün bana kılmadı begler elveda

Büküldi kametim döndi kemana

Vezirlerim has kullarım elveda

Ardımca yürüdi zülflü melekler

Aksine devr idi çarh-ı felekler

Yeniçeri sipahiler solaklar

Yanımcı yürüyen kullar elveda

Alayımda cümle begler düzölsün

Hep kullarım esnamla yazölsün

Dabudum düzölsün kabrim kazölsün

Seyretdüğüm yüce taglar elveda

Ardımda sıra düzildi köçekler
 Önümçe sıra edildi begler
 Çöller içre kuruldu otaglar
 Seyr itdüğüm Bağdad çöller elveda

Sırık kayalar yüce led led itdüğüm
 Çöller içre assı so'uk çekdiğüm
 Gögsüm gide gide karşı vardığım
 Kal'a cümle alunan Bağdad elveda

Gidüp kadılaşık gezide gördüğüm
 Altıda kahr ile Bağdad aldım
 Varup imamlara yüzü de sürdüm

Bagdad (Hasan, 1987: 136-137)

Sultan Murad eydür şimdi zamâne

Sultan Murad eydür şimdi zamâne
 Bize devr kalmadı begler elveda
 Büküldi kâmetim döndi hilâle
 Göçüp seyretdiğüm yollar elveda

Ardımızca gelen zülfi melekler
 Aksine devr ider çarh-ı felekler
 Yeniçeri sipahiler solaklar
 Önce giden kullar elveda

Cümle kullarım alayıma devrilsün
 Kullarımın esâmesi yazılsun
 Tabudum yapılsun mezarım kazılsun

Darblen aldugum Bagdad elveda

Ecelim yetişdi yıldızım düşdi
Dostlarım agladı düşmen gülüşdi
Yayılmış kadirgam deryada kaldı
Malta'ya giden yollar elveda

Kuloglı eydür dostların yüzi ak olsun
Gidi düşmenin bagrı hûn olsun
Karındaşım Sultan İbrahim sag olsun
Oturduğum taht-ı seray elveda (Hasan, 1987: 138)

Sultan Murad eydür ben de giderim

Sultan Murad eydür, ben de giderim
Elvedâ olsun beylerime, dostuma
İbrahim kardeşim geçsin tahtıma
Yolcuyum, yollara göçüp giderim

Yüklendi katarım, göçtü kervanım
Ötmez bülbüllerim, kaldı seyranım
İçtim aşk şarabın, mest-ü hayranım
Aslanım, köpüğüm saçıp giderim

Yüzümü tutmuşum ganî Hüdâ'ya
Âhir bindirdiler sırça dolaba
Kara haber gitsin Şam'a, Haleb'e
Yolcuyum, yollara göçüp giderim

Ben ölünce cûş çok olur, ağlarım
Esen kalsın paşalarım, beylerim
Kara geysin ala karlı dağlarım

Pervaneler gibi uçup giderim

MUSTAFA'm sözünü söyledi tamam

Yardımcı olsun On İki İmam

Hazretin divanı diledi imân

Gaziyim, sancağım açıp giderim (Öztelli, 1976: 67-68)

Sultan Murad eydür Sultan İbrahim

Sultan Murad eydür, Sultan İbrahim

Al eline hatt-ı şerifin, demiş

Sana yarar adamlardır yazdığım,

Kılan hizmetini yoluna, demiş

İkrar senin olsun, cehd senin olsun

İnanma kimseye, ahd senin olsun

Ben ahrete gittim, taht senin olsun

Yahşi adın çıksın iline, demiş

Ağlayın türbem dolanı dolanı

Taşkın su gibi ak bulanı bulanı

Kes haram-zadeye muin olanı

Keskin kılıç kuşan beline, demiş

Ben bir şahin idim, aldım payımı

Dinle nasihatim, öğren huyumu

Kuşan tirkeşimi, doldur yayımı

Allah kuvvet versin koluna, demiş

Çal kılıç düşmanına, sen aslansın

İllerine yahşi adın seslensin

Tâ ezelden aslan oğlu aslansın

Pençe vur sağ ile soluna, demiş

KULOĞLU der, bunu böyle söylemiş

Girmiş de aşk deryasını boylamış

Ümmet-i Muhammed olan ağlamış

Çık padişah ol sen iline, demiş (Öztelli, 1976: 63-64).

Sultan Murad eydür şimdi zamane

Sultan Murad eydür, şimdi zamane

Bana da kalmadı, beyler, elvedâ

Büküldü kametim, döndü kemane

Gezip seyran ettiğim dağlar, elvedâ

Ardımca gelen zülüflü bölükler

Aksine devir etti de felekler

Yeniçeri, sipahi hem solaklar

Ötümce yürüyen kullar, elvedâ

Çekmişim felekte çok demir yayı

Kurtardım düşmandan gedâyı, bayı

Feth ettim Bağdad'ı, gaziyim deyi

Başda götürdüğüm teller, elvedâ

Alay içre cümle bölük düzilsün

Hep kullarım esâmisi yazılsın

Tabutum yapılıp kabrim kazılsın

Varıp seyrettiğim çöller, elvedâ

Ecelim yetiştı, yıldızım düştü

Dostlarım ağlayıp düşmanım güldü

Yapılmış kadirgam deryada kaldı

Malta'ya giden yollar, elvedâ
 (Malta gazâsına gemiler düzdüm
 Akdeniz'e giden yollar elveda)

Kul dostların yüzü ak olsun
 Düşman olanların bağı dağ olsun
 Şimdilik Sultan İbrahim sağ olsun
 Darb ile feth ettiğim Bağdat, elvedâ

ÂŞIK der, Hüdâ'dan olmanız irak
 Gitti saltanatım, firakım firak
 Gönderdim otağım, ademdir durak
 Bahçede açılan güller, elvedâ (Öztelli, 1976: 62-63).

Şahin Bey kavgada ilk kurban oldu

Şahin Bey kavgada ilk kurban oldu
 Kâfirin ordusu Anteb'e doldu
 Analar babalar saçını yoldu

Uyan Şahin uyan, gör neler oldu
 Sevgili Anteb'e düşmanlar doldu

Uyan Şahin uyan, uyanmaz mısın
 Diz çöküp düşmana dayanmaz mısın
 Al kızıl kanlara boyanmaz mısın

Uyan Şahin uyan, gör neler oldu
 Sevgili Anteb'e düşmanlar doldu (Güney, 1959: 75)

Şıpka'nın içinde sıra sügütler

Şıpka'nın içinde (agom) sıra sügütler

Baş başa durmuş (agom) yatır şehitler
Şıpka'ya gidenler (agom) ep baba yigitler

Kanın yerlere damlasın Şıpka gâuri
İsmin yerlere batsın Moskof'ın krali

Şimli'nin içinde (agom) ufacik taşler
Analer babaler dökeyür yaşler
Agom Moskof'ın kızının cinlidir sesi (Hasan, 2008: 298)

Şişko'nun damından hoplayamadım

Şişkonun damından hoplayamadım
Cephanem döküldü toplıyamadım
Beş on Fransızı pakliyemedim

Di yürü Bozan beyim, sen yürü,
Çetelerin gidiyor dönmüyor geri.

Hızmalı köprüden indim dereye
Atılır bombalar bilmem nereye
Urfa çeteleri dönmez geriye

Di yürü Bozan beyim, sen yürü,
Çetelerin gidiyor dönmüyor geri.

Bozan bey diyorlar bir küçük vezir
Elinde kılıncı çetesi hazır
Canımıza ulaştı hocayı Hızır

Di yürü Bozan beyim, sen yürü,
Çetelerin gidiyor dönmüyor geri.

Her tarafta istihkâmlar kazıldı
 Ermeni süryani çete yazıldı
 Fransızların da kökü kazıldı

Di yürü Bozan beyim, sen yürü,
 Çetelerin gidiyor dönmüyor geri.

Fransızın başında kırmızı fesler
 Atılır bombalar gelmiyor sesler
 Ruhları çıkmış, kalmış kafesler

Di yürü Bozan beyim, sen yürü,
 Çetelerin gidiyor dönmüyor geri. (Ünal, 1951: 284)

Şu Dalma'dan geçtin mi

Yöre: Aydın/Nazilli. Kaynak kişi: Yöre ekibi. Derleyen: Muzaffer Sarısözen

Şu Dalma'dan geçtin mi
 Soğuk sular içtin mi
 Efelerin içinde
 Yörük Ali'yi seçtin mi

Hey gidinin efesi
 Efesi efelerin efesi

Şu Dalma'nın çeşmesi
 Ne hoş olur içmesi
 Yörük de Ali'yi sorarsan
 Efelerin seçmesi

Hey gidinin efesi

Efesi efelerin efesi

Cepkeninin kolları

Parıldıyor pulları

Yörük de Ali geliyor

Açıl Aydın yolları

Hey gidinin efesi

Efesi efelerin efesi (Kolektif, 2000: 723; Kolektif, 1977: 40)

[*Türkten Türküler [No 4]*'te bu metne ek olarak şu dizeler verilmiştir]:

(Hey gidinin efesiefesi

Efelerin efesi

(veya)

Dağlar dumanlıdumanlı

Bozuluyor Yunanlı

(veya)

Martinimin demiridemiri

Ölüm Allah emiri.) (Kolektif, 1977: 40)

Şu Haçın'ın dağlarına

Şu Haçın'ın dağlarına

Lâle sümbül bağlarına

Gine figanlar kopuyor

Kanberlinin beylerine.

Haçında (...) kan pazarı

Var mı kitapta yazarı

Ben Haçını gezeceğim

Nerde şehidler mezarı.

Kardaşımın adı Mehmed
 Şu gâvura edin minnet
 Ben Allaha güvenirim
 İnşallah mekânın Cennet.

İleri gel dezem kızı
 Elimin bir tek değneği
 Sayıları (?) kaynatmışlar
 Ete yapışmış gömleği.

Bizde de vardı kardaş
 Âleme sallardı zavur
 Sayıları hep toplamış
 Camsaroğlu koca gâvur.

Baş ucumda geziyorlar
 İfademi yazıyorlar
 Ayan olsun Tufan Beyim
 Sağ adamı yüzüyorlar.

Haçına da geldi Paşa
 Sarığın doladı daşa
 Bir saatçık mühlet verin
 Yaşa Tufan Beyim yaşa.

Yağ kazanını kurdular
 Çocukları kaynattılar
 Gün görmeyen hanımları
 Süngü ile oynattılar.

Genco Çavuşu yüzdüler

Özne gibi öge öge
Başkâtibi öldürdüler
Değnek ile döge döge.

Hançer bıçak açıcılar
Şimdi bizi kesiciler
Ayân olsun Yaşar Beyim
Oruçlu'yu basıcılar. (Esen, 1982: 89-90)

Şu Yemen'de akar sular akıyor

Şu Yemen'de akar sular akıyor
Cerrah gelip hastalara bakmıyor
Hastaların hiç birisi kalkmıyor
Yemen çöllerinde kaldım ağlarım

Ne çok imiş şu Yemen'in devesi
Pek ağırdır Hudeybe'nin havası
Yemen'e gelenin ağlar anası
Yemen çöllerinde kaldım ağlarım

Evimizin önünde çifte pınarlar
İçerler suyunu beni anarlar
Yemen'e gideni öldü sayarlar
Yemen çöllerinde kaldım ağlarım

Söyleyin babama abdesini alsın
Okusun Kur'an'ı namazım kulsın
Benim gibi oğlu arasın bulsun
Yemen çöllerinde kaldım ağlarım

Dertli anam benim için ağlasın

Oğul hasreti ile ciğer dağlasın
 Kırpe kuzum ile gönül eğlesin
 Yemen çölllerinde kaldım ağlarım

Bize mekân oldu gurbet illeri
 Iradıkça ırar sıla yolları
 İşitilmez oldu kuzu dilleri
 Yemen çölllerinde kaldım ağlarım. (Özbek, 1981: 371-372)

şükür hey Allahım güler canımız

şükür hey Allahım, güler canımız
 Demi geldi müjde ile Ritme'nin
 şen olsun Sultan İbrahim Hanımız
 Fethi haberleri geldi Ritme'nin

Deli Hüseyin'in anılır cengi
 İslâh için kırdı hayli Firengi
 Aslanı, kaplanı, bebir, pelengi
 Bilir kolayını şikâr basmanın

Kırmak gerek din düşmanın hayını
 Herkes bilmek gerek kendi payını
 Nice yıl çekmeyen erkân yayını
 Ne bilir zihini kurup basmanın

Âkıl olan mâkul söze kayıla
 Kişi hiç verir mi ömrün zelile
 İşte bu da cevap oldu katile
 Sorusu yok mudur asıp kesmenin

Yavru ahin tüylerini düzedir

Gök turnalar uçar, boyun uzadır

Sarp kayadan şikârını gözedir

Alıcı şahini âl-i Osman'ın (Öztelli, 1976: 282-283; Cevher, 1995: 395).

Tarih bin iki yüz doksan üç sene

Tarih bin iki yüz doksan üç sene

Nedir senin kal-makalın Kağızman

Koşun çekip Kâfir-urus yörüdü

Her yandan kesildi yolun Kağızman

Asker geldi Devebük'e döküldü

Niçe koç yiğidin beli büküldü

Öndekiler ruhsat aldı çekildi

Hicret ider ulus elin Kağızman

Asker geldi Zuvar-Harkı'nı aştı

“Sarı Saldat Posta”lara ulaştı

“Mujika”lar bahçelere dalaştı

Yeni bildim harap halın Kağızman

Top bağladı Gâvur yaktı ataşa

Nice merdler girdi kavga savaşa

Hasret koydun bizi kavım kardaşa

Soldu açmış gonca gülün Kağızman

Kağızman gibi küçük kazada

Yetişmedi imdat kaldık feryada

Münâfık elinden gittik fesada

Âsümâna çıktı zulüm Kağızman

Esmâni'yem sığınmışam Sübhan'a

Ehl-i İslâm ağlar hep yana yana

Hasret çeker kaldım Âl-i Osmân'a

Duâdadır dâim dilin Kağızman (Kırzioğlu, 1958, akt. Elçin, 1990: 194)

Tencerem dolu ayran

Tencerem dolu ayran

Ben gezerim seyran seyran

Demirci'nin arkadaşı

Ödemişli Kör Bayram

Bayram aman değil mi

Demircioğlu ceylan değil mi

Atın boynunda kayış

Atın önünden savuş

Canın kavga istiyorsa

Git Demircioğlu'na kavuş

Kal'a yaptım han oldu

Demircioğlu Avrupa'ya şan oldu

Ödemiş'i bastılar

Çalıya mavzer astılar

Demirci'nin kumasından

Yunanlılar kaçtılar

Tabancamın demiri

Kostak Adile'm bu da Allah emri

Ödemiş kavakları

Dökülür yaprakları

Bize de derler Demircioğlu
Yıkırız konakları

Dağlar dumansız
Demircioğlu dinsiz imansız

Alçak yüksek tepeler
Kulağında elmas küpeler
Çam dibine yaslanıyor
Eli mavzerli çeteler

Kal'a yaptım han oldu
Demircioğlu Avrupa'ya şan oldu (Tanses, 2006: 82)

Terk eyleyüp vatanını ilini

Terk eyleyüp vatanını ilini
Hanı Cezâyir'e gelenlerimiz
Arayalım biz şunları bulalım
Hanı dostlarımız yârenlerimiz

Uzakdur yolları dağlar aşarlar
Gazâ uğrına hanı sefer açanlar
Ali meydanında şehid düşenler
Gelmedi deryâda kalanlarımız

Cümlesi bir yere komışlar başın
Çok yiğit aldurmuş yanından işin (eş)
Kimi dostuñ sorar kimi karındaşın
Yalı kapusunda duranlarımız

Gurbetlige giden ağlar gülmez

Gülerse de çeşminin yaşını silmez

Küffâr yakasına düşenler gelmez

Hanı İsbanya'da kalanlarımız

Kara Hamza'm eydir necün gelmez

Cem'eyleyüp nasibini diremez

Sılasına varan üç gün duramaz

Sultan Cezâyir'e gelenlerimiz (Elçin, 1988: 127)

Tılfıdır hastahana karşı ma karşı

Tılfıdır hastahana karşı ma karşı,

Zalım Fransızın bomba atışı.

Urfa çetelerinin süngü takışı.

Di yeri yeri yeri Saip Beğim yeri,

Çetelerin gidiyor dönmiyor geri.

Kolumu salladım toplar oynadı,

Kara daş içinden asker kaynadı,

Yaşasın Urfa'lılar teslim olmadı.

Di yeri yeri yeri Saip Beğim yeri,

Çetelerin gidiyor dönmiyor geri.

Fransızın başında kırmızı fesler,

Atılıyor bombalar, gelmiyor sesler,

Bütün ruhlar uçmuş kalmış kafesler.

Di yeri yeri yeri Saip Beğim yeri,

Çetelerin gidiyor dönmiyor geri.

Şişko'nun damından atladım geldim,
 Cephane töküldü topladım geldim,
 Hayın Fransız pâkladım geldim.

Di yeri yeri yeri Saip Beğim yeri,
 Çetelerin gidiyor dönüyor geri. (Özbek, 1981: 372)

Tıfıdır hastahane karşıma karşı

Tıfıdır hastahane karşıma karşı
 Kâfir Fransız'ın bomba atışı
 Urfa çetelerinin süngü atışı

Di yürü yürü kumandanım yürü
 Çetelerin gidiyor dönüyor geri

Şebeke dağından atladım geldim
 Bombalarım döküldü topladım geldim
 Birkaç Fransız'ı pakladım geldim

Di yürü yürü kumandanım yürü
 Çetelerin gidiyor dönüyor geri

Fransız'ın başında kırmızı fesler
 Atılıyor bombalar gelmiyor sesler
 Ruhları çekilmiş kalmış kafesler

Di yürü yürü kumandanım yürü
 Çetelerin gidiyor dönüyor geri (Tanses, 2006: 34)

Top [...] dumanı ağdı göklere

Top [...] dumanı ağdı göklere

Benden selam söylen şehid beglere
 Olmaz olsun düşdü gurbet [...]
 Şehidler bayrağın açdı Genç Osman

Coşkun çaylar gibi kaynayub coşdum
 Kelle koltuğunda üç gün döğüşdüm
 Yiğid atlar gibi köpükler saçdım
 Şehidler bayrağın açdı Genç Osman

[...] varacağı afet-i turab
 Çıkarsa meydana ederse harâb
 Seksen belâ [Arnabud/Aranbud] yüz belâ Arab
 [...ler] bayrağın açdı Genç Osman

Sultan Murad dir kim gelsün göreyim
 Nasıl yiğid ise ben de bileyim
 Vezirlik isterse üç tuğ vireyim
 Yiğidler bayrağın açdı Genç Osman

Ağlama [sevdiğim] yine ağlama
 Ver bana Bağdad'ı inad eyleme
 Osman'a [kahbe kader] meyil bağlama
 Bağdad çöllerinde kanlar saçan Genç Osman

Sabah namazını kılmış olaydım
 Ben de ne yiğid olduğumu bilmiş olaydım
 Anamı babamı görmüş olaydım
 Yiğidler bayrağın açdı Genç Osman (06 Mil Yz Cönk 4: 323)

Toplandık geldik hepimiz

Yöre: Osmaniye. Kaynak kişi: Elife Erkoçak. Derleyen: Mehmet Erkoçak.

Toplandık geldik hepimiz,
 Kumaş yığılı yükümüz.
 Çıkmaz olsun seferberlik,
 Kanalda geçti kökümüz.

Haynından oğlum haynından,
 Gurşun dökülür goynundan.
 Çelebi'nin gızı Şefre,
 Tüfeği alır boynundan.

Oğlu olanlar ağlasın,
 Gelinler gara bağlasın.
 Alamanya etsin harbi,
 Bir oğlum yok "gen" alsın.

Yoruldum yola oturdum,
 Felek vurdu ben götürdüm.
 Çelebi'nin gızı Şefre,
 Ne tez muraza yetirdim. (Erkoçak, 1998: 34)

Turgud Paşa eydür beyler

Turgud Paşa eydür beyler
 ...şimdi ölüm demiş
 Nic'edelim emir Hakk'ın
 Ergeç birdir yolum demiş

Gelsün kullarımın hası
 Giysün siyah itsün yası
 Cerbe ile Trablus'u
 Virân olan şanınm demiş

Mevlâ'm sılaya gurbete

Düşürdü bizi firkate

Malta ile

İremedi elim demiş

Oğuz Ali durmaz çağlar

Âlem yasın tutmuş ağlar

Han Süleymân eydür beyler

Büküldü ya belim demiş (Sakaoğlu, 1989: 132-133; Elçin, 1990: 157)

Uyan Niş'de uyan kâfir

Uyan Niş'de uyan kâfir

Senin işin oldu vâfir

Niş halkını buldun gâfil

Birden aldun Niş'i kâfir

Aç gözünü uyan cânın

O da size kalmaz vâfir

Sultan Murad Gazi Han'ın

Alur sizün intikamın

Seraskeri düşdi Niş'e

Tanrı muin olsun işe

Kendi durmaz yaz ü kışa

Kaç bin kâfir suça düşe

Köprilüoğlu Ahmed Paşa

Devlet ile binler yaşa

Kılıcını salsa taşa

Keser anı başdan başa

Bir taraıdan Memiş Paşa
 O da sizden korkmaz hâşâ
 Zorı çeker dağ ü taşa
 Sizin/kiler/ kalur aça

Hasan Paşa Arna'utlı
 Anın vardır dört bin atı
 Saatleri olsun kutlı
 O da sizden değil otlı

Toz Paşa gelür arduıca
 Askeri vardır derünce
 O da dönmez ölmeyince
 Yahud Niş'i almayınca

Kaçan geldi bu dört arslan
 Kence başladılar yeksan
 Birden Niş'de kâfir şaşdı
 Bayrakları aça açdı (Hasan, 1987: 95-97)

Uyan Sultan Selim uyan

Uyan Sultan Selim uyan
 Diba yasdıklara dayan
 Yeniker kuluna yayan
 Nice gider Vidin üstüne

Kikarsun yeşil bayraklar
 Görelüm tug u sancaklar
 Yeniker hem yamaklar
 Nice gider Vidin üstüne

İçelüm /zemzem/ suyunı

Görelüm/Vidin yolunu

Sultan Selim tugunu

Nice gider Vidin üstüne

Şu karşiki karlu dağın eteği

Vezirler kurar otagı

Sultan Selim'in mutvagi

Nice kaynar Vidin üstüne

Yenikeri gel dimezler

Bizi içerü almazlar

Büyük toplar balyemezler

Nice patlar Vidin üstüne (Hasan, 1987: 107)

Uzun olur şu Bakır'ın ovası

Yöre: Manisa/Kırkağaç. Kaynak kişi: Selçut Satı. Derleyen: İsmet Egeli. TRT Türk Halk Müziği, Kırık Havalar, Rep. No: 4319.

Uzun olur şu Bakırın ovası

Saçlı efem kötülerin amman belası

Kama belde mavzer elde geliyor

Mustafa'mdır efelerin amman alası

Mustafa'mdır efelerin amman alası

Eyvahlar olsun kadehler dolsun

Saçlı da efem amman şan olsun

Müdemoğlu sen şoseye in de gel

Gelen geçen yolculardan amman sor da gel

Filintanı çapraz alıp koluna

Tepe bağlar tekin midir amman gör de gel

Mustafa'mdır efelerin amman alası

Eyvahlar olsun kadehler dolsun

Saçlı da efem amman şan olsun

Üstünde yortduk eşdük

Üstünde yortduk eşdük

Sarpdur Alaman dağları

Bihamdi'llâh hele geçdük

Sarpdur Alaman dağları

Yollarında bataklar çok

Eğri büğri sokaklar çok

Issuz kalmış yataklar çok

Sarpdur Alaman dağları

Varat'ın kanda bağları

Sayru kaldı çok sağları

Bulınmadı yarağları

Sarpdur Alaman dağları

Duman бүrtüdi yolumuz

Şaşdı aklımız bilümüz

Susuz kurudı dilümüz

Sarpdur alaman dağları

Sultan Süleyman Hanumuz

Gaziler çevre yanumuz

Bu sözde yok yalanumuz

Sarpdur Alaman dağları

Hazret Paşa önce yorur

Kul ve beğler yolca durur

Husrev Paşa erce korur

Sarpdur Alaman dağları

Yürek doymaz havasına

Şükür indük ovasına

Varduk hem yaylasına

Sarpdur Alaman dağları

Çokdurur taze meyvası

Lezzetlü kızıl alması

Sararmış olmuş ayvası

Sarpdur Alaman dağları

Hisarları koyub gitdük

Etrâfını virân itdük

Oğlun kızın esir itdük

Sarpdur Alaman dağları

Aşduk eşdük bellerin

Yidük hem tatlu balların

Çok yangılduk hem yolların

Sarpdur Alaman dağları

Dünyede şey kalmaz olur

Sağ olan baş gene gelür

Karacaoğlan gör nice bilür

Sarpdur Alaman dağları (Elçin, 1981a: 193-194).

Vara idim şu Çumra'nın Kaş'ına

Vara idim şu Çumra'nın Kaş'ına,

Çekeydim askeri bir baştan başa,
 Dayan hinci sen de Çarhacı Paşa,
 Girmesin Konya'ma der Bekir Ağa.

Yavşanın içinde kurulduk cenge,
 Yiğitler uruldu geldi mihenge,
 Dayan Konaloğlu sen de bu denge,
 Girmesin Konya'ya der Bekir Ağa.

Atup şişhaneyi dümanın kesme,
 Buna kavga derler incinüb küsme,
 Sakın çakal Osman ayağın basma,
 Girme sen Konya'ma der Bekir Ağa. (Es, 1978: 8302)

Varın söylen benim Sultan Hanım'a

Varın söylen benim Sultan Hanım'a
 Hâlim sorsun gelsin bir kez yanıma
 Sultan Ahmet girdi benim kanıma
 Eziyetle öldüğüme ağlarım

Yandı büryan oldu ciğer kababı
 Yanıma cem ettim cümle ahbabı
 Acem ile Tebriz oldu sebebi
 Düşmanlara kaldığıma ağlarım

Perşenbe günü koptu büyük galebe
 Otağlarım oldu cümle harabe
 Leşimi götürdü beylik araba
 Uryan olup kaldığıma ağlarım

On üç yıldır ben de ettim vezaret

Bunca evkaf yaptım, ettim akaret
 Lâyık mıdır bana bunca hakaret
 Hakaretle öldüğüme ağlarım

Sultan Ahmed etti bana bu fendi
 Has(e)kiler boynuma attı kemendi
 Bana sebep oldu Müftü Efendi
 Anın firar ettiğine ağlarım

Varın söylen oğlum geysin karayı
 Çıraklarım gitsin beni arayı
 Harap oldu İskender'in sarayı
 Düşmanlara kaldığına ağlarım

İmdat edin bana Kırklar, Yediler
 İbrahim Paşa'ya maktül dediler
 Leşimi cümle köpekler yediler
 Namazım kılınmadığına ağlarım

Üsküdar'a geçip üç ay oturdum
 Divan kurup cümle işim bitirdim
 Zorbalar(ı) işittim, aklım yitirdim
 Fena dünyaya geldiğime ağlarım

Yaşa Sultan Mahmud tahtında yaşa
 Fermanın işlesin dağ ile taş
 Garip oldu oğlum Mehemmed Paşa
 Anın yetim kaldığına ağlarım (Öztelli, 1976: 510-511; Öztelli, 1968: 4767-4768)

Varın söylen benim sultan haneme

Varın söylen benim sultan haneme

Halim sorsun gelsün bir kez yanıma
 Sultan Ahmed girdi benim kanıma
 Eziyetle öldüğümü aklarım canım

Yandı piryân oldu ciger kebabı
 Yanıma cemetdin cümle ahbabı
 Acem ile Tebriz oldu sebebi
 Düşmanlara kalduğuna aklarım canım

Peşenbede kopdı büyük garabe
 Otaklarım cümle oldu harabe
 Cenazemi götürdi bir araba
 Bütün uryan olduğumu aklarım

On üç sene itdim bunca vezaret
 Yapdım nice vakıf ile akarat
 Layık mıdır bana böyle hakaret
 Eziyetle öldüğümü aklarım canım

İmdat eyle üçler kırklar yidiler
 İbrahim Paşa murtatdır didiler
 Leşimi köpeklere yidirdiler
 Cenazemi kılmadugunu aklarım yanarım

Yaşa Sultan Mahmud tahtında yaşa
 Fermanın işlesün dag ile taş
 Garib kaldı Mehmed Paşa
 Kendi yetim kalduğımı aklarım canım (Hasan, 1987: 145-146)

Vidin dedikleri metin kasaba

Yöre: Bulgaristan/Kırcaali. Kaynak kişi: Behlül Bahtiyar. Derleyen ve notaya alan: Süleyman Şenel. TRT Türk Halk Müziği, Kırık Havalara, Rep.No:5306.

Vidin dedikleri metin kasaba
 Kesilan kellâlar gelmez hesaba
 Urus'un askeri döndü kasaba

Aman padişâhım yesir düştük sen de bilesin
 İmdâdını gönder bizi elden alasin

Vidin'in tarihi bilmem kaç asır
 On yedi bin kız gelin Vidin'de esir
 Babalar evlatlar hepimiz mahsur

Aman padişâhım yesir düştük bağrın taş mıdır
 İmdadınız yetişmedi yollar kış mıdır

Vidin'in içinde kırılmaz buzlar
 Hep esir edildi gelinlik kızlar
 Aneler babaların ciyeri sızlar

Aman padişâhım yesir düştük sen de bilesin
 İmdâdını gönder bizi elden alasin

Vidin'in etrafı dolanır sazlar
 Üstten uçar durnalar ve hem de kazlar
 Şehit oldu nice gelinler kızlar

Aman padişâhım yesir düştük bağrın taş mıdır
 İmdadınız yetişmedi yollar kış mıdır

Atılan gulleler vermez hiç ara
 Kadı Müftü verdiler vira
 Ulah beklerimiş böyle bir sıra

Aman padişâhım yesir düştük bağrın taş mıdır

İmdadınız yetişmedi yollar kış mıdır

Vidin dedikleri ufak kasaba

Yöre: Bulgaristan.

Vidin dedikleri ufak kasaba

Kesilen kelleler gelmez hesaba

Aldı kâfir, sardı düşman nazlı Vidin'i

Vidin'in içinde beyler kızıydım

Anamın babamın iki gözüydüm

Kafeste beslenmiş güvercin kuşuydum

Aldı kâfir, sardı düşman nazlı Vidin'i

Vidin'in içinde okudum Yasin'i

Acap anam babam duyar mı sesimi

Aldı kâfir, sardı düşman nazlı Vidin'i

Vidin'in içinde abdest aldım

Abdestimi alırken suyum kesildi

Aman padişâ, imdatçılar gelmez oldu

Aldı kâfir, sardı düşman nazlı Vidin'i

Vidin'in içinde toplar atılır

Topların sesine gün tutulur

Aldı kâfir, sardı düşman nazlı Vidin'i

Vidin'in içinde beslenmiş kuzuydum

Anamın babamın iki gözüydüm

Ak kâğıdın üstünde kara yazıydım

Aldı kâfir, sardı düşman nazlı Vidin'i

Vidin dedikleri bir uzun çarşı

Anne, ben gidiyorum düşmana karşı

Aldı kâfir, sardı düşman nazlı Vidin'i (Öztelli, 2002: 832-833)

Yağlığım sandıkta kaldı

Yağlığım sandıkta kaldı

Dostlarım ağladı düşmanı güldü

Boz Bey'e de haber oldu

Boz Bey'i istemiş vezir

Atımın kolları dağlı

Kollarım ardından bağlı

Yozgad ilinde urganım yağlı

Boz Bey'i istemiş vezir

Ellerim kınalı saçlarım belde

.....ziynetim yok ganimetde

Nerele bakdıysam yok yâr yanımda

Boz Bey'i istemiş vezir (Ekrem Besim Bey, 1927:7)

Yedi kaleminen yazı yazarım

Yöre: Orta Anadolu. Kaynak kişi: Niğdeli Hüdai Şahin. Rep. No: 5158.

Yedi kaleminen (de) yazı yazarım

Gader böyle imiş gurbet gezerim (ey ey)

Yemen çöllerinde galdı benim mezerim

Mihralı Beyim indim'ola Yemene de Yemene

Aman beyler Yemene

Kendim ettim kendim buldum kimene kimene

Aman beyler kimene

Ak çadırı kurdum çayır çimene çimene

Aman beyler çimene

Tozdan dumandan (da) görünmez oldu otlar

Dağıldı bozuldu (anam) küheylan atlar (ey ey)

Esti gum tipiside bilinmez oldu yatlar (ey ey)

Mihralı Beyim indim'ola Yemene de Yemene

Aman beyler Yemene

Kendim ettim kendim buldum kimene kimene

Aman beyler kimene (Kolektif, 2000: 788; Kolektif, 2009: 32-35)

Yemen Yemen şanlı Yemen

Yöre: Rumeli. Derleyen: Aluş Nuş.

Yemen Yemen şanlı Yemen

Toprakları kanlı yemen

Ben yemene dayanamam

Nazlu yardan ayrılamam

Çıktım yemenin düzüne

Çizmeyi çektim dizime

Zannettim duşman geliyor

Hançeri aldım elime

Borozanlar çalınıyor

Binbaşılar çağırıyor

Çağırmanın binbaşılar

Can yürekten ayrılıyor (Nuş, 1996: 286)

Yeşiller geydim de çıktım salındım

Yeşiller geydim de çıktım salındım
Doğar aylar gibi doğdum, dolundum
Yıkılası Budim sende bulundum
Padişahım beni elden alasın

Beç kıralı sarhoş olmuş oturur
Bizi bir bir karşısına getirür
Kadir Mevlâm daha neler bitirir
Padişahım beni elden alasın

Gidi kâfir sardı beni tenine
Asla kanım kaynamadı kanına
Günde bin kez teklif eder dinine
Padişahım beni elden alasın

Varın söylen, anam geysin karayı
Çıksın beni şehir şehir arayı
Mekânım oldu Bec'in sarayı
Padişahım beni elden alasın

Bir ananın, bir babanın kızuyum
Gölgede beslenmiş körpe kuzuym
Ben de bir dizdar ağanın kızuyum
Padişahım beni elden alasın (Öztelli, 1976: 482).

EK-2. NOTALAR

 <p>ABALIMIN CEPKENİ SAFİ SIRMA İLİKLİ</p>	 <p>ADINI SEVDİĞİM AVŞAR BEYLERİ</p>	 <p>ALIVERİN SANDIĞIMDAN KÜRKÜMÜ</p>
 <p>ANA MENİ OYAT GİDEREM TALİME</p>	 <p>ANKARA'NIN TAŞINA BAK</p>	 <p>ASKER ETTİLER BENİ</p>
 <p>AVAN TEPESİNDE BİR TOP ATILDI</p>	 <p>BAKIRLIM GÜL İSTİYOR MERCANDAN</p>	 <p>BE GAZİLER VEZİR GEÇTİ GİRİD'E</p>
 <p>BELGRAT YOLU UZUN URGAN</p>	 <p>BEN BİR GAZOĞLU'YUM KENDİ ELİMDE</p>	 <p>BERGAMA'NIN YOLU TOZLU YÜRÜNMEZ</p>

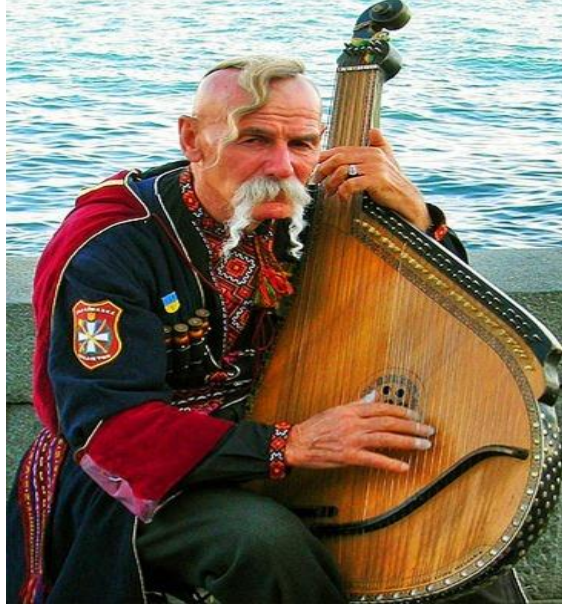
 <p>BİR GEMİMİZ VAR TELLİ VARAKLI</p>	 <p>BİR SABAH NAMAZI TOZDAN DUMANDAN (GENÇ OSMAN TÜRKÜSÜ)</p>	 <p>BİR SANDIĞIM VARDIR SIRMADAN TELDEN</p>
 <p>BUDİN TÜRKÜSÜ</p>	 <p>BÜLBÜLLER ÖTÜYOR SEHER VAKTİDİR</p>	 <p>CEZAYİR'İN HARMANLARI SAVRULUR (CEZAYİR TÜRKÜSÜ)</p>
 <p>CEZAYİR'İN YÜKSEK OLUR EVLERİ (CEZAYİR TÜRKÜSÜ)</p>	 <p>ÇANAKKALE İÇİNDE AYNALI ÇARŞI (ÇANAKKALE TÜRKÜSÜ)</p>	 <p>DÖMEKE YANDI GENE</p>
 <p>EĞİLDİM BİR SU İÇMEYE</p>	 <p>ESTERGON KALESİ SU BAŞI DURAK</p>	 <p>GERMENCİYNEN BALATÇIĞIN ARASI</p>

 <p>GOLUMU SALLADIM TOPLAR OYNADI</p>	 <p>GÖÇ GÖÇ OLDU GÖÇLER YOLA DİZİLDİ</p>	 <p>GÖKÇEN EFEM İNER GELİR GÜMÜŞTEN</p>
 <p>HAVADA BULUT YOK BU NE DUMANDIR</p>	 <p>HEY ONBEŞLİ ONBEŞLİ</p>	 <p>ISPARTA'DAN ÇIKTIM BAŞIM SELAMET</p>
 <p>İZMİR ELLERİNDE NANELER BİTER</p>	 <p>İZMİR'İN DAĞLARINDA ÇİÇEKLER AÇAR</p>	 <p>KALKTI GÖÇ EYLEDİ AVŞAR ELLERİ (GİNE GÖÇ EYLEDİ AVŞAR ELLERİ)</p>
 <p>KARA İMİŞ ŞU ANTEP'İN YAZISI</p>	 <p>KARADAĞ'DA DÜŞMAN TOPU PATLIYOR</p>	 <p>KARŞIDAN KARŞIYA BOZAN'IN YURDU</p>

 <p>KAYMAKÇI'DAN ÇIKDIM BAŞIM SELAMET</p>	 <p>KIRATIMIN NALI YOKTUR</p>	 <p>KUR'A KAĞITLARI ALLI YEŞİLLİ</p>
 <p>KÜFFAR SANUR HÜCCET ALMIŞ EĞRİ'YE</p>	 <p>MIZIKA ÇALINDI DÜĞÜN MÜ SANDIN</p>	 <p>MUHABBETLER KURULDU</p>
 <p>MUŞ'UN ETRAFINDA FESLİ GEZERİM</p>	 <p>ON İKİ ŞUBAT'TIR KURTULUŞ GÜNÜ</p>	 <p>ORDUMUZ GİTTİ MUŞ'A DAYANDI</p>
 <p>SARIKAMIŞ ALTINBULAK</p>	 <p>SELANİK CANIM SELANİK</p>	 <p>SİVASTOPOL ÖNÜNDE YATAN GEMİLER</p>

 <p>ŞU DALMA'DAN GEÇTİN Mİ</p>	 <p>TILFIDIR HASTAHANA KARŞI MA KARŞI</p>	 <p>UZUN OLUR ŞU BAKIRIN OVASI</p>
 <p>VİDİN DEDİKLERİ METİN KASABA</p>	 <p>YEDİ KALEMİNEN YAZI YAZARIM</p>	

EK-3. FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1: Kozak giyimli geleneksel bir bandura sanatçısı (URL-13).

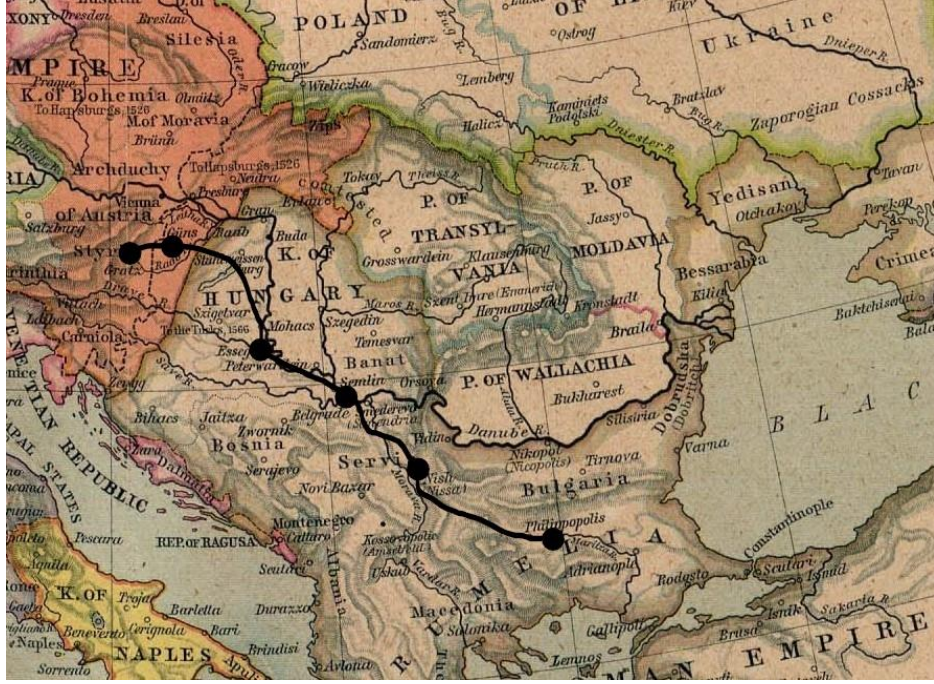

Fotoğraf 2: Ukrayna geleneksel çalgısı kobza (URL-14).

Fotoğraf 3: Ukrayna geleneksel çalgısı lira (URL-15).

EK-4. HARİTALAR

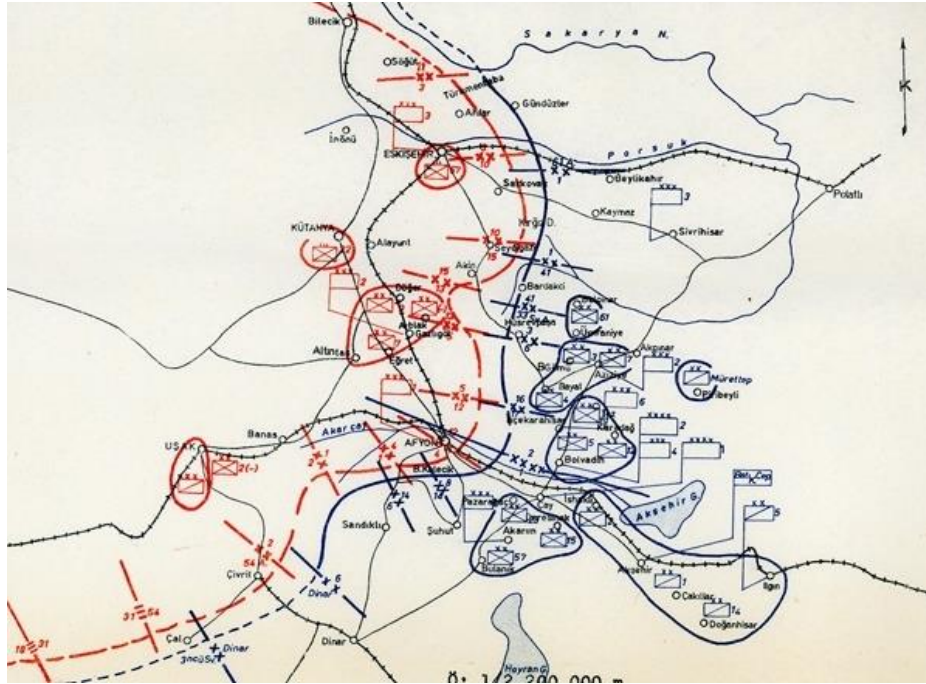

Harita 1: Kanuni Sultan Süleyman'ın Batı Seferi güzergâhı.

[Harita üzerinde tarafımızca işaretleme yapılmıştır. Haritanın orijinal hali için bkz. Shepherd, 1923]

Harita 2: I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin savaştığı cepheler (URL-11).

Harita 3: Batı Cephesi'nde Türk ve Yunan askerlerinin mevzilenmesi.

[14 Ağustos 1922 tarihindeki durumu gösteren haritada kırmızı renk Yunan, mavi renk Türk askerini simlemektedir].

EK-5. ORJİNALLİK RAPORU

 <div style="display: inline-block; vertical-align: middle; text-align: center;"> <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU</p> </div>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TÜRK HALKBİLİMİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p>
<p>Tarih:25/04/2023</p>
<p>Tez Başlığı : Tarihî ve Sosyokültürel Bağlamda Türkiye Sahası Tarihî Türküleri</p>
<p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 444 sayfalık kısmına ilişkin, 25/04/2023 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 2 'tür.</p>
<p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2- ☒ Kaynakça hariç 3- ☒ Alıntılar hariç 4- ☐ Alıntılar dâhil 5- ☒ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç
<p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p>
<p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p>
<p>Tarih ve İmza</p>
<p>Adı Soyadı: Nursel Demirden _____</p> <p>Öğrenci No: N16240517 _____</p> <p>Anabilim Dalı: Türk Halkbilimi _____</p> <p>Programı: Türk Halkbilimi _____</p> <p>Statüsü: ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Dr. _____</p>
<p><u>DANIŞMAN ONAYI</u></p> <p style="text-align: center;">UYGUNDUR.</p> <p style="text-align: center;">_____</p> <p style="text-align: center;">(Unvan, Ad Soyad, İmza)</p>

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
Ph.D. DISSERTATION ORIGINALITY REPORT**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
TURKISH FOLKLORE DEPARTMENT**

Date: 25/04/2023

Thesis Title : Folk Songs of Turkey Field in Historical and Sociocultural Context

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 25/04/2023 for the total of 444 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 2 %.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Quotes included
5. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature

Name Surname: Nursel Demirden

Student No: N16240517

Department: Turkish Folklore

Program: Turkish Folklore

Status: Ph.D. Combined MA/ Ph.D.

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

(Title, Name Surname, Signature)

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF TURKISH FOLKLORE**

Date: 10/04/2023

Thesis Title: Folk Songs of Turkey Field in Historical and Sociocultural Context

My thesis work related to the title above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, interview, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board/Commission for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

10/04/2023

Name Surname: Nursel Demirden

Student No: N16240517

Department: Turkish Folklore

Program: Turkish Folklore

Status: MA Ph.D. Combined MA/ Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Prof. Dr. Fatma Gülay Mirzaoğlu Sivacı